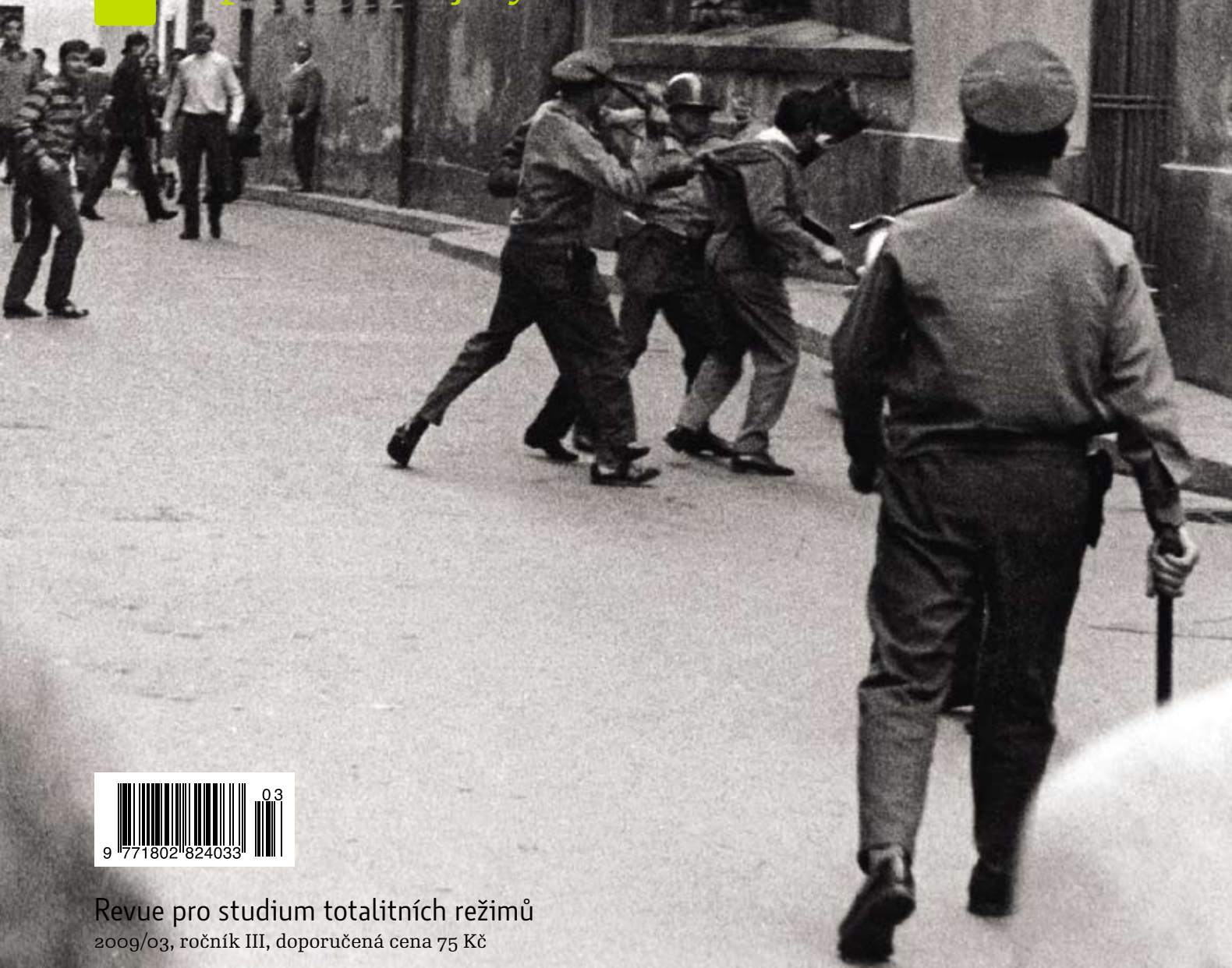

pd

paměť a dějiny

Revue pro studium totalitních režimů
2009/03, ročník III, doporučená cena 75 Kč

03

Divoký západ si z našeho státu už dělat nedáme...

Průběh demonstrací
21. a 22. srpna 1969 v Brně

Pakt

Sovětsko-nacistická
jednání v prvních
týdnech války

„Vražda Martina Šmída“

Příběh studentského
prohlášení z 18. listopadu
1989

Když mě chcete, tak si mě odneste

Se Stanislavem Devátým o Zlíně,
konspiraci, Gándhím, pasivním odporu
a životě v ilegalitě

Velvyslanectví ČR v Lucemburku, farnost kostela sv. Cyrila a Metoděje
v Karlíně a Národní informační a poradenské středisko pro kulturu
za finančního přispění
Ministerstva kultury ČR, Magistrátu hlavního města Prahy a Pražských
vodovodů a kanalizací
pořádají pod záštitou náměstkyně primátora Markéty Reedové

Komorní orchestr Akademie Praha

Dirigent Pavel HRYZÁK

**KONCERT PRO DVOJE HOUSLE A ORCHESTR D-MOLL
J.S. Bach**

housle Jiří ČTYROKÝ a Miloslav OSVALD

**SMUTEČNÍ HUDBA PRO VIOLU A SMYČCE
P. Hindemith**

viola Cyril KLUČKA

**MEDITACE NA STAROČESKÝ CHORÁL SVATÝ VÁCLAVE
J. Suk**

v české premiéře

REQUIEM za JANA PALACHA

Dafydd BULLOCK (Wales)

Mosel Voices (Lucembursko)

sbormistr Dafydd BULLOCK
soprán Danièle PATZ
varhany Adrien THEATO

v neděli 1. listopadu 2009 v 19. 45 hod.

**Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně
Karlínské nám., Praha 8**

Vstupné: dobrovolné

Vážený čtenáři,
další číslo revue *Paměť a dějiny* vychází u příležitosti mezinárodní konference *Dvacet let poté / Twenty Years After*, kterou pořádáme ve spolupráci s ministerstvem kultury jako svou nejdůležitější akci ke kulatému výročí pádu komunistických režimů v Evropě.

Jeho skladba je tentokrát vedena snahou prezentovat závažné historické události let předchozího století končících devítkou. Václav Veber ve svém článku *Pakt. Sovětsko-nacistická jednání v prvních týdnech druhé světové války* hodnotí souvislosti tehdy šokujícího aktu spolupráce z léta 1939 se značným zahraničně-politickým dopadem, otevírající cestu ke druhé světové válce, dohody dvou totalitních režimů o násilné likvidaci Polské republiky. Jak již samotný název *Formování československého zahraničního odboje v prvním roce okupace* napovídá, věnoval se Ladislava Kudrna ve svém textu mapování stále ještě v úplnosti neznámého formování československého vojenského odboje v zahraničí, které započalo ihned po 15. březnu 1939.

V letošním roce nebylo možné pomínout ani události prvního výročí okupace Československé socialistické republiky vojsky armád Varšavského paktu. Jan Břečka v materiálu

Divoký západ si z našeho státu už dělat nedáme... vyčerpávajícím způsobem zachytil průběh demonstrací 21. a 22. srpna 1969 v Brně, včetně tragických osudů dvou mladých lidí, jejichž oběti nejvyšší si musíme stále připomínat: Danuše Muzikářové a Stanislava Valehracha.

Ve stručném příspěvku „*Vražda Martina Šmída*“ jsem se vrátil do období krátce po rozeznání naší studentské demonstrace ze 17. listopadu 1989, kdy jsem se snažil (i pro sebe) znovu si ujasnit sled dalších událostí a souvislostí vztahujících se k jednomu z prvních studentských prohlášení vyhlazujících mj. okupační stávkou, jehož originál jsem objevil ve svém osobním archivu.

Specifickým a velmi silným příspěvkem o lidském přátelství a solidaritě politických vězňů je článek Karla Tejkala *Leopoldovský památníček Vojtěcha Klečky* s podtitulem *Listy síly, vzdoru a naděje*.

Jako příběh 20. století jsme zařadili rozhovor Jaroslava Rokoského *Život je ztrátový* o životní pouti Dory Peškové, jedné z žen, která přežila pobyt ve vyhlazovacím táboře Osvětim.

Zajímavým připomenutím nelehké situace léta 1939 v českých zemích je materiálově bohatě podložená studie Jana Vajskebra a Radky Šustrové *Německá bezpečnostní opatření v Pro-*

tektorátu Čechy a Morava na začátku války, jež rozšiřuje naše poznání o budování nacistického mocenského a represivního aparátu.

V článku *Případ Zdeněk Boček a spol. Studenti práv Univerzity Karlovy proti totalitě* obrátil Jaroslav Rokoský pozornost k činnosti odbojové skupiny kolem syna náčelníka hlavního štábu čs. armády gen. Bohumila Bočka, jejich perzekuci a pobytu v komunistických žalářích.

V rámci prezentace činnosti Ústavu pro studium totalitních režimů i Archivu bezpečnostních složek vás zároveň informujeme o turné výstavy *Praha objektivem tajné policie* po Spojených státech amerických, které bylo zahájeno ve Washingtonu, D. C., na půdě Woodrow Wilson International Center for Scholars, s nímž jsme při příležitosti konference *Intelligence Activities and Cooperation between the KGB and Local Intelligence Agencies in Eastern Europe* podepsali memorandum o vzájemné spolupráci.

Na domácí půdě jsme uspořádali výstavu *Brno v srpnu 1969*, která byla otevřena v centru této moravské metropole, a výstavu *Tváře moci ve Slaném*, která poprvé na regionální úrovni prezentuje konkrétní zařazení a činnost místních příslušníků Státní bezpečnosti. V neposlední řadě stručně informujeme o průběhu úspěšného sympozia k 70. výročí vypuknutí druhé světové války.

Pokud mohu být v závěru editoria- lu trochu osobní, dovoluji si zdůraznit, jak jsem hrdý, že jsem krátce před uzávěrkou tohoto čísla obdržel jako ředitel Ústavu pro studium totalitních režimů a nadřízený Archivu bezpečnostních složek – vlastně jménem všech svých kolegů – významné ocenění: Svatováclavskou medaili.

Jsem rád, že i v současné hektické a pro mnohé nejednoznačné době je možné se zastavit a seriózně zhodnotit, co vše naše kolektiv pro českou společnost (včetně reprezentace ČR v zahraničí) byl schopen v tak krátkém čase, který nám byl zatím vymezen, uskutečnit.

Za všechny děkuji.

pd

Editorial	3
Obsah	4

STUDIE A ČLÁNKY

Václav Veber

Pakt. Sovětsko-nacistická jednání v prvních týdnech druhé světové války	5
---	---

Ladislav Kudrna

Formování československého zahraničního odboje v prvním roce okupace	16
--	----

Jan Břečka

Divoký západ si z našeho státu už dělat nedáme... Průběh demonstrací 21. a 22. srpna 1969 v Brně	33
---	----

Pavel Žáček

„Vražda Martina Šmída“. Příběh studentského prohlášení z 18. listopadu 1989	49
---	----

ROZHOVOR

Jan Hanzlík

Když mě chcete, tak si mě odneste Se Stanislavem Devátým o Zlíně, konspiraci, Gándhím, pasivním odporu a životě v ilegalitě	54
--	----

SVĚDECTVÍ

Eva Klovská

Byla jsem kurýrem. Svědectví o přípravách na přechod Stanislava Devátého do ilegality	67
--	----

DOKUMENTY

Karel Tejkal

Leopoldovský památník Vojtěcha Klečky Listy síly, vzdoru a naděje	71
--	----

PŘÍBĚH 20. STOLETÍ

Jaroslav Rokoský

Život je ztrátový. Příběh Dory Peškové, která přežila Osvětim	83
--	----

STRUKTURY MOCI

Jan Vajskebr, Radka Šustrová

Německá bezpečnostní opatření v Protektorátu Čechy a Morava na začátku války	90
---	----

TŘETÍ ODBOJ

Jaroslav Rokoský

Případ Zdeněk Boček a spol. Studenti práv Univerzity Karlovy proti totalitě	108
---	-----

FÓRUM

Rudolf Vévoda

Za Leszkem Kołakowským	124
------------------------------	-----

ZAPOMENUTÁ SLOVA

Jaroslav Suk

Vědecký komunismus	126
--------------------------	-----

Výstavy a konference	129
----------------------------	-----

Recenze	135
---------------	-----

Summaries	140
-----------------	-----

Aktuality	141
-----------------	-----

Na okraj	142
----------------	-----

pd
paměť a dějiny

Paměť a dějiny – čtvrtletník, ročník III, číslo 3

Vydává: Ústav pro studium totalitních režimů České republiky

Šéfredaktor: Jan Hanzlík

Produkce: Alžběta Medková

Obrazová redakce: Patrik Virkner, Zdeněk Hnát

Grafická úprava a sazba: Petr Puch, Kakalík

Jazyková redakce: Jana Kudělková

Poštovní adresa redakce: Siwecova 2, Praha 3, 130 00

emailujte na: jan.hanzlik@ustrcr.cz

Tisk: Tisk Horák a.s., Ústí nad Labem

PaD využívá obrazového materiálu agentury ČTK a fondů
Archivu bezpečnostních složek (ABS), Národního archivu (NA),
Moravského zemského muzea (MZM) a archivu Jiřího Reichla

Foto na obálce: Zásah příslušníků VB a LM proti
demonstrantovi na Františkánské ulici v Brně v srpnu 1969
Archiv HO MZM

Náklad: 2500 výtisků – ISSN 1802-8241

Použití materiálů jen se souhlasem redakce

Informace o předplatném naleznete na:

www.ustrcr.cz/cs/pamet-a-dejiny

Evidenční číslo: MK ČR E 18413

Pakt

Sovětsko-nacistická jednání v prvních týdnech druhé světové války¹

VÁCLAV VEBER

Seznam významných výročí se zdá být nekonečný. Jistě k nim patří také 23. srpen 1939, kdy Ribbentrop a Molotov v Moskvě podepsali pověstný sovětsko-nacistický pakt o neútočení. Evropský parlament vyhlásil tento den významným dnem, připomínajícím spolupráci dvou totalitních režimů za účelem porážky evropské i světové demokracie. Málo se však ví, že je spojen ještě s dalšími dohodami a jednáními.

OBCHODNÍ JEDNÁNÍ

Základem politických vztahů obvykle bývají vztahy hospodářské, které jsou často důvodem k politickému sblížení, nebo aspoň k zisku třeba dočasných výhod. Základem ekonomických vztahů obou totalitních režimů, o nichž pojednáváme, byla obchodní a úvěrová smlouva podepsaná po téměř půlročním jednání 20. 8. 1939 v Berlíně, ale z nečitelných důvodů antedatována na 19. 8. 1939, což je tedy oficiálně den jejího podpisu.

Dodejme možná překvapivou informaci, že hospodářské kontakty mezi poválečným Německem (výmarským i hitlerovským) a Sovětským svazem v meziválečném období nebyly nikdy přerušeny, měly však svou vlastní

Polští vojáci na cestě do německého zajetí

Foto: ABS

dynamiku. Snad pro naše záměry stačí zjištění, že Německo bylo s výjimkou pouhých tří let (1936–1938) nejvýznamnějším ekonomickým partnerem sovětského státu a po dohodách uzavřených v polovině dvacátých let se umísťovalo vždy na prvním místě sovětského obratu za-

hraničního obchodu. Nejhlubší pokles byl v roce 1938, kdy se propadlo na 5. příčku této pomyslné tabulky.² Sovětský svaz hrál v této krátké době roli důležitého spolupracovníka světového demokratického tábora a snažil se zmocnit nálepky hlavní antifasistické síly. Za poznámku stojí ještě

1 Základním pramenem, z něhož vycházíme a citujeme, je publikace *1939–1941: sovetsko-nacistskije otnošenija, dokumenty*. Nakl. Tretja Volna, Pariž – Nju Jork, 1983, což je ruský překlad americké publikace *Nazi-Soviet Relations 1939–1941. Documents from the Archives of the German Foreign Office* z roku 1946. Jde o obsáhlý soubor (celkem 351 stran), bohužel bez poznámek a jiného doprovodného materiálu. Vynikající sbírkou dokumentů k tomuto tématu je rovněž studie BRÜGEL, J. W.: *Stalin a Hitler – pakt proti Evropě*. In: *150 000 slov*, č. 24, s. 49n.

2 Německá historiografie věnuje této otázce mnoho pozornosti, jedním z nejlepších přehledů je sborník studií WEGNER, Bernd (ed.): *Zwei Wege nach Moskau – Vom Hitler-Stalin-Pakt bis zum „Unternehmen Barbarossa“*. Piper Verlag, München – Zürich 1991. Nejpodrobnější je asi NICLAUSS, Karlheinz.: *Die Sowjetunion und Hitlers Machtergreifung*. Rohrscheid, Bonn 1966. Z nejnovější literatury viz např. GROEHLER, Olaf: *Sebevražedné spojenectví. Německo-sovětská vojenská spolupráce*. Nakl. Ivo Železný, Praha 1997.

Vjačeslav Molotov podepisuje dne 23. srpna 1939 sovětsko-německý pakt o neútočení. Za ním stojí Ribbentrop a Stalin.

Foto: ČTK

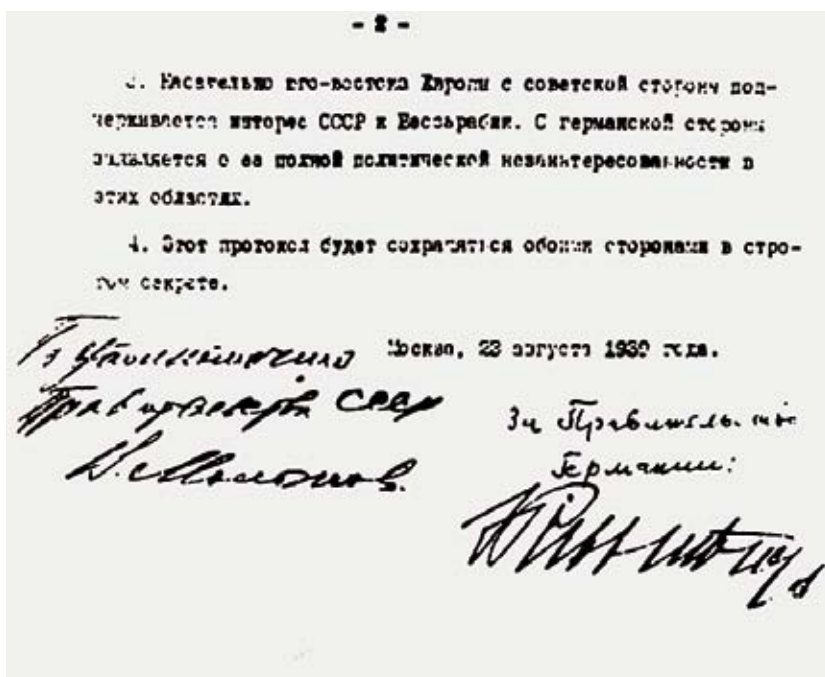
jedno zjištění: výmarské Německo uzavřelo se Sovětským svazem tři smlouvy, rapallskou v roce 1922, o obchodu a úvěru z roku 1925 a o neutralitě v roce 1926 (s tajnou dohodou o vojenské spolupráci), ta však měla platnost jen pouhých pět let a v roce 1931 vypršela. Tehdejší německé menšinové demokratické vlády nehodlaly tuto smlouvu dále prodlužovat a odmítaly její ratifikaci, Hitler ji však po několika měsících v úřadě obnovil se všemi důsledky.

Smlouva ze srpna 1939 sice nepřinesla žádné překotné výsledky, byla výhodná pro Sovětský svaz (šlo vlastně o půjčku splatnou až v delším

časovém horizontu), vrátila však suverénně nacistické Německo do pozice největšího obchodního partnera Sovětského svazu. Sovětský tisk také o ní referoval trochu se zpožděním, ale oficiální komentáře (nepodepsané úvodníky v Pravdě, které byly vlastně oficiálním postojem vlády pro veřejnost) od 21. srpna nenechávaly žádného pozorného čtenáře na pochybách o tom, co se chystá. Hned zmiňovaný úvodník z 21. 8. v Pravdě končil naprosto neobvyklými větami (ještě 19. 8. byly všechny sovětské noviny protinacistické): *Tato smlouva by měla značně podnítit obchod mezi SSSR a Německem a stát se bodem*

obratu v hospodářských vztazích mezi oběma zeměmi [...]. Může se stát důležitým krokem vpřed k dalšímu zlepšení nejen hospodářských, ale i politických vztahů mezi SSSR a Německem.

Snad nebude na škodu, když poněkud předběhneme další výklad o vývoji politických vztahů a několika poznámkami dokončíme jednání o ekonomických otázkách. Krátce po podpisu další smlouvy s nacistickým Německem zahájily velké delegace jednání o nové hospodářské smlouvě (německá měla 37 členů a sovětská, vedená lidovým komisařem loďařského průmyslu Ivanem Tevosjanem, více než 60 členů). Jednání byla náročná, poměrně dlouhá, skončila až v lednu 1940 a konečná verze smlouvy byla podepsána v Moskvě 11. 2. 1940 pod oficiálním názvem sovětsko-německá hospodářská smlouva. Za připomínku stojí, že do jednání zasahovali oba předáci totalitních zemí a Stalin si dovoľoval vyvolávat napětí až konflikty, aby dosáhl svého, hrozil dokonce přerušením a ukončením jednání. Ve sporech nešlo ani tak o finanční záležitosti, ale o obsah této smlouvy. Hitlerovým záměrem bylo získat maximum surovinových zdrojů a splácet je ponejvíce průmyslovým zbožím postupně (snad již tehdy počítal s tím, že nakonec všechno nezaplatí), Stalin dbal na to, aby pod průmyslovým zbožím se rozuměly také dodávky vojenského průmyslu, a to včetně vývojových novinek (Vjačeslav Molotov v proslulém tříhodinovém kremelském silvestrovském jednání 31. 12. 1939: termín průmyslové dodávky je v publikovaném návrhu používán k oklamání světové veřejnosti, my trváme také na vojenských dodávkách apod.). Konečným výsledkem byl sovětský závazek dodat Německu žádané suroviny během prvního roku v hodnotě 430 milionů říšských marek (RM) a další půlrok za 230 milionů, čili během roku a půl, tj. za 18 měsíců, za 660 milionů RM. Německo se zavázalo k tzv. kompenzacím ve formě vojenského materiálu a strojírenských výrobků ve stejné hodnotě, ale během 27 měsíců – ko-

Parafovaná část paktu o neútočení

Foto: repro: Der Zweite Weltkrieg

PAKT O NEÚTOČENÍ

Také sovětsko-nacistické politické vztahy měly svou prehistorii. Pravda je, že dodnes není tak zcela průhledná a nemůžeme s jistotou říci, odkud přišly první impulzy ke vzájemným politickým jednáním,³ s určitostí víme jen to, že rozhodující dobou obratu byla zima 1938/1939 a na jaře 1939 už nemělo být pochyb o tom, že vane nový vítr. Obvykle se za bod obratu uvádí Stalinova řeč na 18. sjezdu VKS(b) 10. března 1939 (Stalin mj. mluvil o prioritní obraně míru, rozdělil kapitalistické státy na agresivní a neagresivní a prohlašoval, že SSSR nebude za nikoho tahat kaštan z ohně⁵) anebo Hitlerova řeč z 28. dubna 1939, v níž mj. vypověděl polsko-německý pakt o neútočení a britsko-německou dohodu o námořní plavbě a hlavně nezaútočil ani slůvkem na Sovětský svaz, což byla v jeho dosavadních řečech téměř samozřejmost.

Bomba vybuchla 24. srpna 1939, kdy sovětské noviny v čele s Pravdou⁶ a také nacistický tisk přinesly informace o podepsání sovětsko-německého paktu o neútočení v Moskvě ve večerních hodinách 23. srpna 1939. Doslova šokováni byli politici západních států, překvapena byla i evropská veřejnost, která do té doby byla informována ve zcela jiném duchu a takovýto výsledek rozhodně nečekala.

Zveřejněný dokument měl šest článků a závěrečné doporučení, v nich bylo stanoveno, že oba státy budou

nečným dnem německých dodávek bylo datum 11. 5. 1942. Není třeba uvádět, že z německé strany smlouva nebyla naplněna.

Sovětský svaz ovšem jen za první rok dodal podle této smlouvy nacistické Třetí říši 1 milion tun krmného obilí, 900 tisíc tun ropy, 500 tisíc tun fosfátů, 500 tisíc tun železné rudy, 300 tisíc tun surového železa a šrotu, 100 tisíc tun chromové rudy atd.³ Navíc nakupoval pro Německo žádané zboží a zajišťoval jeho dopravu většinou přes Sibiř do nacistického

Německa. A také smlouva ze srpna 1939 zůstávala v platnosti jako samostatný dokument. Přehlédnout, že Hitler v této krátké době prakticky dobyl zbytek Evropy, by rozhodně nebylo správné a zbývá jen dodat, že jeho aktivitu mu umožnily tyto mimořádné dodávky, které pro něho fakticky měly životní význam. Střet Hitlera s demokratickým Západem byl ovšem Stalinovým strategickým plánem, který se zdál být realizován, každý z diktátorů se považoval za vítěze a za politika, jenž má navrch.

3 Stručně a přehledně viz PILÁT, Vladimír: Brána na východ otevřená. *Český deník*, 9. 12. 1994, report VII.

4 Podrobně se touto otázkou zabývá FLEISCHHAUER, Ingeborg.: *Der Pakt. Hitler, Stalin und die Initiative der deutschen Diplomatie 1938–1939*. Ullstein, Berlin. 1990. Hned v první kapitole nabízí čtyři alternativy.

5 Podle i po válce upraveného textu zněla Stalinova formulace následovně: 1. *Jsmo pro mír a udržení hospodářských styků se všemi zeměmi, stojíme a budeme stát na tomto stanovisku, pokud se tyto země budou stejně chovat k Sovětskému svazu a pokud se nepokusí poškodit zájmy naší země.* 2. *Jsmo pro mírumilovné, přátelské a dobré sousedské styky se všemi sousedními zeměmi ...* STALIN, Josef V.: *Otázky leninismu*. Svoboda, Praha 1950, s. 569–570. Celý Stalinův projev viz s. 560n. V lednu 1934 na 17. sjezdu Stalin ještě počítal s možnou válkou „buržoazní Evropy“ proti Sovětskému svazu, ale varoval vůdce buržoazie, aby se nepřepočítali, protože je napadnou velmi četní přátelé dělnické třídy Sovětského svazu a postarají se o porážku svých utiskovatelských vlád (tamtéž, s. 433).

6 Málo obvyklý a velmi zajímavý podrobný popis psaní sovětského tisku této doby podává WERTH, Alexander: *Od paktu po Stalingrad*. VPL, Bratislava 1968, díl I., kapitola II. Sovětsko-německý pakt, s. 63n.

spolupracovat na zajištění míru na východě Evropy a vzájemně se nenapadnou ani nepodporí eventuální třetí mocnost v případě jejího útoku na kteréhokoliv ze signatářů. Vzájemně se zavazovali ke konzultacím v otázkách oboustranného zájmu i k mírovému a přátelskému řešení všech neshod. Smlouvu uzavřeli na deset let a v doporučení stálo, aby ji oba státy ratifikovaly tak rychle, jak jen možno, což v diktaturách opravdu není problém.

Co signatáři této smlouvy nevedli (a na sovětské straně poté dlouho, celé půlstoletí, zapírali), byl tajný dodatek, v němž si oba státy rozdělily sféry zájmů na východě Evropy, stanovily provizorní demarkační čáru (za necelý měsíc byla upravena) a vyslovily si vzájemné smluvní garance. Pravda je, že jednání byla natolik složitá, že se zatím neshodly v otázce Polska a stanovily, že se o jeho budoucnosti dohodnou později.

Také ratifikace proběhla rychle, zcela v duchu této dohody. V Sovětském svazu se tak stalo na zasedání Nejvyššího sovětu, které se konalo v Moskvě 31. srpna 1939, hlavním řečníkem byl Molotov, tehdy premiér i lidový komisař zahraničních věcí, pravá Stalinova ruka. Touto řečí zahájil sérii proněmeckých projevů, jež dlouho byly i v komunistickém hnutí předmětem diskusí a rozpaků. Při této příležitosti překvapeně sovětské veřejnosti mj. sdělil: *Všichni víme, že vztahy mezi Sovětským svazem a Německem byly napjaté od té doby, co nacisté přišli k moci. Nemusíme se zdržovat při těchto neshodách, ty jsou vám, soudruzí poslanci, i tak dostatečně známy. Ale jak řekl 10. března sou-*

druh Stalin, „jsme pro obchodní styky se všemi státy“, a zdá se, že v Německu správně pochopili prohlášení soudruha Stalina a vyvodili správné závěry. Na 23. srpen je třeba se dívat jako na datum velké historické důležitosti. Je bodem obratu v dějinách Evropy, a nejen Evropy. Ještě nedávno dělali němečtí nacisté zahraniční politiku, která byla vůči Sovětskému svazu zásadně nepřátelská. Ano, až donedávna Sovětský svaz a Německo byli nepřáteli v oblasti zahraniční politiky. Situace se nyní změnila a my jsme přestali být nepřáteli [...] Dějiny ukázaly, že nepřátelství a válka mezi Ruskem a Německem nevedly nikdy k ničemu dobrému. Těmto dvěma zemím přinesla poslední válka víc utrpení než kterékoliv jiné zemi [...] Sovětsko-německou dohodu ostře napadl britsko-francouzský a americký tisk, a především některé „socialistické“ noviny [...] Zvláště někteří francouzští a britští socialističtí vůdci ostře odsoudili tuto dohodu. Tito lidé jsou rozhodnutí, že Sovětský svaz musí bojovat proti Německu na straně Británie a Francie. Člověk by si skutečně mohl myslet, zda se tito váleční štváči nepomátli. (Smích.) Podle sovětsko-německé dohody Sovětský svaz není povinný bojovat ani na britské, ani na německé straně. Sovětský svaz sleduje svou vlastní politiku, kterou určují zájmy lidu Sovětského svazu a nikoho jiného. (Bouřlivé ovace.) Jestliže mají tito pánové takovou neodolatelnou touhu jít do války, ať tedy jdou do války sami, bez Sovětského svazu. (Smích a potlesk.) Uvidíme, jací z nich budou bojovníci. (Bouřlivý smích a potlesk.)⁷ Po Molotovovi na zasedání vystoupil jediný řečník, Ščerbakov, vysvětlil, že Molotov podal

svůj výklad vyčerpávajícím způsobem, navrhl upustit od diskuse, přistoupit hned k hlasování a ratifikovat pakt, což se také obratem stalo.

Co se týče hodnocení, sovětská historiografie po celou dobu své existence a dnes dokonce i její dědic, ruská historiografie, včetně oficiálních míst (např. i Putina) stále obhajují oprávněnost a správnost Stalinova rozhodnutí podepsat s Hitlerem pakt a spolupracovat s ním – stále to opakují i četní historici, dokonce i u nás, a ignorují Stalinova provinění v tomto smyslu.⁸ Nejčastějším argumentem je tvrzení, že Stalinovi bylo toto rozhodnutí vnuceno západní váhavostí, a občas se píše i o dobových špatných úmyslech. Pravda je, že uzavření paktu o neútočení bylo událostí, která sotva umožňuje kritiku, pokud odložíme etiku jako nepotřebnou v politických záležitostech. Ve třicátých letech minulého století uzavírání podobných paktů nebylo žádnou zvláštností, už jsme uvedli, že takový pakt podepsali s Hitlerem i zástupci polského státu a Hitler ho bez problémů v předstihu vypověděl. Potíž byla a je v tajném dodatku, ústních dohodách, které ovšem můžeme snadno dedukovat, a konečně v činech, které následovaly. Stalin nejenže Hitlera povzbudil k činu, tj. k útoku na Polsko, ale jako věrný spojenec ho i podporoval a 17. září 1939 se k útoku na Polsko aktivně připojil. Přispěl tak vydatně k zániku polského státu a k vypuknutí druhé světové války. Ve skutečnosti mu patří označení účastníka této agresivní války od samého počátku a jeho vina na válečném běsnění se od Hitlerových aktivit příliš neliší.

7 Tamtéž, s. 74–75.

8 Takovým čerstvým příkladem je článek J. Čurdy *Vítěze se na důvody nikdo neptá* v ambiciozním časopise *Živá historie* (říjen 2009, s. 35–37), který je v zásadě třeba pochválit za snahu věnovat se i nejnovějším dějinám, ovšem autor popisuje události vzniku druhé světové války v Evropě tak, že ani větičkou nepřipomene sovětský podíl, jako by neexistoval. Jako pramen autor uvádí dílo V. Nálevky *Poslední týden míru*, ale měl by vědět, že v roce 1979, kdy toto dílo vyšlo, ani nebylo možné psát objektivní historii (a druhé dílo, W. Shirera, které doporučuje, zřejmě podrobněji nečetl). Také mapa, která článek doprovází, je přinejmenším nepozorná – za jeden ze států, sousedících s Polskem na podzim 1939, prohlašuje Moravu.

Stalin a Ribbentrop si vzájemně gratulují k uzavření paktu

Foto: Wikimedia Commons

SMLOUVA O PŘÁTELSTVÍ A HRANICÍCH

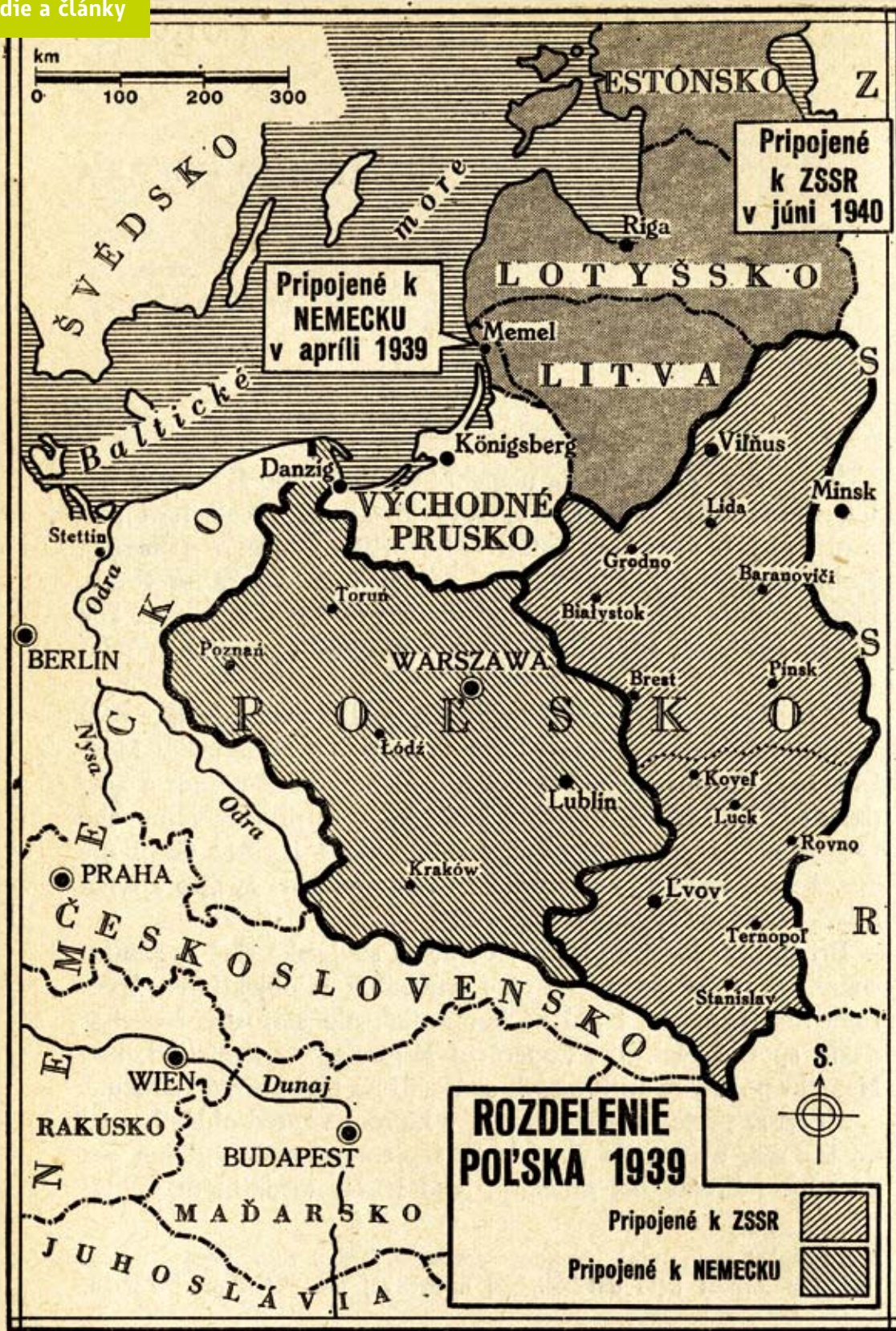
Jak je dobře známo, 1. září 1939 v 04.45 hod. nacistické jednotky zahájily agresi proti Polsku. Víme už, že je to

věcně správné, ale polovičaté tvrzení. 3. září vypověděly válku Německu shodně Británie a Francie (Britové dodrželi své garance, které poskytli Polsku, a vyhlásili válku, i když na ni

nebyli vůbec připraveni) a od 4. září začala mezi válečnými spojenci, nacistickým Německem a Sovětským svazem, horečná diplomatická aktivita nad způsobem zapojení sovětských jednotek do války podle předběžného příslibu. Byla to jistě dramatická jednání (zabývá se jimi třetí kapitola citovaných dokumentů), v nichž nacisté preferovali co nejrychlejší přímý sovětský zásah (hlavní argument: naše vojska postupují tak rychle, že se brzo dostanou na polské území patřící podle paktu do sovětské sféry), Sověti – jistě pod Stalinovou přímou taktovkou – se snažili co nejdéle vyčkávat, čekat na pád Varšavy, pak na chaos, na nějž by se mohli odvolat při své invazi, a nejméně týden diskutovali o dokumentu, kterým svou agresi ohlásí. Až provokativně (nebo nestoudně?) se Stalin pokoušel vsunout do dokumentu větičku o nutnosti hájit polské obyvatelstvo ukrajinského a běloruského původu před *německým ohrožením*. Na takovou formulaci nacisté nemohli přistoupit, a teprve když přišli na vhodný způsob nátlaku na sovětskou stranu (naznačili ve vyhlášení gen. Brauchitsche, že uzavřou s poraženým Polskem příměří, což jistě neměli v úmyslu), přiměli Stalina k finální akci.

Tak se stalo, že 17. září Stalin na druhou hodinu ráno pozval k sobě do Kremlu delegaci z moskevského německého vyslanectví (vyslance, vojenského ataše a vyslaneckého radu Gustava Hilgera⁹) a oznámil jejím členům, že v 6.00 hod. moskevského času Rudá armáda po celé délce hranic zaútočí na polské pozice. Požadoval, aby zprostředkovali sovětské přání ukončit jakékoli vojenské akce nacistické armády v sovětské sféře Polska, právě tak i letecké útoky (*Nаше летectvo заútočí ještě dnes*) a přečetl jim nótu, kterou Sověti předají prakticky okamžitě polským diplomatům.

9 Hilger napsal mimořádně dobře informované paměti, které ale pojal jako historické dílo. HILGER, Gustav: *Wir und Kreml. Deutsch-sowjetische Beziehungen 1918-1941 – Erinnerungen eines deutschen Diplomaten*. Frankfurt a. M. – Berlin 1955.

Mapa rozdělení Polska po roce 1939

Foto: repro Werth: Od paktu po Stalingrad

Porada německých a sovětských důstojníků u Białystoku v září 1939

Foto: ABS

(Polský vyslanec v Moskvě Wacław Grzybowski, jemuž ve 3.15 ráno četl sovětskou nótu náměstek lidového komisaře zahraničí V. Potěmkin, ji pln rozhořčení odmítl přijmout a přes všechno zdržování odešel; sovětská strana ji na polské vyslanectví v Moskvě poté dopravila kurýrní poštou jako spěšnou zásilku.¹⁰) Není jisté, zda pro nedostatek času či z jiných důvodů vzal na sebe odpovědnost německý vyslanec v Moskvě Friedrich Werner von der Schulenburg a prakticky až na několik připomínek odsouhlasil Stalinovi při-

pravenou sovětskou nótu (ve zprávě Joachim Ribbentropovi ovšem zdůraznil, že Stalin jeho připomínky bez výhrad akceptoval a zapracoval okamžitě do připravené nóty). Tak můžeme doplnit věcně správnou, ale polovičatou tezi ze začátku této kapitoly a dodat: 17. září 1939 v 6 hodin ráno moskevského času Rudá armáda zahájila agresi proti Polsku.

Události pak dostaly rychlý spád. Již den poté, což Sověti ani nepředpokládali, začaly nacistické armády vyklízet pomyslné sovětské území (původně dohodnutý termín byl 1. ří-

jen 1939), ihned se začalo připravovat společné prohlášení. To rovněž vyvolalo jisté napětí: Hitler preferoval v textu vzájemnou spolupráci, Stalin prosadil formulaci o přátelských vztazích a spolupráci jako jejich důsledku. Ve společném prohlášení (citované věty napsal údajně vlastnoručně Stalin) mj. stálo: *V zájmu potlačení případných neopodstatněných pověstí ohledně úkolů německých a sovětských jednotek operujících v Polsku prohlašují říšská vláda a vláda SSSR, že operace těchto jednotek v žádném případě nesledují cíle, jež by*

10 KAISER, Gerd: *Katyň – státní zločin – státní tajemství*. BBart, Praha 2003, s. 18n. V nótě mj. stálo: *Německo-polská válka odhalila vnitřní bankrot polského státu [...] Varšava jako hlavní město Polska už neexistuje. Polská vláda se rozpadla a nevykazuje známky života. To znamená, že polský stát a jeho vláda přestaly existovat [...] Vycházejíc z této situace sovětská vláda pověřila vedení Rudé armády, aby vydalo vojskům rozkaz překročit hranice a vzít pod ochranu obyvatelstvo západní Ukrajiny a západního Běloruska.*

odporovaly zájmům Německa a SSSR či duchu a liteře paktu o neútočení, uzavřeného mezi Německem a SSSR. Úkolem těchto jednotek je nastolit v Polsku klid a pořádek, narušený rozpadem polského státu, a pomoci polskému obyvatelstvu nově uspořádat podmínky jeho státní existence. Společné prohlášení bylo v Berlíně vysíláno tentýž den v rozhlase a objevilo se i ve večernících, v Sovětském svazu se o něm lidé dověděli následující den z denního tisku (18. září byla neděle). Diplomaté si však zdaleka neodpočinuli, jednání následovala téměř okamžitě a většinou o nových sovětských požadavcích, Stalin tlačil zejména na rozhodnutí, co bude s polským státem. Z dokumentů vyplývá, že můžeme oprávněně hovořit o sovětské iniciativě. Hitler často ustupoval a někdy se i rozmýšlel, zda má návrhy akceptovat, zřetelně však sledoval záměr získat z těchto jednání co nejvíce ekonomických výhod. Není divu, že jednání končilo požadavkem schůzky na nejvyšší úrovni. Ribbentrop přiletěl tentokrát do Moskvy na dva dny, absolvoval pompézní oslavy i dlouhá jednání a jeho účast vyvrcholila slavnostním podpisem dalšího vážného diplomatického protokolu, a to smlouvy o přátelství a hranicích. Stalo se tak v Moskvě za přibližně stejné účasti 28. září 1939, smlouvu opět podepsali Molotov a Ribbentrop z pověření svých vůdců, Stalin byl samozřejmě osobně přítomen.

Tato smlouva měla také část veřejnou a tajnou, ale ani k veřejné části se dodnes komunistická historiografie včetně nejrůznějších postkomunistických historiků, kterých je především na východě Evropy stále dost a dost, pokud možno nehlásí.

Ignorují ji a tají, jako by nikdy neexistovala. Bohužel i některé seriózní práce západní provenience jsou na tom podobně, ani zde se nic podrobnějšího o této druhé smlouvě nedočteme.¹¹ Smlouva o hranicích a přátelství podepsaná za obvyklých moskevských ceremonií 29. září v 5 hodin ráno měla ve veřejné neveliké části preambuli a pouhých pět článků. V preambuli stálo, že po rozpadu dosavadního polského státu považují obě velmoci za svůj výlučný úkol obnovení klidu a pořádku v těchto oblastech, první tři články se zabývaly záležitostmi vzájemných hranic – ve skutečnosti likvidací polského státu. Zajímavé bylo, že smlouva přiznávala neveřejný, tzv. dodatkový protokol, na nějž odkazovala v záležitosti přesného popisu nového státního uspořádání. Čtvrtý článek pak doslovně zněl: *Vláda Německé říše a vláda SSSR pokládají toto řešení za pevný základ pro pokračující rozvoj přátelských vztahů mezi svými národy*. Poslední známý článek se pak týkal ratifikace.

Uveřejněno bylo také společné sovětsko-německé prohlášení, které podepsali Ribbentrop s Molotovem. Konstatovalo se v něm, že obě jmenované velmoci podepsali dohodu o definitivním rozpadu polského státu, nastolení trvalého míru na východě Evropy, a vyzvali Británii i Francii, aby ukončily válku s Německem. Poslední věta byla více než výmluvná: *Jestliže však obou vlády vyzní naprázdno, bude to důkazem, že Velká Británie a Francie nesou zodpovědnost za pokračování ve válce. Pokud bude tato válka pokračovat, vlády Německa a Sovětského svazu se budou radit o vzájemných opatřeních*. Ribbentrop ještě před poledním odjezdem stihl poskytnout sovětské agentuře TASS rozhovor, který končil zvláštním vy-

hlášením o čtyřech bodech. Zněly: 1. *Německo-sovětské přátelství je nyní definitivně ustavené*. 2. *Ani jedna země nepřipustí, aby některá třetí strana zasahovala do východoevropských záležitostí*. 3. *Obě země si přejí obnovení míru a chtějí, aby Británie i Francie zastavily úplně nesmyslnou a beznadějnou válku proti Německu*. 4. *Jestliže však v těchto státech budou mít převahu váleční štváči, potom Německo a SSSR budou vědět, jak na to odpovědět*.

Tajné přílohy byly tři: dva tajné dodatkové protokoly a jeden důvěrný protokol. Ten upravoval otázky emigrace očekávané v souvislosti s dohodami o sféře zájmů obou států. První z dodatkových protokolů byl velmi důležitý, stvrzoval totiž následnou dohodu o tom, že Litva z původně německé sféry připadne do sovětské. Stalin kompenzoval svůj nový zisk odevzdáním části Polska do německé sféry, zaplatil tedy darem, který získal přibližně před týdnem. Jistě se cítil jako neomezený vládce. Také druhý dodatkový protokol byl oprávněně utajen, zavazoval totiž obě spolupracující strany, že *nebudou na svých územích trpět žádnou polskou agitací, namířenou proti území druhé strany. Jakékoli náznaky takové agitace na svých územích potlačí v samém zárodku a budou se vzájemně informovat o nutných opatřeních*. To byl začátek rozsáhlých perzekučních aktivit z nacistické i sovětské strany vůči polské společnosti. Začalo oboustranné systémové tažení proti polské inteligenci. Jedním ze známých vrcholů byly vraždy v Katyni.

Do písemných provolání se nedostaly ani další prvky spolupráce, ujištění o rozvíjení ekonomických vztahů všemi prostředky, o spolupráci armád i policie, Gestapa i NKVD.

11 Mám na mysli třeba na Západě dosti ceněnou a rozšířenou práci OVERY, Richard: *Rusové ve válce*. Beta, Praha – Plzeň 2004 (angl. poprvé 1997). Overy je známý a vlivný britský historik a publicista, na toto téma natočil i desetidílný televizní seriál, ovšem v britsko-ruské koprodukcí, spoluproducentem byl Alexandr Surikov (poprvé vysílán v roce 1995). Napsal také obsáhlou kompilaci *Diktátoři – Hitlerovo Německo, Stalinovo Rusko*. Beta, Praha – Plzeň 2005 (angl. kniha vyšla v roce 2004).

Společná sovětsko-německá vojenská přehlídka v Brestu Litevském 22. září 1939

Foto: ABS

Obecně známé jsou společné přehlídky vítězů (konaly se tehdy v Pinsku, Grodnu, Brestu, Lvově i jinde¹²) i servilní telegramy sovětských vůdců obdivujících pompézními slovy nacistické vojenské úspěchy. Ani Stalin nezahálel a snažil se tajný dodatek paktu o neútočení přeměnit v realitu – již 19. 9. obvinil malé Estonsko (mělo tehdy asi 1,4 milionu obyvatel), že ohrožuje v oblasti sovětské zájmy, poskytuje své přístavy nepřítelům, a pozval estonskou delegaci do Moskvy za účelem podepsání smlouvy o vzájemné pomoci. Estonci se pokusili vzdorovat, prodložovali a komplikovali jednání, ale 25. 9. sovětská strana vytáhla tehdy obvyklý trumf. V estonských vodách byla *neznámou* ponorkou (naznačovalo se, že za estonské účasti) potopena sovětská

obchodní loď *Metalist* a Moskva žádala okamžité jednání, do 29. 9. podepsat smlouvu, jinak bude následovat *vojenské řešení*. 26. 9. vydal veřejně Kliment Vorošilov, tehdy lidový komisař obrany, rozkaz Rudé armádě, aby byla připravena *zasadit 29. září drtivý úder estonským vojákům*, a připojil k němu ujištění, že pokud sousední Lotyšsko podpoří své sousedy, pak *7. armáda rychle a energicky udeří po obou březích Dviny na Rigu* (Litva ještě nebyla smluvně v sovětské sféře). Estonská vláda v žádaném termínu ustoupila a 28. 9. podepsala předkládanou smlouvu o vzájemné pomoci. Politici se mohli utěšovat jen několika odstavci této smlouvy, kde se skoro slavnostně prohlašovalo, že sovětská vláda nebude zasahovat do vnitřních záležitostí země. Ovšem

součástí této smlouvy byla dohoda o dočasném umístění sovětských vojsk na estonském území – vláda se zavázala souhlasit s pobytem 20 tisíc sovětských vojáků na svém území. 5. 10. 1939 za přibližně podobných okolností podepsalo sovětskou nabídku smlouvy o vzájemné pomoci Lotyšsko a 10. 10. i Litva a také se zavázaly vydržovat na svém území spřátelené sovětské vojáky, Lotyšsko v počtu 20 tisíc a Litva dokonce 25 tisíc. (Konečné řešení o „dobrovolném“ začlenění těchto republik do Sovětského svazu přišlo na řadu v létě 1940, Hitlerovy armády tehdy vítězily na francouzských bojištích.)

VÁLKA

O průběhu války jsme se příliš nemínili, také to nebylo naším zámě-

12 Polský režisér Grzegorz Braun o přehlídce v Brestu Litevském z 22. 9. 1939 natočil v roce 2007 hodinový film *Přehlídka vítězů 1939* (veleli jí společně generálové Heinz Guderian a Semjon Krivošejn).

Sovětská karikatura obviňující Hitlera z porušení paktu o neútočení

Foto: Wikimedia Commons

rem. Shrňme jenom, že Poláci se bili jako lvi (válka skončila polským složením zbraní posledních jednotek až 10. 10. 1939), i když jejich válečné úsilí dobové sovětské i nacistické prameny neustále zlehčovaly. V této obranné válce padlo přibližně 200 tisíc polských vojáků a asi 700 tisíc jich skončilo v zajetí (nacisté přiznali 10 500 padlých německých vojáků a 30 tisíc raněných, Sověti dlouho neposkytovali žádný údaj a označovali v tisku válku jako *veselé* tažení prakticky bez vojenských střetů, až po měsíci Molotov přiznal 737 padlých a 1862 raněných¹³). Přibližné angažování armád v této německo-polsko-sovětské válce bylo následující:

Německo počet vojáků 1,6 milionu, počet tanků, 2800, počet letadel 2000, počet děl 6000.

SSSR počet vojáků 600 tisíc, počet tanků, 4000, počet letadel 2000, počet děl 5500.

Polsko počet vojáků 1 milion, počet tanků, 870, počet letadel 824, počet děl 4300.¹⁴

Sovětský svaz získal v této válce díky dohodám s nacistickým Němcem a své účasti ve válce s Polskem, kterou ovšem nikdy nevyhlásil, území přibližně o velikosti 190 až 200 tisíc kilometrů čtverečních s přibližně 12–13 miliony obyvatel, z nichž bylo údajně 6 milionů Ukrajinců, 3 miliony Bělorusů a 3 miliony Poláků (mezi nimi asi 1 milion Židů – podle polských statistik bylo ale Poláků nejméně 5 milionů). Poláci se pro sovětské úřady rázem stali příslušníky národnostní menšiny, takzvanými nacmeny, a byli vystaveni prakticky okamžitým, byť

13 Hitler měl k dispozici jiné údaje, dostaly se po válce do sovětských rukou. Do 6. 10. 1939 podle nich padlo 70 tisíc polských vojáků, 133 tisíc jich bylo raněno a 917 tisíc skončilo v zajetí – zajatce si obě armády na základě zvláštních smluv vyměňovaly, Berija zakázal předávat polské důstojníky. Němců ve válce padlo 10 572, raněných bylo 30 322 a 3407 bylo nezvěstných. Údaje o sovětských ztrátách byly přibližně: 973 padlých a 202 zajatých. Viz EBERLE, Henrik – UHL, Mathias (eds.): *Akta Hitler – tajná složka NKVD pro Josifa V. Stalina*. Ikar, Praha 2006, s. 97.

14 ARUTJUNOV, Akim: *Dosje Lenina bez retuší*. Moskva 1999, s. 467. Celá kapitola 18 (Bolševismus a fašismus, s. 443n.) je věnována sovětsko-nacistické spolupráci. Uvádí se zde, že ze sovětské strany proti Polsku zaútočily dva fronty (ukrajinský a běloruský), a to 54 střeleckých a 13 jízdních divizí, 18 tankových brigád a 11 dělostřeleckých pluků, celkem přibližně 600 000 vojáků.

odstupňovaným perzekučním tlakům.¹⁵

Vrcholem této etapy sovětsko-nacistické spolupráce byl zajisté projev V. Molotova před Nejvyšším sovětem SSSR 31. října 1939, kterým jako by celou tuto etapu uzavíral. Hned od počátku se věnoval Polsku, mj. uvedl: *Vládcové Polska dělali velký humbuk kolem „bezchybného stavu“ svého státu a „mohutnosti“ své armády. Krátký úder německé armády na Polsko, po kterém následoval úder Rudé armády, stačily, aby tato obluda zplozená Versailleskou smlouvou přestala existovat.* Pak se vysmíval britským a francouzským zárukám Polsku a vysvětloval: *Úplně se však změnil obsah pojmu „agrese“.* Dnes nemůžeme toto slovo používat v takovém smyslu, jako před třemi nebo čtyřmi měsíci. Nyní se Německo staví za mír, zatím co Británie a Francie dávají přednost tomu, aby pokračovaly ve válce. Jak vidíte, úlohy se obrátily. Téma ho však natolik zaujalo, že ho rozebíral z několika úhlů, mj. vysvětloval: *Británie a Francie, které už nejsou schopné bojovat za obnovení Polska, stavějí se nyní do pózy „bojovníků za demokratická práva proti hitlerismu“.* Britská vláda nyní tvrdí, že jejím cílem je „zničit hitlerismus“. Jde tedy o ideologickou válku, o cosi jako o středověkou náboženskou válku. Hitlerismus se může někomu líbit nebo nelíbit, ale

každý zdravě uvažující člověk pochopí, že ideologii není možné porazit násilím. Proto je nejen nesmyslem, ale přímo zločinem vést válku „za zničení hitlerismu“ pod falešným praporem boje za „demokracii“. A koneckonců, co to může být za demokracii, když francouzská komunistická strana je ve vězení?¹⁶ Poté následovala chvála vlád baltických států za to, že uzavřely se Sovětským svazem smlouvy o vzájemné pomoci. Molotov je znovu veřejně ujistil, že pakt v žádném případě neznamenají zasahování do vnitřních záležitostí těchto států. Stěžoval si ovšem na Finsko, litoval, že finská vláda odmítla jednání o podobném paktu o vzájemné pomoci. Ujišťoval, že požadavky Sovětského svazu jsou minimální a legitimní (chtěli prý jen několik kilometrů finského území severozápadně od Leningradu a námořní základnu na severním konci Finského zálivu a nabízení kompenzací), a považoval za nutné je řešit (za měsíc, 30. 11. 1939 zaútočila Rudá armáda na Finsko, vypukla tzv. zimní válka a Sovětský svaz byl jako agresor vyloučen ze Společnosti národů). Chválil dále uklidnění vztahů na Dálném východě a nakonec si postěžoval na nejasné stanovisko Spojených států.

V samém závěru jenom upozornil, že tyto diplomatické přemety

Stalinovy politiky měly své důsledky v celém komunistickém hnutí, Komunistická internacionála, pečlivě sledující Stalinovu politiku a jeho záměry, okamžitě přehodnotila kurz a své úhlavní nepřátele – jako ostatně i dříve, před politikou Lidové fronty (tj. před rokem 1935) – viděla v západních demokraciích, zatímco Hitler a nacismus se staly spřátelenými režimy, které je třeba podporovat.¹⁷ Není divu, že po dvou letech spolupráce obou totalitních režimů, když z rozhodnutí Hitlerova tato spolupráce skončila (oba státy ve shodě a spolupráci stačily obsadit třináct evropských zemí, pět z nich Stalin a osm Hitler¹⁸), zařadil se Stalin do demokratického tábora a vývojem války posiloval své postavení, až vydal své komunistické organizaci pokyn získat pozici hlavního bojovníka proti nacismu. Nebylo možné se k této etapě, již ničivá světová válka startovala, přihlásit, bylo možné ji jenom ignorovat. A protože komunistické dějepiscectví ovlivňovalo historiografii východu Evropy včetně naší několik desítek let, komunistická klišé označující zkresleně a mylně základní etapy války přezívají dodnes. A je to bohužel vidět i na některých nejnovějších publikacích v současnosti.

pd

15 V krátké době byly z tohoto území (tzv. GPU-Landu, jak ho nazývá N. Davies) ve čtyřech vlnách deportovány asi 1 až 2 miliony občanů, převážně Poláků, do sovětského vnitrozemí. KAISER, Gerd: *Katyň – státní zločin – státní tajemství*, s. 33–34. Celkem se ví, že Stalin při této příležitosti zlikvidoval prakticky celé vedení polské komunistické strany a tuto stranu dokonce rozpustil, ze 3817 registrovaných polských komunistů na sovětském území přežila válku pouhá stovka a všichni tehdejší členové polského komunistického politbyra, dostupní v Moskvě, byli zastřeleni. Tamtéž s. 30–31.

16 WERTH, Alexander: *Od paktu po Stalingrad*, s. 85n.

17 Len Deighton, jeden z nejlepších současných britských autorů literatury faktu, ve své knize *Krev, slzy a pošetilost v nejtemnější hodině druhé světové války* (Argo, Praha 1996, s. 172) popisuje tento stav následovně: *Na celém světě změnili členové komunistických stran (řada z nich byla tajnými členy) poslušně svá politická stanoviska a přehodnotili činnost, aby byla v souladu s novým paktem. Od této chvíle bránili komunisté všem pokusům Hitlera zastavit. Když začala válka, mobilizovali komunisté ve Francii a Británii nemalé zdroje proti válečnému úsilí. Vyzývali spojenecké vojáky, aby nebojovali ve válce s Hitlerem, protože je to zrada dělnictva.*

18 Norman Davies v knize *Evropa – dějiny jednoho kontinentu* (Prostor, Praha 2000, s. 1009 a 1013) tuto spolupráci mj. hodnotí takto: *Hitler se Stalinem si „rozporcovali“ východní Evropu na sféry vlivu. Jejich tzv. „pakt o neútočení“ byl dokonalým plánem k útoku [...] Dvojí okupace Polska přinesla existenci dvou totalitních laboratoří vedle sebe. Nacističtí a sovětsští mrchožrouti dva roky nerušeně hodovali na mrtvole Polska.*

Formování československého zahraničního odboje v prvním roce okupace

LADISLAV KUDRNA

Záhy po mnichovských událostech se řada československých veřejných pracovníků a armádních důstojníků začala připravovat na odbojovou činnost.¹ Bezprostředně po okupaci pak začal exodus těch, kteří se v následujících letech hodlali chopit zbraně. V zahraničí opět vznikala československá armáda.

V prvních letech tvořily základní a aktivně bojující vojenskou složku zahraničního odboje především českoslovenští letci. Ti z vojáků, kteří zvolili dobrovolnou emigraci, odešli ilegálně do zahraničí již záhy po okupaci, zejména v jarních a letních měsících roku 1939. Pro značnou část českých vyšších důstojníků znamenal konec jepičího života druhé republiky určité vysvobození a úlevu. Konečně bylo zřejmé, o co jde. Zde stojí my a na druhé straně jasně definovaný nepřítel.

Je nutné si uvědomit, v jakém prostředí a atmosféře se první útoky v jarních a letních měsících roku 1939 odehrály. Po 15. březnu se česká společnost ocitla uprostřed německého moře, zcela odkázána sama na sebe. Prvotní šok z okupace záhy vystřídal takřka všeobecný pocit úlevy. Vždyť Adolf Hitler ve svém protektorátním výnosu naznačil možnost autonomního vývoje české společnosti. Mohlo to být přeci mnohem, mnohem

Příjezd německé okupační armády do Prahy, 15. březen 1939

Foto: VÚA

1 Za všechny práce k tomuto tématu alespoň GRŇA, Jan: *Sedm roků na domácí frontě*. Blok, Brno 1965.

MINISTERSTVO NÁRODNÍ OBRANY.
17. března 1939.
Hlavní štáb - 2. oddělení.

Škpt. let. Malý, let. attaché v Berlíně, hlásí
16. března v 19. 10 hod. :

Dnes se mnou mluvil maršálek Goering toto :

Protože mu leží na srdci osud důstojníků českého letectva, rozhodl se zaměstnat naše důstojníky letectva a zejména mladší/asi tak do hodnosti majora/ a sice v první řadě piloty a pak důstojníky ostatních leteckých oborů /pozorovatele, radiotelegrafisty/ a sice v různých oborech německého civilního letectva na místech velmi slušně honorovaných. V úvahu by přicházely: Luftwachtungsdienst, /pozn.: jde o službu na letištích a leteckou policii/ Wetterdienst, Luftdienstkommandos /pozn.: jde o útvary, které slouží při výcviku protiletadlového dělostřelectva/ případně: letecký průmysl.

Maršálek Goering prosí, aby mu byly co nejdříve předloženy seznamy hlásících se důstojníků, obsahující:

- jméno a příjmení,
- hodnost,
- datum narození,
- druh výcviku,
- dobu dosavadního výkonu letecké služby,
- po případě stručný posudek o něm.

Maršálek Goering prosí, aby tyto seznamy mu byly předloženy co nejdříve a odůvodňuje to tím, že později - až civilní správa vydá různé zákony a nařízení - by tento svůj úmysl mnohem těžší prosazoval.

Škpt. Malý podotýká, že slovy co nejdříve je "u nich" rozumět dobu 24 - 48 hodin. —

Bylo mu službou hl. št. /2. oddělení odpověděno, že zítra 17. března bude vše rozhodnuto a nařízeno; 18. března večer, nejpozději 19. března dopoledne by mohly být seznamy přihlásivších se v Berlíně na předpokladu, že tam budou dopraveny letadlem.

Záznam z jednání štábního kapitána letectva Jaroslava Malého s maršálem Hermannem Göringem ze dne 16. března 1939 v Berlíně

Foto: VÚA

horší! Kdo z Čechů tehdy mohl tušit „vůdcovy“ skutečné záměry? Národ se probudil z apatie. Cílem dne bylo uchovat vše, co se dosud podařilo zachránit, nezabřednout ještě hlou-

běji do okupačního bahna. Pokusit se uchovat za každou cenu slibovanou „autonomii“.

Zavládl všeobecný pocit národní jednoty. Nebyl z ní vyčleněn ani Hácha

Vrchní velitel Luftwaffe Hermann Göring

Foto: archiv autora

či vláda, ba právě naopak. Tváří v tvář možnosti přerušení autonomního vývoje, ovládnutí institucí fašistickou českou spodinou, bylo naopak národním zájmem, aby Hácha a jeho spolupracovníci zůstali na svých místech. To, že později zkřížili svým postojem a postupem cestu Benešovu zahraničnímu odboji, je jiná věc. Květnové manifestace z roku 1939 v souvislosti s uložení ostatků Karla Hynka Máchy na Vyšehrad (6. květen), Dnem matek (14. květen) a současně velké církevní manifestace (duben až červenec) s častým politickým pozadím se staly symbolem českého vlasteneckého hnutí oné doby. Hnutí, které nebylo v žádném případě řízeno rodícím se odbojem, ale Národním souručenstvím, jež akce také financovalo. Ostatně, akcí se aktivně zúčastnili i nejvyšší vládní činitelé (Hácha, Kalfus, Eliáš a další).²

² Blíže TESAŘ, Jan: *Mnichovský komplex. Jeho příčiny a důsledky*. Prostor, Praha 2000, s. 155-164.

Adolf Hitler v okně Pražského hradu, 16. březen 1939

Foto: VÚA

Za této euforie často „uslzené“ národní jednoty na bázi přepjatého nacionalismu, agrarismu a katolicismu se nejeden český letec, pěšák či civilista rozhodl ke konkrétnímu činu. K činu, který měl vyústit v ozbrojený odpor proti nenáviděným okupantům. To nebylo málo, zvláště když si uvědomíme poměrnou vstřícnost okupační správy jak vůči propuštěným vojenským gážistům, tak vůči obyčejným vojínům.³ Nehledě na závažný fakt, že velitel Luftwaffe Hermann Göring nabídl českým letcům již 16. března 1939 uplatnění v německém dopravním letectvu. Nutno podotknout, že se jednalo o velmi lukrativní místa.⁴

Gážisté, kteří neodešli do zahraničí (jednalo se o většinu důstojnického sboru), byli zaměstnáni ve státní správě, část ve vládním vojsku a menšina v soukromém sektoru. Nebyla náhoda, že sami Němci naléhali na rychlé vyřešení problému umístění propuštěných gážistů. Okupační správa se chtěla vyhnout sociálním otřesům a nepokojům, které mohly vyvolat stovky propuštěných českých důstojníků. Protektorátní správa pod německou taktovkou předpokládala, že zajištěním slušné práce bez citelného finančního propadu dosáhne kýžené pacifikace armádního sboru. Tento předpoklad však zcela nevyšel. Do zahraničí odešly ilegálně stovky vojenských osob, mezi nimiž bylo i mnoho důstojníků.⁵ Rovněž nemalá část důstojníků, zejména těch

3 *Vojenský ústřední archiv* (dále jen VÚA), fond Ministerstvo národní obrany (dále jen f. MNO) – Prezidium 1927–1939, sign.: 38 ½ -25, číslo kartonu 13024. Uvedení německého nařízení ze strany MNO dne 27. 3. 1939. Dále VÚA, f. MNO – Prezidium 1927–1939, sign.: 38 ½ -44, číslo kartonu 13024. Schůze subkomitétu sociálního výboru Národního souručenství ze dne 4. 4. 1939.

4 Blíže KUDRNA, Ladislav: *Odhodlání bojovat. Vlastenectví československých letců v průběhu druhé světové války na pozadí válečných a politických událostí*. Naše vojsko, Praha 2009, s. 13–17.

5 V československé armádě sloužilo k 15. březnu 1939 celkem 12 454 důstojníků z povolání. Do zahraničí odešlo 485 z nich. Do vládního vojska vstoupilo 495 důstojníků, 578 převzala armáda Slovenského štátu. Celkem 142 důstojníků německé národnosti vstoupilo do Wehrmachtu. Zbýlých 11 239 důstojníků bylo demobilizováno a převedeno do civilního zaměstnání nebo do výslužby. HANZLÍK, František: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945–1950*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2003, s. 71.

vyšších, se v Protektorátu aktivně zapojila do odbojové činnosti, kterou mnozí z nich zaplatili životem.⁶

POLSKÉ INTERMEZZO

Cesta do zahraničí vedla v podstatě dvěma směry. Do vypuknutí války tzv. polskou cestou a poté tzv. jižní (přes Slovensko, Maďarsko, Jugoslávii, Řecko, Bejrút v Sýrii až do Agde v jižní Francii, které sloužilo jako středisko československé armády). Zejména druhá cesta, kterou byli vojáci nuceni absolvovat po napadení Polska, byla velmi nebezpečná a svízelná nejen pro dotyčného, ale i pro pracovníky našeho konzulátu v Maďarsku. Ti museli obstarat nejen dostatečný počet průjezdních víz a povolení k pobytu, ale mnohdy i samotné pasy. Byla to neuvěřitelně náročná mravenčí práce. V tomto směru se v Budapešti velmi angažoval samotný konzul Stanislav Miňovský, který byl od podzimu 1939 v úzkém kontaktu s československým velvyslancem v Paříži Štefanem Osuským. Například za leden až únor 1940 bylo z Maďarska vypraveno do Rumunska a Jugoslávie celkem 487 osob, převážně vojenského původu.⁷ Bez práce konzulátu, československého velvyslanectví v Paříži a pomoci ze strany francouzských míst by byl tento počet mnohem nižší.

Vojáci měli navíc štěstí, že se po příchodu na polské území drtivá většina z nich ocitla mimo komunistický aparát. Komunisté byli na emigraci velmi dobře připraveni (rozpuštění komunistické strany již v průběhu druhé republiky, zkušenosti ze živo-

Českoslovenští letci po překročení polských hranic, jaro 1939 Foto: archiv autora

ta v ilegilitě), což se záhy ukázalo jako rozhodující faktor. Oproti neorganizovaným uprchlíkům, kteří často utekli před nacisty bez dokladů, komunisté ovládli pozice v nově vznikajících politických výběrech včetně britské pomocné akce v Polsku. Tím se dostali ke kříženým hmotným prostředkům, díky kterým mohli ovládat politickou a hospodářskou emigraci.

V Polsku si komunisté zřídili perfektně fungující síť, do které se „zapletl“ každý nově příchozí. Záleželo pouze na komunistech, zda byl žadatel zaregistrován u British Committee for Refugees from Czechoslovakia, či

ne. Teprve když se ubezpečili, že dotyčný skutečně musel emigrovat, zaregistrovali jej a doporučili výše uvedené britské pomocné organizaci. Pokud k registraci nedošlo, bylo pro uprchlíka prakticky nemožné dostat se z Polska na Západ. Takový nešťastník se potom musel snažit probít západním či východním směrem po zhroucení Polska.

„Diktatura“ komunistů přetrvala v Polsku až do vypuknutí války. V komunistických řadách vládla tvrdá a přísná disciplína. Ti z komunistů, kteří odešli do Polska na vlastní pěst (strana rozhodovala o tom, kdo bude vyslán do zahraničí), nebyli přijati do

6 Odboje se aktivně zúčastnilo kolem deseti procent nižších důstojníků. Více než čtyřicet procent generálů předmnichovské armády se zúčastnilo odporu vůči okupantům. Podobně tomu bylo u důstojníků generálního štábu. Na všech frontách druhé světové války padlo 145 předválečných gázistů a dalších 435 bylo zavražděno v německých koncentračních táborech. Celkem 856 předválečných důstojníků bylo vězněno v koncentračních táborech. HANZLÍK, František: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945–1950*, s. 71–72. Tyto počty se mohou zdát čtenáři podhodnocené, zvláště když víme, že jen ve Velké Británii padlo 487 československých letců, mnozí z nich v důstojnické hodnosti. Na východní frontě padly další stovky důstojníků. Je nutné mít na zřeteli, že výše uvedená čísla se vztahují pouze k důstojníkům z povolání, kteří jimi byli k 15. březnu 1939.

7 VÚA, f. Československá vojenská správa – Francie (dále jen ČsVs-F), sign.: Národní výbor Československá vojenská správa 24/CI/1a/2, Spisy I. odboru/1. oddělení 1939 říjen–listopad, č. j. 048–2429, zde č. j. 247 a 1488. Zpráva konzula Miňovského velvyslanci Osuskému.

politické skupiny, ale museli vstoupit do řad československé vojenské jednotky.⁸

Konzul Vladimír Znojenský v Krakově napsal v tomto směru již 13. května 1939 zprávu československému vyslanectví v Londýně. V ní uvedl, že pomocná akce se po dvou měsících trvání ocitla v krizi, když zástupci britského komitétu projeví snahu po radikálním omezení pomoci. Především registrace byla omezena na případy zcela výjimečné. Jen těžko se konzulátu dosud dařilo prosazovat, aby nově přicházející příslušníci československé armády a dobrovolníci byli registrováni a tím také nabyli práva na pomoc komitétu. Jeho zástupci nedisponovali dostatečnými prostředky a stravovací akce, realizovaná prostřednictvím místní židovské obce, byla již značně zadlužena.

Britští zástupci komitétu si zvolili za spolupracovníky a rádce z řad emigrantů vesměs osoby extrémně levicových názorů a sympatií. Tito lidé, pokračoval Znojenský, uplatňovali svůj vliv k tomu, aby prosazovali přednostní právo na odjezd pro své politické přátele. Proto při sestavování transportů do Anglie byli soustavně opomíjeni příslušníci československé vojenské skupiny. Konzulova intervence u britských úřadů mu sice vynesla pozvání na večeri, ale postup komitétu zůstal prakticky nezměněn.

Každého jistě napadne logická otázka, proč se Britové v Polsku orientovali právě na československé ko-

munisty. Mělo to prozaický důvod. Právě komunisté byli fakticky jediní z československé emigrace, kteří vytvořili fungující organizaci, s níž mohla britská strana navázat spolupráci. Všechny ostatní složky se doslova utápěly v chaosu, což nějaký čas nebylo výjimkou ani u vojenské skupiny.

Československá vojenská skupina se v jarních a letních měsících roku 1939 rychle rozrůstala. Každý den přicházeli noví a noví vojáci. Konzulát je neměl kde ubytovat a komitét hrozil, že je nebude moci dále stravovat. Nejlepší pomocí pro konzulát by tedy bylo rychlé odsunutí značné části těchto mužů do Anglie, respektive do Francie přes Anglii.⁹

Konzul Znojenský si dovolil požádat, aby byly urychleně učiněny kroky, jež by zajistily povolení pro jeden čistě československý vojenský transport, zhruba pro 150 osob. Dále aby se o výběru osob pro tento transport zástupci britského komitétu dohodli s československým konzulátem, a nikoliv pouze s komunistickou skupinou. A konečně aby nadále byly považovány za politické emigranty osoby, které budou doporučený konzulátem, a aby těmto osobám nebyla nadále odírána registrace.¹⁰

V této době již byly československým vojenským atašé ve Francii plk. Kalinou a velvyslancem Osuským dohodnuty s francouzskou stranou podmínky přijetí našich vojáků do francouzské armády. Zanedlouho po Znojenského depeši, 26. května 1939,

se uskutečnil první čistě vojenský transport z Polska do Francie.

Je nutné zdůraznit, že odchod většiny našich letců za hranice, zejména do Polska, měl organizovaný ráz. Za pomoci Obrany národa a Svazu letců, nesmíme však zapomínat ani na „řadové“ členy podzemního hnutí, byl proveden „transfer“ letců za hranice.¹¹ Ten by ovšem nebyl možný, kdyby se k němu každý jednotlivec nerozhodl dobrovolně. Nikdo nemohl dotyčného nutit, aby se vydal vstříc nejistému osudu. Vždyť v této době – na jaře 1939 – vůbec nic nenásvědčovalo tomu, že by západní velmoci, v jejichž čele stáli doposud osvědčení „apeaseři“, byt jen uvažovaly o válečných akcích proti Německu. Když se odboj na jaře a na podzim roku 1939 snažil „udat“ československé letce do francouzského nebo britského letectva, dostal kategoricky zamítavou odpověď.¹²

Jeden z letců, pocházejících dle Chamberlainových slov z *malé a neznámé země uprostřed Evropy, o které nic nevíme*, si do svého deníku emotivně poznamenal: *Věděl jsem o chystané akci, dopravit za hranice tajně co největší část leteckého personálu pro naši armádu zahraniční. Věděl jsem o ní málo. Věděl jsem, že budou doma lidé v rozhodném okamžiku potřební jak na straně spojenců, tak i doma. Mohl jsem zůstat doma jako sta mých kamarádů, kteří mohli jít a nešli. Byla to velká hra, opustit domov a jít bez znalosti jazyka a bez prostředků, bez dokumentů, ilegálně překročit hranice a čekat na to, co muselo přijít – na válku s Hitlerem.*¹³

8 HÁJKOVÁ, Alena: *Strana v odboji*. Svoboda, Praha 1975, s. 130 a 133–134. Dále KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939–1945*. Karolinum, Praha 2004, s. 87. Rovněž NOVÝ, Vilém: *Život a revoluce*. Orbis, Praha 1974, s. 126.

9 Již 17. května 1939 hlásil konzul Znojenský do Londýna, že britský komitét odmítl vojákům poskytnout možnost odjezdu do Anglie. Paní Hollingworthová, zástupkyně komitétu pro Polsko, odmítnutí odůvodnila tím, že podle sdělení z Londýna nebudou českoslovenští důstojníci a vojáci přijati do britské armády, a proto také nemohou být vpuštěni na britské území. VÚA, f. ČsVs-F, sign.: Národní výbor Československá vojenská správa 88/CI/1a/3/10, I. odbor/1. oddělení, Československý atašé ve Francii, Spisy 1939 – květen.

10 Tamtéž.

11 VALIŠ, Zdeněk – DVOŘÁK, Jan: *Generál Jaroslav Vedral-Sázavský*. Magnet-Press, Praha 1994, s. 25.

12 KUDRNA, Ladislav: *Když nelétali. Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války*. Libri, Praha 2003, s. 16–17.

13 *Národní archiv* (dále jen NA), f. Svaz protifašistických bojovníků (dále jen SPB), Bohumil Příhoda, osobní deník 1939–1943, s. 5.

Koncem srpna 1939 bylo v Polsku téměř 700 československých letců.¹⁴ Konzul Znojemský jim sdělil, že budou sloužit ve francouzském letectvu.¹⁵ Tato lež měla zabránit nepokojům. Jak představitelé zahraničního, tak domácího odboje znali již od poloviny dubna roku 1939 trpkou pravdu. Anglie nejevila o naše letce žádný zájem prakticky až do kapitulace Francie v červnu 1940. Paříž po mnoha urgenčních přistoupila na kompromis, který však znamenal značný nápor na československé vojáky.

Dne 11. listopadu 1939 informoval londýnský vojenský a letecký atašé pplk. Josef Kalla generála Sergěje Ingra v Paříži, že jednání o zřízení československých vojenských jednotek ve Velké Británii nepostoupilo ani o krok. Pro pplk. Kallu byl britský postoj poněkud záhadný. Po vypuknutí války Britové projevíli zájem o vytvoření československých jednotek na britské půdě, ale již o dva a půl měsíce později bylo vše jinak. Podle Kally žádalo vedení odboje, aby Britové povolili organizovat a cvičit československé jednotky na britské půdě s francouzskou výzbrojí. Jednotky měly být po pořadovém výcviku odeslány do Francie. Britská vláda by poskytla zálohu, kterou by splatil budoucí československý stát. Anglie by tímto na sebe nebrala žádné politické závazky. Pplk. Kalla se domníval, že za jiných okolností Britové československé jednotky nepovolí. Pokud by vedení odboje nepřistoupilo na tuto podmínku, nezbývalo by nic jiného než odeslat dobrovolníky z Anglie do Francie.

Pplk. Kalla rovněž poněkud zklamaneč uvedl, že neví, jaká je vlastně současná situace, protože mu není znám výsledek jednání mezi našimi a britskými politiky. Rovněž nevěděl, jaká je ve skutečnosti jeho pravomoc k jednání s anglickými úřady. Obával

Divizní generál Sergěj Ingr ve Francii stál v čele vojenské správy Československého národního výboru, v Británii do roku 1944 zastával post ministra národní obrany

Foto: archiv autora

se totiž, aby nebyl opětovně uveden do nepříjemné situace jako v případě, kdy si dohodl schůzku s plk. Gubbinssem na 13. října 1939, která byla vzápětí Ingrem telefonicky odvolána,

a pak nakonec dodatečně uskutečněna. Dále Kalla prosil o sdělení, zda vedení odboje žádalo o povolení jednotek s nějakými politickými zárukami, či bez nich.

14 VÚA, f. Československé letectvo – Velká Británie I. (dále jen ČSL-VB I.), sign.: Inspektorát československého letectva 102/CI-1/4/20, korespondence zpravodajská č. j. 9931. Činnost československého letectva za druhé světové války.

15 KUDRNA, Ladislav: *Když nelétali*, s. 20.

Brigádní generál Josef Kalla po návratu z Velké Británie. Letiště Ruzyně, 13. srpen 1945. Po okupaci působil Kalla jako československý vojenský a letecký atašé v Londýně.
Foto: archiv Jaroslava Popelky

Ve stejný den zaslal pplk. Kalla zprávu plk. gšt. Španielovi o situaci náborové akce ve Velké Británii. Mimo jiné v ní uvedl, že soupis československých dobrovolníků se prováděl téměř od 15. března 1939. K datu zprávy mělo vedení odboje k dispozici přibližně 1200 mužů ve Velké Británii.

Pplk. Kallovi nabídli již 22. srpna

1939 pomoc důstojníci z War Office, předchůdce ministerstva obrany. V prvních dvou týdnech války počítali s vytvořením československých jednotek na britské půdě. Zprávu o tom zveřejnilo samo britské ministerstvo informací v rozhlasu. Téměř při všech jednáních bylo zdůrazněno, že se projednává čistě vojenskotechnická část a že tato jednání nemají

s politikou nic společného. Na dotaz, zda tím britští zplnomocněnci chtěli říct, že československé vedení odboje nesmí požadovat politické záruky, dali vždy vyhýbavou odpověď.

Následovala návštěva mjr. Combeho v kanceláři pplk. Kally. Doporučil, aby se Beneš obrátil na Churchilla, bývalého ministra zahraničí Edena nebo na toho současného, lorda Halifaxe, se žádostí o povolení našich jednotek. Výsledek jednání, pokud k němu vůbec došlo, však nebyl Kallovi znám, ale celá věc ohledně vytvoření československých jednotek nepostoupila ani o krok dále. Podle neoficiálních zpráv v novinách a podle řeči pronesené ministrem války Belishou to vypadalo, že Velká Británie nepovolí postavení československé nebo polské jednotky na své půdě.

Odesílání československých dobrovolníků do Francie zatím Kalla nezvažoval ze dvou důvodů. Zaprvé proto, že dokud neměla být definitivně pohřbena naděje organizovat jednotku ve Velké Británii, musel se toho z politických důvodů snažit docílit. Zadruhé Kalla neměl ponětí, zda by bylo ve francouzských táborech pro Čechoslováky z Anglie místo.¹⁶

Francie, jak bylo uvedeno výše, přistoupila na kompromis: přijme naše letce jako pěšáky do cizinecké legie s tím, že je v případě války zařadí do svého letectva, což její představitelé slíbili pouze ústně (!). Francouzští vládní i vojenští činitelé se tedy k našim letcům zachovali poněkud lidš्टěji než Britové. Svoji roli zde jistě hrál nepříjemný pocit z Mnichova (zvláště u vojáků), ale i obava z toho (jak zdůrazňovala jedna domácí odbojová zpráva určená právě francouzským vojenským kruhům), že by čeští letci vstoupili do služeb Luftwaffe.¹⁷ Svoji roli hrála jistě i skuteč-

¹⁶ VÚA, f. ČsVs-F, sign.: Národní výbor Československá vojenská správa 24/CI/1a/2, Spisy I. odboru/1. oddělení 1939, č. j. 048-2429 říjen-listopad, zde č. j. 178 a 179.

¹⁷ VALIŠ, Zdeněk – DVOŘÁK, Jan: *Generál Jaroslav Vedral-Sázavský*, s. 25.

nost, že předválečné Československo bylo nejvěrnějším spojencem Francie ve střední Evropě.

Bylo zásluhou především československého vojenského atašé plk. Václava Kaliny a velvyslance ve Francii Štefana Osuského, že se letce podařilo umístit alespoň do cizinecké legie. Ovšem pokud to představovalo pro vedení odboje určité malé vítězství, tak pro letce a pěšáky to byl šok a první větší otřes pro jejich vlastenecké cítění.

Plk. Kalina ve své podrobné zprávě o činnosti úřadu vojenského atašé v Paříži po 15. březnu 1939 uvedl mnoho příkladů těžkostí, se kterými se on a jeho spolupracovníci museli vypořádat. Nejistota ohledně fungování československého vyslanectví trvala do 17. března večer,¹⁸ kdy francouzská vláda učinila prohlášení, že obsazení českých zemí neuznává. Obdobný postoj zaujala i vláda Velké Británie. Téhož dne měl plk. Kalina telefonický rozhovor s pplk. let. Kalou v Londýně, který ho uvědomil, že ani londýnské velvyslanectví nebude vydáno Němcům. Tato okolnost měla rozhodující význam pro rodící se zahraniční odboj, který by bez svých center v Paříži a Londýně nemohl nikdy vzniknout.

Již předtím však učinil plk. Kalina konkrétní kroky k vytvoření československé armády na francouzském území. Československé ministerstvo národní obrany uložilo v Paříži finanční obnos pro nepředvídané případy. Ten byl 16. března v dohodě s Osuským vyzvednut z úředního účtu vyslanectví a uložen v bance na jméno vojenského atašé. Tato částka byla posléze použita k hrazení výdajů za dopravu československých vojáků z Polska do Francie a jiná vydání spojená s organizací československé armády ve Francii.

Československý vojenský atašé ve Francii plk. Václav Kalina

Foto: VÚA

Hned odpoledne 15. března učinil plk. Kalina návštěvu ve francouzském hlavním štábu u přednosta 2. oddělení a podnáčelníka hlavního štábu generála Dentze, kterého uvědomil o svém rozhodnutí, že se do obsazených českých zemí nevrátí. Při této příležitosti s ním jednal o možnosti převzetí většího počtu československých důstojníků do francouzské

armády. Francouzský důstojník ho ujistil svou podporou při řešení této otázky.

Po 20. březnu 1939 obdržel plk. Kalina telefonický rozkaz od protektorátního ministerstva národní obrany, aby ihned odeslal do okupovaných českých zemí všechny důstojníky, kteří byli v té době na studiích ve francouzských vojenských školách.

18 VÚA, f. ČsVs-F, sign.: Národní výbor Československá vojenská správa 88/CI/1a/1/10, I. odbor/1. oddělení, Československý vojenský atašé ve Francii, Spisy 1939 – březen.

Ti všichni se stejně jako Kalinův personál ihned po 15. březnu rozhodli, že zůstanou ve Francii.

Počátkem dubna 1939 začal plk. Kalina a Š. Osuský s přípravou branného vystoupení československé armády po boku Francie v případě válečného konfliktu. Zřízení autonomní československé armády na francouzské půdě hned na počátku války by bylo konkrétním projevem československé státní existence a nejdůležitějším prostředkem k dosažení československých státních zájmů. Velvyslanec Osuský jednal dlouze s francouzskou stranou o vytvoření naší armády na základě povinné vojenské služby a mobilizace Čechoslováků ve Francii. Teprve počátkem června 1939 byla tato otázka vyřešena ve prospěch československé věci.

Zároveň probíhala jednání s francouzskými ministerstvy války a letectví o převzetí československých důstojníků do francouzské armády ve větším rozsahu. To se týkalo především letců, kteří se v té době začali soustřeďovat na polském území (důstojníci pozemní armády měli sloužit především v rámci naší armády ve Francii). Při řešení této otázky československého velvyslance a vojenského ataše vydatně podporoval generál Mittelhauser.

Pokud šlo o československé důstojníky, kteří k 15. březnu studovali na francouzských vojenských školách, vyjednával plk. Kalina se zmíněnými ministerstvy, aby mohli ukončit svá studia, což bylo povoleno.

Ve druhé polovině dubna 1939 dorazil do Paříže plk. gšt. Heliodor Píka, kterému se podařilo dostat z Protektorátu do Rumunska a odtud přes Jugoslávii a Itálii do Francie. Jeho posláním bylo informovat československé vyslanectví a vojenského ataše o situaci doma a zjistit, jaké je postavení našeho odboje ve Francii a Anglii.

O převzetí příslušníků československé armády do francouzských služeb se rozhodlo v druhé polovině dubna 1939, kdy bylo plk. Kalinovi oznáme-

Telegram z Protektorátu Čechy a Morava ze dne 20. března 1939, který nařizoval vojenskému atašé plk. Kalinovi, aby zlikvidoval svůj pařížský úřad Foto: VÚA

no, že francouzská ministerstva války a letectví převezmou aktivní příslušníky naší armády do svých služeb za následujících podmínek: ministerstvo války vyhradilo pro československé aktivní důstojníky různých zbraní v nižších hodnostech celkem 230 míst, z toho 200 u útvarů koloniálního vojska a 30 v cizinecké legii. Na 200 míst připadajících na koloniální vojska mohlo být ihned umístěno 100 našich důstojníků, a to zásadně v hodnosti nižší, než měl dotyčný důstojník v československé armádě. Druhých 100 míst bylo vyhrazeno poručíkům, kteří by byli převzati v hodnosti četaře a po určité době služby povýšeni na poručíky. Místa v cizinecké legii byla všechna v důstojnické hodnosti.

Ministerstvo letectví stanovilo, že počet přijatých důstojníků a poddůstojníků nebude omezen, bylo však žádáno splnění těchto podmínek: důstojníci neměli být starší 35 let, připouštěly se však výjimky. Každý důstojník musel mít diplom vojenského pilota a nalétáno 500 hodin, což nebylo zrovna málo. Poddůstojníci neměli být starší 30 let a museli mít rovněž odlétáno 500 hodin (v praxi se to ne vždy kategoricky dodržovalo). Poddůstojníci mechanici a specialis-

té nesměli přesáhnout věk 35 let a měli mít rovněž příslušný diplom své zbraně. Důstojníci měli být převedeni v hodnosti poručíka, až na některé výjimky.

Se zřetelem na francouzský zákon o doplňování armády, který nedovoľoval, aby cizinec sloužil ve francouzském vojsku v době míru (kromě cizinecké legie), byl přechod československých vojenských příslušníků vázán podmínkou podpisu pětiletého závazku pro službu v cizinecké legii. To platilo zejména pro příslušníky letectva, kteří měli být zařazeni k leteckým útvarům v severní Africe, případně v koloniích (myšleno po vypuknutí války).

Tyto podmínky uvedl ve vlasti ve známost francouzský vojenský atašé plk. Albord, který byl ve styku s několika spolehlivými československými důstojníky. Dále udržoval kontakt se skupinou plk. Františka Moravce, která odletěla vpředvečer 15. března 1939 britským letounem z Prahy do Londýna a se kterou byl plk. Kalina od počátku ve stálém styku. Rovněž o nich měl být zpraven československý vojenský atašé ve Varšavě plk. gšt. Prokop Kumpošt, což, jak záhy uvidíme, nebyla bohužel pravda.

Když tedy byla vyřešena otázka převzetí československých důstojní-

Krakov, centrum vojenského odboje na jaře a v létě roku 1939 Foto: archiv autora

ků a poddůstojníků do francouzské armády, bylo nutné učinit kroky k usnadnění jejich příchodu do Francie. Se zřetelem na poměry v Protektorátu bylo zřejmé, že dostat se do Francie normální cestou přes Německo se podaří pouze několika jednotlivcům, a také to, že k tomuto účelu nejlépe poslouží moravsko-polská hranice, už jen s ohledem na politické důvody, které se v Polsku počaly pomalu vyvíjet ve prospěch československého zahraničního odboje. Do konce srpna 1939 tak byla používána téměř výhradně cesta přes Polsko.

S příchodem československých vojáků na polské území se ve větším množství počítalo začátkem května 1939. Plk. Kumpošt vyjednal s polskými úřady, že příslušníkům naší armády nebudou kladeny překážky při ilegálním přechodu hranic ani za pobytu na polském území. Co se týče francouzské součinnosti, požádal plk. Kalina francouzské ministerstvo války o vydání instrukcí francouzskému vojenskému atašé ve Varšavě a francouzským konzulátům v Krakově a Katovicích, aby československým vojenským příslušníkům poskytl ochranu, vydaly francouzská víza a umožnily další cestu do Francie po dohodě s československým velvyslanectvím a vojenským atašé

ve Varšavě a konzulátem v Krakově.

Plk. Moravec vyslal koncem dubna 1939 do Varšavy a Krakova mjr. Josefa Bártíka, aby na místě projednal veškeré otázky související s přechodem Čechoslováků přes hranice a jejich další dopravou do Francie. Plk. Píka měl ve Varšavě zajistit naší akci polskou podporu na širší základně.¹⁹

Přesto se československé vyslanectví v Polsku potýkalo s celou řadou potíží. V dubnu 1939 sice obdrželo 80 200 Kč a 300 liber, což kvitovalo s povděkem, protože jeho finanční prostředky byly po 15. březnu velmi omezené a s příchodem civilních a vojenských uprchlíků z Protektorátu se rychle tenčily, zároveň bylo ale zklamáním poslovo sdělení, že po stránce materiální je to jediná pomoc, které se vyslanectví dostane. To bylo nemilé překvapení, protože současně se zásilkou finanční hotovosti psal pplk. Kalla, že je to důkaz toho, že bude o vyslanectví postaráno.

Ve zprávě, kterou pracovník vyslanectví Rudolf Mareš zaslal plk. Moravcovi, se rovněž uvádělo, že Poláci jsou nyní mnohem přátelštější než dříve, ale pochopitelně očekávali, že z práce vyslanectví budou mít určitý prospěch. Mareš chtěl

František Moravec, šéf zpravodajské sekce londýnské zahraniční akce za druhé světové války. Na snímku v civilu.

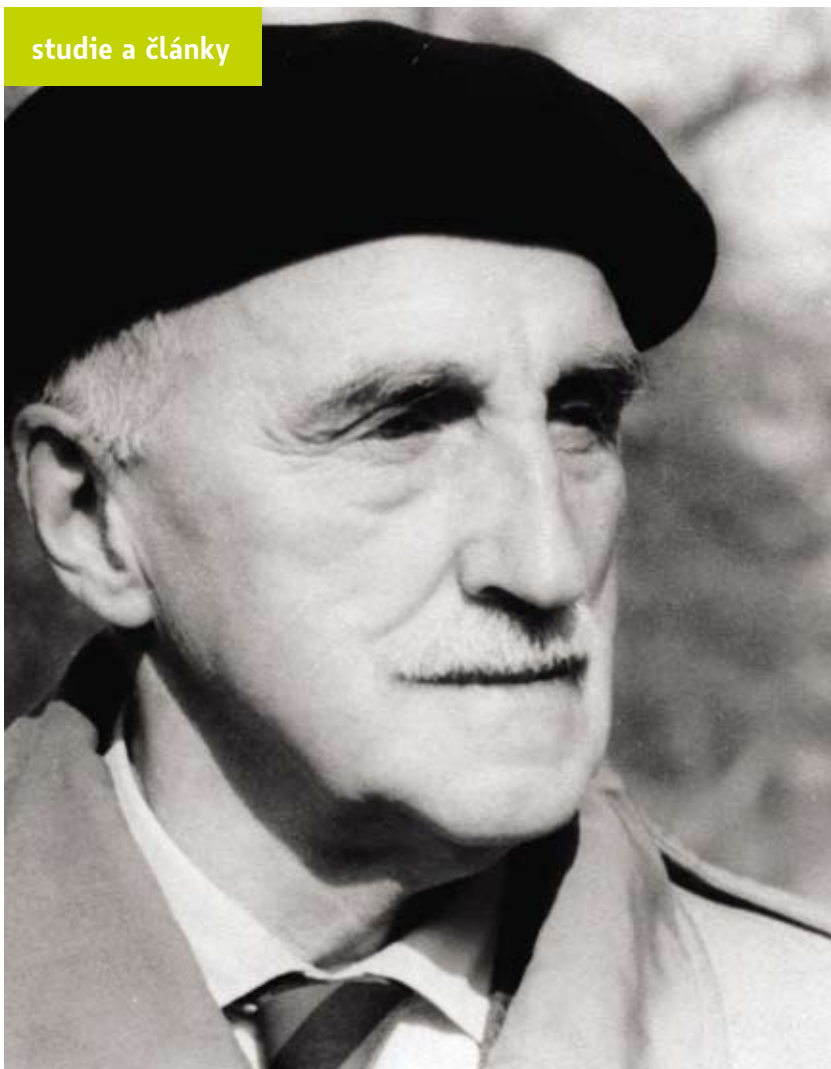
Foto: archiv autora

Armádní generál Lev Prchala, velitel Legiónu Čechů a Slováků v Polsku

Foto: ČTK

19 VÚA, f. ČsVs-F, sign.: Národní výbor Československá vojenská správa 90/CI/1b/1/10, vojenský atašé v Paříži, zpráva o činnosti v úřadu vojenského atašé v Paříži po 15. 3. 1939.

Československý konzul v Krakově Vladimír Znojemský

Foto: archiv Olgy Bezděkové

precizovat otázku, zda zasláný finanční obnos smějí použít jen k vydržování a instradaci osob, které jim druhé oddělení poslalo, nebo též na výpomoc a eventuální odesílání do Anglie i jiných lidí z domova, především důstojníků, kteří přicházeli skoro denně.

Pokud se týkalo osob, které chtělo druhé oddělení dostat za hranice, bylo

mezi nimi, podle Mareše, dosti komunistů. Upozornil na to, že Poláci ve své zemi neviděli komunisty rádi, a vyslanectví nechtělo vystupovat jako ochránce komunistů. Mareše také poněkud překvapilo, že na seznamu bylo i jméno gen. Eliáše, v té době předsedy protektorátní vlády. Podle něj bylo dosti pochybné, že by Eliáš odešel do zahraničí.

V závěru své zprávy reagoval Mareš na poznámku, aby přestal již myslet na materiální věci. Dovolil si podotknout, že to nebylo jeho první starostí a že pro začátek neočekávali žádnou materiální podporu, a aby měli z čeho žít, prodali skoro všechny věci jako nábytek apod.²⁰

Počátkem května 1939 neměli pracovníci československého vyslanectví a konzulátu v Polsku prakticky žádnou možnost získat bližší informace o rodící se zahraniční akci. Ano, Beneš se sice postavil do jejího čela, ale byla zde silná pozice Osuského a později bývalého předsedy vlády Milana Hodži, ale především nikdo zatím vyslanectví neinformoval, jakým způsobem budou v Polsku vydržováni vojáci ani zda budou přijati do francouzské či britské armády. A pokud ano, kdo zaplatí jejich transport. Je velmi pravděpodobné, že kromě vojenských špiček domácího odboje již věděli rovněž vyšší vojenští činitelé ve Francii a Anglii, že Británie nemá o naše vojáky zájem a že Francie je ochotna přijmout je maximálně do své cizinecké legie.

„SLADKÁ“ FRANCIE

Polsko zpočátku nejevilo zájem o naše pěšáky ani letce.²¹ Nejenže stále věřilo v možnost dohody s Německem, ale velkou roli hrálo značné sebevědomí jeho obyvatel. Nechyběly hyperboly typu *Poženeme Němce čepicemi až do Berlína!* nebo *Naši huláni roznesou Němce na kopytech!*²² Prakticky nikdo z polských civilistů, natož vojáků, nepochyboval o síle a možnostech polské armády, která přeci již v průběhu Velké války „vybojovala“ polskou svobodu.

Teprve po radikalizaci vývoje v srpnu 1939 projeвили Poláci zájem o čes-

20 NA, f. SPB, pozůstalost Františka Moravce 13/200.

21 Polská vláda se obávala konfliktu s nacistickým Německem, z tohoto důvodu nechtěla zbytečně Hitlera dráždit shromažďováním československých letců na své půdě. Poláci proto požádali vedení československého zahraničního odboje v Paříži (pravděpodobně tedy Osuského), aby byli letci z Polska transportováni do Francie. VÚA, f. MNO, sign.: MNO-Londýn 26/6/36, Spisy tajné, důvěrné a obyčejné 1940, č. j. 1004-1300, zde č. j. 1046.

22 CUKR, Václav: *S trikolórou Francie na letounu. Deník československého stíhače z bitvy o Francii 1940*. Orbis, Praha 1946, s. 11.

Výstup československých vojáků z lodi Chrobry ve francouzském přístavu

Foto: archiv autora

koslovenské vojenské specialisty, především letce. Přišlo to však v době, kdy už se vedení zahraničního odboje dohodlo s francouzskými vojenskými představiteli na odchodu letců z Polska do Francie, kde měli vstoupit do cizinecké legie.

Lodní transporty československých vojáků z Polska do Francie byly realizovány v pěti vlnách od 26. května do 21. srpna 1939. Celkově bylo z Polska (Anglie) do Francie transportováno 1177 vojenských osob, z toho 485 letců.²³ Letci tak v této době tvořili 41 procent z veškerého počtu vojenských osob v zahraničí.

Transporty však probíhaly za velmi obtížných podmínek, především opět z finančního hlediska. Proto mezi některými byla až měsíční prodleva.

Dne 31. května 1939 o tom napsal plk. gšt. Prokop Kumpošt podrobnou zprávu, určenou československému

vojenskému a leteckému atašé v Londýně plk. gšt. Josefu Kallovi. V jejím závěru požadoval, aby mu byly zaslány jasné a přesné podmínky, za jakých přijímají Francouzi:

a) letce – důstojníky, poddůstojníky a mužstvo aktivní i záložní

b) důstojníky, poddůstojníky a mužstvo aktivní i záložní u ostatních zbraní.

Ty pak hodlal odeslat do Protektorátu, aby byly všechny vojenské osoby informovány ještě předtím, než se rozhodnou přejít hranice(!). Oprávněně však zároveň podotkl, zda příliš přísné podmínky neodradí lidi od útěku do Polska. Již nyní, konstatoval, se zdálo, že příchod nových dobrovolníků do Krakova poněkud ochabl. Jednou z příčin mohlo být to, že německá okupační správa v Protektorátu rozhlásila, že československé vyslanectví ve Varšavě a konzulát v Krakově již neexistují, takže pano-

valy obavy, že čeští uprchlíci zůstanou bez ochrany. Rozšířeny byly rovněž zvěsti, že polské pohraniční strážce vracejí české uprchlíky zpět. Jak ovšem Kumpošt konstatoval, tato informace neodpovídala skutečnosti (fakticky se to ve skutečnosti čas od času dělo). Vyslanectví i konzulát učinily vše, co bylo v jejich silách, aby přechod vojenských osob přes hranice Polska byl maximálně usnadněn. Přesto přese všechno uvedl plk. Kumpošt v závěru své zprávy, že by bylo potřebné, aby mu z Londýna poslali podklady nebo směrnice ohledně služby vojáků a letců ve francouzské armádě.²⁴

Žádnou oficiální směrnici však nedostal, a ani on osobně neposlal do Protektorátu informace, za jakých podmínek budou letci sloužit ve francouzské armádě. Londýn se oprávněně domníval, že kdyby se vojáci dozvěděli, že je nečeká služba ve francouzském letectvu či armádě, ale peklo cizinecké legie, zcela jistě by mnozí emigraci nezvolili.

Československý vojenský atašé ve Francii plk. Kalina chápal těžkosti, které měl plk. Kumpošt s odesláním lodních transportů, a všemožně se mu snažil pomoci situaci řešit. Trvalo však určitý čas, než se Francouzi zavázali poskytnout zálohy alespoň na přepravu důstojníků. Stejně tak nějaký čas trvalo, než měl plk. Kumpošt k dispozici potřebnou finanční sumu k vypravení transportu. Problémy ohledně financí byly trvalým neuralgickým bodem československého vyslanectví a konzulátu v Polsku.

Nakonec v Polsku zůstalo 190 československých letců, kteří v následném konfliktu na straně polského letectva poprvé zasáhli do bojů v začínající druhé světové válce. Polský konflikt stál život čtyři z nich (tři zahynuli 2. září 1939 při bombardo-

²³ VÚA, f. ČsVs-F, sign.: Národní výbor Československá vojenská správa 81/CIII/1b/2/9, III. odbor/1. oddělení, Spisy 1939 – červen.

²⁴ NA, f. SPB, pozůstalost Františka Moravce 13/200.

Českoslovenští letečtí důstojníci jako seržanti cizinecké legie. První zleva Stanislav Fejfar, ve Velké Británii velitel letky B 313. československé stíhací perutě.

Foto: archiv autora

Československý vojenský atašé ve Varšavě plk. gšt. Prokop Kumpošt

Foto: archiv Jaroslava Čvančary

vání Dębina, čtvrtý byl omylem zastrělen polskými četníky) a další čtyři utrpěli zranění.²⁵

K rozhodnutí této necelé dvoustovky letců, kteří využili nabídky ke vstupu do polského letectva, přispělo několik faktorů. Tíživá materiální situace, možnost aktivně zasáhnout proti nepříteli (nikdo nepochyboval o okamžité vojenské pomoci Francie a Británie napadenému Polsku), ale především „prosáknutí“ informace, že nebudou přijati do francouzského letectva, ale do cizinecké legie jako pěšáci, která se mezi letce dostala již v polovině června 1939.²⁶

Jak již bylo řečeno, konzul Znojemský letce ujistil, že po příjezdu do

Francie budou skutečně sloužit ve francouzském letectvu. Byla to další z milosrdných lží představitelů zahraničního odboje, který se nacházel ve velmi těžké situaci. Vždyť jeho postavení se částečně zlepšilo až 21. července 1940 na půdě Velké Británie.²⁷ Na Beneše, který se v této době (srpen 1939) sice prosadil do role představitele domácího odboje,²⁸ čekalo ještě mnoho trpkých zápasů, než se dostal do čela odboje zahraničního.

Zahraniční odboj nezbytně potřeboval k podpoře svých cílů, které se v této době začaly teprve rýsovat, aby za ním „někdo“ stál. Ten „někdo“ byli především vojáci, hlavně cenní vojen-

ští specialisté – letci. Československé vyslanectví nevěřilo v možnost rozvinutí zahraniční akce v Polsku a prosazovalo transfer všech Českoslováků z Polska na Západ.²⁹ Počínaje 21. srpna 1939 tak bylo ve Francii téměř 500 československých letců a tento počet se neustále zvyšoval. V době kapitulace Francie (22. června 1940) jich bylo na francouzské půdě již okolo tisícovky.³⁰

Nutno zdůraznit, že vedle letců působily ve Francii též československé pozemní jednotky, jejichž základ byl položen 2. října 1939 podpisem smlouvy o zřízení československé armády ve Francii, kterou za francouzskou stranu podepsal minister-

25 VÚA, f. ČSL-VB I., sign.: Inspektorát československého letectva 102/CI-1/4/20, korespondence zpravodajská č. j. 9931. Činnost československého letectva za druhé světové války. Rovněž VÚA, f. ČSL-VB I., sign.: Inspektorát československého letectva 217/III-2a/1/112 a VÚA, f. ČSL-VB XI., sign.: 2110/S/1/434.

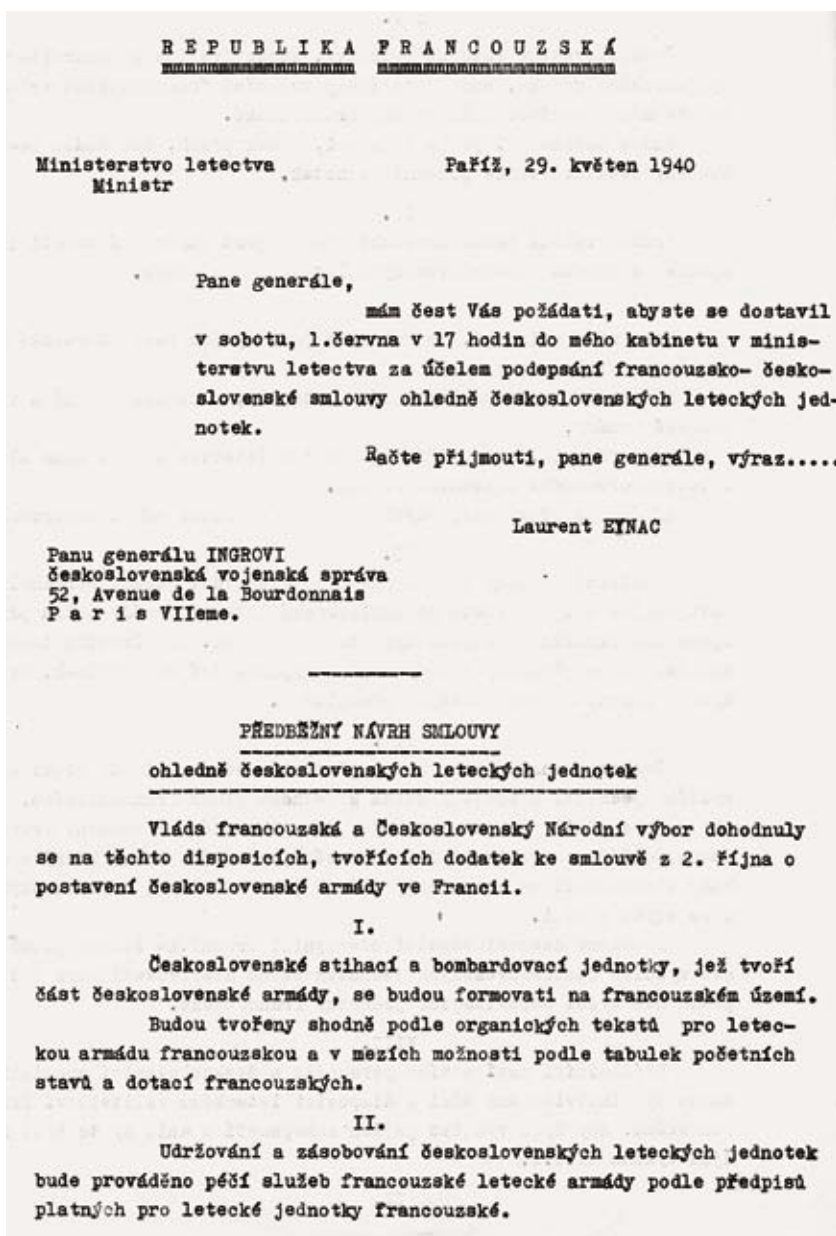
26 FEJFAR, Stanislav: *Deník stíhače*. Kruh, Hradec Králové 1970, s. 7.

27 Toho dne Velká Británie uznala prozatímní československou vládu v zahraničí. V žádném případě se však nezavázala k obnově Československa v jeho předmnichovských hranicích. Definitivní uznání následovalo až o rok později, 18. července 1941.

28 KURAL, Václav: *Vlastenci proti okupaci. Ústřední vedení odboje domácího 1940–1943*. Karolinum, Praha 1997, s. 43.

29 NĚMEČEK, Jan: Armádní generál Lev Prchala a čs. odboj v Polsku. In: *Historie a vojenství*, č. 3/1994, s. 123.

30 VÚA, f. ČSL-VB I., sign.: Inspektorát československého letectva 102/CI-1/4/20, korespondence zpravodajská č. j. 9931. Činnost československého letectva za druhé světové války. Rovněž VÚA, f. ČSL-VB I., sign.: Inspektorát československého letectva 217/CIII-2a/1/112.

Úvodní strana návrhu smlouvy o zřízení československých leteckých jednotek na francouzské půdě z 29. května 1940 Foto: VÚA

ský předseda Édouard Daladier a za československou vyslanec v Paříži Štefan Osuský.

Na základě branné povinnosti tak do československé armády museli vstoupit všichni Čechoslováci ve Francii, tedy prakticky i ti, kteří zde žili již po mnoho let. Československá pozemní armáda ve Francii (1. a 2. československý pluk) pak do bojů zasáhla až ke konci francouzské kampaně, jejíž tragický průběh měl vyústit v těžkou krizi až na půdě Velké Británie.³¹

Na smlouvu o vytvoření pozemních jednotek navázala 17. listopadu 1939 dohoda o československých leteckých jednotkách ve Francii. Ta se však dočkala své konkrétní realizace až 1. června 1940, kdy byl ke smlouvě z 2. října 1939 připojen dodatek o zřízení československých leteckých sil ve Francii.³² Vzhledem k průběhu bojů ve Francii již nemohlo k naplnění tohoto dodatku dojít a čeští letci nadále sloužili roztroušeni ve francouzských letkách po celé Francii a severní Africe (výjimkou bylo vytvoření samostatné československé letky u GC I/6 – Groupe de Chasse – stíhací skupina).

Po vylodění ve Francii se letci brzy dozvěděli krutou pravdu. Místo letectva na ně čekala neblaze proslulá cizinecká legie. O službě v ní si nikdo nedělal iluze. Pro většinu letců tvořily její základ kriminální živily nebo životní ztroskotanci. Ke všemu „ubytování“ po příjezdu do Francie bylo velmi ubohé.³³ Deníky letců se jenom hemží rozhořčenými výroky na adresu zahraničního vedení: *Dnes nám také oznámili naši lidé z konzulátu, že musíme ustoupit do cizinecké legie, jinak*

31 Z původních 10 530 mužů ve Francii činila „armáda“ pouhých 3274 mužů po vylodění v Británii. Následkem těžké krize, která vypukla v táboře Cholmondeley, odešlo z jejich řad plných 539 nespokojenců. Prestiž vedení zahraničního odboje tak mohli zachránit pouze letci, kteří si v následné bitvě o Británii vydobyli skvělé renomé. VÚA, f. MNO, sign.: MNO – Londýn, 26/9/7, Spisy tajné, důvěrné a obyčejné 1940, č. j. 1512 – 1797, zde č. j. 1671. Dále viz VÚA, f. MNO, sign.: MNO – Londýn, 26/3/5, Spisy tajné, důvěrné a obyčejné 1940, č. j. 404–589, zde č. j. 584.

32 VÚA, f. Československé jednotky ve Francii 1939–1940 (dále jen f. ČsVJ-F 1939 – 1940), sign.: 426/1/46.

33 ŠMRHA, Jakub: *Letcův deník*. Orbis, Praha 1945, s. 11.

prý nás francouzská vláda nechá dopravit na německé hranice, a co s náma bude, si máme domyslet. Jak víme, hlásil rozhlas, že jsme všichni zrádci, a proto též víme, že by nás odpravili.

Jsou zase ohromné nepokoje mezi náma, neboť jsme poznali, že na nás naše vedení ušilo boudu. Utěšují nás tím, že prý v případě války se okamžitě zruší tento závazek a že podle mezinárodní smlouvy nesmí Francie vzít cizince do armády, pouze do cizinecké legie. Když namítáme, že válka nemusí vůbec vypuknout a že pět let cizinecké legie nás zničí, tak říkají, že válka vypukne. Každý si dovede představit, jak nám je, jít mezi vrahy a jiné vyvrhele lidské společnosti, kteří pouze tam mohou existovat. Jsou mezi náma kamarádi, kteří se ihned vydali na jiná vyslanectví a vyjednávají o přijetí.³⁴

Samotný závazek do cizinecké legie, který někteří letci podepsali již v Krakově, měl následující znění: *Zavazuji se, že po příjezdu do Francie vstoupím do cizinecké legie, jestliže z jakýchkoliv důvodů nebude mne možno zařadit do jiné části vojska. Současně беру na vědomí, že jestliže tento závazek nedodrám, budu odeslán přes německou hranici domů.*³⁵

Letci neměli na výběr – buď legie, nebo Protektorát. Jedno horší než druhé. Jistě, dá se pochopit, že vedení odboje se za každou cenu snažilo udržet jeho vojenskou sílu a nedopusit rozklad. Otázka však zní: Muselo se s těmito muži zacházet tak tvrdě až nelidsky?

Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že kdyby se nepodařilo umístit letce alespoň do cizinecké legie, jak to zařídil plk. Kalina a velvyslanec Osuský, neměl by náš zahraniční odboj v ruce žádné pádné argumen-

První válečné Vánoce československých letců

Foto: archiv autora

ty, o které by se mohl při prosazování svých cílů opřít. Českoslovenští letci byli v létě roku 1940 ve Velké Británii velmi cennou devizou Benešova odboje. A pokud by zůstali v Polsku, zajala by drtivou většinu z nich Rudá armáda (v horším případě Němci), což by znamenalo, že na jaře a v létě 1940 by se nemohli úspěšně zapojit ani do bitvy o Francii, ani o Británii. Ze Sovětského svazu by se většinu z nich podařilo „vyreklamovat“ až v průběhu roku 1941. Zůstává pak otázkou, zda by Britové uznali československou prozatímní vládu. Uznání čsl. politické akce ze strany Francie a Británie (17. 11. 1939, resp. 20. 12. 1939³⁶) v žádném případě neznamenovalo obnovu Československa v předmnichovských hranicích. Jak Británie, tak Francie uznaly de facto Slovenský štát, a zřej-

mě nechybělo mnoho ani k uznání Protektorátu Čechy a Morava.

Letci samozřejmě neměli, až na malé výjimky vysokých důstojníků (gen. Ingr, gen. Vicherek, gen. Janoušek), valnou představu o těžkostech, s jakou se náš odboj v zahraničí vytvářel a prosazoval. Zrovna tak šel mimo ně ostrý spor mezi Benešem a Osuským, a posléze Hodžou, o to, kdo bude hrát v odboji prim.³⁷ Je tížila především existenční nejistota.

Po lékařských prohlídkách bylo celkem 103 československých letců posláno do města Marseille, kde v pevnosti St. Jean čekali na transport do severní Afriky. Dekretem francouzského ministerstva války ze dne 6. června 1939 o přijímání důstojníků cizích armád do francouzské cizinecké legie byli českoslovenští letečtí důstojníci přijímáni do legie

34 HANZLÍČEK, Otto: *Osobní deník 1939–1940*, kopie v držení autora, záznam ze dne 3. srpna 1939.

35 VÚA, f. Vojenská kancelář prezidenta republiky, sign: 23/1/2, Spisy důvěrné a tajné 1940, č. j. 71-433.

36 KUKLÍK, Jan: *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939–1940*. Karolinum, Praha 1996, s. 40–41.

37 KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Proti Benešovi!* s. 22–48, s. 110–130, s. 200–205, s. 297–300.

Trojice českých stíhačů, která byla jako první přidělena ke slavné stíhací skupině GC I/5. Zleva: Václav Vašek (zahynul 2. ledna 1940), Timotheus Hamšík (padl ve vzdušném souboji 14. května 1940) a František Peřina, hvězda bitvy o Francii.

Foto: archiv autora

jako seržanti, záložní důstojníci, rotmistři a poddůstojníci jako obyčejní vojáci (!).³⁸

Pravé peklo však nastalo pro Čechoslováky až v severní Africe. Když si uvědomíme, že zde panovaly pro Středoevropany naprosto nesnesitelné klimatické podmínky, v nichž

museli záhy po příjezdu absolvovat nekonečná pořadová cvičení, následovaná až padesátikilometrovými pochody rozpálenou pouští, nemluvě o krutých průjmech, kterými většina trpěla, není se co divit, že letci našemu zahraničnímu vedení cizineckou legii nikdy nezapomněli. Pro mnohé

z nich se stala mementem, trpkou zkušeností, ze které mnozí vyvodili závěr, že je politici kdykoliv znovu „prodají“.

Letci tím více spojovali svou budoucnost s vypuknutím války. Vždyť jim přeci bylo přislíbeno, že pak budou moci přejít z legie k francouzskému letectvu. Koncem srpna 1939 tak nikdo z nich nemluvil o ničem jiném než o paktu o neútočení mezi Německem a Sovětským svazem.

Někteří se snažili pochopit jednání Stalina, který tím určitě „něco“ sledoval. Možná si kryl záda před Západem, který se ho snažil vmanévrovat do osamocené války proti Hitlerovi. Podobně uvažovali představitelé domácího odboje i široké vrstvy v Protektorátu. Věřili, že se Sovětský svaz snaží zamezit novému Mnichovu na svůj účet a že snad Stalin hodlá malou nemravností vykoupit velkou spravedlnost.³⁹

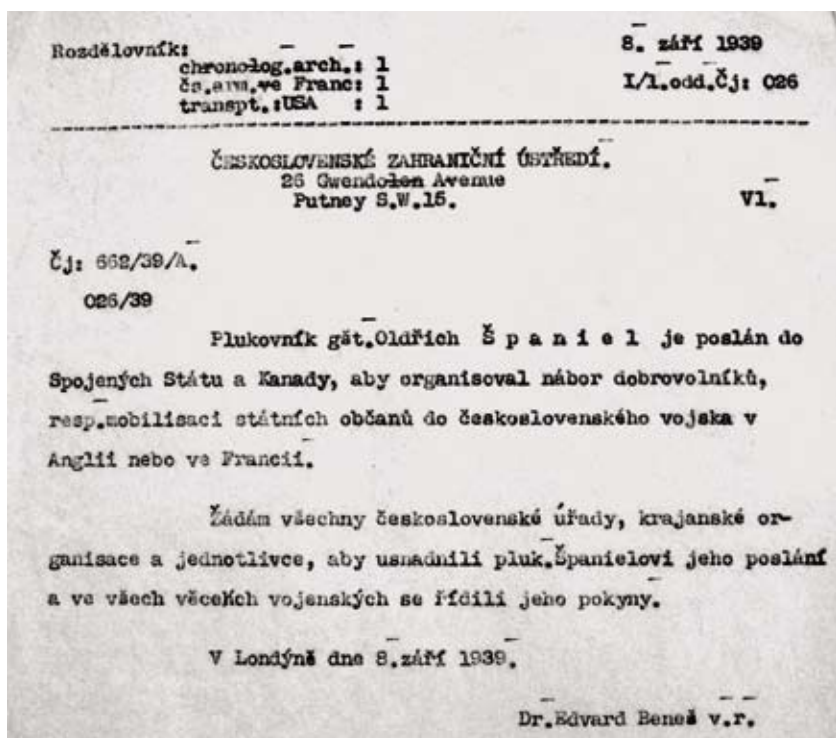
Pro většinu letců pakt znamenal oddálení války. Přepadení Polska nacistickým Německem 1. září 1939 a následné vypovězení války Německu ze strany Francie a Británie dne 3. září 1939 proto přivítali s nadšením. Válka znamenala nejen konec služby v legii, ale jak mnozí věřili, i konec Hitlerova režimu.

Zajímavé je, že pro některé letce, a to právě ty, kteří sloužili v polském letectvu, neznamenalo napadení vysíleného Polska Sovětským svazem žádnou morální „katastrofu“. Viděli to tak, že se Rusové snaží zabránit pohlcení celého Polska nacistickým Německem.⁴⁰ Vinu za zničení Polska tak podle tohoto názoru nesli pouze Němci. Společná přehlídka Wehrmachtu a Rudé armády v Brestu Litvském na tom nic nezměnila. Poněkud jiný názor si na Sovětský svaz udělali letci, kteří se po pádu Polska

³⁸ VÚA, f. ČSL-VB I., sign.: Inspektorát československého letectva 102/CI-1/4/20, korespondence zpravodajská č. j. 9931. Činnost československého letectva za druhé světové války.

³⁹ KURAL, Václav: *Vlastenci proti okupaci*, s. 44.

⁴⁰ Viz STEFAN, Benignus: *Osobní deník 1939–1940*, kopie v držení autora, záznam ze dne 19. září 1940.

Prezidentova zpráva o vyslání plukovníka generálního štábu Oldřicha Španěla do zámoří, kde měl organizovat nábor dobrovolníků do československé zahraniční armády. Ten však dopadl nevalně.

Foto: VÚA

ocitli v sovětském zajetí a čekali mnoho měsíců na „vyreklamování“ ze strany našeho odboje, který se je snažil dostat zpět na Západ, což se naštěstí podařilo.

První transport s československými letci odplul z Oděsy do Marseille 17. března 1940, druhý následoval 26. června 1940 a pochopitelně směřoval již do Velké Británie, třetí transport ze Sovětského svazu se uskutečnil až 22. února 1941.⁴¹

Takové štěstí jako letci však zdaleka neměli českoslovenští občané, kteří po 15. březnu 1939 uprchli do Sovětského svazu, kde toužili vstoupit do československých, případně

sovětských jednotek a bojovat proti Němcům. Tyto nešťastníky čekaly tvrdé výslechy, několikaměsíční věznění v sovětských žalářích a nakonec pověstné sovětské gulagy s vyhlazovací prací, která si vyžádala životy desítek z nich. Vysvobozením pro tyto otroky se stalo až napadení Sovětského svazu Německem 22. června 1941. Po uzavření československo-sovětské smlouvy ze dne 19. září 1941, sjednávající vytvoření československých jednotek na půdě Sovětského svazu, začali být koncem roku 1941 a počátkem roku 1942 tito vysílení muži, ale i ženy stahováni do Buzuluku.⁴²

O co lépe na tom byli naši letci a pěšáci, byť pro ně Francie nevytvořila uspokojivé zázemí. Čekal je tu statut cizineckého legionáře, obtížná materiální, ale i psychická situace, hlad. Nakonec se ale dočkali. První skupina dvaceti českých stíhačů odjela na frontu 1. prosince 1939. Opětovně ukázali, že jsou i přes nepříznivé podmínky schopni naplnit předsevzetí, s nímž odcházeli do zahraničí.

Po celý první rok okupace Československa tedy neměli zahraniční odbojáři mnoho důvodů k optimismu. Polsko padlo záhy po hrdinském odporu, okupační režim v Protektorátu se po podzimních událostech značně zostřil, Edvard Beneš byl v očích Londýna i Paříže stále nejméně přijatelným představitelem exilu, k čemuž jistě přispěly jeho ostré spory s Osuským a Hodžou o to, kdo bude v zahraničí hrát prim.

Kdo by si v tomto roce dovolil tvrdit, že na konci trnité cesty čeká obnova Československa v jeho předmnichovských hranicích, dočkal by se jako reakce nanejvýš úsměvu, pokrčení ramen, případně poklepání na čelo. Přesto se již v této době podařily i pozitivní věci. Na půdě Francie se koncem roku 1939 vytvářela pozemní armáda a první čeští letci odcházeli na frontu k francouzským letkám. Po mnoha peripetiích vznikl Československý národní výbor, který byl nakonec uznán západními spojenci. Byly to skromné začátky, ale začátky, bez kterých by se nikdy neuskutečnil Benešův program obnovy předválečného Československa. Nikdy bychom neměli zapomenout, že to bylo možné díky práci a obětím tisíců Čechoslováků, kteří bojovali a umírali na všech frontách druhé světové války.

41 VÚA, f. ČSL-VB I., sign.: Inspektorát československého letectva 102/CI-1/4/20, korespondence zpravodajská č. j. 9931. Činnost československého letectva za druhé světové války. Rovněž VÚA, f. ČSL-VB I., sign.: Inspektorát československého letectva 217/CI-III-2a/1/112.

42 Viz DEMČÍK, Jan: *Můj útěk do gulagu*. Radan Lášek – Codyprint, Praha 2001.

Divoký západ si z našeho státu už dělat nedáme...¹

Průběh demonstrací 21. a 22. srpna 1969 v Brně

JAN BŘEČKA

Srpnové protestní akce roku 1969, spojené s prvním výročí vpádu vojsk Varšavské smlouvy, se staly největším aktivním vystoupením československé veřejnosti proti komunistickému režimu před listopadem 1989. Symbolické poslední gesto vzdoru vyjádřilo postoj části společnosti (zejména mladé generace), která se nehodlala jen tak smířit s postupující normalizací. Brutální potlačení protestů jednotkami Sboru národní bezpečnosti, armády a Lidových milicí fakticky ukončilo Pražské jaro. Absurdní tečkou za reformními snahami se staly podpisy veřejných činitelů (jejichž jména ještě před rokem skandovali lidé na vojáky okupačních armád a psali po zdech v celé republice) pod „Zákonným opatřením č. 99/1969 o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku“, které schválilo předsednictvo Federálního shromáždění 22. srpna 1969. V mnoha českých, moravských a slovenských městech proběhly demonstrace občanů. Někde měly akce podobu klidného shromáždění, většinou však šlo o bouřlivé nepokoje, které v pozdějším hodnocení označil komunistický režim za *největší všestranné ohrožení pořádku od roku 1945*.² Vedle Prahy a Liberce měly nejdramatičtější průběh v Brně.

Konzervativní a protireformní síly ve vedení KSČ převzaly 17. dubna 1969 po nástupu dr. Gustáva Husáka do funkce prvního tajemníka strany rozhodující iniciativu ve vnitropolitickém boji. Pod neustálým tlakem nejvyšších sovětských činitelů přistoupily k postup-

né likvidaci všech demokratických vymožeností, dosažených po lednu 1968. Již na začátku dubna byla znovu obnovena předběžná cenzura, výzvou v Rudém právu ze 17. května *Slovo do vlastních řad* začala normalizace v tisku, rozhlase a televizi. Z funkce v před-

sednictvu ÚV KSČ byl odvolán Josef Smrkovský a zanedlouho museli opustit místa v nejvyšších orgánech KSČ i další činitelé více či méně spjatí s politickými reformami. Husákově vedení KSČ si však plně uvědomovalo, že se určitá část československé veřejnosti

1 Z projevu prvního tajemníka ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) dr. Gustáva Husáka na celostátním aktivu KSČ v Praze. Deník Jihomoravského krajského výboru KSČ *Rovnost*, 22. 8. 1969

2 TŮMA, Oldřich a kol.: *SRPEN '69. Edice dokumentů. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR*, Praha 1996, s. 10.

Dne 7. května 1969 navštívil prezident ČSSR Ludvík Svoboda a první tajemník ÚV KSČ Gustáv Husák a další představitelé střední skupinu sovětských vojsk „dočasně“ dislokovanou na území Československa

Foto: ČTK

nesmíří s normalizačním vývojem ve společnosti bez odporu. Správně předpokládalo, že možné protestní akce vyvrcholí v termínu prvního výročí srpnového vpádu okupačních armád.

Je možné říci, že si dr. Gustáv Husák a jeho spojenci nějaké demonstrace ve zvladatelné míře dokonce přáli, protože by tím mohli dokázat, že antisocialistické síly ve společnosti reálně existují, a o to rychleji uskutečnit chystané přehodnocení polednového vývoje. Projevy lidového odporu měly přispět k zavedení takových represivních opatření, která by vzdor obyvatelstva definitivně zlomila.

Od konce jara a zvláště pak v letních měsících roku 1969 se začala šířit vlna letáků a „protistátních“ nápisů, které reagovaly na blížící se

výročí okupace. Tak jako v celé republice zaznamenaly bezpečnostní složky tento pro ně znepokojující stav i v Jihomoravském kraji. „Nepřátelské“ tiskoviny byly zasílány různým podnikům, závodům a institucím, někdy byly přímo vyhazovány do poštovních schránek, vyvěšovány na veřejných místech, v dopravních prostředcích apod. V nejrozšířenějším letáku (tzv. *Desatero poctivého občana*) se lidem doporučovalo, jak si mají připomenout 21. srpen 1968 a uctít památku jeho obětí – text vyzýval v deseti bodech k bojkotu prostředků hromadné dopravy, tisku, obchodů, restaurací, kin a divadel, k ozdobení hrobů obětí srpnové okupace, k pětiminutové manifestační stávce na všech pracovištích, k nošení smutečních oděvů,

černých pásek, trikolor apod. Existovalo samozřejmě množství jiných protestních tiskovin: např. do národního podniku (n. p.) Tesla Brno byl 2. července doručen leták, odeslaný z Uherského Hradiště, který začínal veršovanou výzvou *Nebavte se s bolševiky, vyžeňte je z republiky. Dnes již není žádných žertů, pošlete stranu a straníky k čertu.*³ Krajská správa Sboru národní bezpečnosti (KS SNB) Brno také zaznamenala nárůst trestné činnosti hanobení republiky a jejích představitelů nebo hanobení států světové socialistické soustavy – od 1. ledna do 30. června 1969 bylo v Jihomoravském kraji pro tyto činy stíháno 53 osob. Výskyt ilegálních tiskovin se zvyšoval s blížícím se datem výročí okupace, takže jen ve dnech 18.–19. srpna bylo v Brně zachyceno 30 z celkového počtu 64 letáků nalezených v Jihomoravském kraji. Odpor měl vedle letáků a nápisů někdy netypickou podobu: např. 19. srpna v Tišnově neznámý pachatel dvakrát narušil rozhlasový projev dr. G. Husáka, přenášený obecním rozhlasem.⁴

Vedle monitorování podezřelých činností a tiskové kampaně, která jednak vyzývala obyvatelstvo ke klidu, jednak celkem otevřeně varovala před „neuváženými skutky“, se režim připravoval na otevřené střetnutí v ulicích měst. Dovážela se potřebná výstroj a výzbroj (zejména z Polska) jako štíty, dlouhé obušky, vrhače slzotvorných granátů apod. K plánovaným zásahům proti demonstrantům byly během léta urychleně cvičeny pořádkové jednotky SNB,⁵ ke stejnému

3 Archiv bezpečnostních složek Kanice (dále jen ABS), fond (dále jen f.) N 1-1 (KS SNB Brno – vnitřní odd.), inv. j. 86, k. 15, Zpráva o výskytu různých protistátních tiskovin v Jihomoravském kraji ze dne 23. 7. 1969.

4 Dnešního dne kolem 12.00 hod. upozornil předseda MěstNV Tišnov obvodní odd. VB Tišnov, že před několika okamžiky vstoupil neznámý mužský hlas do vysílání rozhlasu po drátě v době, kdy byl vyslán projev s. dr. Husáka. Neznámý hlas do projevu pronesl: „To je blbost!“ a ve 12.05 hod. [...] pronesl výrok: „Hoří, hoří, tady je Kalivoda, tady je prdel!“ ABS, f. N 1-10 (KS SNB Brno – správa VB, vnitřní odd.), inv. j. 100, k. 10, Zpráva o vstupu neznámého muže do rozhlasového projevu s. dr. Husáka.

5 Již 30. 4. 1969 byl na 4. schůzi kolegia Ministerstva vnitra ČSSR projednán návrh na zřízení speciálních pohotovostních útvarů SNB, které měly být v budoucnu nasazovány k okamžitým preventivním zásahům k udržení a posílení klidu a pořádku ve státě. Tyto jednotky ovšem zahájily svoji činnost až 1. 9. 1970. Srov. MUZIKANTOVÁ, Marie: Pohotovostní pluk VB MV ČSR (1969) 1970–1990. Nástin organizačního vývoje. In: *Sborník archivu ministerstva vnitra*, č. 2/2004, s. 77–79.

účelu byly předem určeny útvary Československé lidové armády (ČSLA) a Lidových milicí (LM). Na všech úrovních se konaly organizační přípravy a vznikaly operační štáby a komise. Náčelník KS SNB plk. JUDr. Bohumil Štěpánek zřídil operační štáb již 23. července a jmenoval do něj náčelníka Správy Státní bezpečnosti (StB) pplk. JUDr. Josefa Dvořáčka, náčelníka Správy Veřejné bezpečnosti (VB) mjr. Oldřicha Chudobu, dále mjr. Alexandra Řezáče, mjr. JUDr. Oldřicha Švandu a mjr. JUDr. Vladimíra Malého. Tento útvar měl za úkol koordinovat veškerá opatření, denně vyhodnocovat bezpečnostní situaci a důležité okolnosti hlásit operačnímu štábu Ministerstva vnitra ČSR v Praze.⁶ Podobný operační útvar zřídil 4. srpna náčelník Městské správy (MS) VB pplk. Zdeněk Toman a jeho členy byli zástupce náčelníka MS VB pplk. Jaroslav Nakládal, mjr. Sylvestr Galle, mjr. Bedřich Břečka, mjr. Stanislav Churavý a mjr. Josef Kříž. Tento štáb měl zejména řídit činnost všech brněnských obvodních oddělení VB. V rámci mimořádných bezpečnostních opatření byla na zasedání rady Národního výboru města Brna (NVmB) jmenována 7. srpna operativní komise pod vedením brněnského primátora Oldřicha Vavřky. Ten byl také členem koordinační komise, kterou zvolila rada obrany Jihomoravského Krajského národního výboru (KNV) pod předsednictvím Zdeňka Vávry (předseda KNV), ve složení plk. František Juřina (náčelník Krajské vojenské správy – KVS), plk. JUDr. B. Štěpánek (náčelník KS SNB), Josef Zeman (náčelník krajského štábu LM) a gen. Jaroslav Dočkal (velitel posádky Brno).

V první srpnové dekádě napětí ve společnosti narůstalo a stejně tak

vrcholila místy až hysterická kampaň ve sdělovacích prostředcích. V pátek 15. srpna proběhl v Janáčkově divadle v Brně aktiv komunistů Jihomoravského kraje, jehož se zúčastnil první tajemník ÚV KSČ dr. G. Husák. Ve svém projevu zřetelně naznačil, že pro zachování klidu v nejbližších dnech je komunistický režim odhodlán zajít až do krajnosti: *Když se již připustilo, aby se tolika lidem popletla hlava (myšleno nesprávným pochopením událostí srpna 1968 a po něm – pozn. aut.), pak to musíme umět trpělivě napravit. Rozlišovat budeme ale mezi těmito lidmi a mezi vyloženými nepřáteli, kteří organizují akce proti našemu zřízení, proti straně, proti našim spojencům, proti Sovětskému svazu. Ty musíme odhalit a vypořádat se s nimi. Chtěli by pokračovat ve své činnosti v ilegalitě, chtěli by se ztratit mezi 14 milióny našich poctivých občanů. My však o jejich „práci“ víme, známe jejich „aktivitu“. Nebudeme ve svém státě trpět nepřátelské akce proti státu, proti socialismu. [...] Podle toho také s jejich organizátory budeme jednat. Jestliže nechtějí pochopit, že lid této země chce klid a že strana mu pro něj chce vytvořit podmínky, tak nezbývá, než s nimi jednat jako s nepřáteli státu.*⁷

Na jižní Moravu zamířil rovněž prezident Ludvík Svoboda a ve svém projevu na dožínkových slavnostech v Břeclavi v neděli 17. srpna zmínil *nejrůznější letáky a všelijaké výzvy, které šíří lživé pověsti a nepřátelské nálady*. Na závěr zdůraznil, že *trestuhodné aktivitě organizátorů těchto akcí se musí zabránit*.⁸

Přes tuto okázalou podporu vedoucích státních a stranických činitelů dělal bezpečnostním složkám a funkcionářům z vedení města Brna starosti ještě jeden problém – v pátek 15. srpna 1969 bylo v areálu velodromu

v Brně-Pisárkách slavnostně zahájeno Mistrovství světa v cyklistice. V následujících deseti dnech (až do 24. srpna) měli na brněnském Výstavišti závodit cyklisté (jednotlivci i družstva) z 36 států a na tuto velkou mezinárodní sportovní akci se akreditovalo přes 200 novinářů a 21 televizních společností z celého světa. Přítomnost západních žurnalistů, ale i množství domácích a zahraničních návštěvníků vzbuzovaly obavy (jak se ukázalo oprávněně), že dojde k projevům nesouhlasu vůči sportovcům z těch socialistických zemí, jejichž armády před rokem vpadly do Československa. MS VB zaznamenala první vážnější incident při večerním programu závodů v neděli 17. srpna, kdy část publika, zejména mladí lidé, vyjadřovali ostře svůj protisovětský postoj (od pískotu a nadávek na projíždějící závodníky až po hlasité rušení při hraní sovětské hymny) a bezpečnostní složky zatkl čtyři osoby. Následujícího dne zasedala komise obrany NVmB, na níž si pozvaní pořadatelé mistrovství (předseda Svazu čs. cyklistiky doc. dr. Rudolf Böhm a ředitel velodromu Ladislav Šmíd) museli vyslechnout ostré výtky a direktivní nařízení k zjednání pořádku.⁹ Pro další průběh světového šampionátu přijala komise opatření spočívající ve zvýšení počtu příslušníků VB a členů LM v civilu a také bylo zajištěno z některých stranických organizací na 200 komunistů, kteří měli na velodromu vytvořit objektivnější prostředí. Případy „nepřístojného chování“ a „rušení veřejného pořádku“ však neustaly a 19. srpna bylo zatčeno šest osob. Protesty vrcholily ve středu 20. srpna, když *po večerním závěrečném závodě družstev, který vyhrálo družstvo Sovětského svazu, a před hraním hymny na počest vítězů obecenstvo*

6 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Rozkaz náčelníka KS SNB v Brně ze dne 23. 7. 1969.

7 Aktiv komunistů Jihomoravského kraje – Plnou podporu vedení strany. *Rovnost*, 16. 8. 1969.

8 President republiky v Jihomoravském kraji – Jsme pro klid a pořádek. *Rovnost*, 18. 8. 1969.

9 Rudolf Böhm v roce 2004 vzpomínal: *Byl tam i zástupce armády, nějaký Daněk, který chtěl všechno vyřešit silou, křičel, že oni to potlačí, udělají pořádek. Z jeho slov šel mráz po zádech*. Srov. Cyklistický šampionát doprovázely křik a střelba. *MF Dnes*, 20. 8. 2004.

Kordon příslušníků LM před demonstranty na rohu Masarykovy ulice a náměstí 25. února (dnes Zelný trh), 21. srpen 1969
Foto: archiv HO MZM

hromadně opouštělo stadion, takže místo původních asi 9000 návštěvníků zůstalo na velodromu asi 500 osob, z nichž část se dopustila nových provokací, pískání při sovětské hymně, urážlivé výkřiky apod.¹⁰ Tentokrát bezpečnostní orgány zajistily a předvedly k výsledku 20 osob. Ve všech zaznamenaných případech vyjadřovali zadržení občané různými způsoby protest proti závodníkům ze Sovětského svazu.¹¹

V atmosféře vzrůstající nervozity vyvolal na Okresním oddělení VB Brno-venkov horečnou aktivitu také

jeden novinový inzerát. Nevinně znějící věta: *Fandové, upravující svoje motocykly podle silničních závodních vzorů, přijďte 20. 8. v 17 hod. do fabriky.* Zn. „Ivy“, která byla otištěna 18. srpna v pondělním vydání deníku *Rovnost* v rubrice *Různé*, byla vyhodnocena jako podezřelá. V inzerátu byl překlep: nešlo o „fabriku“, ale „Farinku“, což byl slangový výraz pro označení tzv. Farinovy zatáčky na automobilovém závodním okruhu Velké ceny ČSSR v Brně-Kohoutovicích, kde skutečně probíhaly schůzky mladých motocyklistů. Orgány VB se však

domnívaly, že výzva může mít souvislost s blížícím se datem 21. srpna, a proto byla spuštěna bezpečnostní opatření, která dostala název *Akce Farinka*. V okolí plánovaného srazu příznivců motorek se mělo ve stanoveném čase pohybovat několik dvoučlenných hlídek v civilu, dvě realizační skupiny po pěti uniformovaných příslušnících VB se psem a plnou výzbrojí měly stát poblíž ve služebních vozech. Kromě toho byla určena záloha dalších deseti příslušníků VB na „skrytém místě“ v Kohoutovicích. A nakonec byl přímo do Farinovy

10 ABS, f. N 1-10, inv. j. 110, k. 11, Rušení veřejného pořádku během Mistrovství světa v cyklistice v Brně v srpnu 1969 – seznam zadržených a předvedených osob.

11 Tamtéž.

zatăčky vyslán nstržm. VB Kotas *ve sportovní výstroji a na civilním motocyklu a použit jako účastník fandů dle inzerátu*.¹² Setkání motorkářů proběhlo naprosto v klidu a bez incidentů. Několik desítek mladíků si vyměňovalo zkušenosti a technické údaje o svých strojích a nikdo neprováděl „protistátní“ činnost. To uvedla do služebního záznamu pprap. VB Řádková, která na místě působila jako hlídka č. 4 k navazování kontaktu: *Po celou dobu jsme nepozorovali žádné závadové chování, žádné „šuškáni“ nebo domlouvání*.¹³ Bezpečnostní orgány přesto zkontrolovaly 29 osob, z nichž sedm bylo předvedeno na stanici k sepsání svědeckých výpovědí (včetně iniciátora srazu a autora inzerátu Ivana Bendy z Brna), a udělily blokové pokuty ve výši 300 Kčs třem osobám bez občanského průkazu.¹⁴

Nastal osudný čtvrtek 21. srpna 1969. V souladu s nařízením operačního štábu KS SNB měly všechny útvary bezpečnostních složek plnou pohotovost a do ulic byly ve zvýšeném počtu nasazeny hlídky. Již v 5.35 hod. vybuchl dělbuch na Masarykově ulici¹⁵ a následně příslušníci VB poblíž zadrželi čtyři mladíky. V prvních ranních informačních svodkách o situaci v Brně se objevilo hlášení o neznámém řidiči vozidla Škoda MB 1000, který rozhazoval letáky. Ty se objevily také na konečné zastávce tramvaje v Brně-Řečkovících. Na domě na Palackého ulici č. 26 v Brně-Králově Poli byl objeven nápis *Husák je svině!* a dále na Veslařské ulici v Brně-Pisárkách *Okupace 21. 8. 1968* s přimalovanou peticípou hvězdou a hákovým křížem. Šlo

Dav demonstrantů na náměstí Svobody, 21. srpen 1969

Foto: archiv Olgy Sedláčkové

však jen o ojedinělé případy a v průběhu dopoledne nezaznamenaly složky VB nic podstatného. V Brně panoval klid. Byl to však klid před bouří.

Kolem 11. hodiny se na rohu České ulice a třídy Obránců míru (dnes Joštova) před restaurací U Formana shromáždilo zhruba 50 mladých lidí v černém oblečení s trikolorami, kteří se po chvilce vydali pokojným průvodem k náměstí Svobody. Podle rozkazu člena operačního štábu KS SNB mjr. O. Chudoby byl k místu srocení okamžitě vyslán vůz pohotovostní jednotky a všechna další vozidla mířila přímo na náměstí.¹⁶ Cíl průvodu nebyl zásahovým složkám neznámý – ze zpráv informátorů StB se již předem vědělo, že se protestní akce v centru města soustředí do pasáže Beta, kde přesně před rokem vznikla spontánní pietní výzdoba k uctění

brněnských obětí prvního dne okupace, Josefa Žemličky a Viliama Debnára.¹⁷ Na obvodní oddělení VB Brno I v Běhounské ulici byl vyslán člen operačního štábu MS VB pplk. J. Nakládal, aby zásahové akci velel. Na místě stanovil hlavní úkoly a rozhodl se zakročit co nejdříve, ještě před příchodem posil. V 11. 40 hod. se tedy na náměstí Svobody přesunula zásahová jednotka v počtu 50 příslušníků VB, včetně členů „motočety“, a její velitel začal megafonem vyzývat demonstranty k rozchodu. V pasáži již hořely svíčky a ležely květiny a v blízkém okolí se pohyboval dav asi 250 osob. Bezpečnostní jednotka vytlačila demonstranty z pasáže a přivolání pracovníci Technické a zahradní správy města Brna začali odstraňovat pietní výzdobu.¹⁸ To vyvolalo mezi účastníky shromáždění pocho-

12 ABS, f. N 1-10, inv. j. 108, k. 11, Bezpečnostní opatření k akci FARINKA a seznam kontrolovaných osob.

13 Tamtéž.

14 Tamtéž, Přehled písemností o postihu osob při likvidaci akce FARINKA dne 20. 8. 1969.

15 Známa brněnská ulice, vedoucí od hlavního nádraží na náměstí Svobody, se mohla vrátit ke svému prvorepublikovému názvu (podle prvního čs. prezidenta T. G. Masaryka) na krátkou dobu od 14. 11. 1968 do 19. 2. 1970. Poté byla opět označena jménem z roku 1955: třída Vítězství. Srov. www.encyklopedie.brna.cz.

16 V průběhu demonstrací byl odpoledne 21. srpna mjr. O. Chudoba pověřen koordinační komisí rady obrany KNV vedením zásahových akcí v Brně místo náčelníka MS VB pplk. Z. Tomana. Srov. TŮMA, O. a kol.: *SRPEN '69. Edice dokumentů*, s. 235.

17 BŘEČKA, Jan: Brněnský 21. srpen 1968. *Vlastivědný věstník moravský* č. 3/2008, s. 242–249.

18 Podle vzpomínek účastníků ničili smuteční výzdobu v pasáži Beta také samotní příslušníci VB.

pitelnou bouří nesouhlasu a atmosféra se rychle přiostrhovala.

Navzdory varování a výhružkám o pracovním postihu došlo také v Brně v pravé poledne 21. srpna v některých průmyslových podnicích ke krátkým manifestačním stávkám (nebo alespoň k pokusům o ně). Např. v brněnské pobočce n. p. Avia Letňany asi dvanáct zaměstnanců začalo houkat na klaksony, dále se stávkovalo v Závodech kulčkových ložisek (ZKL) v Brně-Líšni, v Tesle Brno (protestu se zúčastnilo 90 % zaměstnanců) nebo Juranových závodech (práci na chvíli přerušila jedna dílna).

Krátce po poledni přijela do centra města první vozidla „těžké“ techniky – vodní dělo, cisterna s vodou, dva vrhače slzotvorných granátů a šest nákladních vozů s pískem spolu s dalšími 80 příslušníky SNB. Pasáž Beta

Zasahující vodní dělo na rohu Masarykovy a Květinářské ulice, 21. srpen 1969

Foto: archiv HO MZM

Vodní dělo na Masarykově ulici při zásahu proti demonstrantům směrem na náměstí 25. února, 21. srpen 1969

Foto: archiv HO MZM

Příslušníci LM (u milicionáře vlevo je patrný samopal vz. 61 Škorpion v pouzdru vedle ochranné masky) vedou zatčeného demonstranta po Orlí ulici.

21.–22. srpna 1969.

Foto: archiv HO MZM

s blízkým okolím byla opětovně „vyklizena“, aby ji davy demonstrujících (již kolem 1000 osob) vzápětí znovu obsadily a pietně ozdobily. Ve 12.35 hod. byl dán požadavek na odklonění veřejné dopravy z náměstí, a protože vodnímu dělu začala docházet voda, žádal pplk. Nakládal o urychlené vyslání dalšího. Teprve po přjetí druhého vodního děla byl dán rozkaz, aby se šlo proti demonstrantům. Obě vodní děla byla připravena na nepřímý postřik demonstrantů a přesto se podařilo orgánům nám. Svobody ve 12.48 hod. znovu vyklidit. Část demonstrantů se však ukryla v budovách a tak se za nějakou dobu začali shlukovat.¹⁹ S pomocí nákladních aut s pískem byly postupně vytvořeny zátarasy a zábrany z náměstí ve směru do ulic Česká, Gagarinova (dnes Koblišná), Zámečnická a Masarykova po křižovatku Jánské a Pánské ulice. Volný

průchod zatím zůstával z ulice 9. května (dnes Rašínova). To už se mělo na náměstí Svobody a hlavně ve zmíněných přilehlých ulicích pohybovat (podle hlášení KS SNB) kolem 5000 osob.

Ještě předtím se nedaleko od místa prvních střetů odehrála závažná událost, když se (údajně kolem 11.30 hod.)²⁰ na třídě Obránců míru pokusil upálit devatenáctiletý Jan Polášek, dělník n. p. Mosilana Brno. V průjezdu domu č. p. 3 si polil kalhoty technickým benzinem, zapálil se a poté vyběhl na ulici, kde upadl. Při pádu se rozbila láhev ze zbytkem benzínu, který se rovněž vzňal, ale mladík byl ihned kolemjdoucími lidmi uhašen. Přesto utrpěl popáleniny na 40 % těla, naštěstí většinou jen I. a II. stupně. Při pozdějším policejním výsledku uvedl pohnutky svého činu: *O tom, co chci provést, jsem s nikým nehovořil*

a samotný úmysl jsem pojal až 21. 8. 1969 poté, když jsem kolem 11.00 hodin slyšel zprávy Čs. rozhlasu o tom, co se stalo v Praze. Zprávou o zastřelení osob v Praze jsem byl tak šokován, že jsem se rozhodl provést sebeupálení.²¹ Po potlačení protestních demonstrací byl J. Polášek v komunistickém tisku označen za charakteristického extrémistu a člen operačního štábu KS SNB mjr. O. Chudoba ve své zprávě o výtržnostech v městě Brně uvedl, že tento pokus o sebeupálení se stal signálem k činnosti a aktivnímu vystoupení protisocialistických živlů, zvláště její intenzity ve vystupování proti příslušníkům bezpečnosti.²²

Na obvodním oddělení VB Brno I, kam se dostavili vysocí funkcionáři z vedení města (primátor O. Vaverka se svým náměstkem Františkem Chabičovským, tajemník městského výboru KSČ Zdeněk Krchňák a další) a žádali „okamžitý zásah“, padlo rozhodnutí povolat posily podle předem stanoveného postupu. Ve 14 hodin dorazily na náměstí Svobody zálohy pořádkových sil KS SNB v počtu 140 mužů a zanedlouho je následovaly jednotky armády a milicionářů.

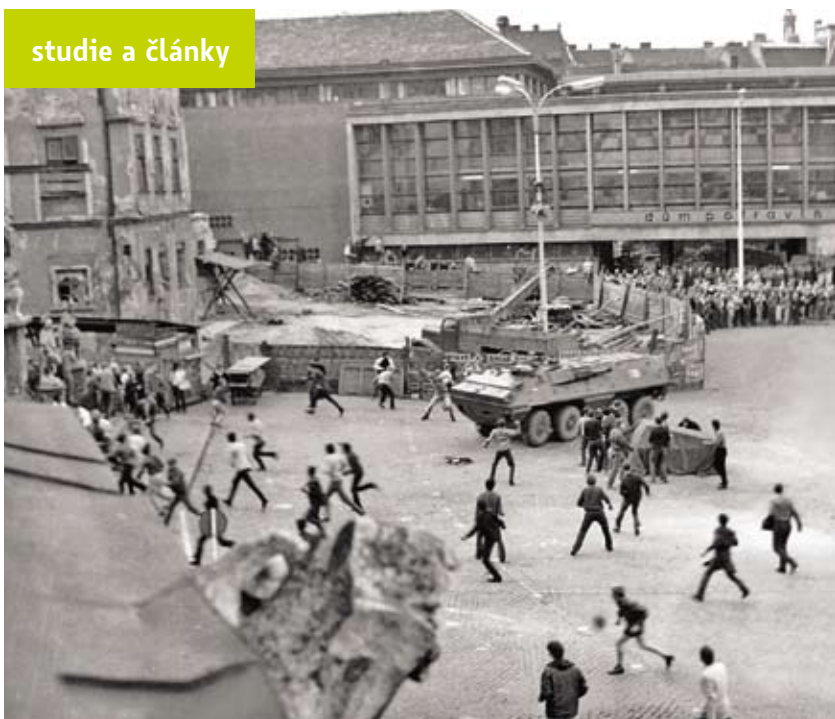
Již 12. srpna vydal městský velitel LM rozkaz k sestavení dvou pohotovostních rot pro likvidaci pouličních nepokojů. Do těchto jednotek byli zařazováni osvědčení a ideologicky prověření členové milic mnoha významných brněnských průmyslových podniků – ZKL v Brně-Líšni, 1. brněnské strojírny-závodů Klementa Gottwalda, Šmeralových závodů, Elektrotechnických závodů Julia Fučíka, Zbrojovky Brno a dalších. Ve 14 hodin obdržel štáb LM od městské koordináční komise pokyn k uvedení do pohotovosti a přesunu na náměstí Svobody do velitelské pravomoci pplk. J. Nakládal. Jejich výzbroj a výstroj

19 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Výtržnosti v městě Brně dne 21. srpna 1969 – zpráva, hlášení z 22. 8. 1969, s. 2.

20 V přehledu zpráv o bezpečnostní situaci v Brně dne 21. 8. 1969 je pokus o upálení mladého člověka na třídě Obránců míru hlášen až ve 12. 20 hod a následně postoupen na hlavní velitelství VB do Prahy.

21 TŮMA, O. a kol.: SRPEN '69. Edice dokumentů, s. 255.

22 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Výtržnosti v městě Brně dne 21. srpna 1969 – zpráva, s. 7.

Najíždění obrněného transportéru OT-64 do demonstrantů na náměstí 25. února, 21. srpen 1969 Foto: archiv HO MZM

Improvizovaná barikáda na začátku Petrské ulice (ústící na náměstí 25. února) mezi Dietrichsteinským palácem a Domem pánů z Fanalu, 21. srpen 1969 Foto: archiv HO MZM

tvořila přilba, ochranná maska, samopal vz. 61 Škorpion a u většiny také dýmovnice CV 60. Ostré střelivo bylo naloženo do vozidel v zapečetěných bednách a po příjezdu na místo se nás (členů LM – pozn. aut.) hned ujal pplk. od SNB, který nařídil okamžité vydání ostrých nábojů, ke kterým dal tento rozkaz: ostré náboje v zásobnících do kapes, prázdný zásobník do samopalu. Střelba ostrými náboji jen na můj rozkaz.²³

Vzhledem k tomu, že se ke střelbě do demonstrantů uchýlili většinou právě příslušníci LM, musíme dát za pravdu hodnocení historika Oldřicha Tůmy, že rozhodnutí vyslat proti lidem do ulic tyto pro podobný účel naprosto nevycvičené, řádně nevybavené, mentálně pro podobný úkol naprosto nevhodně připravené, zato ale pistolemi a samopaly s ostrým střelivem vyzbrojené milicionáře bylo zločinem samo o sobě.²⁴

Pro posílení zásahových složek VB a LM byly mobilizovány také všechny dosažitelné armádní jednotky. Vedení Vojenské akademie Antonína Zápotockého (VAAZ) zorganizovalo dva hotovostní prapory (každý o dvou rotách) v celkovém počtu 200 vojáků z výcvikové brigády, včetně později nasazené jednotky obrněných transportérů z 1. (velitelsko-organizační) fakulty ve Vyškově. Pro zásah v ulicích byli určeni příslušníci vojenských útvarů (VÚ) 7357, 864 a 1852 z Brna, kromě nich se ještě v záloze nacházela „hotovostní jednotka Kaktus“, složená z příslušníků VÚ 4428 (Hodonín), VÚ 3866 (Mikulov) a VÚ 8525 (Uherské Hradiště) – tato jednotka byla ovšem nasazena až ve 21 hodin.²⁵ Z rozkazu ministra obrany ČSSR arm. gen. Martina Dzúra začal také přesun dvou pluků 4. tankové divize, která se ve večerních hodinách 21. srpna soustředila v blízkosti Brna.²⁶

23 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Poznatky štábu okresního velitele LM Brno-venkov, hlášení z 24. 8. 1969.

24 TŮMA, O.: Oběti událostí srpna 1969. In: *Sovětská okupace Československa a její oběti*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2005, s. 56.

25 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Hlášení o použití hotovostních jednotek pro spolupráci s orgány VB z 24. 8. 1969.

26 MADRY, Jindřich: Počátky normalizace a armáda (duben – srpen 1969). In: *Historie a vojenství*, č. 4/1993, s. 45.

Stanislav Valehrach, zastřelený
21. srpna 1969 na Orlí ulici v Brně
Foto: archiv Elišky Filipové

Je třeba dodat, že příslušníci ČSLA (akademici i vojáci základní služby) se ve většině případů chovali k demonstrantům krajně zdrženlivě, své úkoly konali s nechutí nebo je přímo odmítali (viz dále). Občas se dostávali do konfliktu s ostatními zasahujícími složkami, především členy LM, kterým vytýkali nepřiměřenou krutost.²⁷ A co je rovněž důležité – vojenským jednotkám nebylo vydáno ostré střelivo.

Posíleny celkem o 250 vojáků, 300 členů LM a dalších 72 příslušníků VB, navíc s podporou čtyř obrněných

transportérů OT-64, mohly pořádkové síly ve 14.20 hod. přistoupit k definitivnímu „vyčištění“ náměstí Svobody a vytlačení demonstrantů do přilehlých ulic. Hlavní střety se po nějakou dobu přesunuly na náměstí 25. února (dnes Zelný trh). V obavách o bezpečnost sovětského konzulátu v Radnické ulici bylo k jeho ochraně naveno 60 příslušníků LM. Proti stupňující se brutalitě zákroků, vedených vodními děly, slzným plynem, obušky a nyní i obrněnci, se začala část protestujících občanů bránit házením kamenů, dlažebních kostek, lahví apod. Na několika místech vrostly improvizované barikády, např. v ulici Gagarinově, Sukově a Petrské, na Kapucínském náměstí a později téhož dne na náměstí Rudé armády (dnes Moravské náměstí). Nepokoje dosáhly vrcholu po 16. hodině, kdy počet demonstrantů a výtržníků čítal 12–15 000 osob, a odehrávaly se v podstatě v celém středu města.²⁸ Do ohniska srážek proudily represivním složkám stále nové posily: dalších sedm nákladních aut s pískem pro uzavěry ulic (15.20 hod.), 150 vojáků (15.30 hod.), 60 příslušníků VB (15.45 hod.), 170 členů LM (16.50 hod.).²⁹

Situace se stávala nepřehlednou a chaotickou a atmosféra v centru města připomínala chvílemi doslova bitevní linii. Vlny demonstrantů a zasahujících složek se přelávaly z jedné ulice do druhé a nad nimi se vznášela oblaka slzného plynu. Do všeho se

ozývaly výbuchy slzotvorných granátů, štěkot služebních psů, třeskot skla, křik, skandování hesel³⁰ a nakonec i střelba, která způsobila smrt dvou lidí: *V době největšího psychického vypětí použili příslušníci LM za zády příslušníků SNB, kteří proti davu zaútočili s obuškami, střelby ze samopalů do vzduchu na výstrahu, aniž by k tomu byl dán rozkaz. Na základě této salvy došlo k rychlému rozptýlu demonstrantů.*³¹

Krátce po 17. hodině při útoku příslušníků VB a LM proti demonstrantům na Orlí ulici byl projektilem ráže 7,65 mm smrtelně zasažen Stanislav Valehrach (nar. 30. dubna 1941 v Kovalovicích, okr. Brno-venkov).³² Podle pitevního protokolu utrpěl průstřel pravé plíce a pravé srdeční předsíně se zakrvácením do hrudníku. V hlášení o průběhu zásahu jednotky LM ze Šmeralových závodů se uvádí: *Jeden příslušník SNB, velitel, vytáhl pistoli a dal povel k palbě do vzduchu, za účelem zastrašení vzbouřenců. Této výzvy jsme jako jednotka uposlechli a protiútokem za použití střelných zbraní a střelení do vzduchu jsme vzbouřence donutili k bezhlavému útoku [...] Při postupu Orlí ul. – Minoritská, když jsme byli u prodejny jízdních kol, kdy naši příslušníci již utíkali za vzbouřenci, zaslechli jsme z davu, který před námi ustupoval, volání: „Vrazi, zde leží mrtvý“.*³³ Krátce po usmrcení S. Valehracha byl na křižovatce ulic Orlí, Minoritská a Josefská zraněn kpt. VB

27 VONDRÁŠEK, Václav – CHRASTIL, Sylvestr – MARKEL, Martin: *Vojenská akademie v Brně*. AVIS, Praha 2005, s. 108.

28 Podle zahraničních agentur však byl počet demonstrovajících Brňanů vyšší a dosáhl až 30 000 osob. Srov. TŮMA, O. a kol: *SRPEN '69. Edice dokumentů*, s. 235.

29 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Přehled o použití sil a prostředků při likvidaci nepokojů v srpnových dnech 1969. V Brně dne 17. 9. 1969.

30 *Demonstranti používali proti zakročujícím jednotkám hrubých urážek, nadávek a slovních útoků jako: gestapáci, gestapo-gestapo, zrádci národa, hajzli, Husákovci. Značná část provolávala Ať žije Dubček a Smrkovský, místy se zpívala státní hymna*. Srov. ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Výtržnosti v městě Brně dne 21. srpna 1969 – zpráva, hlášení z 22. 8. 1969, s. 6.

31 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Zpráva o výtržnostech v městě Brně ve dnech 21. a 22. 8. 1969. Hlášení hlavního velitelství VB ze dne 23. 8. 1969, s. 3.

32 Stanislav Valehrach byl zaměstnán ve Výzkumném ústavu stavebních a keramických strojů v Brně. V rodné obci se výrazně angažoval v práci pro tělovýchovnou organizaci Sokol, v níž působil jako člen výboru a trenér hokejového družstva dorostenců. Právě starost o mladé svěřence z kovalovického sportovního oddílu jej přivedla 21. 8. 1969 do brněnských ulic. Srov. BŘECKA, Jan – SEČKÁŘOVÁ, Věra: *Brno v srpnu 1968 a 1969*. Magistrát města Brna 2004, 2., rozšířené vydání, s. 24.

33 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Poznatky z akce 21. 8. 1969 jednotky LM ŠZ v Brně, s. 2

Vladislav Pátek, když ho odražená střela zasáhla do levého kolena.

Nedlouho poté o několik set metrů dál došlo k druhé tragédii. Při zásahu bezpečnostních sil proti demonstrantům v prostoru vyústění ulice 9. května do náměstí Rudé armády byla před 18. hodinou³⁴ zastřelena Danuše Muzikářová (nar. 13. července 1951 v Brně).³⁵ Kulka ráže 7,65 mm jí pronikla zezadu do hlavy a okamžitě ji usmrtila. Jedním z přímých svědků mezi demonstranty byl Alois Kocourek: *Kolem půl šesté se ozvala střelba, zatím se střílelo do vzduchu. A pak někdo zakřičel: „Bacha, to jsou ostrý!“ Lidé prchali do bočních ulic, já jsem byl mezi těmi, kteří běželi po ulici 9. května směrem ke kavárně Bellevue. Už jsme byli skoro na náměstí, když jsem se ohlédl a uviděl spadnout dívku, která běžela kousek za mnou. Na tom jejím pádu bylo něco divné, že měla ruce pod tělem, při běžném zakopnutí každý člověk z pudu sebezáchrany dá ruce před sebe. Zvedl jsem ji, krvácela z obličeje. Nebyl čas přemýšlet, jestli je zraněná nebo mrtvá, někdo běžel telefonovat pro pomoc, mezitím přijel nějaký člověk s autem. Naložili jsme ji do auta a on ji odvezl do úrazové nemocnice.*³⁶

Další svědek Josef Müller vypovídal v roce 1990: *Před ulicí 9. května stál zástup, do kterého vystřelovali milicionáři slzotvorné bombičky, které lidi ze zástupu házeli zpět. Pak jsem uslyšel jiný zvuk a poté jsem viděl dívku, jak se zhroutila k zemi. Obličej měla plný krve. Běžel jsem telefonovat do kavárny Bellevue, mezitím však přijelo auto a odvezlo ji. Zažil jsem už předtím šok, když jsem viděl, jak pustil příslušník na utí-*

*kající chlapce psy, a později na dvoře domu, kde jsme bydleli, ztloukli milicionáři muže, který se tu před nimi chtěl ukrýt. Sám jsem bezdůvodně dostal jednu pendrekem, když jsem na dotaz, kam jdu, po pravdě odpověděl, že domů.*³⁷

Celou dramatickou událost zachytil fotograf západoněmeckého časopisu Quick, v jehož 37. čísle z 10. září 1969 pak snímky vyšly. Tělo mrtvé dívky (v té chvíli ještě bez zjištění totožnosti) bylo odvezeno do brněnské Úrazové nemocnice, kam je později téhož dne přišel identifikovat její otec Jaroslav Muzikář.

V průběhu nadcházejícího večera vznikla ohniska střetů v okolí Československého rozhlasu (Beethovenova

ulice) a městského výboru KSČ (Jakubské náměstí). Na náměstí Rudé armády byly vedle Univerzitní knihovny postaveny další tři improvizované barikády, k čemuž demonstrující občané použili také části lešení a plotu, umístěných kolem blízké vysokoškolské menzy. Jedna z barikád byla zapálena. Ještě ve 20.30 hod. na křižovatce Leninovy ulice (dnes Kounicova) a náměstí Rudé armády demonstranti napadli láhvi s hořlavinou (tzv. Molotovovým koktejlem) služební vozidlo VB, kamením zahnali dvoučlennou osádku a hořící vůz odtlačili ke knihovně, kde jej převrátili na barikádu.³⁸ Bylo to vyvrcholení protestních akcí toho dne. Odpor v této části města přijely zlikvidovat tři

Situace v Orlí ulici krátce po 17. 30 hodin 21. srpna 1969. Skupina příslušníků VB a LM se sklání nad tělem Stanislava Valehracha.

Foto: ABS

34 V přehledu situačních zpráv VB je u hlášení „U Jakubského kostela zastřelena děvče“ časový údaj 17.45 hod.

35 Danuše Muzikářová se vyučila pánskou krejčovou v brněnském textilním podniku KRAS, v jehož pobočném závodě na Bratislavské ulici také pracovala. O mnoho let později vzpomínal její otec na jejich poslední setkání 21. 8. 1969: *Potkal jsem ji na cestě do města poblíž Univerzitní knihovny. Šla s mladší sestrou Jarkou do města domluvit se s kamarádkou, kam se půjdou bavit v pátek. Řekl jsem jim, ať se dlouho nikde nezdržují. Pak už se vrátila jen Jarka s tím, že se jí Danuše ztratila v davu. Hledali jsme ji s pomocí policie, která nám oznámila, že mají nějakou mrtvou v Úrazové nemocnici. Srov. BŘEČKA, J. – SEČKÁŘOVÁ, V.: Brno v srpnu 1968 a 1969, s. 22 a dále: Přál bych si, aby se Danušin vrah našel, říká Jaroslav Muzikář. MF Dnes, 22. 8. 2001.*

36 BŘEČKA, J. – SEČKÁŘOVÁ, V.: Brno v srpnu 1968 a 1969, s. 26.

37 ŠTĚPANÍK, Jaroslav: Zákeřná kulka. Ohlasy k článku Dvacet let ticha o smrti Danky Muzikářové. Svobodné slovo, 25. 1. 1990.

38 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Shoření služebního osobního auta B-40727 při demonstracích v Brně – hlášení.

Fotografie z vyšetřovacího spisu Danuše Muzikářové – pohled na místo činu (označené křížkem) z balkonu budovy tehdejšího Okresního národního výboru Brno-venkov na náměstí Rudé armády

Foto: ABS

tanky s radlicemi. Již předtím v 19.15 hod. dorazila zmíněná četa pěti obrněných transportérů OT-64 z Vyškova. Těžkou techniku doplnily posily zhruba 280 příslušníků ČSLA a z pořádkových jednotek okresů Brno-venkov, Blansko, Vyškov, Hodonín a Třebíč dorazilo 110 příslušníků VB. Poslední zásah proběhl asi ve 21.30 hod. a od té doby byl celý prostor pod kontrolou nasazených sil. Pod dojmem celodenních bouřlivých protestů se NVmB rozhodl vyhlásit v ulicích noční zákaz vycházení (od 20.00 do 05.00

hod.), odvolaný až po třech dnech. V průběhu celého 21. srpna bylo proti demonstracím nasazeno 492 příslušníků VB, 682 příslušníků ČSLA a 380 členů LM, které podporovala tři vodní děla, třináct nákladních aut s pískem k přehrazení ulic, tři cisterny (z toho jedna s chemickým roztokem), devět obrněných transportérů a tři tanky s radlicemi.³⁹ Podle hlášení MS VB v Brně bylo do půlnoci 21. srpna zadrženo 327 demonstrantů, proti 103 z nich bylo zahájeno trestní stíhání. U 78 osob bylo prove-

Danuše Muzikářová, zastřelená 21. srpna 1969 na náměstí Rudé armády (dnes Moravské náměstí) v Brně
Foto: archiv Jaroslavy Juránkové

deno zadržení s návrhem na vazbu a 23 bylo propuštěno.⁴⁰ Při zatýkání, ale i při výsleších na policejních stanicích byla většina zadržených vystavena hrubému fyzickému násilí. Stejně tomu bylo dokonce i ve vazebních věznicích, jak v roce 2006 vzpomínal mj. Karel Švehla, tehdejší náčelník vyšetřovacího odboru MS VB (později zproštěn funkce za své protiokupační postoje v srpnu 1968, degradován a propuštěn ze SNB): *Ve večerních hodinách za mnou přišli dva vyšetřovatelé do kanceláře s tím, že zadržení jsou ve věznicích biti. Šel jsem s nimi k náčelníku vyšetřovací krajské správy VB, přítomen byl i náměstek prokurátora. [...] Když jsme docházeli ke schodišti, přes spojovací dveře do věznice jsme slyšeli rány a nářek. Za katrem udělali bachaři uličku, kde z obou stran mlátili lidi pendrekem, byla mezi nimi i nějaká žena. Nejvyšší funkcionář JUDr. Malý*

³⁹ Tamtéž, Přehled o použití sil a prostředků, s. 2

⁴⁰ Tamtéž, Výtržnosti v městě Brně dne 21. srpna 1969 – zpráva, s. 6.

První výročí srpnové okupace si připomněli lidé v mnoha dalších moravských městech a obcích. K většímu nasazení bezpečnostních sil s použitím vodních děl a obrněných transportérů došlo v Gottwaldově (dnes Zlín), kde na náměstí demonstrovalo 300–400 osob. Posílené jednotky VB musely také zasahovat proti zhruba 100 demonstrantům v Kroměříži a Jihlavě.

na ně zavolať: „Soudruzi, porušujete socialistickou zákonnost!“ Ještě v noci volal nový krajský prokurátor náčelníka věznice, že očekává hlášení o zákonném použití obušků. Zákonné použití je samozřejmě nesmysl, obušek může být podle zákona použit jen v případě, že zadržený policistu napadne.⁴¹

V menším rozsahu pokračovaly protestní akce v Brně také 22. srpna 1969. Již v dopoledních hodinách se lidé několikrát pokoušeli zřítit na náměstí 25. února pomníček obětem předchozího dne, nosili k němu květiny a zapalovali svíčky. Smuteční výzdobu příslušníci VB pokaždé zničili. Po 14. hodině se na náměstí shromáždil dav demonstrantů, který se postupně rozrostl zhruba na 500 osob. Až do pozdních večerních hodin docházelo ke střetům s příslušníky VB, milicionáři a vojáky opět hlavně v prostoru náměstí Svobody a okolních ulic. Proti protestujícím (jejichž maximální počet stanovilo policejní hlášení na 1500 osob) zakročovalo v průběhu celého dne 280 příslušníků VB, 300 příslušníků ČSLA, 200 členů LM, pět obrněných transportérů OT-64 a tři tanky s radlicemi, pouze vodní děla nebyla toho dne použita. Centrem města ovšem znovu zněla střelba: kolem 20. hodiny byl poblíž svého bydliště na Orlí ulici před domem č. 7 postřelen do krku sedmnáctiletý zednický učeň Jiří Ševčík: *Na jednu jsem zaslechl hvízdnutí kulky a viděl jsem, jak se zajiskřilo na chodníku. Chtěl jsem se ukrýt ve vchodu do drogerie. Otočil jsem se a ještě jsem zahlédl dva střílející příslušníky VB v uniformách před Pavilonem na Zelném trhu. Pak jsem pocítil prudkou ránu,*

*svalil jsem se k zemi, ústa jsem měl náhle plná krve. Přišli pak nějakí lidé a nesli mě pryč a Měňínská brána se před mýma očima rytmicky kývala ze strany na stranu. Později jsem pochopil, že to se kývala moje bezvládná hlava. Probral jsem se až v nemocnici pod rozsvícenými reflektory na sále.⁴² Po převozu na chirurgii na Žlutém kopci lékaři zjistili, že kulka ráže 7,65 mm zasáhla krční páteř a poškodila míchu. Ochrnutý mladík byl několik dnů v kritickém stavu.⁴³ Okolnost, že ke střelbě na J. Ševčíka došlo na stejné ulici, kde byl předešlého dne zastřelen S. Valehrach a zraněn kpt. VB V. Pátek, neunikla mjr. O. Chudobovi, který 23. srpna po skončení nepokojů pověřil komisi při MS VB, aby prověřila, *zda tam nebydlí osoba protistátně zaměřená nebo mající v držení ilegální zbraně apod., protože by mohlo jít o provokatéra s úmyslem vyvolat averzi proti příslušníkům SNB, LM a ČSLA.*⁴⁴*

Ve 21.30 hod. zásahové akce bezpečnostních složek v ulicích Brna skončily. Zatčením dalších 122 „podezřelých“ osob během tohoto dne se počet zadržených demonstrantů zvýšil natolik, že již nepostačovala kapacita vazební věznice v Brně-Bohunicích ani provizorní cely v budově bývalé věznice na Gottwaldově třídě (dnes Cejl). Pro potlačení možných dalších nepokojů 23. srpna požadovala MS VB 100 příslušníků LM a ČSLA, pět obrněných transportérů, tři tanky s radlicemi a dvě vodní děla.⁴⁵ K žádným větším protestům však již nedošlo, i když zápis z jednání koordinační komise KNV uvádí, že je ještě 400–500 osob v městě Brně činných a jejich snaha je vyprovokovat orgány

státní moci, to se ovšem omezilo pouze na slovní napadání příslušníků LM a VB.⁴⁶

V dobových archívních materiálech je zaznamenán zřejmě jediný zdokumentovaný případ neadekvátního postupu represivních složek – 22. srpna kolem 20.15 hod. příslušníci VB a LM vytlačovali dav demonstrantů ze Solniční ulice. Během toho se na chodníku roztříštila láhev, která spadla nebo byla shozena z blíže neurčeného okna ve vyšším patře jednoho z domů. Policisté s milicionáři si všimli jediného rozsvíceného okna v 1. patře budovy na Solniční ulici č. 5, kde sídlila Česká tisková kancelář (ČTK). Aniž by přemýšleli o tom, že láhev dopadla na opačné straně ulice, vtrhlo dvanáctičlenné komando VB a LM vedené neznámým mužem v civilu do kanceláře fotooddělení ČTK a ostře se dožadovalo vydání „pachatele“. Jeden z pracovníků se je pokoušel přesvědčit o omylu, ale *byl ihned několika orgány uchopen a vyplečen na chodbu, kde byl vícekrát udeřen obuškem více orgány. Byla mu kroucena ruka dozadu, a přestože se snažil vysvětlit, že nikdo ze zaměstnanců láhev neshodil, trvalo chvíli, než bylo od bití upuštěno.* Celému incidentu byli kromě skupiny pracovníků ČTK přítomni dva novináři amerických tiskových agentur Associated Press a United Press International, kteří zde působili v souvislosti s probíhajícím cyklistickým šampionátem.⁴⁷ *Kolektiv fotooddělení ČTK [...] byl zákrokem příslušníků VB a LM ohromen a pobouřen. Jejich chování bylo naprosto nepochopitelné a vyznačovalo se neukázněností*

41 BŘEČKA, J. – SEČKÁŘOVÁ, V.: *Srpnové události 1968 a 1969 v Brně*. Magistrát města Brna 2006, s. 42; dále ŠTĚPANÍK, J.: *Zákeřná kulka*, s. 7

42 ŠTĚPANÍK, J.: Dva z devětašedesátého. *Slovo na sobotu*, 18. 8. 1990.

43 Kvůli těžkému zranění zůstal J. Ševčík dlouhé roky upoután na invalidní vozík a trvalé následky si nesl až do konce života.

44 ABS, fond N 1-10, inv. j. 99, k. 10, Použití stříelné zbraně při hromadných zákrocích příslušníků SNB, LM a ČSLA proti výtržníkům a demonstrantům – pokyn.

45 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Zpráva o situaci v městě Brně dne 22. 8. 1969.

46 TŮMA, O. a kol: *SRPEN '69. Edice dokumentů*, s. 238.

47 Také kvůli přítomnosti západních žurnalistů byl po nahlášení incidentu na KV KSČ vydán příkaz k zajištění hlídky VB na pracovišti ČTK, aby zde umístěné telefony a dálnopisy nebyly zneužity k vysílání zpravodajství přímo do zahraničí.

Reportáž o zastřelení Danuše Muzikářové v 37. čísle mnichovského časopisu Quick z 10. září 1969

Foto: archiv Jaroslavy Juránkové

a brutalitou. [...] Cítí se poškození a věří, že nadřízené orgány celou záležitost náležitě vyšetří a zajistí zjištění odpovědných orgánů.⁴⁸

Četné případy policejní brutality z 21. a 22. srpna nikdy šetřeny nebyly, stejně jako nebyl žádný příslušník VB či LM pohnán k odpovědnosti.⁴⁹

Zcela zřetelně to vyjádřil mjr. O. Chudoba na mimořádné operativní poradě náčelníka MS VB dne 27. srpna: Je třeba jasně říci, nikdo se nebude nikomu omlouvat, proč se to či ono porušilo v průběhu zákroku. Vláda dala jasné pokyny likvidovat demonstrace a výtržnosti všemi prostředky. Proto státní

síla jich použila [...] Orgánové nebudou bránit odpovědnosti za to, jestli někdo od nich obuškem dostal nebo nedostal, ale bude se posuzovat pouze taktika a připravenost zásahu. Se stížnostmi se nic dělat nebude.⁵⁰

V souvislosti se srpnovými nepokoji v Brně bylo vyšetřováno 656 osob,

48 ABS, f. N 1-10, inv. j. 113, k. 11, Napadení zaměstnanců ČTK Brno Solniční členy Lidových milicí – záznam z 22. 8. 1969.

49 Šlo zejména o členy Lidových milicí, jejichž vystoupení v průběhu zásahu bylo veřejností vnímáno jako nejagresivnější. Uváděla to také tajná informativní zpráva II. odboru MS VB Brno z 25. 8. 1969: Drastické zákroky jsou povětšinou připisovány příslušníkům LM, kteří nemají potřebnou kvalifikaci v zacházení s obuškem.

50 ABS, f. N 3/1 (Městská správa VB Brno), inv. j. 19, k. 2, Zápis z mimořádné operativní porady náčelníka správy VB Brno, konané dne 27. 8. 1969, s. 2

Dav demonstrujících občanů na náměstí 25. února a stavění improvizované barikády v úzkém prostoru vedoucím na Kapucinské náměstí, 21. srpen 1969

Foto: HO MZM

z toho 591 mužů a 65 žen. Stejně jako v celé republice, i zde mezi nimi převažovali lidé do 25 let a mladší (do 18 let – 175, do 20 let – 135, do 25 let – 180), podle sociálního složení šlo nejvíce o dělníky – učňovskou mládež (459 osob).⁵¹

Podle informačního přehledu vypracovaného orgány SNB byly v Brně ve dnech 21.–22. srpna 1969 usmrčeny dvě civilní osoby (D. Muzikářová, S. Valehrach) a zraněno 29 lidí. V osmi případech šlo o zranění vážná, z toho šest způsobeno střelbou. Vedle J. Ševčíka, postřeleného druhého dne protestů, všichni ostatní utrpěli zranění v průběhu 21. srpna: Miroslav Vykopal (střelná rána do levého ramena), Zdeněk Pospíšil (střelná rána do krku), Tamara Hanzlová (střelná rána do levé

ruky), Antonín Lusk (střelné poranění bederní krajiny) a Karel Dostál (tříštivá otevřená zlomenina levého bérce v důsledku postřelení). Velmi těžké zranění utrpěl Pavel Štěpaník pádem z okapové roury z výšky II.–III. patra, když v panice prchal před zasahujícími policisty. Do fakultní nemocnice byl převezen v bezvědomí s těžkým otřesem mozku, zlomeninou lebky (krajina čelní i temenní), horní čelisti, pánve, žeber, pravé stehenní kosti v krčku a roztržitěnou patní kostí.⁵²

Počty zraněných civilistů v hlášeních VB je nutno brát s rezervou, protože vzhledem k brutálnímu zároku pořádkových sil musely být postiženy desítky, možná stovky dalších osob, které však nevyhledaly

lékařskou pomoc z obavy před možným postihem nebo zdravotnický personál jejich ošetření nehlásil. Počty zraněných příslušníků zásahových složek jsou oproti tomu zřejmě přesné. Vedle tří vážnějších případů (včetně postřeleného kpt. VB V. Pátka) utrpělo lehké zranění 46 příslušníků SNB, 5 příslušníků ČSLA, 4 členové LM a 3 příslušníci Požární ochrany (PO).⁵³

Výraznější bezpečnostní opatření byla podniknuta v souvislosti s pohřbem obětí brněnských demonstrací. V den posledního rozloučení se S. Valehrachem 26. srpna hlídkovaly v Kovalovicích a okolí (Pozořice, Sívce, Tvarožná, Viničné Šumice) služební vozy VB s dvou- až tříčlennou osádkou, které měly zabránit rozšiřování pro-

51 ABS, f. N 1-10, inv. j. 116, k. 11, Seznamy zadržených a trestně stíhaných osob za demonstrace a protistátní činnost v srpnu 1969.

I komunistický tisk musel reagovat na vysoké procento mladých lidí mezi demonstrujícími a konstatoval, že *kriminální živly svedly k protistátním akcím část mládeže*. Většinou však byli označeni jako „vlasatci“ a „chuligáni“. Některé věty dobových článků dnes působí až nechťeně komicky, jako např. tento popis mladých demonstrantů: *Vlasy dlouhé, ruka přeplněná tetováním, potrhane texasky a slovník z Divokého západu – odprejskni, grande, jinak tě vezmem přes perka*. Srov. Biji nám naše děti. *Rovnost*, 22. 8. 1969.

52 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Seznam zraněných v souvislosti s událostmi dne 21. 8. až 24. 8. 1969, kteří byli ošetřeni v zařízeních státní zdravotnické správy a vojenské nemocnice v Brně. Dále ŠTĚPANÍK, J.: *Dva z devětašedesátého*, s. 2.

53 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Zpráva o výtržnostech v městě Brně ve dnech 21. a 22. 8. 1969, s. 7–8.

tistátních letáků a psaní hesel.⁵⁴ Další policisté v civilu sledovali náladu a reakce občanů při průvodu z Kovalovic do Pozořic a během církevního obřadu v tamním kostele. Pro případné narušení klidu a veřejného pořádku byla v Pozořicích umístěna desetičlenná zásahová jednotka složená z příslušníků okresního oddělení VB.⁵⁵ Stejně, ne-li rozsáhlejší bezpečnostní „manévry“ probíhaly ráno 28. srpna před pohřbem D. Muzikářové. V prostorách brněnského krematoria se pohybovalo 80 operativních orgánů, kteří měli monitorovat situaci. Za účasti stovek lidí proběhly oba smuteční obřady důstojně a bez incidentů.

Ve věci usmrčených D. Muzikářové a S. Valehracha, postřeleného J. Ševčíka a kpt. VB V. Pátka bylo ihned po ohlášení zahájeno vyšetřování. Proběhly standardní kriminalistické úkoly jako nařízené soudní pitvy, ohledání místa činu, rekonstrukce (u případu S. Valehracha), balistické expertizy, zajištění stop a výsledky svědků. Výpovědi příslušníků zasahujících jednotek (pokud se zaznamenaly) však byly většinou nekonkrétní a velmi obecné. Ve spisu o smrtelném zranění D. Muzikářové je např. uložen protokol výpovědi kpt. VB Josefa Vašíčka z obvodního oddělení VB Brno I, jenž velel skupině složené z příslušníků Bezpečnosti, vojáků a milicionářů v prostoru náměstí Svobody a ulice 9. května, která odtud v průběhu odpoledne 21. srpna několikrát zaútočila na demonstranty a zahнала je

směrem k náměstí Rudé armády. Kvečer (časový údaj neuvádí) měl za ním přijít neznámý mladík s informací, že na náměstí leží zastřelená dívka: *Nevěřil jsem mu, neboť jsem si myslel, že je to nějaká provokace, abychom se tam dostavili a poté byli napadeni. Pak jsem také myslel, že kdyby tomu tak bylo, že mohla být zraněná odstřelovačem dýmovnic. Proto jsem zůstal se skupinou u kostela (kostel sv. Jakuba v horní části ulice 9. května – pozn. aut.) a na nám. RA jsem nešel. Vyslýcháný důstojník VB prohlásil, že rozkaz ke střelbě nikdy nevydal, a neuvedl ani jedno jméno členů své jednotky, protože v této akci bylo nasazeno mnoho příslušníků VB z jiných obvodů a jmenovitě mi tito nebyli přiděleni.*⁵⁶

Ve spisech vnitřního oddělení KS SNB je uloženo svědectví kpt. Františka Šebesty ze VI. správy StB Brno, který v inkriminovaném místě rovněž zasahoval. I když není časově ohraničeno a smrt D. Muzikářové nezmiňuje, je velmi zajímavé: *Dohodli jsme se, že demonstranty zatlačíme na náměstí Rudé armády. Vytáhli jsme pistole, a aniž bychom stříleli, jsme se rozběhli proti nim. Tím jsme se dostali na úroveň Jakubské ulice a roh ulice 9. května. Tyto útoky se opakovaly několikrát po sobě. [...] Po celou dobu zde stále nebyl velitel úseku. [...] Viděl jsem, jak rozebírají (demonstranti – pozn. aut.) chodník z dlaždic u parku naproti kavárny Bellevue (nám. RA). Rozbíjeli tyto dlaždice na drobné kousky a dělali hromádky*

*z těchto kamenů. Zde pro výstrahu došlo k živelnému použití zbraní. Bylo střeleno ze služebních pistolí do vzduchu. Demonstranti byli znovu vytlačeni až do parku. V této době přijela další jednotka vojáků a byl jsem svědkem toho, jak jeden z vojínů odepřel jít bojovat proti demonstrantům. Toto počínání velmi negativně zapůsobilo na vojáky. Také tato jednotka se nijakou odvahou nevyznačovala, až na jedince.*⁵⁷ Na rohu Jakubské ulice stál v civilním obleku náčelník bojové přípravy mjr. Holý, a jestliže měl rozkaz se na nás dívat, jak my se tam rveme bez velitele, pak je to na místě. Škoda jen toho obušku, který by byl třeba. V rukou tohoto soudruha nebyl k ničemu.⁵⁸ Navrhovaná rekonstrukce na místě činu zůstala pouze na papíře, údajně proto, že *nebylo prokázáno, kterým směrem Danuše Muzikářová šla, případně v jaké poloze stála.*⁵⁹

V souběžně vedeném vyšetřování smrti S. Valehracha na Orlí ulici se orgány Bezpečnosti snažily dokázat, že ji způsobili demonstrující občané. Ještě během potlačování srpnových nepokojů byly ve sdělovacích prostředcích prezentovány závěry oficiální propagandy, podle níž použili střelné zbraně demonstranti a oni jsou tedy vinní smrtí nebo zraněním civilistů, případně příslušníků bezpečnostních složek. Již 22. srpna otiskla Rovnost komuniké předsednictva městského výboru KSČ a rady NVmB s větou *...ze strany kontrarevolucionářů byly použity i střelné zbraně. Výsledkem je ztráta dvou lidských*

54 Předsedové místních národních výborů těchto obcí byli dopředu vyzváni, pokud dojde ke zneužití pohřbu k provokacím, aby čelili jakémukoliv narušení za účasti ostatních funkcionářů MNV a ZO KSČ. Dokonce i majitelé pohostinství v Kovalovicích a Pozořicích obdrželi varování, že musí přísně dodržovat zákon č. 120/62 Sb. (boj proti alkoholismu), jinak budou sami hnáni k zodpovědnosti. Srov. ABS, f. N 1-10, inv. j. 105, k. 11, Bezpečnostní opatření při pohřbu S. Valehracha.

55 Tamtéž.

56 ABS, př. č. 3717/02, Odbor vyšetřování MS VB Brno – Vyšetřovací spis k úmrtí D. Muzikářové, Protokol o výslechu kpt. VB J. Vašíčka z 9. 10. 1969.

57 O nechuti příslušníků ČSLA k zásahu hovořil i svědek A. Kocourek: *Musím říci, že vojáci z toho byli nešťastní, někteří i plakali, se zákrokem nesouhlasili, ale museli plnit rozkazy. Proto se také drželi zpátky, zato milicionáři byli velmi aktivní.* Srov. BŘEČKA, J. – SEČKA-ŘOVÁ, V.: *Brno v srpnu 1968 a 1969*, s. 26

58 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Hlášení kpt. StB Františka Šebesty o událostech 21. 8. 1969 v Brně.

59 Vyšetřovatelé VB měli přitom k dispozici fotografie z časopisu Quick (jejich zvětšeniny jsou přiloženy ke spisu D. Muzikářové) a na jedné z nich je zachyceno ležící dívčino tělo jen několik sekund po osudném výstřelu.

životů. V široce koncipované celostátní kampani byli účastníci občanských protestů výhradně označováni jako kontrarevoluční nebo protisocialistické elementy, deklasované kriminální živly, recidivisté apod.⁶⁰ Opakovaně se psalo o velkých škodách na majetku, které měli demonstranti způsobit, a je vcelku pochopitelné, že komunistický režim chtěl na ně svalit také odpovědnost za ztráty na životech.

Velký důraz byl proto ve vyšetřovacím spisu S. Valehracha kladen na výpověď svědka, který 21. srpna vpoledne sledoval demonstrace z okna svého bytu na Orlí ulici. Údajně měl nejdříve slyšet ránu, která vyšla z protestujícího davu u Měnin- ské brány, a podle zvuku to byla střel- ba z pistole, i když žádnou zbraň ne- viděl. Teprve poté měly začít střílet bezpečnostní orgány. Jeden z přísluš- níků VB zaznamenal v horní části Orlí ulice nálezy nábojnice typu Long-rifle, další svědek (člen LM) měl na ulici najít nábojnici ráže 6,35 mm, kterou ovšem odložil v době, kdy pomáhal zraněnému Valehrachovi, a později ji již nenalezl.⁶¹

Průběh zásahu, který předcházela smrti S. Valehracha, popsal podrobně při svém výslechu zraněný kpt. VB V. Pátek: *Po 17. hodině se naše družstvo dostalo do blízkosti křižovatky ulic Orlí – Minoritská – Josefská [...] byl dán povel pplk. Nakláda, aby byli demon-*

stranti vytlačeni až k Měnin- ské bráně [...] a proto bylo přivoláno vozidlo vy- střelující slzotvorné granáty. Když ani po tomto zásahu demonstranti neupo- slechli výzvy k rozejití, byl dán pplk. Nakláda povel k výstražné střelbě do vzduchu a k postupu proti demonst- rantům. [...] Podle mého názoru a do- mnění vystřelilo se do vzduchu asi ze 4 samopalů, které měli příslušníci LM, což mělo vliv na demonstranty, neboť tito se dali na rychlý ústup směrem k Měnin- ské bráně. Tím vznikla mezi námi, tj. zakročující jednotkou a demon- stranty, větší vzdálenost asi 100 metrů. Někteří z demonstrantů se schovali mezi dveře a v chodbách domů, takže i odtud jsme je vytlačili. Já jsem vkročil do domu, kde je advokátní poradna č. 2, odkud jsem vykázal určitou část scho- vaných demonstrantů, a v okamžiku, když jsem se vrátil zpět na ulici, spatřil jsem blízko rohu ulice Orlí – Minoritská ležet na chodníku a zčásti na vozovce neznámého muže.⁶²

Veškerá šetření skončila ve slepé uličce a s doporučením z vyšších stra- nických míst byla rychle ukončena. Vyšetřovatel VB uzavřel spisy S. Va- lehracha a D. Muzikářové ve dnech 18.–20. listopadu 1969, *neboť se nepo- dařilo zjistit skutečnosti, opravňující konat trestní stíhání proti určité oso- bě.⁶³*

Jaké závěry je možno učinit po čty- řiceti letech od popisovaných událos-

tí? V ani jednom případě nebyla verze o „střelbě z davu“ prokázána.⁶⁵ Nalezení důkazů o pachatelích z řad demonstrantů by jistě patřičně vy- užila režimní propaganda. Všechna zranění způsobily projektily ráže 7,65 mm, vypálené z velké dálky. V roce 1969 byla v Československu ve vý- zbroji příslušníků VB pistole ČZ vzor 50, do které se náboje této ráže po- užívaly. Stejný druh munice měly samopaly vz. 61 Škorpion, jimiž byly pro zásah vyzbrojeny LM. S pravdě- podobností blízkou se jistotě lze kon- statovat, že ve dnech 21. a 22. srpna 1969 měly palné zbraně v rukou – a bez váhání je použily – pouze zasa- hující jednotky VB a LM.

Komunistický režim si mohl právem blahopřát k velkému vítězství. Brutál- ní silou si „vyčistil“ cestu k úplné normalizaci, která se mohla plně roz- vinout teprve po zlomení lidového odporu v ulicích. V srpnu 1969 byly střelbou, obuškami, slzným plynem a vodními děly definitivně zmařeny všechny naděje a sny o obnově fungu- jící občanské společnosti a demokra- tizaci politického systému. Pražské jaro se stalo s definitivní platností minulostí.

Tragický osud D. Muzikářové a S. Va- lehracha dnes připomínají pouze malé pamětní desky. Symbolizují jejich ztra- cené životy, stejně jako ztracené nadě- je celé generace srpna 1969.⁶⁶

60 V svolání předsednictva KV KSČ se uvádí, že v Brně chtěli pravicově oportunističtí organizátoři a kontrarevoluční provokatéři narušit konsolidující se politický i ostatní život v našem kraji, úsilí pracujících ve výrobě i klidný spánek dětí. Srov. Rovnost, 22. 8. 1969.

61 TŮMA, O. a kol.: SRPEN '69. Edice dokumentů, s. 254–255.

62 Soudruh pplk. Nakláda uvedl, že byl v blízkosti zastřeleného Valehracha, že je pravdou, že dal povel ke střelbě do vzduchu, neboť v ulici Orlí byla skupina orgánů VB a milice napadána kameny. Dále s. pplk. Nakláda uvedl, že v Orlí ulici v době, kdy byla tato střelba, zasahovala skupina převážně z členů LM. Srov. ABS, př. č. 3717/02, Vyšetřovací spis k úmrtí S. Valehracha, Záznam porady náčelníka KS SNB Brno ze dne 18. 9. 1969. Při znovuoobnoveném vyšetřování násilných úmrtí v Brně ze srpna 1969 však J. Nakláda ve své výpovědi před Městskou prokuraturou Brno v červnu 1990 najednou tvrdil, že tehdy žádný rozkaz k střelbě nevydal.

63 Tamtéž, Protokol o výslechu kpt. VB V. Pátka z 24. 9. 1969.

64 Tamtéž, závěrečné zprávy ve vyšetřovacích spisech S. Valehracha a D. Muzikářové. J. Muzikář obdržel oficiální vyrozumění o zastavení vyšetřování smrti jeho dcery 4. 1. 1970. Srov. KRATOCHVIL, Jan: 1968 1969. Katalog k výstavám Český a slovenský exil 20. století, Brno 2004, s. 152.

65 Stejně jako se nikdy nepotvrdila údajná přítomnost agitátorů z Prahy, kteří měli protestní akce v Brně řídit a koordinovat, historky o autech s cizí poznávací značkou, dávajících demonstrantům signál k útokům, o zákeřných střelcích ze samopalů apod.

66 Za cenné rady, připomínky a pomoc při vyhledávání materiálů děkuji pracovníkům ABS Kanice PhDr. Ivě Kvapilové a PhDr. Jiřímu Mikulkovi a dále PhDr. Liboru Vykoupilovi, Ph.D. z Historického ústavu FF MU.

„Vražda Martina Šmída“

Příběh studentského prohlášení z 18. listopadu 1989

PAVEL ŽÁČEK

Při nahlédnutí do osobního archivu – jakési přípravě na nadcházející výročí pádu komunistického režimu – jsem objevil originál jednoho z prvních prohlášení vysokoškolských studentů, které jsme zformulovali v noci z 18. na 19. listopadu 1989 s Michalem Sedláčkem, Honzou Fulínem a Martinem Mejstříkem. Prohlášení zachycovalo nejenom aktuální stav našich myslí, ale také rozpoložení všech kolegů studentů čtyřadvacet hodin po brutálně rozehrané demonstraci na Národní třídě.

Při snaze vybavit si podrobnosti osudných hodin jsem však zjistil, že si je příliš nepamatuji. Určitými nepřesnostmi trpěla i verze, kterou jsem prezentoval před více než deseti lety.¹ Rozhodl jsem se ji proto v některých momentech doplnit a zpřesnit.

V pozdních večerních hodinách 17. listopadu 1989 jsem ve stavu určitého transu a možná i šoku z předchozích událostí na Národní třídě dorazil ke svým rodičům.² V ranních hodinách druhého dne jsem začal obvolávat kolegy a přátele, s některými jsme si ihned dohodli schůzku. Kromě telefonátu Monice Pajerové, zástupkyně Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (FF UK) ve Studentském tiskovém a informačním středisku (STIS), která prohlásila, že se

stačí sejít v neděli odpoledne u ní doma, jsem se snažil dovolat také Martinu Mejstříkovi, šéfredaktorovi *Kavárny*, členovi Městské vysokoškolské rady SSM a šéfovi STISu, jehož jsem byl spolu s Jolanou Šopovou z FF UK místopředsedou. Ale nejsem si jistý, zda jsem se mu dovolal. Byl jsem přesvědčen, že situace vyžaduje okamžitou reakci. S úzkým kruhem spolužáků ze třetího ročníku Fakulty žurnalistiky UK, Vaškem Bartuškou, Milanem Podobským (Fefík), který byl v obličejí viditelně zasažen obuškem,³ Richardem Kalupem a Jakubem Puchalským, jsme se již odpoledne – odhaduji nejpozději v jedenáct hodin – sešli v bistro v Ostrovní ulici za Národním divadlem. Posléze jsme při obědě v restauraci U Zpěváků přemítali, co dělat. Nejdříve

jsme byli radikální a pomýšleli na neomezenou, či alespoň týdenní stávku, postupně naše radikálnost při zhodnocení všech sil a možností opadala a nakonec jsme se svolením hospodské Věry Náhlavské na místě vylepili několik kulatých nálepek „17. listopad 1939 – 17. listopad 1989, Jan Opletal, Martin Šmíd, Nezapomeneme“. K žádnému zásadnímu závěru jsme zatím nedošli.⁴

Ve dvě hodiny měl být Mejstřík ve Slavii, ale nebyl, neboť se nacházel v Realistickém divadle Zdeňka Nejedlého na Smíchově, kde se divadelníci rozhodovali o přistoupení k požadavkům vysloveným studenty Divadelní fakulty Akademie muzických umění (DAMU) na vytvoření vládní komise k prošetření brutálního policejního zákroku a k týdenní

1 OTÁHAL, Milan – VANĚK, Miroslav: *Sto studentských revolucí*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 853–855.

2 Srov. tamtéž, s. 854–855.

3 Tamtéž, s. 475, 674–675.

4 Srov. BENIAK, Luboš – KŘEŠTAN, Rudolf: Začátek. In: *Mladý svět*, 1989, č. 51, s. 6.

Představitelé stávkového výboru Fakulty žurnalistiky UK (zleva Pavel Žáček, Michal Sedláček) vyhlášují 20. 11. 1989 okupační stávku
Foto: Jiří Venclík

protestní stávce.⁵ Zamířil jsem naslepo na Václavské náměstí. Okolo čtvrté hodiny odpolední jsem se s Mejstříkem náhodně setkal kousek od sochy sv. Václava, jak před kameramany zahraničních televizí – tuším ABC – oznamuje vyhlášení stávky na DAMU a připojení se divadelníků.⁶ Okamžitě jsem reagoval a oznámil, že fakulta žurnalistiky se ke stávce také připojuje.⁷ Pochopitelně jsem si nebyl situací u nás jistý, v případě

žurnalistiky šlo o zvláštní vysokou školu plnou zahraničních, na komunistické strany orientovaných studentů (Palestina, Kypr, Irák apod.). Odhadoval jsem, že jedna třetina studentů do toho půjde okamžitě a u ostatních se uvidí. V rychlosti jsme se s Mejstříkem dohodli, že je nutné připravit programové prohlášení za vysokoškolské studenty.

Na Václavském náměstí jsem potkal také kolegu z vyššího ročníku

a člena redakčního okruhu časopisu *Proto* Michala Sedláčka a studenta Fakulty tělesné výchovy a sportu UK Honzu Fulína, kterého jsem do té doby neznal. Honza někde sehnal auto, jeli jsme nejprve k jeho sestře na Vinohrady a pak domů k Michalovi.

Spolu s jeho otcem jsme poslouchali Svobodnou Evropu, kde se hovořilo o mrtvém studentovi Martinu Šmídovi. Při vědomí této informace

5 Požadavek studentské stávky poprvé formuloval Pavel Lagner z DAMU již po demonstraci 17. 11. 1989. OTÁHAL, Milan – VANĚK, Miroslav: *Sto studentských revolucí*, s. 262, 501, 573. Srov. též HVÍŽDALA, Karel: *Výslech revolucionářů z roku '89*. Primus, Praha 2000, s. 36. Text prvního prohlášení byl zformulován Michalem Dočkalem, P. Lagnerem a dalšími 18. 11. 1989 na DAMU, kde se sešli k jednání potenciální členové nové studentské samosprávy po zrušení základní organizace SSM před odchodem do Realistického divadla. OTÁHAL, Milan – VANĚK, Miroslav: *Sto studentských revolucí*, s. 219, 271, 502, 573; OTÁHAL, Milan – SLÁDEK, Zdeněk (eds.): *Deset pražských dnů. 17. – 27. listopad 1989. Dokumentace*. Academia, Praha 1990, s. 564. Text prohlášení DAMU in: tamtéž, s. 33, 38–39; dále srov. OTÁHAL, Milan: *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968–1989*. Dokořán, Praha 2003, s. 136–137.

6 OTÁHAL, Milan – VANĚK, Miroslav: *Sto studentských revolucí*, s. 574, 675.

7 Srov. BENIAK, Luboš – KŘEŠTAN, Rudolf: *Začátek*. In: *Mladý svět*, 1989, č. 51, s. 6.

jsme formulovali první draft prohlášení Ústředního stávkového výboru pražských vysokých škol.

Zhruba ve stejnou dobu vznikala neméně emocionální prohlášení, první v divadle Disk⁸ z podnětu Pavla Dobrovského⁹, druhé s názvem „Nečekat, jednat“¹⁰ na půdě DAMU z podnětu Michala Dočekala. To přečetl Dan Větrovský ve večerních hodinách 19. listopadu 1989 při zakládání Občanského fóra v Činoherním klubu.¹¹

Když jsme byli s návrhem hotovi, zavolal jsem od Sedláčků Mejstříkovi. To bylo asi v jednu hodinu po půlnoci 19. listopadu 1989. Protože jsme si nebyli jisti, zda u něj jako u studentského lídra zrovna nebudou příslušníci Státní bezpečnosti, každý z nás si k sobě vzal jeden strojopis. Byli jsme domluveni, že v případě ohrožení prohlášení sníme. Když jsme dojeli na Smíchov, Honza zůstal v autě za rohem, já u vchodu do domu v Petřínské a Michal šel nahoru. Kdyby do patnácti minut nepřišel, měli jsme s Honzou ujet. Nikdo u něj nebyl, a tak jsme v jeho podkrovním ateliéru, kde tehdy bydlel, naťukali na psacím stroji další mírně doplněnou verzi: V reakci na hanebný masakr bezpečnostních složek a speciálních jednotek ministerstva vnitra jsme vyjádřili názor, že současná československá vláda není schopna respektovat základní lidská práva [...] státní a stranické orgány nejsou ochotny vést dialog jiným způsobem než z pozic mocenské síly. Rozhlasem potvrzenou vraždu Martina Šmída jsme nevnímali jako náhodný omyl. Naopak jsme ji považovali za zcela logické vyvrcholení

vystupňovaných represálií a pokusů zastrašit občany před snahami svobodně vyjádřit své názory. Jako zástupci pražských vysokých škol jsme již neviděli jiné cesty než vyjádřit svůj nesouhlas a zděšení nad současnou vnitropolitickou situací v naší zemi formou stávky, která neskončí, nebudou-li zajištěny právní záruky pro splnění šesti požadavků. Především jsme požadovali *vyšetření brutální a tragické vraždy našeho kolegy, studenta matematicko-fyzikální fakulty, Martina Šmída, případně i dalších obětí, zveřejnění informací o zásahu, zdravotním stavu hospitalizovaných a povolání k odpovědnosti všech osob zodpovědných za zásah proti studentské demonstraci.* Teprve na čtvrtém místě jsme formulovali potřebu vytvořit *vládní komisi*, která se za účasti zástupců vysokoškolského stávkového výboru měla zasadit o *splnění výše uvedených požadavků.* V neposlední řadě jsme pak chtěli zahájit účinný dialog *se všemi složkami společnosti, bez výjimek.* Kromě zveřejnění tohoto prohlášení jsme pochopitelně požadovali též průběžné *pravdivé informování veřejnosti o probíhající studentské stávce.*¹²

Navíc jsme se s Mejstříkem domluvili, že mu prohlášení odpoledne přinesu na mimořádné zasedání městské vysokoškolské rady, kam ho pozvali, abychom zkorigovali poslední verzi a rozhodli, jestli tam necháme „vraždu Martina Šmída“, nebo ne.

S Honzou Fulínem jsme pak k ránu jeli domů a na Plzeňské mě zřejmě posléze zase vyzvedl.

Nevím již, z jakého popudu jsme se někdy před třetí hodinou ocitli před

stadionem Sparty na Letné, která měla v rámci 11. kola nejvyšší fotbalové soutěže hrát s Interem Bratislava. Zřejmě mě o této akci informovali rodiče, kterým to někdo zavolal. Pokud si dobře vzpomínám, přijeli jsme tam několika auty, ve skupině byli myslím Jakub Špalek, Michal Dočekal, Honza Potměšil, později i Dan Větrovský a další. K bráně do stadionu právě přijížděli fotbalisté Sparty, pronikli jsme až do autobusu a tam na ně apelovali, aby na protest dnešní zápas nehráli. Po jejich kapitánovi Ivanu Haškovi jsme pak alespoň chtěli, aby v případě zápasu nastoupil s černou páskou. Přestože někteří z nás pronikli i dovnitř stadionu, utkání se pochopitelně konalo – Sparta vyhrála 6:2.¹³

V Senovážné ulici před budovou městského výboru SSM nám došel benzin a pamatuji se, že nějaký svazák nám tam s Honzou na jeho doplnění půjčil pět set korun. Vyběhl jsem do patra a vytáhl Mejstříka z nějaké zasedačky.¹⁴ S ohledem na zpochybnění informace o smrti Martina Šmída jsme v prohlášení škrtnuli některé formulace, zejména o „brutální a tragické vraždě... Martina Šmída“ i „dalších obětech“ na životech a ručně jsem do něj dopsal odstavec: *Naopak při stále stupňující se agresivitě a nelidskosti zásahů proti pokojným demonstracím skončí příště smrtí. Nejde o omyly, ale o systematicky vystupňovaný psychologický a fyzický teror; jehož cílem je zastrašit občany v jejich snahách svobodně vyjádřit názory. Jestliže je pravda, že nikdo nezahynul, můžeme všichni mluvit o štěstí, příště to tak nemusí být* (viz přiložené faksimile).

8 OTÁHAL, Milan – VANĚK, Miroslav: *Sto studentských revolucí*, s. 36–38.

9 Srov. OTÁHAL, Milan – VANĚK, Miroslav: *Sto studentských revolucí*, s. 264.

10 HVÍŽDALA, Karel: *Výslech revolucionářů*, s. 39.

11 Úplný text prohlášení bude publikován v edici ÚSTR ke vzniku Občanského fóra v Činoherním klubu z 19. 11. 1989.

12 V omezené míře byla zřejmě distribuována již tato původní verze prohlášení. Srov. OTÁHAL, Milan – SLÁDEK, Zdeněk (eds.): *Deset pražských dnů*, s. 31–32.

13 Srov. OTÁHAL, Milan – VANĚK, Miroslav: *Sto studentských revolucí*, s. 271.

14 Tamtéž, s. 574.

Pamatuji se, že během naší diskuse v předsálí vyšel nějaký funkcionář SSM z místnosti s požadavkem, aby šel Mejštrík dovnitř, že je to důležité. Ten se něj utrl, že pro něj jsou důležitější vysokoškolští studenti než nějaký Socialistický svaz mládeže. I přes počáteční podporu studentských požadavků ze strany Městské vysokoškolské rady i dalších orgánů SSM byl ten názorový rozkol více než zřejmý.

S opraveným textem jsem běžel do redakce *Svobodného slova* v Melantrichu, aby to ve vydání následujícího dne otiskli jako Prohlášení pražských vysokých škol. Myslím, že to nevyšlo. Potkal jsem tam Honzu Bartáčka od nás z fakulty, tomu jsem dal taky kopii pro *Lidovou demokracii*. V redakci panovala bojovná atmosféra. Nějaký starší redaktor, snad vedoucí vydání, tam vykřikoval: *Budeme tisknout všechno!*

S Mejštríkem jsme si dali tuším na šestou hodinu sraz na kolejích Hvězda, kde mělo proběhnout koordinační setkání zástupců všech fakult. Informace o tom se roznesla nějakým záhadně rychlým způsobem. Vrátná nás na koleje vůbec nechtěla pouštět, tak jsem ji tam mírně pacifikoval. Bylo nás tam v kolejní klubovně překvapivě mnoho, a protože jsme se neznali, navzájem jsme se poněkud naivně legitimovali. Jeden fotograf z filozofické fakulty poměrně neprozřetelně tvrdil, že dělá pro litevský nezávislý bulletin ATMODA a že je ze STISu. Nikdo z nás „stisáků“ ho neznal, tak jsme ho vyhodili. Do místnosti také nakoukl kameraman, myslím, že z holandské televize. Toho už vyhodil osobně Mejštrík, který dorazil z Obecního domu o něco později. Ze dvou studentů z každé fakulty poskládal pražský vysokoškolský stávkový vý-

bor, vyhlásil okupační stávku, s požadavkem založení fakultních stávkových výborů.¹⁵ V nervózní atmosféře někdo prohodil, že nás jedou vybrat žluté antony Veřejné bezpečnosti. Okamžitě jsme se rozešli s tím, že pokračování bude někde ve škole na Karlově náměstí. To si pamatuji, nikoliv v Činoherním klubu, kam někteří zástupci zamířili (a kde paralelně vznikalo Občanské fórum).

S Michalem Sedláčkem a Tomášem Klvaňou jsme ihned na kolejích zakládali náš fakultní stávkový výbor. Ze situace vyplynulo, že jsem stanul v jeho čele, a Michal s Tomášem byli zástupci pro případ, že by nás při nějaké razii pozatýkali, což jsme vnímali jako reálnou variantu. Sedláček poté vyrazil na další jednání do centra Prahy. Já jsem zůstal spíše z osobních důvodů na koleji a ovlivňoval ve prospěch stávky mimopražské studenty fakulty žurnalistiky, kteří v neděli večer přijížděli z domovů. Pamatuji si mezi nimi např. na Romana Pistoria. Psychicky jsme se připravovali na ráno, na vyhlášení stávky v budově fakulty na Smetanově nábřeží.

Naše prohlášení Ústředního stávkového výboru pražských vysokých škol bylo mezitím podrobeno kritické opo-
nentuře. Na nočním jednání asi dvaceti zástupců studentských stávkových výborů, které se téměř konspirativně konalo na půdě jedné z fakult Českého vysokého učení technického (ČVUT) na Karlově náměstí, se pod vedením Mejštríka probírala a dramaticky odhlasovávala věta po větě, až v brzkých ranních hodinách vzniklo známé desetibodové prohlášení.¹⁶ Do schválené Výzvy všem občanům (Prohlášení studentů pražských vysokých škol) se dostaly některé formulace z našeho prohlášení, včetně bodů 1., 6. a 7., tj.

zveřejňování pravdivých informací včetně informací o vykonavatelích a obětech brutálního zásahu, zahájení celospolečenského dialogu a žádost o maximální podporu veřejnosti (srov. nové body 2., 5., 8. a 9.). Určitým ústupkem bylo zkrácení studentské stávky na jeden týden a naopak rozšířením požadavků vyhlášení generální stávky na 27. listopad.¹⁷

Mezi osmou hodinou ranní a půl devátou 20. listopadu 1989 se na dvoře uvnitř objektu fakulty žurnalistiky sešlo něco přes sto studentů (našemu kruhu např. v 8.50 hod. začínala výuka psychologie). Měl jsem tam projev, jehož obsah si už vůbec nepamatuji. Nicméně studenti kupodivu stávku odhlasovali všichni. Pozorovalo nás tam pár pedagogů, včetně psychologa, externisty z filozofické fakulty, a všichni nás upozorňovali, že „to bude průser“.

Krátce poté jsme na vchodové dveře fakulty vyvěsili velký nápis „STÁVKA“, za ně dali lavici kvůli kontrole vstupujících osob. Po chvíli přijela hlídka příslušníků Veřejné bezpečnosti s tím, že transparent musíme sundat. Vilda Svoboda (Vilas) jim řekl, ať si to sundají sami, že však nápis znovu obnovíme. Tak začala studentská okupační stávka, v některých momentech bouřlivá, neboť někteří pedagogové komunisté nechtěli přijmout realitu a srovnávali situaci s rokem 1968.

V pozdňím odpolední a večer jsme s Luborem Černohlávkem (Švarcem) během průvodu demonstrantů valících se z Václavského náměstí a Národní třídy stáli několik hodin na římse a mávali vlajkami. Před fakultou studenti, především z nižších ročníků, skandovali: *Chceme psát pravdu! Huráá!*

15 Srov. tamtéž, s. 575; OTÁHAL, Milan – SLÁDEK, Zdeněk (eds.): *Deset pražských dnů*, s. 597, 638.

16 Srov. tamtéž, s. 597–598, 638; OTÁHAL, Milan – VANĚK, Miroslav: *Sto studentských revolucí*, s. 272, 575.

17 Srov. OTÁHAL, Milan – SLÁDEK, Zdeněk (eds.): *Deset pražských dnů*, s. 74–75; na s. 32–33 je se špatnou datací editována nějaká předběžná verze. V časopise FV SSM *Proto*, vydaném již bez jakékoliv ingerence SSM či FŽ UK v noci z 20. na 21. 11. 1989 pod názvem *Proč?*, jsme na straně 4 otiskli upravenou verzi prohlášení pouze o devíti bodech.

Když mě chcete, tak si mě odneste

Se Stanislavem Devátým o Zlíně, konspiraci, Gándhím, pasivním odporu a životě v ilegalitě

JAN HANZLÍK

S komunisty se odmítal bavit. Na každou jejich perlustraci odpovídal oficiální stížností. A rozhodně si nenechal nic líbit. Odpor ke komunistickému režimu jsem si zvolil vědomě a dobrovolně.

Školní fotka ze Střední průmyslové školy elektrotechnické ve Zlíně, ročník 1972/73. Stanislav Devátý v horní řadě uprostřed.

Foto: archiv Stanislava Devátého

Kdysi jste vzpomínal, jak jste se ve Zlíně na Vánoce 1971 poprali s policajty. Byl to ten okamžik, který rozhodl o tom, že se stanete disidentem?

Určitě to byl jeden z motivů, ale impulzů bylo víc. Já byl od dětství spíš rebel, nenechal jsem si toho moc líbit,

až na to, že jsem byl malý a tlustý a všude jsem dostával kapky. Mezi pátou a šestou třídou jsem ale vyrostl a v sedmé už jsem byl s jedním spolužákem největší ze třídy. Najednou přišel obrat, nikdo už si na mě netroufal a já se naopak začal zastávat jiných. Rozhodující okamžik přišel, když nás

v sedmé třídě ještě s tím klukem, se kterým jsme byli největší, napadli deváťáci a my je zbouchali. A pak to šlo dál. My jsme měli partu, jezdili jsme na vandry, sportovali, já tehdy hrál hokej, a do toho přišel osmašedesátý. A to bylo rozhodující. Celý život nám vykládali, jak jsou bratři a přátelé,

a druhý den je máte na zahrádce s tankama. Okupace jednoznačně rozhodla. A taky moji kámoši.

Takže jste se rozhodl dát se na cestu odporu?

Přesně tak. Vždycky to srovnávám s osmašedesátníky, protože oni byli do disentu v podstatě natlačeni, já se rozhodl sám. Pak přišel šedesátý devátý rok, ten byl taky docela hustý, protože na nás do Zlína pod Dům umění poslali milicionáře, ožralé cizí chlapy, říkalo se, že byli z Hradiště, a ti nám dali nakládačku. Po-dařilo se mi zachránit a skončil jsem jen s pochroumanou nohou, když jsem dostal obuškem přes kotník. Druhý den jsme chtěli jet na brigádu na chmel, ale polovina mých kamarádů byla zavřená a vrátili se za měsíc, za rok, někteří za dva.

Po srpnu 69 se už naplno rozjela normalizace, jak jste na ni reagovali?

My jsme pořád něco dělali. Moji kamarádi měli třeba konflikt u nás na Letné, kde měli komunisti v kulturním domě zábavu. Kluci si tam šli něco koupit, komunisti se do nich začali navážet, napadli je, a tak to skončilo rvačkou. Asi pět jich bylo a naštěstí je nechtyli. A necelý rok nato, to byl myslím ten jedenasedmdesátý, jsme seděli na Vánoce v hospodě, které se říkalo Družba, a zpívali koledy. Komoušům, co seděli opodál, se to nelíbilo a zavolali na nás policajty. Ti přijeli ožralí, s obuškama, čepice na půl žerdi, a začali hulákat, co tam děláme a že půjdeme s nima. My jsme se nedali a byla z toho těžká mlata. Policajti museli zavolat posilu, asi dvacet fízlů, a když mě dva chlapi táhli z hospody ven, já se jim vytrhl a utekl pryč a tak jsem se zachránil. Zdrhl jsem do hor a vrátil se za čtrnáct dní.

Takže to byla vaše první zkušenost s ilegalitou a pobytem v utajení?

Vlastně ano. Zdrhl jsem do Karlovic, kde byla na jedné chatě moje známá,

Stanislav Devátý po dlouhé hladovce v létě 1989. Na snímku s Přemyslem Fialkou před Thomayerovou nemocnicí.
Foto: archiv Stanislava Devátého

která tam trávila Vánoce, a tam jsem se zašil. Vrátil jsem se až po Novém roce do školy a to už o mě neměli takový zájem, nicméně nás stejně soudili a já skončil s podmínkou. A potom už to šlo ráz na ráz. Seznámili jsme se s dalšími lidmi, kteří byli taky proti režimu, jezdili jsme na vandry, kytary, květinčky ve vlasech, blbli jsme. Pak jsme založili fotbalový klub Cosmos Tureček. Já jsem totiž po škole dělal ve fabrice Rudý říjen, dneska je to Barum, pak jsem pracoval u spojů a o víkendech taky v hospodě U Turečka. Tam měli vzaду malinkatý bar, ze kterého jsme si udělali takovou klubovnu. Bigbít, neony, víkendový program, všechno. Tam začala chodit parta známých a s nimi jsme začali hrát fotbal. Samozřejmě jsme neunikli pozornosti estébáků, protože ti sledovali veške-

ré aktivity a nás bylo jeden čas přes stovku. Jen komunisty jsme nepřijímali.

Založili jste odbojovou skupinu Cosmos?

Tak určitě bych to nenazýval odbojovou skupinou. V tehdejší celonárodní šedi jsme si trochu obohacovali život. Byla to v každém případě hezká doba. Nicméně mě z té hospody samozřejmě nakonec vyhodili, ale scházeli jsme se dál a mezitím přišla Charta. Moji starší kámoši se potkali s lidmi z Prahy a navázali kontakty. Začali jsme rozmnožovat a rozšiřovat zakázanou literaturu. Ze začátku fotografickou cestou, všechno jsem musel přefotit a vyvolat v temné komoře. Pak teprve přišly průklepáky a potom jsme začali využívat sítotisk, na kterém jsme v roce 1984 vydali

Před budovou soudu, který Stanislavu Devátému uložil trest dvacet měsíců nepodmíněně, čekali v srpnu 1989 jeho přátelé s květinami

Foto: archiv Stanislava Devátého

Orwellův román 1984. To jsme tiskli u mě v bytě.

Vy jste prý vynikal právě v konspiraci, vždycky jste po sobě „tiskárnu“ uklídl tak důkladně, že estébáci nenašli nic ani během tajných domovních prohlídek.

Policajti mi hlavně nikdy nepřišli na skryš v obývací stěně, kam jsem schovával důležité materiály. To jsem si dělal sám. Já jsem původně elektrotechnik, takže jsem si doma udělal i zařízení, které počítalo počet vstupu do bytu. Od hlavního vchodu jsem vedl dráty přes špajz, kde jsem měl díрку, a v ní jsem měl schované počítadlo. Takže když u mě dělali tajnou prohlídku, hned jsem na to přišel.

To vám někdo poradil?

Ne, to jsem vykoumal. My jsme takovéhle věci dělali. Když jsme třeba

tiskli knihy, tak jsme dělali klasické vazby a ze Svitů nám nosili fólie, pomocí kterých jsme na vazby tiskli názvy knih. Vyrobil jsem zařízení, které automaticky regulovalo teplotu, měli jsme šablonu, za tepla jsme to vylisovali a měli jsme dokonalou knihu.

Mimochodem, jaká byla za normalizace situace na disidentské frontě ve Zlíně?

Tož, narůstalo to pomalu. Na malých městech to bylo vždycky horší, ale nejhůř na tom byli ti na vesnicích, kde bylo fízlů hodně, a když někdo začal vyčuhovat, snažili se ho srazit. My jsme se nenechali, spíš naopak. Drželi jsme pohromadě, pomáhali nám starší kluci, někdy to byla aj sranda. Já už jsem se s tím pak nemazal. Paní Čeřovská ze Svobodné Evropy mi říkala, že jsem byl první, kdo měl živý telefonický rozhovor na Svo-

bodné Evropě. Mně to bylo jedno. My jsme věděli, že policajti mají záznamové zařízení a že trvá dvě minuty, než vás zaměří, já volal pět, deset minut, máti taky telefonovala, Kynclovi do Londýna jsme volali. Žádný problém.

To je zajímavé, na jedné straně přísná konspirace a na druhé hovory po veřejných linkách...

To už jsem byl tak provalený, že nebylo co konspirovat. Nicméně i tehdy se u nás tisklo ve velkém. Já měl tu výhodu, že jsem měl u nás v baráku od známé, o které nikdo nevěděl, půjčný sklep. V našem domě bydlelo devadesát rodin, takže prohledat všechny sklepy nešlo. Prohlédli ten můj, ale nenašli nikdy nic. Taky jsem jim přes sklep utíkal, protože barák je do sva-hu a sklepní okno vedlo do vedlejší mateřské školky, takže když hlídali barák, chodil jsem ven přes sklep. Oni na to přišli, protože jim začalo být divné, že hlídají barák a pak mě najdou ve městě. Konspirace už byla zbytečná. Vždyť my jsme u nás na rámečku a potom na cyklostylu tiskli Informace o Chartě, letáky, knížky, později jsme rozmnožovali i Lidové noviny. Ty už jsem házel do schránek jak pošták, jen u nás v domě jsem měl snad dvacet odběratelů.

Nikdo z nich vás neudal?

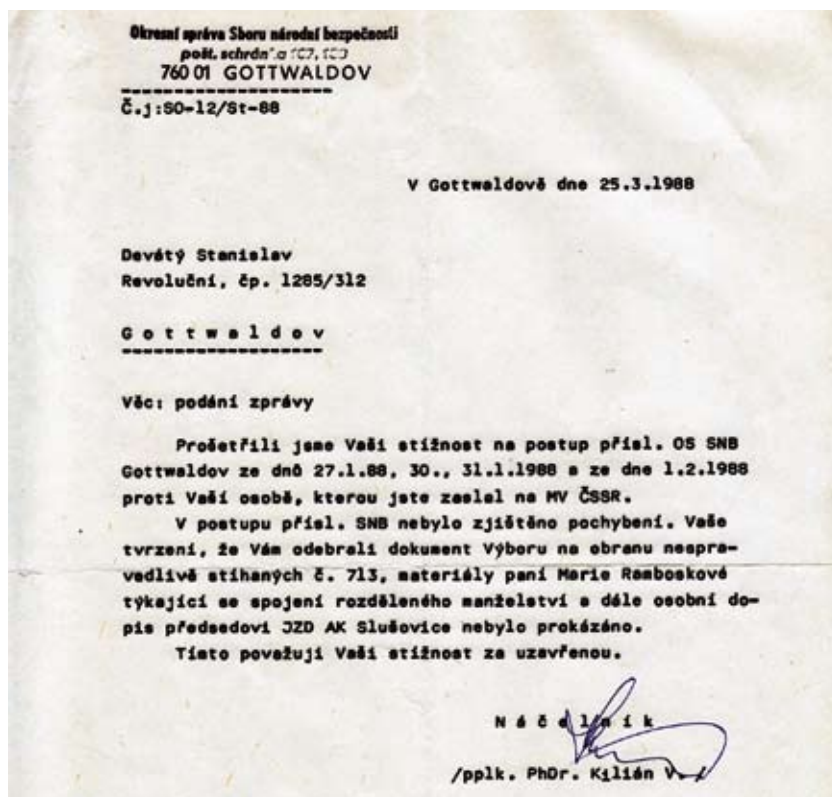
Z těch, kteří Lidovky dostávali, nikdo. Já věděl o několika komunistech, ale i když mi instalovali odposlech, tak jsem se to dozvěděl. To bylo někdy v roce 1982 nebo 1983, nade mnou bydlel kluk, který kdysi emigroval a pak se vrátil, a oni ho nechali být. Natlačili se na něj, až když ho potřebovali zneužít proti mně. My měli společnou anténu a skrz ni to táhli do jeho kvartýru s tím, že mu to zabudují do pohovky a z té že to budou posílat přes telefon. To on odmítl, tak to táhli nahoru do patého patra, kde bydlela vdova po řediteli Výzkumného ústavu plastikařské technologie, komunistka. Jenže ten můj soused byl natolik slušný, že to řekl svému kamarádovi Pepovi Kuželovi, co hrál ve

Boj s příslušníky StB o opoziční transparent. Václavské náměstí 1. května 1989.

S. Devátý třetí zprava.

Foto: archiv Stanislava Devátého

Odpověď na jednu z pravidelných stížností S. Devátého na nezákonný postup policie

Foto: archiv Stanislava Devátého

Zlíně první ligu v hokeji, a ten mě varoval. Já to stejně tušil, a když jsem potřeboval něco řešit, dělal jsem to jinde.

Co vás pohnulo k tomu, že jste v roce 1985 podepsal Chartu?

Já Chartu podepsal už v roce 1977, jenomže v roce 1984 jsem s hrůzou zjistil, že v seznamech signatářů nejsem. Takže jsem podepsal dvakrát.

Co se pak dělo? Zostřil se dohled?

Dohled se zostřil, až když jsem se v roce 1988 stal mluvčím Charty. To byl velký nápor, protože se jim to vymykalo z rukou. Já byl v podstatě první mimopražský mluvčí, když nepočítám Jardu Šabatu, který byl v podstatě pořád v Praze. Navíc jsme byli členy nové generace, o které komunisti věděli, že není moc náchylná ke kompromisům a nechce se s nima bavit. Taký jsme patřili ke kritikům Charty samotné, napsali jsme tzv. Dopis čtyřiceti, kde jsme Chartu svým způsobem kritizovali, tehdy nám připadala jako uzavřená kasta, která nemá žádný pohyb. Nikam to nevedlo. Vzpomínám si, že když jsme chtěli dělat demonstraci 21. srpna 1988, měli jsme sraz v Praze na Karlově náměstí v parku. Benda, Vašek Malý a další. Miloš Hájek mě tehdy přesvědčoval, ať na tu demonstraci nechodíme, že estébáci připravují teror. Nakonec jsme šli a bylo to super a od té doby Vašek Benda říkal: *Musíme chodit mezi lidi, musíme ven!* A přesně to byl můj úmysl, když jsem nastupoval do role mluvčího.

Jak se vlastně mluvčí určovali?

To vám to někdo nabídl, nebo jste se přihlásil sám?

Každý mluvčí si hledal náhradu. Kolektiv mluvčích a řada signatářů pak o navrženém jménu diskutovali. Já jsem se vlastně o tom, že mám být mluvčím, dozvěděl někdy v listopadu 1987, když mě policajti odvezli ze Slušovic z práce a já jsem nevěděl proč. A ten fízl mi říká: *Víte, my vám dáme pokoj, když nebudete dělat toho*

JZD SLUŠOVICE

NOSITEL ŘÁDU PRÁCE

PODNIK 25. VÝROČÍ OSVOBOZENÍ ČSSR SOVĚTSKOU ARMÁDOU
PODNIK 30. VÝROČÍ VZNIKU KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

SLUŠOVICE 4. května 1989

VAŠE ZNAČKA

Obvodní správa SNB

PRAHA 1

NAŠE ZNAČKA OKPP/dp

VÝŘIZUJE Podhajská

VĚC

Pracovní hodnocení na s. Stanislava Devátého

Do JZD Agrokombinát Slušovice byl přijat dne 27. 8. 1984. Nastoupil do tehdejšího útvaru výpočetní techniky jako technik ožiování modulů. Z počáteční kusové a maloseriové výroby vznikl závod výroby modulů IDV, později IIK. Jmenovanému vyhovovala úzce specializovaná činnost, ve které vynikal. Racionalizaci výroby a produktivity - obzvláště jejímu zvyšování - se bránil.

Pracovní morálka i dosahované výsledky práce byly po období působnosti do poloviny roku 1987 dobré, problémy po pracovní ani jiné stránce nebyly. Pokud výroba potřebovala, pracoval ochotně přesčas. V kolektivu spolupracovníků byl oblíben, snažil se pomáhat a předávat zkušenosti novým spolupracovníkům. Povahou byl spíše uzavřenější, některé své názory ventiloval v uzavřeném okruhu svých známých.

Stanislav Devátý je znám jako člen "Charty 77", kde se jeho činnost výrazně zaktivizovala v polovině roku 1987. Jako aktivní člen "Charty 77" ovlivňoval a působil na okruh svých spolupracovníků, což se na pracovišti negativně projevovalo.

Počátkem roku 1988 bylo řešeno jeho zvlášť hrubé porušení družstevní kázně, spočívající zejména v tom, že nenastoupil na pracoviště v závodě Poprad, kde byl ve smyslu pracovního řádu JZD dočasně přeložen, čímž způsobil závažné organizační a ekonomické problémy jak na původním pracovišti, tak na pracovišti v Popradu.

Sbor zástupců rozhodl na svém zasedání dne 28. 1. 1988 vyloučit Stanislava Devátého z členského poměru v JZD AK Slušovice. Od doručení tohoto rozhodnutí dne 1. 2. 1988 není Stanislav Devátý členem našeho JZD.

JUDr. Ladislav Čížek
ředitel odboru KPP

JEDNOTNÉ ZEMĚDĚLSKÉ DRUŽSTVO
AGROKOMBINÁT SLUŠOVICE
kádrový a personální útvar

PSČ 78315 SLUŠOVICE • SBČ: GOTTWALDOV Č.Ú. 419-881 • IČO 135348 • ZÁKL. KÓD ORGAN. - 32967005
ŽEL. STANICE: ŽELECHOVICE-LIPA • TELEX 087256 JZD SLUS • TELEF. ÚSTŘEDNA 98312 - 318, 98207

PŘI TELEFONNÍM STYKU VOLEJTE UTO GOTTWALDOV Č.:

mluvčího Charty. Já jsem se s nima nebavil, ale zavěťřil jsem, a když mě za dva dny pustili, přijel Ivan Lamper a řekl mi, že jsem navržený na mluvčího. Takže já jsem se to dozvěděl až poslední a ještě od policajta!

Začátkem roku 1988 jste se stal mluvčím a následoval vyhazov ze slušovického JZD...

Oni mě nejdřív chtěli odklidit do Popradu, kde měli Slušovice jakýsi odštěpný závod, ale to jsem odmítl, tak mě přeřadili do kravína. Což bylo fajn. Když jsem tam začínal, dělalo u jalovic pět lidí, za dva dny tam byli tři, za tři dny dva a čtvrtý den už jsem tam byl sám na sto krav. Oni si mysleli, že to nezvládnou a vzdám to, ale mně se tam zalíbilo. Přišel jsem do kravína, krávy bučely na pozdrav, já jsem je vykydal, nakrmil a za čtyři hodiny jsem neměl co dělat. Jenže jsem tam vydržel čtrnáct dní, pak svolali sbor zástupců a vyhodili mě z družstva i od těch krav. V té době jsem byl skutečně pod tlakem, počítal jsem to a v průměru jsem byl skoro každé dva týdny ve vazbě.

Proti propuštění ze Slušovic jste podal žalobu. Věřil jste tomu, že uspějete?

Já to dělal z principu, stejně jako jsem si z principu každý rok dával žádost o vydání cestovního pasu a oni mi vždycky napsali, že není ve státním zájmu, abych cestoval do zahraničí. Já jsem jim zase odepisoval, že nechci cestovat ve státním zájmu, ale ve svém vlastním, a tenhle rituál se každý rok opakoval.

Paradoxem ovšem je, že jste se svojí žalobou u soudu uspěl.

Když jsem se soudil se Slušovicemi, myslím v květnu 1988, podal jsem žalobu u soudu ve Zlíně a prohrál. Tak jsem šel na odvoláčku do Brna a vyhrál jsem to na celé čáře. Museli mě vzít zpátky. Tam jsem získal dojem, že se něco mění, protože prokurátor přednesl u soudu stanovisko, které bylo v podstatě totožné s naším. Jeho právní názor převzaly soudkyně a bylo vymalováno. Slušovický advokát vy-

šel ven před jednací síní a říkal: *No, to není možné, nám slíbili, že to prohraje!* Po listopadu jsem zjistil, že soudci i prokurátor byli skutečně pozvaní na Krajský výbor KSČ v Brně a bylo jim nařízeno, aby ovlivňovali soudní řízení. A jen díky tomu, že se soudci ani prokurátor ovlivnit nenechali, tak se vyvinili z trestnosti a podléhali Havlově polistopadové amnestii.

Mimochodem, jak jste přišel na svoji slavnou metodu pasivního odporu?

Tož, hladovky byly jasné, protože jiný způsob v bezprávním státě není. Navíc jsem byl tak zaseklý, že jsem si říkal, že od nich nevezmu ani suchou kůrku, a tak jsem nikdy během osmačtyřicetek nejedl, čímž jsem se připravoval, protože jsem předpokládal, že mě stejně jednou zavrou na delší dobu. A pasivní odpor taky souvisel s mojí povahou, protože jsem si vždycky řekl: *Když mě chcete, tak si mě sakra odnese, já s vámi dobrovolně nepůjdu.* Lehl jsem si na zem a bylo. To se dělo poměrně často. Jednou mě ve Slušovicích zavolali do ředitelny. U ředitele už byli fízlové a já věděl, co bude. Ptal jsem se, co se děje, a ředitel odpověděl, že *tadyhle soudruzi s vámi chtějí mluvit.* A já na to, že s nima mluvit nechci. Oni prohlásili, že pojedou s nima, a když jsem se ptal proč, řekli jen: *To se dozvíte.* Takhle to vždycky začínalo. *Ne, já to chci vědět hned.* – *Ne, to se dozvíte na stanici.* Tak jsem zalehl v ředitelně na zem, chytl jsem se stolu ředitele a oni mě tahali z kanceláře ven i s tím stolem. Nakonec se jim podařilo mě odervat, vytáhli mě ven, tam už byla spousta lidí a policajti se mě snažili dostat do auta. Jenže když si člověk lehne, krouť se a vzpírá, do osobního auta vás nedostanou.

Ono teprve když se na vás člověk podívá, dojde mu, že asi není žádná legrace s vámi manipulovat.

A to jsem měl tehdy sto třináct kilo živé váhy! Někdy to byla sranda, třeba když nás ve Zlíně zadrželi celou

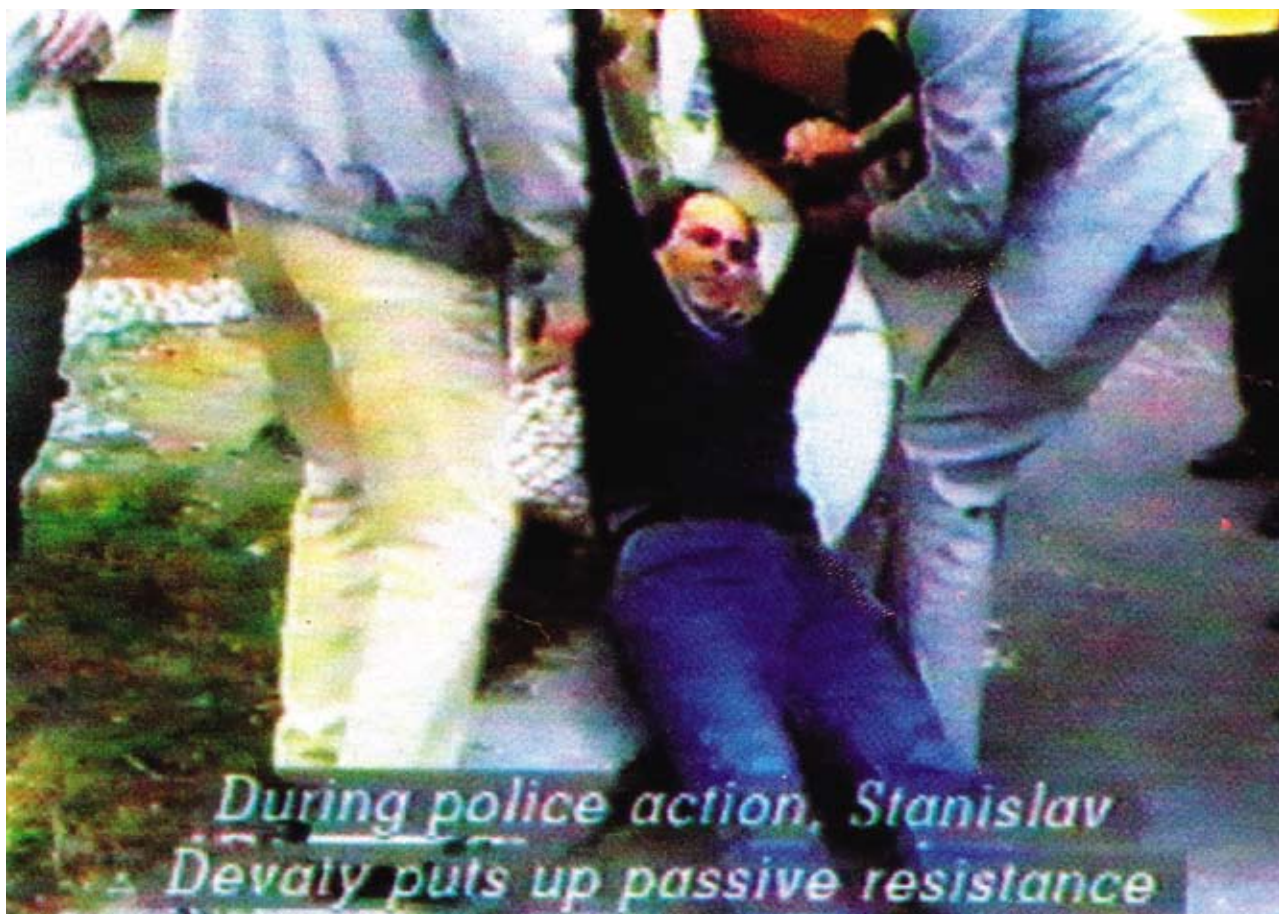
partu, Pavla Jungmanna, Petra Bartoše, Beđu Koutného, Petra Holubáře a spol., sešli jsme se po té osmačtyřicetce v hospodě Na Myslivně, kde jsme si sdělovali zážitky. A náčelníkovi StB Daňkovi jsme říkali Kulturně, protože on, když mě kdysi přivezli v okovech do Zlína z Prahy, na mě spustil: *Teda pane Devátý, to je teda jako, vy si tady leháte na zem, to už se dávno nedělá! Trošku kulturně, kulturně!* Tak jsme mu tak začali říkat.

Vy jste vlastně takový zlínský Gándhí...

No to je hodně přehnané, nicméně Gándhího jsem vždycky velice obdivoval, fascinoval mě a právě on mě inspiroval k pasivnímu odporu. Faktem ale taky je, že kdybych tohle dělal v padesátých letech, nepřežil jsem ani minutu. Přece jen si v naší době už režim nemohl dovolit tolik co tenkrát.

Stejně jako měl Gándhí štěstí, že vedl boj s Brity a nikoliv s nacisty...

Přesně tak, sám Gándhí říká, že tento způsob boje předpokládá inteligentního protivníka. Pro mě když si policajti přijeli poprvé, to bylo někdy v roce 1983, zrovna jsme slavili kamarádky narozeniny ve Zlíně na Kolibě a já jsem nepil, protože jsem měl tušení, že přijedou. Skutečně kolem půlnoci přijeli a hned na mě: *Pane Devátý, kontrola občanského průkazu.* – *Proč chcete moji občanku, když jméno znáte?* – *Zvedněte se a půjdete s námi.* – *Proč?* – *To se dozvíte.* – *Tak to ne, nejdřív mi řekněte, o co jde.* Začali do mě drcat a tahat mě, já zalehl na zem a oni z toho byli tak bezradní, že nevěděli, co mají dělat. Chvilku mě přemlouvali, ať vstanu, to jsem odmítl, tak mě začali tahat za ruce a za nohy, já se jim samozřejmě vysmekával. Oni si zavolali posilu, každý mě chytl za jednu končetinu a táhli mě ven, zase jsem se vysmekl, tak mě táhli za vlasy. Plná hospoda lidí, kteří řvali *Gestapáci!*, nicméně se jim podařilo dostat mě ven, kde jsem začal křičet. *Pomocť, chcou mě zabít!* hulákal jsem na hory lesy. Tak jsem je vyhecoval, že mě zmlátí. Poprvé jsem tehdy ztratil vě-

Záběr z propagandistického filmu, který se promítal na stranických schůzích a který později vysílaly i zahraniční televize

Foto: repro Reflex

domí. Odvezli mě na stanici a do rána mě drželi poutama přidělaného k topení. Hned jsem šel k doktorovi, stěžoval si na ně, psal stížnosti, pořád dokola. Stejně mi vždycky napsali, že zákrok příslušníků byl v souladu se zákonem a že je všechno v pořádku. Takhle to bylo poprvé a tehdy mi došlo, že oni na takové chování nejsou připravení, že je tím zaskočím. Na něco takového nebyli zvyklí, vždycky jim stačilo si někde přijít a všichni s nimi poslušně šli a bylo hotovo. A najednou jim někdo řekne: *Když mě chcete, tak si mě odneste*. A bylo vymalováno. Když už si pak pro mě přijeli uniformovaní policajti do Slušovic, poslali chlapa, co měl o půl hlavy víc než já, a ten se mi pak omlouval: *Já za to nemůžu, oni nám to nařídili*.

Podobná věc se mi stala i 1. května 1989, když mě tahali z chumlu na Václaváku. Estébáci mě drželi za ruce, Honza Ruml za nohy a táhl mě k sobě. Já na Honzu řval: *Ty vole, pusť mě, nebo mě přetrhnete!* Tak mě pustil, fízli z pohotovostního pluku mě zatáhli do průjezdu a tam se mi omluvili a nakonec u soudu svědčili v můj prospěch s tím, že netušili, proč mě měli zadržet, že jsem nic nedělal, ale že dostali pokyn od příslušníků StB...

Když jste je byl schopen takhle vytáčet, neměl jste strach, že to některý z nich přežene?

Tož, strach jsem samozřejmě ze začátku měl, ale přirovnal bych to k prvnímu kroku, který člověk musí

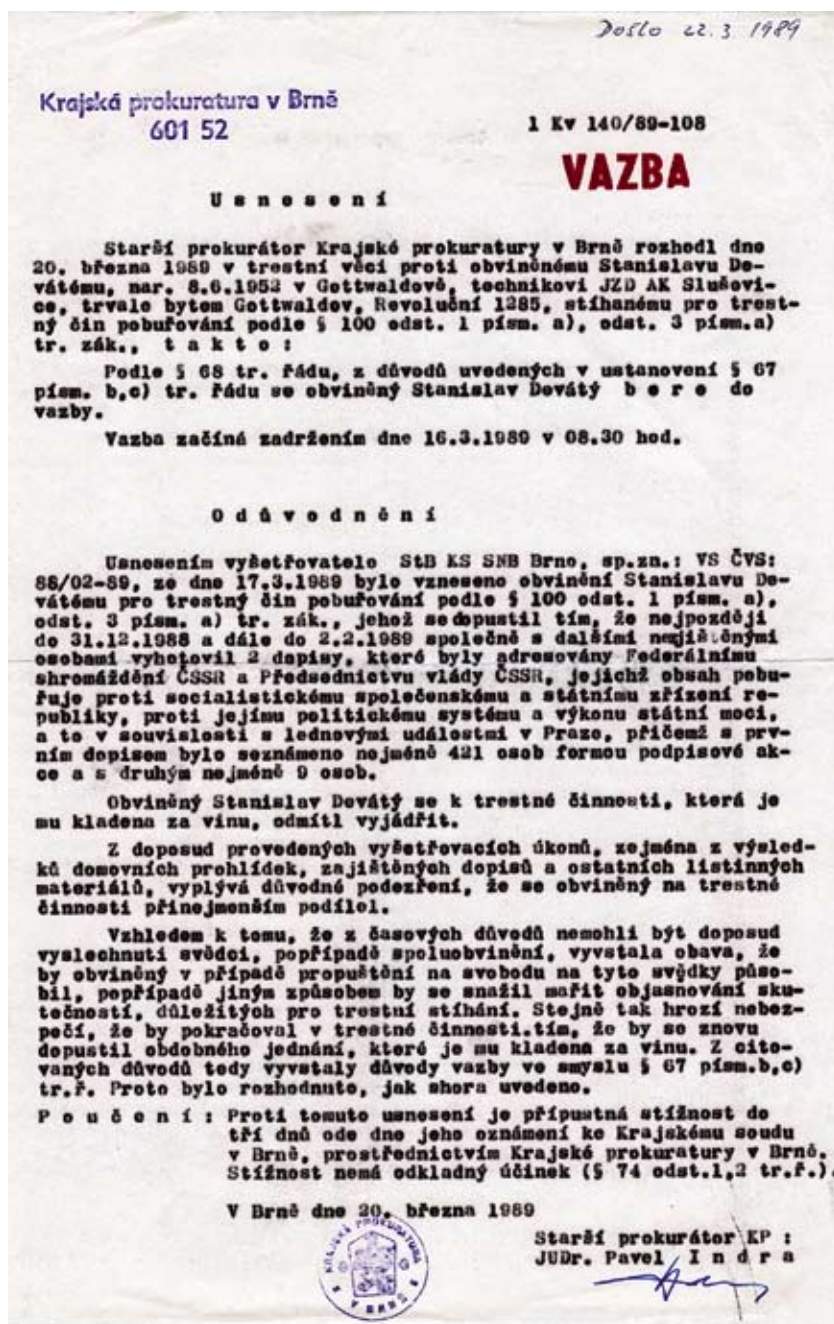
udělat v rozhodujících chvílích. Když jsme např. stáli na Václaváku a pořádali nějakou akci, kolem byla spousta lidí, stačilo udělat první krok a přejít cestu a už nebylo co řešit. Když teda uděláte ten první krok, už je to jedno. Stejně to bylo i s hladovkou. Říká se, že kritické jsou tři až sedm dní, kdy člověk válčí sám se sebou. Na mě přišla krize vždycky tak pátý šestý den, ale jak ji člověk překoná, už je jedno, jestli je to třicet nebo šedesát dní. Člověk ztratí pocit hladu a hotovo.

Vy jste se na hladovky nějak speciálně připravoval?

Četl jsem hodně o Gándhím, věděl jsem, že budu pít jenom vodu, ale ne moc, dvě tři deci denně. Moje zkuš-

Stanislav Devátý (nar. 1952 ve Zlíně), významná postava československého disentu, představitel nové, „nekompromisní“ generace odpůrců vůči komunistickému režimu, průkopník metody hladovek a pasivního odporu. Vyučen elektrikářem, absolvent průmyslovky. Z několika zaměstnání musel odejít pro svůj odpor k oficiálnímu režimu. Z JZD Agrokombinát Slušovice byl propuštěn poté, co se stal mluvčím Charty 77. Svou výpověď soudně napadl a uspěl. Signatář Charty 77, člen Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), mluvčí Charty 77 (2. 1. 1988 – 2. 1. 1989), zakladatel Společenství přátel USA (SPUSA). Opakovaně šikanován a vězněn komunistickými bezpečnostními orgány, zvláště v letech 1988 a 1989. V srpnu 1989 odsouzen za pobuřování na 20 měsíců nepodmíněně. Trest nenastoupil, neboť se uchýlil do ilegality v polské Wrockaw. Do Československa se vrátil 10. 12. 1989. Po listopadu 1989 se stal poslancem Federálního shromáždění, pracoval v komisi pro vyšetřování událostí 17. listopadu, v letech 1993–1997 pak jako ředitel Bezpečnostní informační služby (BIS). Po listopadu 1989 vystudoval práva na UK v Praze a v současné době se věnuje advokacii.

nost byla taková, že čím víc toho člověk vypije, tím víc energie tělo spotřebovává, takže jsem málo pil, nedělal jsem moc pohybů, odpočíval jsem, občas jsem si stoupl. A to se mi stalo osudným, když mě v březnu 1989 zatkli v Praze, přivezli mě do Zlína na domovní prohlídku a odtud rovnou do vazby do Brna. Tam jsem hned začal držet hladovku. Tehdy platilo nějaké ministerské nařízení, že po osmi dnech měli vozit hladovkáře do Prahy na Pankrác k umělému vyživování. Tak mě přivezli na Pankrác, já ráno vstal, zatočila se mi hlava, spadl jsem a zlomil si žebro. To bylo možná štěstí, protože jinak bych umělé výživě asi neunikl. Já jsem jim totiž dopředu řekl, že pokud do mě začnou cpát hadičky, budu se s nima prát. A jak jsem si zlomil to žebro, řval jsem bolestí a oni nevěděli, co se mnou je. Až potom jsem se nechal zrentgenovat a zlomené žebro se potvrdilo a podle mého názoru dostali strach, že když se se mnou budou prát, přihodí se mi ještě něco horšího. Pavel Wonka byl tehdy už po smrti a oni se báli podobného konce. Děla-

Rozhodnutí o uvalení vazby na S. Devátého v březnu 1989

Foto: archiv Stanislava Devátého

li jiné věci, neustále mě pozorovali, občas ke mně ve tři ráno vtrhli na celu a kontrolovali, jestli tam náhodou nemám nůž nebo se nechci oběsit, mlátili obuškama do plechových rolet na oknech a podobně.

Je pravda, že za vámi během hladovky poslali i psychologa, který si s vámi povídal o oblíbených jídlech, a když jste se vyznal z lásky k bramboráku, nechal vám ho obratem donést?

Ano, to je pravda, zkoušeli to různými způsoby. Taky za mnou poslali psycholožku, která měla zkoumat můj duševní stav, jestli jsem schopen se ještě kontrolovat, protože aby mě mohli uměle vyživovat, potřebovali potvrzení, že můj život je ohrožen a že nejsem schopen ovládat sám sebe. Ona přišla, vyšetřila mě a pak ještě informace o mně doputovala k Petru Uhlovi.

První polovinu roku 1989 jste prakticky strávil ve vazbách, kde jste protestoval opakovanými hladovkami...

Všechno začalo v lednu Palachovým týdnem... (*probírá se stohy dokumentů*). Pak mě 16. března sebrali u Obvodního soudu pro Prahu 1, následovala domovní prohlídka, pak věznice Brno a potom Pankrác, v polovině dubna mě pustili a 1. května jsem byl opět s transparentem na Václaváku, kde nám transparent po potyčce roztrhali estébáci. Byl jsem zase obviněn a znovu na mě byla uvalena vazba. Konviktská, Ruzyně a Pankrác, hladovka, propuštěn 19. května, 24. června setkání mluvčích, zadržen, Konviktská, propuštěn po 48 hodinách. Tam jsem údajně verbálně napadl policajty, takže mi stíhání rozšířili o útok na veřejného činitele, 27. července domovní prohlídka v souvislosti s peticí Několik vět a týden nato jsem byl znovu vzat do vazby s odůvodněním, že rozšiřováním Několika vět pokračuji v trestné činnosti. Poslední vazba přišla 7. srpna, to už jsem přestal i pít vodu a už jsem na tom byl dost špatně. Do 19. srpna jsem byl v nemocnici, myslím, že to bylo u svatého Jakuba v Brně, pod dohledem dvou estébáků, pak soud přijal stížnost mého obhájce doktora Machourka, stížnost proti mému propuštění ale podal i prokurátor Omelka, což by normálně moje propuštění odložilo. Mezitím ale lékaři v Brně vydali zprávu, že můj zdravotní stav je vážný, to už jsem nepil osmý nebo devátý den a lékaři prohlásili, že hrozí kolaps organismu a že o mém propuštění je potřeba rozhodnout rychle. Nakonec se soudce ve Zlíně, nějaký Pepa Holcman, v noci sebral, jel s tou prokurá-

S Annou Hradilkovou ml. koncem srpna 1989 na Vysočině. Za ním zleva

Lucie Váchová, Tereza Hradilková

Foto: Adam Hradilek

torovou stížností na Krajský soud do Brna a dohodl moje propuštění. Odvezli mě na kliniku do Zlína, kde do mě napíchali vitaminové injekce, a 21. jsem se nechal propustit, šel jsem na náměstí, potkal spoustu lidí, pokecali jsme a všechno bylo fajn. A 29. srpna mě odsoudili na dvacet měsíců tzv. natvrdo.

A v tu chvíli vás napadlo, že utečete?

Já byl rozhodnutý, že když mě odsoudí, budu zase držet hladovku, ale fakt je, že v té době už mi spousta lidí psala dopisy a petice, abych přestal ohrožovat svůj život, že mě potřebují živého, a ne mrtvého. Podepsalo to hodně lidí, tak jsem začal uvažovat, co jiného mi zbývá. Došel jsem k závěru, že nic jiného, než se zdekovat kamsi do podzemí. Napadlo nás tehdy s Pavlem Dudrem a Pavlem Záleským, katolickými aktivisty, že bych šel do mužského kláštera ve Fryštáku, kousek od Zlína. Ostatně tam mě posléze estébáci hledali jako první. Pak kohosi napadlo Polsko.

Tam jste měli dost kontaktů?

Samozřejmě, my jsme minimálně tři roky chodili každých čtrnáct dní nebo tři týdny na hranice a nosili jsme

batohy plné tiskovin a vyměňovali si je. Říkali jsme tomu „přežuty“. To bylo vždycky výborné, protože jsme se sešli, popili, pojedli, pokecali, vyměnili si batohy a zase šli. Pak byly jednou za tři měsíce velké srazy, kam jezdil i Havel a Michnik, mezitím jsme ale dělali tyhle malé schůzky, pokaždé u jiného hraničního patníku.

Nikdy vás nechytili?

Nikdy, vždycky jsme se totiž přímo na místě domluvili, kde se sejdemé přistě. Jen jednou se mi stalo, že jsem se stavoval v Brně u Petra Pospíchala, abych vyzvedl něco pro Poláky. A on i když věděl, že má doma odposlech, nějak se prorekl. Já tehdy na hranici nejel, ale byli tam kluci od nás, Dědek – Míra Doležalů, Petr Holubář a spol., a ti vyprávěli, že když přijeli na hranici, sundali si krosny a čekali. Pak přišli Poláci, sedlo se, a najednou se ze všech stran začali hrnout fízlové. Poláci vzali náš batoh plný tiskovin a zmizeli na polskou stranu, kluky pochytili a říkali: *Vemte si váš batoh a jdeme dolů*. A kluci říkali: *Jaký náš batoh, to není náš batoh*. Policajti vzali psa, ten ale cizí batoh jen očuchal, žádnou stopu nenašel, takže kluky pustili, policajti vzali krosnu a muse-li ji táhnout dolů.

(označení útvaru)

VS-CVS: 88/02-89-05

v Brně

dne

16. III. 1989

Usnesení

Podle § 83 odst. 1 tr. ř. nařizují domovní prohlídku u

Stanislava DEVÁTEHO, nar. 8.6.1952, Gottwaldov

Domovní prohlídka bude provedena v bytě a prostorách souvisejících
Gottwaldov, Revoluční 1285

(adresa a označení místnosti — místa — prostoru, kde bude prohlídka provedena)

neboť je podezření, že se zde nachází věc důležitá pro trestní řízení ~~neboť se zde nachází věc~~
~~byť se zde nachází věc důležitá pro trestní řízení~~

Prohlídku provede: mjr. DOMÍNEK, + orgánové SNB

Odůvodnění:

Vyšetřovatelem StB v Brně je vedeno trestní stíhání pro tr. čin pobuřování podle § 100/1a, 3a/ tr. zákona, neboť zjištěné skutečnosti nasvědčují tomu, že dosud přesně nezjištěná osoba nebo osoby v přesně nezjištěné době, nejpozději do 31.12.1988 vyhotovily dopis, který byl s podpisy odeslán na adresu Federálního shromáždění ČSSR, Předsednictva vlády ČSSR a na vědomí GP ČSSR, jehož obsah pobuřuje proti socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky, respektive její politický systém a dosavadní výstavbu socialismu.

Z dosavadního vyšetřování vyvstalo podezření, že je jedním z organizátorů této akce je Stanislav DEVÁTÝ a že v jeho bytě nebo dalších prostorách s bytem související se nacházejí věci mající bezprostřední vztah k vedenému trestnímu stíhání, jako originály podpisových archů, psací stroj, kterým byl dopis napsán nebo další důkazy o tr. činnosti, rozhodl jsem jak výše uvedeno.

POUČENÍ: Proti tomuto usnesení je přípustná stížnost, kterou je možno podat u vyšetřovatele StB do 3 dnů ode dne vyhlášení usnesení, stížnost nemá odkladný účinek.

Vyšetřovatel StB :

mjr. JUDr. Jan DOMÍNEK

Souhlasím :

Krajský prokurátor

v Brně

*) Nehodící se škrtněte!

MV č. skl. 378

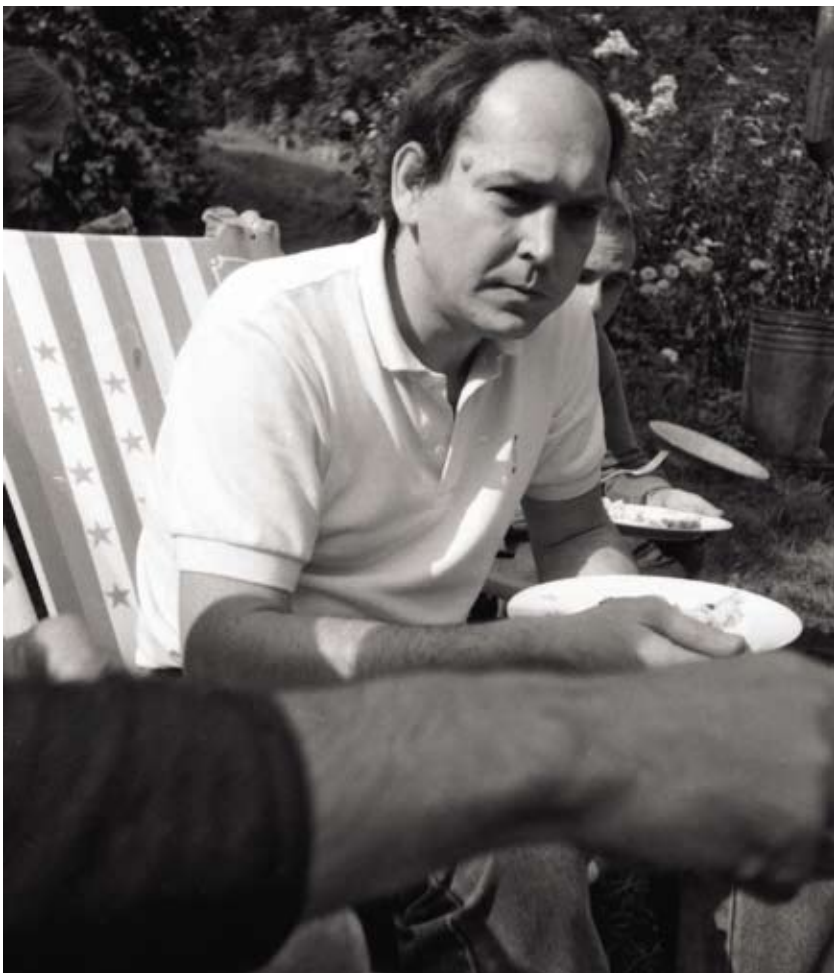
Usnesení o domovní prohlídce, kterou příslušníci StB provedli v březnu 1989 u Stanislava Devátého

Foto: archiv Stanislava Devátého

Koncem srpna 1989 na Vysočině u rodiny Hradilků

Foto: Adam Hradilek

Koncem srpna 1989 na návštěvě u Edy Kriseové v Želivu.
V pozadí Zbyněk Petráček.

Foto: Adam Hradilek

Polsko zkrátka byla jasná volba pro přechod do ilegality.

Rozhodně to ale nebylo jednoduché. Když jsem 17. září přecházel hranici, tak nás honili. Bylo to v době, kdy zdrhali východní Němci, a ti chodili i přes Polsko, takže Poláci hranice hlídali. My pitomci jsme se navíc dohodli, že se sejdem na hoře Kovadlo, což je z naší strany strašně vysoko, šest nebo sedm kilometrů stoupání. Doprovázel mě Pavel Jungmann s manželkou. Sešli jsme dolů na polskou stranu, nasedli do auta, myslím, že to byla toyota, každopádně rychlé auto, neujeli jsme ani pět set metrů, a už nás stávela pohraniční stráž. Poláci, místo aby zastavili, šlápli na plyn, pohraničníci naskákali do příkopu, my projeli a začala honička à la Chicago 1930. Ujeli jsme snad kilometr a půl a proti nám další čtyři džípy, zase jsme kolem nich profrčeli. Přes vesničky sto padesát, ujížděli jsme až do Londeku, kde jsem vyskočil, zmizel jsem i s batohem v lese a oni jeli dál. Za čtyři minuty profrčela kolona aut, a jelikož už jsem byl v bezpečí, kluci se nechali chytit. Manévry pak trvaly ještě dva dny. Pro mě si o půlnoci přišla jiná parta lidí, odvedli mě do nějakého paneláku, kde jsem ty dva dny musel čekat. Bylo to u moc bezvadných lidí.

Dělal jste před odchodem nějaké větší přípravy na život v utajení?

Ne, prostě jsem si sbalil krosnu a jel. My jsme se na hranicích s Polákama scházeli běžně, takže to nebylo nic neobvyklého. Samozřejmě že když nás ve Zlíně napadlo, že bych se měl zdekotovat do Polska, konzultovali jsme to s Ivanem Lamperem a Petrem Uhlem a přes něj se dohadovaly podrobnosti. Věděl to Uhl, Lamper a Honza Ruml a kluci ze Zlína a nikdo jiný. Když jsem byl na poslední návštěvě Prahy, stavoval jsem se i za Havlem, ale tomu jsem to neřekl. On by se určitě nechtěně prořekl. Nebyl moc na konspiraci.

Jaký byl váš život ve wrocławské ilegalitě?

Především jsem absolutně netušil, kdy se vrátím, a po čtrnácti dnech

Stanislav Devátý v ilegalitě

Přátelé,

V poslední době jsem obdržel stovky dopisů, v nichž mě i zcela neznámí lidé žádají, abych v případě dalšího uvěznění neohrožoval svůj život protestní hladovkou. Vzhledem k velkému počtu těchto hlasů se cítím povinen zveřejnit následující prohlášení.

Takzvaná nezávislá justice chce konečně definitivně odsoudit k trestu odnětí svobody. Okolnosti celého případu jsou natolik známy, že není třeba jít do podrobností. V rozhodnutí soudu spatřuji jen další důkaz zvláště a bezpráví, které současná komunistická moc uplatňuje ve svém vztahu k občanům. Má životní zásada odporovat zlu vždy a všude mi proto velí, abych protestoval. A jediný protest, který člověku v bezprávném státě zbyl, je občanská neposlušnost. Z tohoto důvodu oznamuji, že se nehodlám podrobit rozsudku nelegitimních soudců, kteří odsuzují nezávisle na důkazech a v rozporu jak s ústavou, tak i mezinárodními závazky této republiky. Jelikož nemám jiné východisko, odcházím do ilegality, ve které setrvám tak dlouho, dokud mi bude hrozit neoprávněné uvěznění.

Není mou vinou, že jsem nucen použít tento krajní postoj. Není mou vinou, že respektování základních práv a svobod člověka platí v této zemi stále jen na papíře. Odpovědnost za to padá jednoznačně na nynější mocenské orgány. Jsem však plně přesvědčen o tom, že probouzející se občanské vědomí československé společnosti se už nedá znovu uspat ani zvyšujícími se represemi. Touha po svobodě, spravedlnosti a budování vlastního štěstí je totiž tou nejzákladnější lidskou přirozeností a nelze ji nikdy natrvalo umrtvit. Jsem si jist, že ani mé současné postavení mi nebude bránit v aktivní práci ve prospěch skutečně svobodného a demokratického Československa.

11. října 1969

Váš Stanislav Devátý

Ve wrocławské ilegalitě

Foto: archiv Stanislava Devátého

jsem byl jako na trní. První dny jsem trávil přípravou Festivalu nezávislé československé kultury ve Wrocłavi. Dělal jsem překlady, pomáhal jsem s přípravou materiálů, ale na festival samotný jsem nemohl, z čehož jsem byl nepřítelný. Jednou jsem ale vyšel ven, sedl si do hospody a tam seděl a hrál Kryl, což bylo úžasné. Když festival skončil a já neměl do čeho píchnout, došlo mi, že musím zpátky. A do toho přišel 17. listopad.

Jak jste se o něm vlastně dozvěděl?

Z české televize, ta v Polsku jela. Sranda byla, že když jsme se 17. září loučili na hranici s Pavlem Jungmannem, nevěděli jsme, kdy se zase uvidíme. Já jsem mu tehdy s uměleckou

nadsázkou řekl: *V klidu, za dva měsíce je konec*. A ono to vyšlo na den. My jsme všichni věděli, že to jednou rupne, ale kdy, to bylo ve hvězdách. Já tipoval spíš prosinec, desátého, na den lidských práv.

Proč jste se vrátil právě až 10. prosince, na den lidských práv? Symbolicky?

Z opatrnosti. Všichni tvrdili, že vazby polské a československé státní bezpečnosti pořád fungují, a Poláci prohlásili, že mě samotného přes hranice nepustí. Tak se čekalo, až si pro mě někdo přijede. Já pořád seděl u televize, každému jsem říkal, že do Česka musím, že se tam dějí převratné věci, ale stále se čekalo. 9. prosince jsem to nevydržel, sebrali jsme se

a jeli jsme k Broumovu, do městečka na polské straně. Tam jsem chtěl přespat na faře, chystal jsem se ke spánku, a najednou bouchání na dveře a za nima kluci ze Zlína. Jeli pro mě do Wrocłavi, tam jim řekli, že už jsem na hranici, tak jeli tam, přespalí jsme, já ráno vylezl na kopec, oni v klidu přejeli hranice, dole mě nabrali a jeli jsme do Prahy. Chtěli jsme stihnout demonstraci na Václaváku, jenže jsme měli poruchu a přijeli čtvrt hodiny po jejím konci.

Litujete, že jste tu v listopadu nebyl?

Nevím. Možná je to dobře, kdo ví, co by se stalo, protože někteří lidé, co vystupovali na balkonu Melantricha, mně moc neladili.

pd

Byla jsem kurýrem

Svědectví o přípravách na přechod Stanislava Devátého do ilegality

EWA KLOSOVÁ

(v roce 1989 Ewa Głowacka-Puci)

Za své seznámení s předními českými disidenty v posledních letech totality překvapivě vděčím zvěřinci Ústavu experimentální medicíny, který sídlil na bývalé třídě Lidových milicí. Přijali mě tam koncem roku 1987, přestože jsem jako čerstvě přistěhovaná Polka mluvila velmi špatně česky. Měli nejspíš nouzi o pracovníky ochotné pečovat o nešťastná zvířata, sužovaná vězněním a různými experimenty. Ačkoli mne má kvalifikace získaná v Polsku předurčila být vedoucí tohoto zařízení, často jsem musela veškerou práci zastat jen s jedinou pracovnící. Tehdy mi šéf technického oddělení „půjčoval“ k výpomoci myčku laboratorního skla v ústavu – Annu Šabatovou.

S Aničkou se nám velmi dobře spolupracovalo a ještě lépe povídalo. Brzy mě pozvala domů, abych poznala jejího manžela, Petra Uhlá. V Anglické u Uhlů jsem pak bývala častým hostem a postupně jsem měla příležitost alespoň letmo poznat skoro všechny nejdůležitější české chartisty. Dveře u Uhlů se totiž skoro vůbec nezavíraly. Atmosféra permanentního diskusního klubu se mi moc líbila a zajímavé byly též hovory na balkóně nebo psaní vzkazů. Jedno i druhé mělo znemožnit odposlech. Všechno to příjemně zahřívalo mého bojovného polského ducha. Pro Petra Uhlá jsem překládala do polštiny některá prohlášení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) a tím jsem se dozvídala i o dalších zajímavých disidentech, kteří zrovna nebyli na svobodě a o jejichž práva členové Charty 77 urputně bojovali.

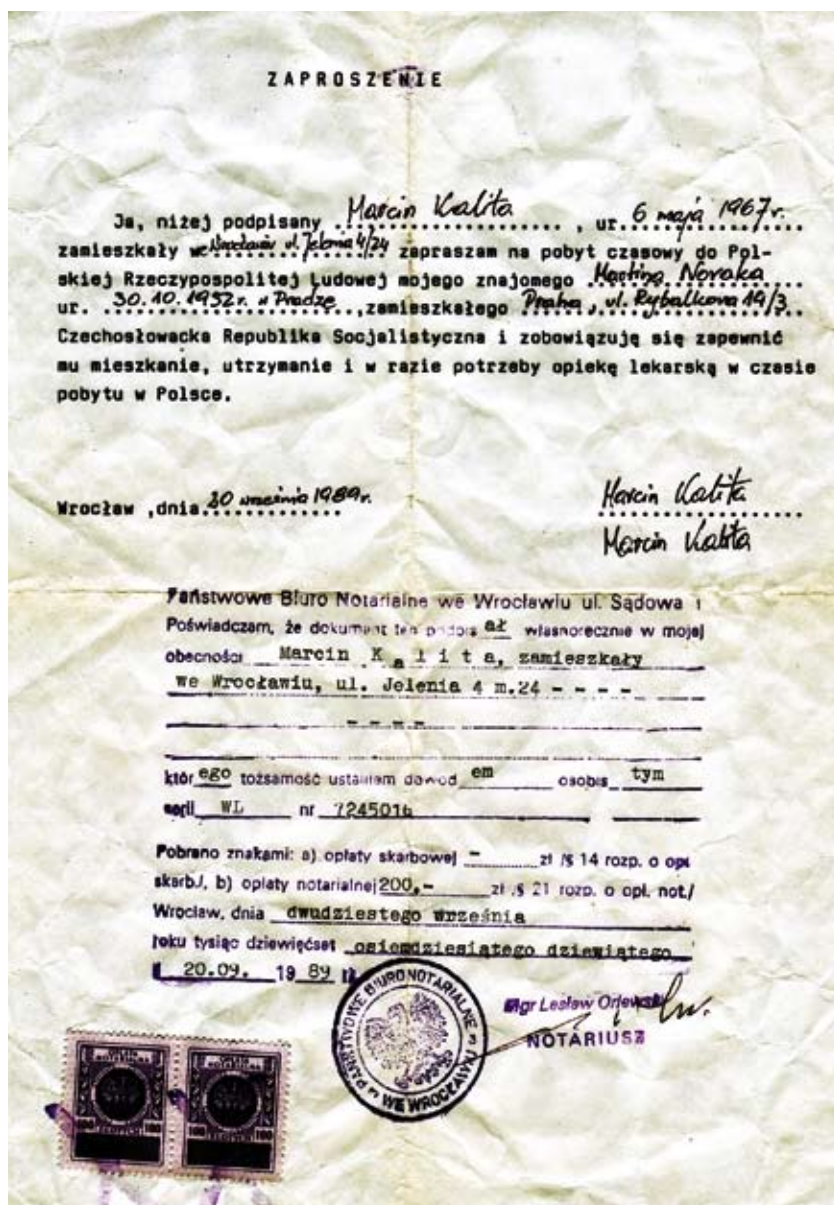
Jaroslav Broda v průběhu Festivalu nezávislé československé kultury ve Wroclavi 4. 11. 1989
Foto: archiv Ewy Klosové

Jeden z organizátorů festivalu Mieczysław Piotrowski – Ducin v listopadu 1999 Foto: archiv Ewy Klosové

PŘÍPAD STANISLAV DEVÁTÝ

Díky prohlášením VONSu jsem mimo jiné poznala i případ Stanislava Devátého, člověka proslulého svým hladovkami, které následovaly po každém neoprávněném zatčení. Tyto hladovky v kritickém okamžiku vždy donutily mocné československého režimu Standu propustit, aby jim ve vězení nezemřel. Avšak takovou praxi by nikdo nemohl provozovat donekonečna, aniž by vážně ohrozil svůj život, nebo ho dokonce obětoval. V létě roku 1989 hrozilo Devátému další uvěznění a on by jistě zas zahájil hladovku. Standův organismus byl už značně vyčerpaný a lékaři tvrdili, že by se mohl úplně zhroutit. Přátelé a kamarádi z disentu byli odhodláni další Standovo zatčení už nepřipustit. Jejich možnosti však byly v té době velmi omezené. Rozhodli se využít svých kontaktů v Polsko-československé solidaritě, která tehdy působila v Polsku velmi aktivně. Napadlo je požádat Poláky, zda by byli ochotni se Standy ujmout a ukrýt ho na svém území. Potřebovali však nějakého kurýra,

Pozvání, jehož pomocí se polští přátelé pokusili legalizovat pobyt S. Devátého v Polsku. Devátý tu vystupuje jako Martin Novák. Foto: archiv Stanislava Devátého

kteří by s takovým návrhem do Polska zajel. A v případě souhlasu z polské strany domluvil den, hodinu a místo Standova útěku z Československa.

Už nevím, koho to napadlo, snad Aničku Šabatovou nebo Petra Uhla, že bych tím kurýrem mohla být já. Ani si nevzpomínám, jak mě tehdy v létě roku 1989 oslovili. Ve zvěřinci s Aničkou jsem už nepracovala a od ledna

1989 jsem své kontakty s opozicí, na radu samotných disidentů, velmi omezila. To abych nedávala další záminky československé kontrarozvědce, která se mne snažila nalákat ke spolupráci.

KONTRARozVĚDKA NESPÍ

V revolučním roce 1989 jsem pracovala jako uklízečka v tehdejší Paláci

Ewa Klosová a Jaromír Broda v listopadu 1989

Foto: archiv Ewy Klosové

kultury. A to k velkému údivu některých přátel od Uhlů, že mě tam jako člověka, který se stýká s opozicí, vůbec přijali. Snad nějakým nedopatřením.

Tehdy jsem navíc překládala různé texty do polštiny pro Orbis. A ještě jsem se naivně hlásila o překlady pro Mezinárodní organizaci novinářů (MON), aniž bych tušila, do jaké míry jsou tyto organizace prorostlé komunisty a udavači. Uklízet jsem se rozhodla, abych měla nějaký stálý příjem a k tomu dost času na překladatelskou práci. Moc jsem si však této výhody neužila. V lednu mě oslovili dva důstojníci československé kontrarozvědky, kteří mi nabídli mnohem lepší pracovní zařazení. Přestože na mne ti pánové šli velmi chytře, prokoukla jsem je a jejich nabídku jsem odmítla. Vždyť požadovali „jen“ informace o dění v bytě Anny Šabatové a jejího manžela.

Brzy po odmítnutí následoval vyhazov z Paláce kultury, nakladatelství Orbis přerušilo spolupráci a MON ztratil zájem. Všechny dveře se přede mnou uzavřely. Tehdy jsem poprvé na vlastní kůži pocítila, co znamená být „vyvrhelem“ ve společnosti. A také jsem se začala opravdu bát, co na mne může režim ještě přichystat. Přesto jsem se v létě 1989 na konspirativní schůzku s disidenty v restauraci Demínka dostavila.

Jestli si dobře vzpomínám, oslovili mě tam Anička Šabatová, Petr Uhl a Ivan Lamper. Vysvětlili mi, co všechno se může se Standou Devátým stát, když ho režim zase uvězní. A požádali mě, jestli bych byla ochotna risknout cestu do Wrocławu a domluvit s představiteli Polsko-československé solidarity, Mirkem Jasińským nebo Jarkem Brodou, možnost ukrytí Standy v Polsku na dobu neurčitou.

Cítila jsem, že takovou výzvu nemohu odmítnout.

Jedině ten polský bojovný duch mi pomohl překonat velký strach, s nímž jsem po psychickém nátlaku rozvědčíků a po ztrátě všech možností zaměstnání od ledna žila. Veškeré polské kontaktní adresy, telefonní čísla a hesla domluvená pro mimořádné případy jsem se musela naučit nazpaměť. V případě nezdaru akce by jakékoliv zápisky působily v náš neprospěch. V Demínce jsme si s Ivanem Lamperem domluvili termín schůzky, na níž mu po svém návratu předám informace dovezené z Wrocławu. A už jsem jela.

AKCE „SALMONELLA“

Koupila jsem si lístek na rychlík Bohemia do Poznaň, kde žili moji rodiče, a nejdříve jsem jela k nim. V tom mi režim nemohl zabránit. Byla jsem

Ewa Klosová s českými přáteli během Festivalu nezávislé československé kultury. První zprava Karel Hvížďala.

Foto: archiv Ewy Klosové

polská státní občanka vdaná za československého občana a navštívit svoji rodinu v Polsku jsem měla kdykoli nárok.

Z Poznaně jsem podnikla cestu do Wrocławu. Když jsem zjistila, že Mirek Jasiński je zrovna ve Švédsku, propadla jsem lehké panice. Co udělám, když nebude přítomen ani Jarek Broda? Naštěstí se mi povedlo ho telefonicky kontaktovat. A pak ho s domluveným heslem na rtech navštívit doma. Tam jsme se zdrželi jen chvíli, Poláci taky měli své zkušenosti s odposlechy. Celou věc jsme domluvili na lavičce v blízkém parku. Měla jsem dojem, že Jarek byl nápadem českých kamarádů mírně šokován. Chvilí se mi také zdálo, že mě považuje za provokatérku. Nejspíš jsem na něj nakonec zapůsobila natolik důvěryhodně, že vypracoval plán celé akce a určil místo na polsko-československé hranici, kam by

se měl Standa dostavit v domluvený den a hodinu.

Museli jsme ještě nalézt heslo pro začátek celé akce. Nevím, proč mě napadla zrovna „salmonella“, ale u ní zůstalo. S malou dušičkou jsem se vydala z parku do města směrem k vlakovému nádraží. Z opatrnosti jsem se vracela rovněž přes Poznaň a celou cestu jsem si neustále opakovala veškeré údaje, nezbytné pro zdárný průběh zářijové akce. Po návratu do Prahy jsem všechny informace předala Ivanu Lamperovi. Nejvíc ho překvapilo heslo akce, slovo neznal a o nemoci, kterou salmonella způsobuje, asi neslyšel.

Po kurýrní výpravě do Polska mi spadl velký kámen ze srdce. Později jsem se dozvěděla, že akce „Salmonella“ byla úspěšná, přestože měla nebezpečně dobrodružný průběh.

Osvědčené finty s vlakovým lístkem do Poznaně jsem využila ještě jednou,

začátkem listopadu 1989, při cestě na wrocławský Festival nezávislé československé kultury. Zachránila mě před vyhozením z vlaku. Českoslovenští policisté a pohraničníci měli příkaz zabránit lidem v účasti na festivalu stůj co stůj. Jejich řádění jsem „přežila“ jediná z kupé. A jako jedna z mála cestujících původně přečpaného vlaku. Sítem prošli jen ti, kteří dokázali přesvědčivě obhájit účel své cesty. A hlavně neměli lístek jen do Wrocławu.

Během památných a neopakovatelných festivalových dní jsem Standu vyhlížela. Ale přátelé z Polsko-československé solidarity se shodovali, že jeho účast na akci by byla příliš riskantní. Aby si zachránil kůži, musel dokonce několikrát měnit místo pobytu. Se Standou jsme se potkali teprve 10. prosince 1989 u Uhlů, poté co ho šikovný polštík a slovenští horští průvodci úspěšně převedli přes hranici a dovezli do Prahy.

pd

Leopoldovský památníček Vojtěcha Klečky

Listy síly, vzdoru a naděje

KAREL TEJKAL

Vojtěch Klečka se synem několik týdnů před svým zatčením

Foto: archiv Vojtěcha Klečky

Papíry sebral bachařům před očima vězeň Oldřich Vodsedálek, v té době již známý malíř. Vymyslel to vězeň číslo 3621 Vojtěch Klečka, trest ležatá osmička, což pro mukly bylo srozumitelné označení doživotí. Odsouzen za vyzvědačství, velezradu a nedovolený přechod hranic. Státní prokurátor žádal trest smrti. Soud se poradil a vynesl rozsudek doživotního žaláře. Následovala obvyklá cesta: Pankrác, Bory, Leopoldov. Tam tradiční uvítání: *Odtud se dostanete jenom nohama napřed!*

Vojtěch Klečka prožil v Leopoldově tři roky a tři měsíce života, od prosince 1951 do února 1955. Na lístky papíru, pečlivě ukrývaného – za jeho objevení při „filcunku“ hrozila korekce –, shromáždil tři desítky stránek zápisů, vzkazů, kreseb a vyznání mužů, kteří ani v nejtěžších chvílích života neztratili svoji duchovní identitu, vnitřní sílu i naději. Svědčí o tom *Vězeňské přednášky* (Růžena Vacková, Univerzita Karlova, Praha 1999), *Poezie za mřížemi* (Adolf Bečvář, Zlín 1995) a jiné i zápisy do leopoldovského památníčku Vojtěcha Klečky. Nacházíme v něm známá jména – generála Jana Syrového, biskupa Stanislava Zely, básníků Václava Renče a Zdeňka Rotrekla, Josefa Kasala, nejslavnějšího kasaře kriminální historie, a řady dalších. Úctu i dojetí vzbuzují tyto zažloutlé listy papíru v každém, kdo je dnes po více než půlstoletí drží

v ruce. Záznamy zůstaly zachovány díky pečlivému počítačovému zpracování Klečkova spoluvězně, pana Františka Melichara (ročník 1920, číslo 016214, přezdívkou pro svoji výšku Franta Čára). Ten navíc připomínal své verše z časů, kdy rubal uran na šachtě Bytíz:

Ne, nevrátí se hrdina, který neznal strach,

vždyť na mne s autem v ruce často hleděl vrah!

A číhal – pro blaho státu – až odstřelí mne u drátů,

až klesnu v rudný prach.

I tento leopoldovský památníček je součástí našich dějin, stejně jako příběh bojovníka proti nacismu i komunismu Vojtěcha Klečky, dodnes aktivního činovníka Konfederace politických vězňů. Jeho osobní vzpomínky doplňují jednotlivé zápisy v památníčku, otištěné na následujících stránkách.

KŘÍŽOVÁ CESTA Z LULČE DO LEOPOLDOVA A DÁL

Státní prokurátor žádal 16. 11. 1950 pro Vojtěcha Klečku trest smrti nejenom za konkrétní činy protikomunistického odboje, ale i za jeho rodiče, rodinu, dětství, vychování, za celý život. I on pochopil, jak těsně spolu souvisejí.

Vojtěch Klečka se narodil 17. 2. 1921 v Lulči v okrese Vyškov. Maminka byla od jeho narození těžce nemocná, nemohla chodit, trpěla bolestmi, nemoc ji připoutala k lůžku, zdravé srdce utrpění jenom prodlužovalo. Vojta a starší sestra Tonička se museli postarat o domácnost. Od té doby věděli, jaká je cena každého krajíce chleba.

A toto poznání uměl Vojta již v dětství, netradičně a v rozporu s konvencemi, uplatnit. Ministroval, dobrovolně a rád, věřil v Boha, ale měl svoji hlavu. V době hospodářské krize ve třicátých letech minulého století navrhoval farář Navrátilovi, ať prodá některou ze soch nebo obrazů místního kostela, bylo jich tam plno, aby sousedé, kteří také chodí do kostela, nemuseli hladovět. Neuspěl, ale tradiční záhlavec tentokrát nedostal.

Do krve se popral se spolužákem, který se posmíval tehdy populární postavě známé jako Ferda Sirky Evropa. Byl to nešťastný člověk, lidem pro smích, nemotorně pajdal Brnem a nabízel ty „nejlepší sirky v Evropě“.

Vojtův tatínek byl voják, feldvébl z ruské fronty. Tam byl prohlášen za mrtvého, doma rok čekali a věřili, že se vrátí. Dočkali se. Otec vyprávěl o široké duši prostého ruského mužíka i o krutosti a bezcitnosti těch, kdo mu vládli za cara a nezměnili se ani po Leninově revoluci. Školou poctivosti procházel Vojta denně. Tatínek pracoval v Brně jako polír na stavbách, mnohé tam dodnes stojí. Jednou se vrátil domů posledním

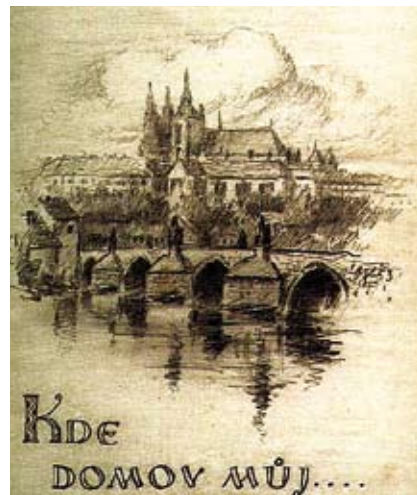
vlakem, a že už k panu staviteli nepojede. *Mě bude nutit okrádat maltu o cement!* Druhý den pan stavitel přijel osobně svého políra odprosit a přemluvit, aby se vrátil.

Jsou to detaily, útržky vzpomínek, avšak výmluvné, napovídají další osud Vojtěcha Klečky. On sám je sepsal do podrobného poctivého a dojímavého vyprávění určeného rodině a blízkým kamarádům.¹ Když před loňskými Vánocemi vážně onemocněl, lékaři se vzdali naděje a rodina se s ním loučila, na Štědrý den nastal téměř zázračný obrat, pan Klečka se vrátil do života a vysvětlil to prostě: *Ještě tu mám nějakou práci, musím dopsat paměti pro rodinu, aby věděla, jak jsme žili, jací jsme byli. A já to mám zatím dopsáno teprve k počátku druhé světové války.*

Po příkladu bratrově šel do Brna učit se číšníkem. Hospody sice rád neměl, vadil mu kouř cigaret a doutníků, ale bratr František přijížděl z učení k rodině vždy dobře oblečen, přivázel dárky, to lákalo. Vojtěch se učil v Brně v zavedené a oblíbené Stopkově plzeňské pivnici. Ještě neměl výuční list, když se městem začaly stále drzeji ozývat hlasy místních Němců. Odboj nejmladšího z Klečků začínal trestními výpravami za výrostky v bílých podkolenkách.

S BRATREM NA PRVNÍ VÁLČNÉ FRONTĚ

Začala válka, Protektorát, ozval se bratr František. Byl již členem organizované odbojové skupiny. Jako absolvent prestižní francouzské hotelové školy mluvil plynne francouzsky a německy, dostalo se mu i patřičného školení v domácích odbojových skupinách a brzy byl vyslán do světa. V Bavorsku pracoval jako jeden z dělníků na opevněních Hitlerova sídla v Bad Godesbergu, v Polsku sloužil jako stolník u protektora Fran-

První list v památku Vojtěcha Klečky. Autorem kresby je Oldřich Vodsedalek.

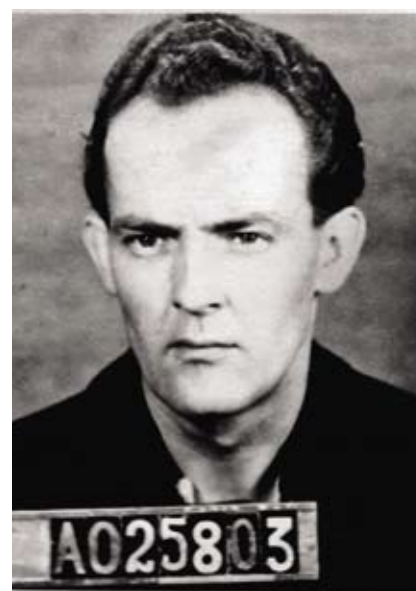
Foto: archiv Vojtěcha Klečky

ka, na atlantickém pobřeží Francie byl mezi těmi, kdo budovali obranný nacistický val, a podával důležité zprávy o složení pobřežních písků, pronikl do jednotek Wehrmachtu jako deratizátor pověřený odšívováním ubikací a od vojáků získával a odboji předával závažné informace. Oslovil bratra Vojtu, v té době poslíčka v továrně na letecké motory Flugmotoren Werke ve Vídni. Tam Vojtěch ukradl cenné dokumenty, propustky a důležitá razítka. Později získal místo číšníka Mitropy v jídelních vozech mezi Vídni a Prahou. Heslo znělo „Vojtuša“. Vojtěch Klečka věděl, že kdo jej takto osloví, přichází od bratra a přináší zprávy a dokumenty. Ovšem nejenom ty. Jednou mu bratr předal ve Vídni kufr, ne moc velký, ale těžký. Neptal se, co v něm je. *Předej to Kratochvílovi v hotelu Regina v Praze.* Tři vojáci SS jeli v kupé s Vojtěchem, jeden mu pomohl uložit těžký kufr do police, druhý pronést kontrolou na pražském nádraží. Namluvil jim, že

1 Paměti Vojtěcha Klečky dosud existují pouze v nedokončeném rukopise. Příběh V. K. je konstruován na základě jeho rozhovorů s autorem tohoto textu. Vyšetřovací spis skupiny Klečka a spol. viz *Archiv bezpečnostních složek*, fond Vyšetřovací spisy – Centrála, vyšetřovací spis a. č. V 3201 MV.

Leopoldov v roce 1953 očima Oldřicha Vodsedálka Foto: archiv Vojtěcha Klečky

Vězeňská fotografie Vojtěcha Klečky Foto: NA

v Praze je mouka, ale droždí mají jenom ve Vídni, tak je vozí domů pekařům. Když kufr doma otevřel, byl plný zásobníků do samopalu Sten Gun. Příběh jako z dobrodružného filmu, leč pravdivý a nikoliv jediný v životě Vojtěcha Klečky. Doma v Lulči připravoval jednu pistole, až budou potřeba. Pět jich bylo, přinesli je kluci z Drnovic, aby je vyčistil, byly dlouho zakopané v zemi. Vyčistil, namažal, a když je složil, do vsi nečekaně přišli němečtí vojáci hledat ubytování. A hned za Klečkou, protože uměl německy. Pistole schoval za opasek, na víc nebyl čas, přes hlavu přetáhl huňatý svetr a půl dne, takto ozbrojen, provázal Němce vesnicí.

PŘIJELI VČAS

– A PŘIVEZLI NOVOU TOTALITU

Válka skončila, bratr František se vrátil s Rudou armádou, každý z Klečků se vydal jinou cestou. František ve službách rozvědky nového režimu, Vojta v protikomunistickém odboji. Původně chtěl odejít za hranice, ale manželka odmítla. Nedokázala opustit nemocnou maminku. S Libunkou, jak své ženě Vojta po celý život říkal, se poznali za dramatických okolnos-

tí ve čtyřiačtyřicátém při jednom z náletů na Prahu. Byl to krásný celoživotní vztah, prověřený těžkými zkouškami. Opět námět na romantický film.

Vojtěch se rozhodl: když nemůžu ven já, pomůžu jiným. Vydal se do Nihošovic na Šumavě, odkud pocházel tatínek Libunky. Na hranice je odtud sotva deset kilometrů. Obstaral si fingované zaměstnání, které mu umožnilo pohyb ve střeženém pásmu. Zatím pouze přiváděl uprchlíky k hranici a předával je převaděčům. Prvním byl předseda bramborářského družstva z Havlíčkova Brodu.

V srpnu 1948 hlásila Svobodná Evropa: *Cestou z Paříže do Prahy byl zatčen československý šéřpion František Klečka a předán americkým úřadům.* Pro Vojtu to byla rána, vzpomínával se z ní několik dnů. Zajel domů do Lulče, radil se s tátou. Kdo mu teď bude věřit? Cožpak může někomu slíbit přechod hranic? Určitě se budou bát, že je zatáhne rovnou do kriminálu. Rozhodl se: najdu si vlastní cestičku, přeju na druhou stranu, nabídnu svoje služby a stanu se agentem-chodcem, jak se tomu tenkrát říkalo. Poradil si jako zkušený skaut – mapa,

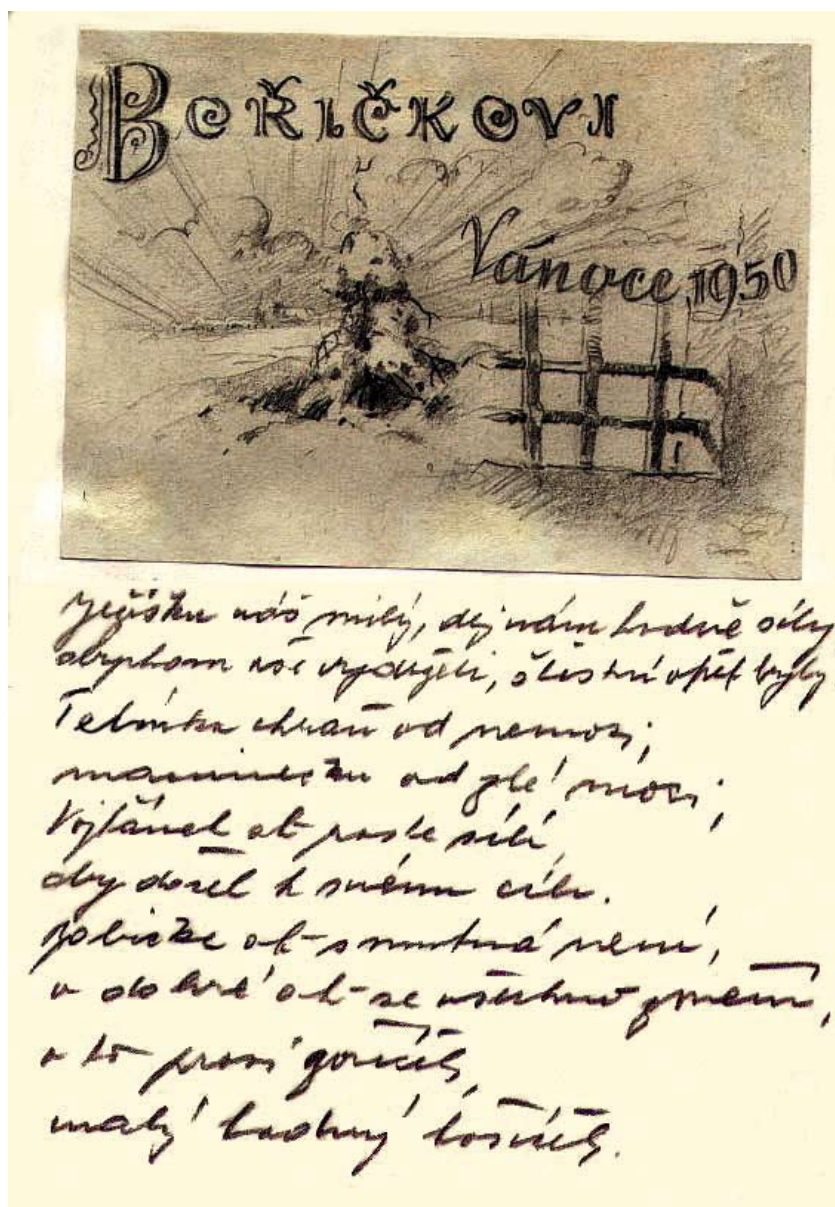
buzola, azimut. Poprvé došel do Lambachu, přihlásil se a dostal první úkoly. A ozvali se i další zájemci o přechod hranic. Jednou v Nýrsku čekalo na Vojtěcha Klečku patnáct skautů, také chtěli ven. Jenomže on dostal v Praze povolávací rozkaz na vojnu – nástup okamžitě. Pomohl doktor Tošovský, už podruhé ve Vojtově životě. Jednou, ještě za války, jej zachránil před totálním nasazením. Tenkrát doktor Tošovský poradil, jak se šikovně zranit, aby Němci nic nepoznali. Teď přišel Vojtěch znovu. Doktor se bál, měl pět dětí, ale pomohl. Poslal brance Klečku ke známému do nemocnice ve Střešovicích. Ten, již poučen, se na nic neptal a nechal přiložit dlouhou sádku, Vojtěch dopajdal do kasáren na náměstí Republiky, ani nemusel nic vysvětlovat, doma sádku rozstříhl, večer byl v Nýrsku a skupinu skautů úspěšně převedl.

V JEDNOM AUTĚ S POHLAVÁREM ESTÉBÁKŮ

Jeden z posledních přechodů absolvoval v noci z 30. dubna na 1. května 1949. Převedl patnáct lidí, vrátil se do Stach, odpočinul si v hotelu Modrá hvězda a chystal se odjet v 10 hodin

autobusem domů. V ruce elegantní koženou aktovku, v ní složený samopal Sten Gun, na noze připevněnou pistoli. Byl však první máj a v ten den jako v další státní svátky autobus nejel. Najednou se přiblížil tatraplán, v té době panské vozidlo, za sklem byl vidět pouze řidič. Vojtěch zamával, auto zastavilo. Vzadu na sedadle elegantní muž, kudrnatý, šedivé vlasy. Jeli do Prahy, volné místo měli a stopaře usadili na přední sedadlo vedle řidiče. A hned v kopečku za Stachami se muž vzadu začal vyptávat, kde stopař byl, co tady dělal. Ten vysvětloval, že má tříletého syna, hledá místo, kam by mohli jet na letní byt, u příbuzných v Nihošovicích je málo místa, proto zkoušel něco najít ve Stachách. Vzbudilo údiv, že tak mladý už je ženatý a má rodinu. Chtěl ukázat fotografii, sáhl do náprsní kapsy a v ten okamžik byl obličejem na skle, jak řidič prudce zabrzdil. Až později Vojtěchovi došlo proč: báli se, že sahá pro pistoli. Vytáhl fotografii, pochlubil se, cesta pokračovala. Ve Strakoncích si chlap vzadu vzpomněl, že Vojta mluvil o Nihošovicích, o příbuzných, o tom, že tam pro něj mají vajíčka. Přikázal obrátit. A pak už to šlo jako v dobrodružném filmu: Nihošovice, příbuzní, krabice vajíček, bandaska mléka, úslužné přetahování o aktovku se samopalem, zpáteční cesta, Klečka už vzadu vedle neznámého pána, který se vzápětí představil: sekční šéf ministerstva vnitra Jindřich Veselý. Zbytek cesty ubíhal v družné zábavě za dvojhlasého zpěvu moravských písniček s doprovodem Vojtěchovy foukací harmoniky. V Praze se rozloučili, sekční šéf předal vizitku a slíbil kdykoliv jakoukoliv pomoc. Až když se rozešli, napětí vyvolalo obvyklou reakci, Vojtěchův žaludek se vydal bezezbytku.

Pointa přišla až po letech. Ve vyšetřovací vazbě vyprávěl Vojtěch Klečka příběh spoluvězňům, příčinnivý bonzák to udal, Klečka musel k výsledku a všechno podrobně popsat. Až v závěru věznění potkal na šachtě Bytíz policistu, v té době již také vězně, který vyprávěl, jaký po-

Druhý syn Vojtěcha Klečky, Bořík, se narodil až po otcově zatčení

Foto: archiv Vojtěcha Klečky

prask na ministerstvu toto udání o cestě sekčního šefa s pozdějším muklem vyvolalo.

Posledním úkolem kurýra Klečky bylo doručit do Ostravy zásilku z Anglie: vysílačku pro Lva Prchalů. Přijel s ní agent z Belgie, měl potom za úkol převést skupinu z Polska přes Československo dál na Západ. Fešák, sám sobě nebezpečný fešák, vzpomíná Voj-

těch Klečka. Rozdělili si vysílačku, každý část do svého kufru, v různých vagonech dorazili do Brna. Tam zásilku předali Vojtěchovu nejlepšímu kamarádovi a spolupracovníkovi v podzemním hnutí Miroslavu Dvořákovi a vraceli se domů. V České Třebové u stánku s párky potkal Vojtěch komplíce v doprovodu neznámé ženy, Vojtěchovi byla na první pohled

Takto viděl vězeňskou realitu Oldřich Vodsedálek

Foto: archiv Vojtěcha Klečky

podezřelá. Bylo to jasné, slíbila mu potravinové lístky, bez nich by párky nedostal. Krasaveček naletěl. V Praze na Wilsonově nádraží už na ně čekali tajní. Žena předala agenta a hned ukázala na Vojtu, kterého poznala z letmého setkání u stánku s párky. Vojtěch Klečka už domů kufr s prášky na praní plínek, s jahodami

a piškoty nedovezl. Na strážnici se jenom s velkými obtížemi zbavil pistole, nenápadně ji sesouval z nohy a odkopl pod sousední lavici. Druhého syna Boříka, který se narodil krátce po jeho zatčení, viděl poprvé jako šestiletého, když s maminkou přišel za tátou na návštěvu do věznice na Borech.

Pět týdnů po zatčení odmítal Vojtěch Klečka vypovídat. *Dokud mi nepovíte, jak se daří manželce, zda už porodila, neřeknu ani slovo, můžete mě třeba zabít!* Zatčen byl 17. června 1949, Bořík se narodil 22. července a ten večer mohli vyšetřovatelé napsat první řádky protokolu. Potom soud, Bory, Leopoldov. Tam vznikl i památníček, dlouho pečlivě ukrývaný před zraky vězňů. Až při jedné nečekané důkladné prohlídce byl objeven a zabaven.

CESTA Z LEOPOLDOVA

O svém dalším osudu rozhodl Vojtěch Klečka opět sám. Když mu manželka napsala, že by ráda přijela na návštěvu, ale že nemá peníze na cestu, rozhodl se pro hladovku. Hladovět byl odhodlán tak dlouho, dokud ho nezařadí do transportu pro jáchymovské doly. V Leopoldově vězni nemohli pracovat, nevydělali ani korunu, na šachtách výdělky byly – žebrácké za nebezpečnou otrockou práci, ale mohlo se alespoň pár korun poslat domů. Po patnácti dnech hladovky transport na Pankrác a na tábor Vojsa. V pytli s osobními věcmi, které každého vězně na poutích žaláři provázely, našel Vojtěch Klečka celý památníček, neztratil se ani lísteček. Může se jen domýšlet, jak se tam dostal, zcela jistě přičiněním některého ze spoluvězňů-skladníků.

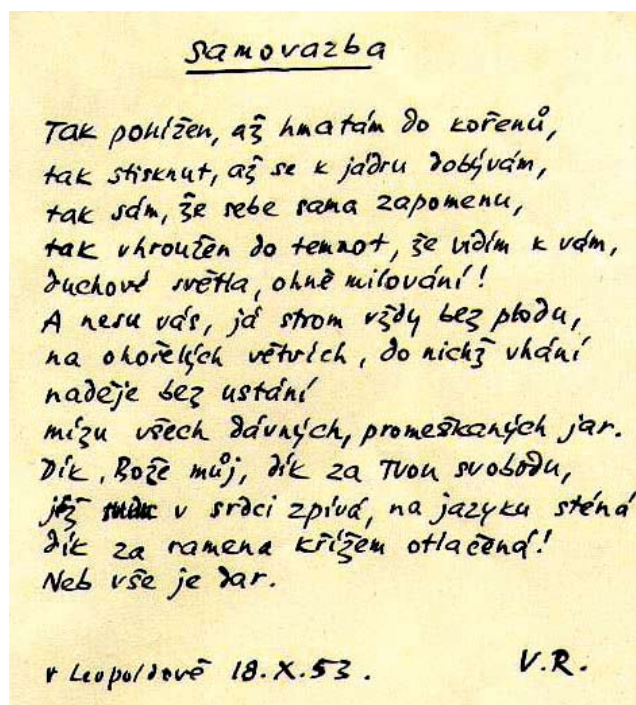
Až do letošního roku jej přechovával jako vzácnou relikvii. Cestou z redakce této revue letos v červnu byl památníček autorovi článku na žižkovské ulici ukraden. Jenom díky Františku Melicharovi a fotokopíím, které vytvořil, a díky Jiřímu Rabovi, který je připravil k tisku, nezmizel ze světa definitivně.

Vojtěch Klečka nesl tuto ztrátu statečně, kamarádi z vězení Ladislav Kořán a Václav Komrsk mu zprávu řekli jako první a připomněli úsloví, populární svého času na mnoha jáchymovských lágrech poté, co jejich druh unikl v poslední minutě ze smrtícího závalu: *Vojta Klečka všechno přežká!*

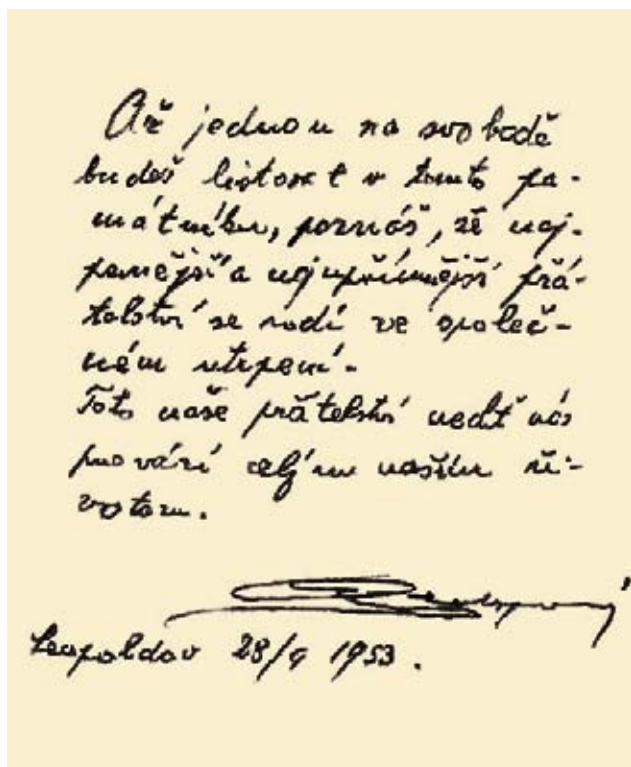
Kresba a text Oldřicha Vodsedálky

Foto: archiv Vojtěcha Klečky

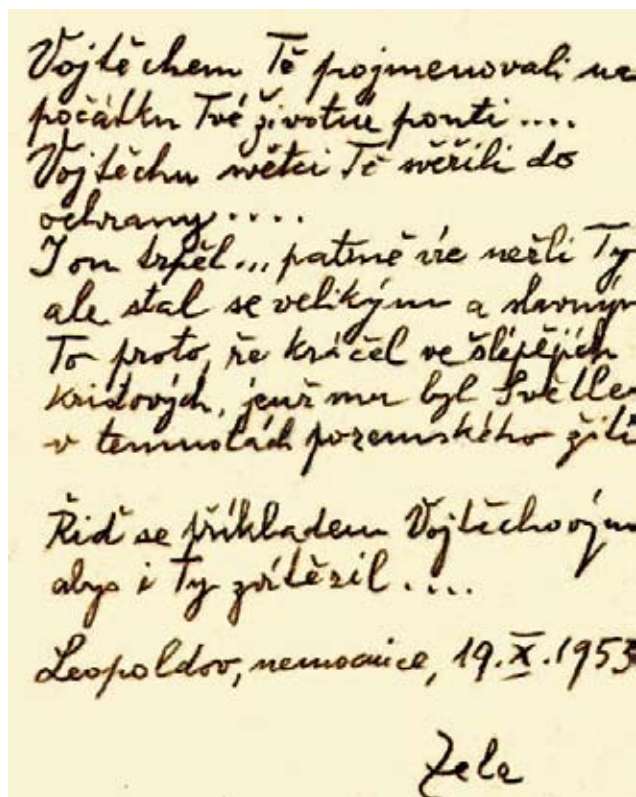
Zápis Václava Renče

Foto: archiv Vojtěcha Klečky

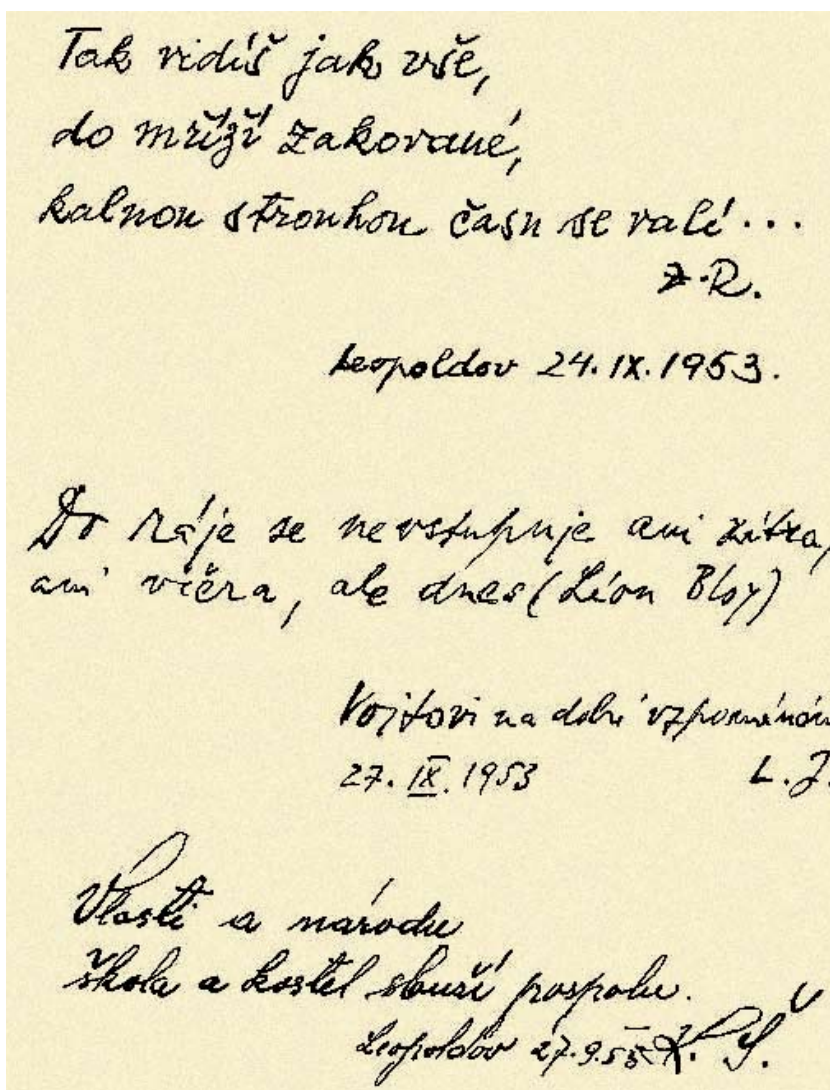
Příspěvek generála Jana Syrového

Foto: archiv Vojtěcha Klečky

Zápis Stanislava Zely

Foto: archiv Vojtěcha Klečky

Jako první je příspěvek Zdeňka Rotrekla

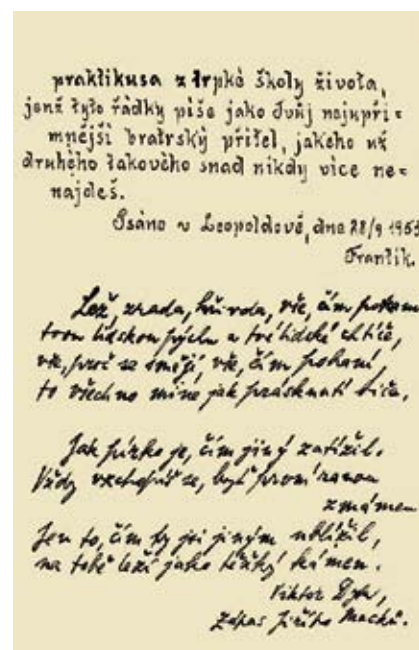
Foto: archiv Vojtěcha Klečky

SPOLUVĚZNI VOJTĚCHA KLEČKY JEHO VLASTNÍMI SLOVY

Oldřich Vodseďálek²

„Olda byl báječný tichý kluk. Moc toho nenamluvil, ale uměl nádherně poslouchat. A když byl čas zeptat se, položil otázku, kterou mnozí z nás měli na jazyku. Uměl se ozvat, když

jsme při draní peří, přebírání šípků nebo motání povřísel vedli řeči o vojenství, náboženství nebo se učili cizí řeči. Ale hlavně maloval, krásně a s citem. Každému vyhověl a podle přání namaloval obrázek. Některé se podařilo uchránit, jiné bachaři objevili a zničili. Hradčany, z nichž jsem si potom udělal titulní list památní-

Zápis Františka Nesvadby

Foto: archiv Vojtěcha Klečky

ku, maloval bez předlohy, popaměti. Měl dobrou školu. Jeho vzorem i učitelem byl Adolf Kašpar, setkávali se ve Vysokém nad Jizerou, odkud Olda pocházel, putovali po krajině a malovali Podkrkonoší a Pojizeří. Vodseďálek byl i výborný muzikant, ve Vysokém hrál na klarinet a saxofon s původně studentskou kapelou Dancing Melody Boys. V památníčku z Leopoldova má několik obrázků, ilustroval i moje neodeslané dopisy rodině, noty k písničce, připojil i svoje vyznání podepsané O. V.“

Jan Syrový, generál, ministr obrany, předseda československé vlády

„Jenda byl statečný člověk, voják s duší legionáře i v Leopoldově. Zakázali mu nosit pásku přes oko, které ztratil v bojích 1. světové války. Neprotestoval, nedoprošoval se. Ale trpěl. Nejvíce při draní peří – a někdy to dovezené z ci-

² Klečkovy medailony viz Vojtěch Klečka rodině. Neodeslané dopisy a přání, ilustrace Oldřich Vodseďálek.

Nij'mu a proti'lu,
 žij' nešťastně vládně
 žij' nejim' možno' možno' t
 v cele světa z'edne'.

Žij' netom' a v něm
 netom' ž'edněl hranic
 žij' v'le k'ame a lee d'ost'it
 nezmaru a světe' hranic.

Ať pozná, k'letba nepřítel
 žij' ne l'ha'
 nej' se m'no a proti'lu
 a d'ost'it a l'ha'.

žij' 28. 53, *Sej'it*

Těch sedm hrochů
dám a tam,
těch sedm hrochů
sám a sám.
Těch sedm hrochů
od akce na druhém
hlavě poutal m' uvrh'ím,
z chvilím sám
sem a tam.

Jč.

Leopold, 27.9.53

Příspěvek Jaroslava Čahy

Foto: archiv Vojtěcha Klečky

! mě pane, za mě' tím' tma' sma'!
však za usiad, za mojí rodinu,
prosím tě o mou poslouhu' lodinu,
Tě opaluj; k těm milostrodny' lid.
Až milostrodny' noc zoloh' deu,
a moji děti' budou kličné' spah,
nesly m' u mih' ještě chvil' slab,
nez nasloupuj' cestu u poslední' sen.

Druhá strana zápisu Rudolfa Zenkla

Foto: archiv Vojtěcha Klečky

Modlime se ne, aby naše slovesná
bylo krásné, ale aby nám ji se otá
získovali.
Nikl doprostě, ale neproste!
i Bohu naše katechiz.
M. D.
Vě slovesch málo se nalézá.
Co pojí dva kusy železa
společně v ohni tavené,
ledovou spikou kalené,
spojené tvrdými údery zloby?
To nelze vyjádřit slovy.
chuck Kastner.

Zápis Mirka Kastnera

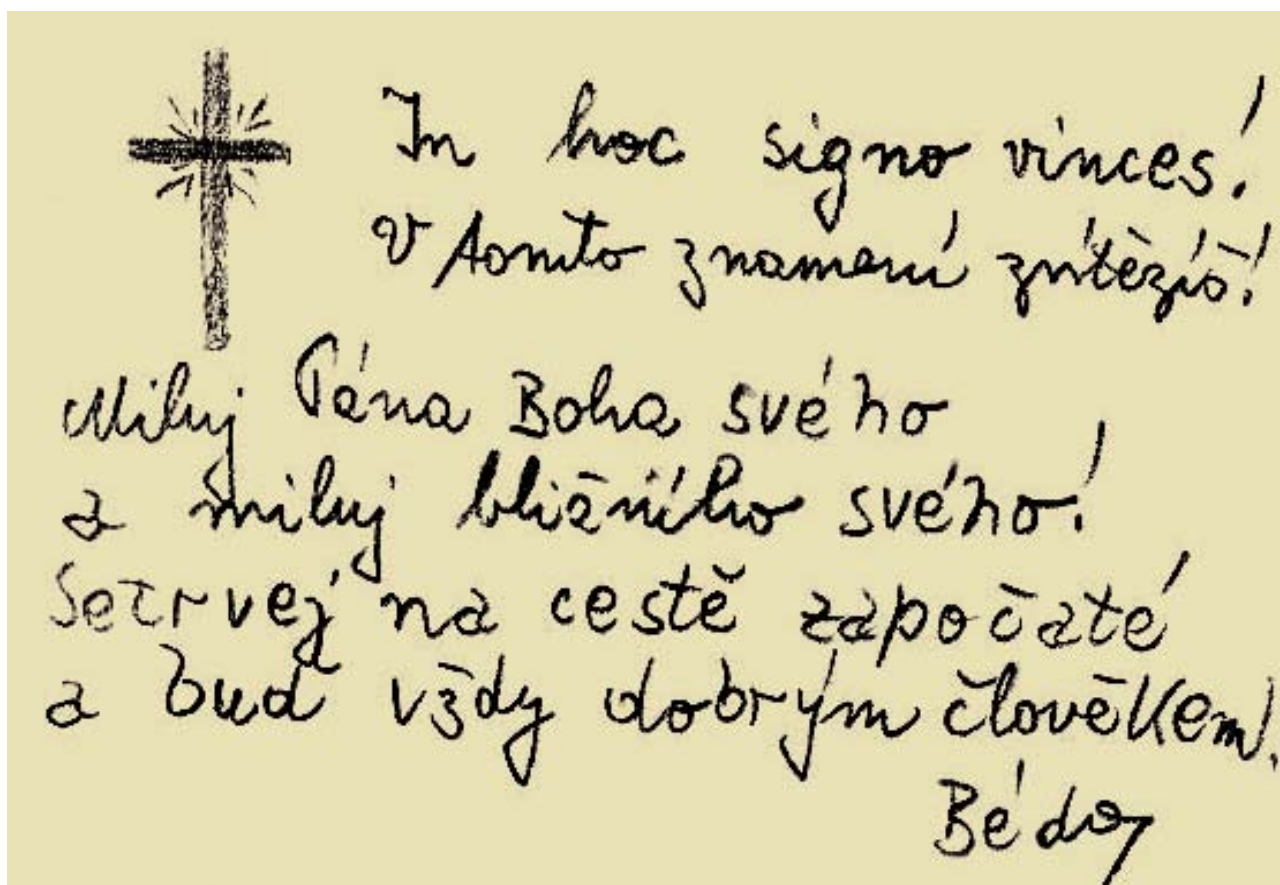
Foto: archiv Vojtěcha Klečky

Kodplácej špatně, špatným.
19.X.1953. D.V.
Až věci se dostaneš zas sem,
v mém světě s touto stvořit svět jiný,
kuzavahuj, že umíš se uem' žádej m' m'
že modlil jsi se vroucně každý den:
můj Bože, prosím odpusť m' m' m' m'
jok já svůj odpustil de i m' m' m'.

Leopold 19.X.1953. Jč.

Příspěvek Jiřího Čejky

Foto: archiv Vojtěcha Klečky

Zápis Bedřicha Hostičky

Foto: archiv Vojtěcha Klečky

ziny, zvláště zablácené a špinavé, nesnesitelně prášilo. Když k němu na celu přišel vizitýrovat tehdejší ministr státní bezpečnosti Karol Bacílek, neprokázal mu generál Syrový ani špetku úcty a respektu. Jenom pohrdání, až jsme měli strach, co bude následovat.

Do vězení přišel Jan Syrový jako nevěřící, zakládal si na tom a dával svoji nevíru najevo, řekl bych, že to byl doslova agresivní ateista. Když jsme se loučili, řekl mi: *Vojtíšku, tady jsem našel cestu k Bohu*. A myslel to vážně, v Leopoldově se nechal pokřtít.

Stanislav Zela, světicí biskup olomoucký, kapitulní vikář

„Všichni jsme byli muklové, k nerozeznání od sebe, hubení, hladoví, ale z biskupa Zely vyzařovala i v těch

hadrech síla a důstojnost. Když nás dozorcí, a ti, co přišli speciálně vyškolení po těch prvorepublikových, si dávali zvlášť záležet, aby nás ponížili, když nás tedy nutili dělat dřepy až do padnutí, Zela i další kněží cvičili dobrovolně také. Často klesli vysílení, ale zůstali s námi. Snášel i brutální mučení. Dali mu například na hlavu hrnec a do toho pak tloukli.

Často mi říkal: *Vojtíšku, ty se můžeš smát, našel sis svoje místo*. Neměl jsem to totiž v počátcích věznění lehké. Bratr František byl v té době odsouzen v Německu Američany jako rudý špión. A na mě koukali mnozí spoluvězni s podezřením. Třeba jsem taky někdo takový, možná mám za úkol vyzvídat, donášet, udávat. Když bratra propustili, výměnou za nějakého svého agenta, přijel, nechal si mě za-

volat na velitelství a nabízel: *Podepiš mi to, půjdeš pracovat k nám na 5. správu obranného zpravodajství, člověka s takovou pamětí, jakou máš ty, potřebujeme. Okamžitě půjdeš domů*. Samozřejmě jsem odmítl a bratr se slovy, že jsem blbec, odjel. Ani u Libunky, když si pak na moji tvrdohlavost u ní stěžoval, nepochodil: *Na Vojtu budu čekat až do konce, ale kdyby ti podepsal, opustila bych ho*. Čekala patnáct let. Až tímto odmítnutím bratrovy nabídky, a v kriminále se všechno roznese, jsem získal důvěru a biskup Zela se stal mým věrným ochráncem a patronem. Když jsem jednou dvakrát za rok dostal dopis od Libunky, dával jsem mu ho přečíst. A on říkal: *Už jenom z toho písma je znát, jak tě tvá žena miluje. Můžeš být šťastný, máš věrnou ženu a čisté svědomí*.

Víru nikomu nevnucoval, ale přinášel. Pamatuji si jeho slova, že lidé nemusejí věřit v Boha, důležité je, aby Bůh věřil jim. Stačí, aby se chovali jako slušní lidé a neubližovali svým bližním.“

Václav Renč, básník, dramatik, překladatel

„Vaškovi vyměřili u soudu 25 let ve vykonstruovaném procesu s tzv. Zelenou internacionálou. Odseděl si deset let, ani při první amnestii v roce 1960 ho nepustili, domů šel až v roce 1962. Kamarádil se Zdeňkem Rotreklem, líbila se mu moje Óda na Leopoldov, ta snad má osmdesát slok, i básničky, které jsem posílal Libunce, a povzbuzoval mě: *Vojto, piš dál, docela ti to jde.*“

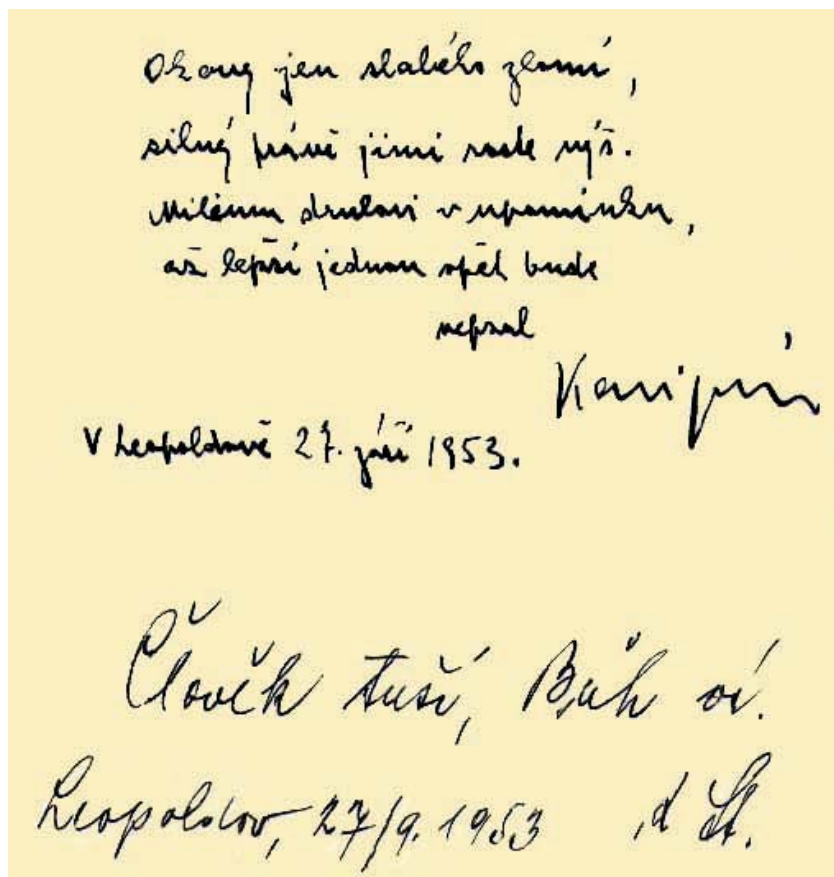
Zdeněk Rotrekl, básník, esejista a publicista katolické orientace

„Již tenkrát známý básník, odsouzený k trestu smrti, ten mu změnili na doživotí, protikomunisticky zaměřený funkcionář Svazu vysokoškolského studentstva. Hubený, skoro dvoumetrový čahoun, věčně hladový, ale všude ho bylo plno. Uměl se však i ztratit. Schoval se někde v koutku a přemýšlel. Když ‚se vrátil‘ opět hlaholil.“

František Nesvadba

„Komik, komediant, živel. Celkem měl v té době napřeskáčku odsezeno 27 roků. Byl to takový modernější jánošík. Bohatý bral a chudým dával to, co nechtěl vyhodit. Nakradené poklady ukrýval v pětilitrových lahvičkách, ty zakopal na zahradě, když ho pustili, majetek vybral, peníze utratil a kradl dále. Jednou na Mírově se mu povedl neuvěřitelný kousek. Přijela tam na inspekci ministerská komise a on byl úplně podobný vládnímu radovi, který tu komisi vedl. Komise jezdila pravidelně každý rok. Franta si pana radu pamatoval, ve skladu, kde měl kamaráda, také mukla, si vybral oblečení, převlékl se a náčelník Mírova mu sám otevřel bránu a uctivě se s ním rozloučil, Franta odešel a sedm měsíců ho honili.“

V Leopoldově udivoval znalostí Bible, mohl z paměti přednášet kterýkoliv

Příspěvek Karla Nigrína

Foto: archiv Vojtěcha Klečky

žalm, citovat libovolnou kapitolu, diskutovat s kněžími na vysoké úrovni. Ti si ho také patřičně považovali. Nám politickým se Franta divil: *Já vás nechápu, až vás pustí, jestli vás pustí, budete makat i v sobotu dopoledne a ze žlabu do huby to budete mít pořádně daleko. Já, až vyjdu a než mě zase chytanou, si budu každý den užívat svátek.* Když se někdo zeptal na profesi, na školy, tenkrát se tomu snad ještě neříkalo kvalifikace, měl stručnou odpověď: *Zloděj.*“

Rudolf Zenkl, politik

„Krásný stařec to byl. Když jsem přišel do ‚muklheimu‘, tak tu básničku, kterou i později napsal do památníčku, mě naučil z paměti a říkal: *Vojtěše, ty jsi mladší, možná se z kriminálu jednou dostaneš, já už těžko. Tak až*

budeš na svobodě, zajed' k mojí rodině a básničku jim pověz. Zenkl vězení nesl těžce, v Ruzyni se jednou pokusil o sebevraždu oběšením na ručníku, bachař to viděl a zakročil. Ručníky nám potom sebrali, na celách jsme je už nesměli mít.

Zenkl se svobody dočkal, šel ven později než já, básničku jsem rodině doručil, ale i on se se svými drahými setkal.“

Mirek Kastner

„To byl ještě klučina, souzen byl ještě jako mladistvý, potom dostal doživotí, někteří členové jeho skupiny šli na šibenici. Miloval divadlo, toužil ještě někdy si zahrát. Nakonec se mu to povedlo, potkal jsem ho jednou v Praze, sháněl rekvizity, chystali jedenácté přikázání.“

Takto přál Vojtěch Klečka své ženě k narozeninám Foto: archiv Vojtěcha Klečky

Jiří Čejka

„Bývalý ředitel muzea v Plzni. Nejlepší vypravěč, jakého jsem kdy v životě slyšel. Když jsme drali peří, a rádi jsme drali i za něj, on zavřel oči a začal vyprávět. A snad mi to nebude nikdo věřit, ale když končila směna, neradi jsme odcházeli do cel. Mohli jsme si vybrat: špionážní román, detektivku, co jsme chtěli. Celý děj si vymýšlel na místě a my měli pocit, že slyšíme obracet stránky.“

Jaroslav Caha

„Jarda byl vysokoškolák, právník, čahoun, metr osmdesát, byl na cele se Zdeňkem Bočkem, synem generála Bohumila Bočka, ten zemřel v roce 1952 ve Valdicích. Oba byli pořád hladoví, a když jsem pak dělal chodbaře, občas jsem jim propašoval kousek chleba. Jednou jsem ve smetáku, když jsme uklízel chodbu, touto cestou dopravil kousek chleba pateru Gojdičovi na samotku. On se tím

pochlubil, bonzák to udal a já dostal 14 dnů korekce.

Celu měl, jak básnička svědčí, Jar-
da Caha přesně změřenou.“

Bedřich Hostička, politik

„Béda, tajemník lidové strany, byl jedním z odsouzených v procesu s Miladou Horákovou. Nenápadný člověk, zpočátku nevzbuzoval důvěru, museli jsme si na sebe zvyknout. Nakonec se ukázal jako čestný výborný chlap. Hluboce věřící katolík, vyhledával společnost kněží, často jsme je vídali spolu.“

Josef Kasal, kasař

„Pepík, jak se podepsal do památníčku, byl naprostá špička ve svém oboru. Za války byl v koncentráku, dokázal odtud utéci. Po válce uprchl do Německa, dal se do služeb CIC a jako specialista se vracel otevírat trezory, v nichž byly zpravodajsky cenné dokumenty. Znali jsme ho ještě dřív, než do Leopoldova přišel. Vyprávěl nám o něm náš spoluvězeň Antonín Srostlík, policajt, který Kasala dlouhá léta stíhal. Bylo to neuvěřitelné setkání, když se potkali na cele: Pepíku, zase tě chytli? – Chytli, ale co jste provedl vy? Odpovídat nebylo třeba.“

Karel Nigrín, politik, novinář

„Aktivní účastník kulturního a politického dění v Čechách a na Slovensku, založil a redigoval Benešovské listy, učil na gymnáziu v Uherském Hradišti. V roce 1939 pomáhal ohroženým studentům při přechodu hranic, byl zatčen a odsouzen k trestu smrti. Podařilo se mu uprchnout a přes Slovensko, Maďarsko, Libanon a Francii se dostal do Anglie. Tam se stal pracovníkem československé exilové vlády, po válce pracoval doma na ministerstvu zahraničního obchodu. Určitě dobře, protože po roce 1948 byl propuštěn, o rok později zatčen – a opět trest smrti změněný na doživotí. Z vězení odešel až v roce 1966, v roce 1968 pomáhal založit K 231. Vždy statečný bojovník, poctivý a pevný chlap.“

pd

Dora Pešková

Foto: Jaroslav Rokoský

Život je ztrátový

Příběh Dory Peškové, která přežila Osvětim

JAROSLAV ROKOSKÝ

Před sedmdesáti lety byly v Protektorátu Čechy a Morava zavedeny norimberské zákony, na jejichž základě probíhala nacistická rasová diskriminace a genocida. Postupovalo se neúprosně, krok za krokem. Perzekuce židovské komunity vyvrcholila hromadnými deportacemi. Terezín, Osvětim, Bergen-Belsen... Jak se to v civilizované Evropě mohlo stát? A jak to změnilo život jedné židovské rodiny z Karlových Varů?

Dora Pešková je rodačka z Karlových Varů. Narodila se tu 15. ledna 1921. Za svobodna se jmenovala Steinová. Její tatínek, Vilém Stein, byl obchodník s obuví. Maminka, Elsa Steinová, byla v domácnosti a starala se o rodinu. Dořin o tři roky mladší bratr zemřel ve třech letech na záškrť. Od té doby chtěla být dětskou lékařkou. Stále má mladší sestru Gitu, s níž sdílela společný osud.

Za první republiky žili Steinovi, středostavovská židovská rodina, v Karlových Varech. Bydleli v Sadové ulici, kousek nad synagogou. Město bylo německé, takže chodila do německých škol. Obecnou školu začala navštěvovat ve Varech, pak přešla do Mostu, kde bydlela u babičky. Zde nastoupila na místní gymnázium. Po čase se vrátila domů a pokračovala ve studiu na karlovarském gymnáziu.

V druhé polovině 30. let se situace začala vyostřovat, také ve Varech získávali henleinovci stále větší podporu.

Čím více jich nosilo bílé podkolenky, tím větší měli sebevědomí. V září 1938 utekla rodina do vnitrozemí. Přes příbuzné v Plzni a Příbrami se dostali do protektorátní Prahy. Tatínek velmi obtížně sháněl zaměstnání, podporovala je židovská obec. První transporty, které mířily do polské Lodže, se rodině vyhnuly. To už Dora nebydlela s rodiči, pracovala a měla známost. V listopadu 1941 začaly transporty do Terezína. Rodiče se sestrou šli do transportu v létě 1942, Dora pak v září téhož roku. V terezínském ghettu, kde začínala jako ošetřovatelka starých lidí v Hannoverských kasárnách, byla přes rok. V prosinci 1943 putovala celá rodina do Osvětimi. Rodiče zde zemřeli. Doře s Gitou se podařilo přežít. Přes Hamburk se dostaly do lágru Bergen-Belsen, který v dubnu 1945 osvobodili Britové. 15. července 1945 se vrátily do Prahy.

Skončila válka. Doře bylo 24 let, odešla zpátky do Varů, kde pracovala v elektrárně. Znovu se potkala se svým chlapcem. Svatbu měli 7. září 1947 v Praze. Egon Pick měl podobný osud. Jeho tatínek zemřel v Terezíně, maminka v Osvětimi. Po válce si počeštil jméno na Pešek.

Po svatbě žili v Pardubicích, kde manžel dostal v restituci továrnu na perníky. Byli stoupenci sociální demokracie. Po únoru 1948 museli odejít. Továrna jim byla znárodněna. Manžel získal zaměstnání v optikárně ve Varech. V roce 1950 se jim narodil syn Milan.

Po mateřské dovolené nastoupila Dora do podniku Restaurace a jídelny, kde pracovala jako účetní. Ve stejném podniku byl zaměstnaný také manžel. V roce 1961 se přestěhovali do Kadaně, kde dostali byt. Poměry se pozvolna uvolňovaly.

Po sovětské okupaci mohli Peškoví zůstat v zahraničí, ale syn byl na vojně, takže se vrátili. Za husákovské normalizace Dora nadále pracovala v podniku Restaurace a jídelny, a to až do odchodu do důchodu. Starala se o rodinu, manžel už byl nemocný. Po tom všem, co prožili, chtěli mít poklidné stáří.

Po listopadu 1989 Dora Pešková hodně cestovala, např. byla třikrát v Izraeli. Syn Milan dostal v restituci zpět továrnu. Byl to však danajský dar, stálo ho to zdraví.

Paň Pešková má tři vnučky. Ráda čte, například Heina, sleduje pořady o medicíně a začíná s počítačem.

Jak se žilo židovskému obchodníkovi s obuví v Karlových Varech?

Když jsem to začala vnímat, byla hospodářská krize ve 30. letech. Byla bída. Scházela pracovní místa. Vary byly německé město. Můj otec měl obchod s obuví, tak se muselo mluvit německy. Protože z čeho by byl živ, z těch několika Čechů? A boty tenkrát vydržely, když si někdo koupil boty, měl je nejméně tři roky. Ne jako teď dva měsíce.

Jak se projevila hospodářská krize v rodině?

Muselo se šetřit, protože naši spláceli hypotéku. Táta koupil v roce 1928 lázeňský dům. Do toho přišla krize. Bylo těžší sehnat hosty. Všechno bylo závislé na lázeňských hostech, když nepřijeli, nebyl ani v obchodě obrat.

Co vás jako holku bavilo?

S kamarádkou jsme chodily po kolonádě a poslouchaly, kdo jak mluví. Pozorovaly lidi, jak jsou oblečení. To mě bavilo. Ve Varech se žilo dobře. Bylo tam divadlo, koncerty, kam jsme rády chodily s maminkou.

Kdy jste se poprvé setkala s antisemitismem?

To bylo už v obecné škole. Byl tam jeden učitel, dával mi samé špatné známky. Rodinná rada se proto usnesla, že půjdu k babičce do Mostu.

Jak spolu vycházeli ve třicátých letech Češi, Němci, Židé?

Zpočátku ještě dobře. Měnilo se to od té doby, co přišel k moci Hitler. Němci začali s tím, že jsou utiskováni, což nebylo pravda. Všichni na nižších místech byli Němci, úplně nahoře, ten jeden, byl Čech. Jinak obchody byly německé. Všechno dění ve městě bylo německé.

Když se v sousedním Německu zavedly norimberské zákony, pocítili jste to v Karlových Varech?

To víte, že ano. Pořád víc a víc lidí se vidělo v tom Hitlerovi. Začali nosit bílé

podkolenky, krátké kalhoty. Pomalu nabírali sílu a také to dali pocítit.

Byla jste v té době dospívající děvče. Jak jste vnímala rostoucí sebevědomí henleinovců?

Chodila jsem do německého gymnázia. V letech 1933, 1934 to ještě pořád šlo, ale už i u těch profesorů jsme viděli různé politické směry. Někdo už chodil v bílých punčochách a krátkých kalhotách. A postupně se začali projevovat. My jsme byly v naší třídě čtyři holky Židovky, ostatní byly Němky. Ale byly s námi zadobře. Já jsem měla dobré kamarádky. Ale někdy v roce 1936/37 jedna holka, dcera statkáře blízko Varů, já jsem u nich byla každou neděli, každý víkend, tak ta najednou přišla a řekla: *Hele, Doro, už k nám nejezdí, já už s tebou nemůžu kamarádit. Ty jsi prima holka, ale už k nám nesmíš, už k nám nemůžeš chodit.* To byla pro patnáctiletou holku pěkná rána. Dovedete si to představit, když vám to řekne nejlepší kamarádka?

Jak jste na podobné situace reagovali?

My židovské děti jsme se stáhli k sobě, drželi víc pohromadě, chodili víc pohromadě. Ve škole jsme si sedli provokativně do poslední lavice. Nechodili jsme už tak mezi ně. Když vás někde nechtějí, tak to cítíte.

Co říkali zlostřujícím se národnostním poměrům rodiče?

V té době o tom s námi nemluvili. Teprve když to vypuklo. Můj táta byl až do konce strašný optimista. Po Hitlerově řeči v Norimberku v září 1938 už bylo jasné, že se Sudety musí odevzdat. A druhý den bylo všechno kolem dokola rozbité. Hlavní ulice v Karlových Varech, to byl jeden obchod vedle druhého, většinou to byly židovské obchody, a ty byly všechny vytlučené. A tenkrát teprve můj táta říkal: *Ta děcka musí pryč, já ty děti odvezu do vnitrozemí.*

Jak se utíkalo ze Sudet?

Na nádraží jsme museli jít každý sám. Sestra zvlášť a já zvlášť. A jenom se

školní taškou, aby lidi nepoznali, že utíkáme. Takový optimista byl můj otec. Myslel, že nás odveze a že se vrátí a za chvíli že se to všechno přežene. Došli jsme na dolní nádraží ve Varech, to byla jediná možnost, jak se dostat ještě pryč. A tam stál jeden jediný vlak, nabitý až pod střechu, jenom děti. Děcka podávali oknem, jen ta děcka odvezte někam, jedno kam, jenom pryč odsud. Vlak vyjel z nádraží a jeli jsme bez zastavení, rychlostí snad nejvyšší, jaké byl schopen. Ve stanicích nestavěl, ani v Mariánských Lázních. Na peronech stáli henleinovci se psy a všichni hajlovali. Vlak jel dál, místo aby zpomalil, ještě přidal. Takhle jel až do Plzně, kde nás vyložili.

Báli jste se, že přijde válka?

Táta byl v první válce. Nevěřil tomu. Kdyby tomu věřil, mohli jsme odejít pryč a nemuseli takhle dopadnout. Tatínek byl optimista. Věřil, že se z toho ještě nějak dostaneme. Jenomže my jsme se nedostali.

Okupace vás zastihla v hlavním městě, jaký byl život v protektorátní Praze?

Bylo to špatné. Nikam jsme nemohli, neměli jsme peníze. Dostali jsme nějakou podporu od židovské obce, ale nebylo to moc. Museli jsme strašně šetřit. Byla jsem nucena postavit se na vlastní nohy. Táta mi nemohl pomoci, protože neměl z čeho. Jiné to bylo, když tu někdo žil celý život. Ale spon měli svůj byt, i když museli třeba do menšího, měli svoje věci. My jsme neměli vůbec nic... Není to lehké, když se člověk ocitne v takové situaci.

V červnu 1939 byly zavedeny normiberské zákony...

Němci byli v Praze pár dní, a už vydali každý den nějaké prohlášení. Všude to viselo. Nevím už, čím to začalo, že nesmíte chodit po chodníku, nesmíte jet elektrickou, nic nesmíte. Potom jste musel odevzdat rádio, kolo... Pomalu každý den něco jiného. Krok za krokem. Potravinové lístky, hvězdy.

Protektorátní židovská mládež odjíždí na zemědělskou brigádu, aby se naučila zemědělské práce pro vystěhování do Palestiny Foto: archiv Dory Peškové

Richard Glazar, který přežil Treblinku, mi jednou říkal, že právě hvězdy byly okamžikem, kdy všichni – jak Židé, tak ostatní – měli říci ne.

To už bylo pozdě. Jak nacisté nechali Židům první možnost opustit Protektorát, tenkrát se to mělo využít a všichni měli jet. A hromadně. To by nemohli všechny najednou zabít, to ještě ty možnosti nebyly. Tenkrát se mělo, jenomže... Můj táta taky říkal: *To nic nebude, tady to nebude jako v Německu, Češi, ti nás budou hájit, ti nás nedají.* A takových lidí bylo víc. Nevěřili tomu. Potom se ukázalo, že Češi měli co dělat sami se sebou. Bylo dost kolaborantů a lidí, kteří to schvalovali. A těch, co chtěli pomoci, bylo pramálo.

Český antisemitismus byl často motivovaný nikoliv rasisticky, ale ekonomicky.

Ano, třeba dostali obchod za nic. Byli to částečně Němci, ale i dost Čechů. Nic neměl, a teď dostal krámeček. K tomu krásně zařízený byt.

To je lidská povaha. Někdo řekne, já to nechci, není to moje, tak to nechci. Jiný si řekne, když mi to dávají, proč bych si to nevzal. Hledaly se důvody. Proč ten může a ten ne... Byla to závist a vždycky je to závist.

V protektorátní Praze jste už nebydlela s rodiči?

Byla jsem pro ně vlastně už dospělá. Učila jsem nějakého kluka němčinu nebo angličtinu, abych se uživila. Potom to nestačilo, tak jsem dělala pomocnici v domácnosti v Karlíně. Takže jsem už nebydlela s rodiči. Což bylo potom pro mě vlastně štěstí.

Štěstí kvůli tomu, že jste se nedostali do transportů do Lodže?

Ano, od té doby strašně věřím na osud. Židovská obec neměla kdovíkolik peněz, a tak se chtěli zbavit nejdřív těch lidí, které museli podporovat. Předvolání dostali i moji rodiče se sestrou. Táta to zkusil a řekl: *Když už musím pryč, chci, aby šla celá rodina.*

Nevím, jak to udělal, asi nějak šikovně, že mu to prošlo. Stáhli to zpátky, rodiče zůstali v Praze. Uběhl nějaký čas a znovu dostali předvolání. To jsem už měla jet s nimi, ale zase jsem se postavila já. Už jsem měla kluka, a tak jsem řekla: *Já nepůjdu s vámi, já půjdu s ním*. A zase se to protáhlo, mezitím transporty odjely a tím jsme se z toho dostali. Vezměte si, kolik lidí se z těch transportů vrátilo?

V létě 1942 putovali vaši rodiče se sestrou do Terezína a za několik měsíců čekal transport také vás. Už tam byl i váš chlapec.

Když nás vedli od vlaku do Terezína, hned jsem je sháněla. Ptala jsem se jednoho židovského kamaráda, který dohlížel na transport: *Nevíš něco o mých rodičích? A co je s Egonem?* Řekl mi, že všichni jsou v pořádku a že za mnou Egona potom pošle. Jenomže ho přivedl a zase ho musel odvést. Za chvíli se vrátil a říká: *Mustš pryč, protože ten transport jede ráno dál, do Polska*. Celou noc na tom dělali, aby mě odtamtud dostali. Ráno, to už měl jet transport dál a my byli nastoupení, přišel a vytáhl mě ven. Tak takhle jsem se zachránila. To byl zase osud. Kdybych toho kluka nepotkala, tak jsem odjela.

V Terezíně jste byla ošetřovatelkou starých lidí v Hannoverských kasárnách. Takhle to zní docela pěkně, ale realita byla asi dost drsná.

Abych tam mohla zůstat, musela jsem slíbit, že budu dělat ošetřovatelku u starých lidí. Já jsem samozřejmě řekla, proč ne? Co já jsem věděla? Odvedli mě na půdu v kasárnách. Špíny, to si nedovedete představit, a tam byli staří němečtí Židi. Přivezli je sem s tím, že si za své peníze koupili místo v lázních Terezín. Na té půdě to řídil nějaký kluk, německý židáček, a když mě přivedli, ptal se mě: *A umíš vůbec něco? Umíš píchat injekce?* Neuměla jsem, ani nápad. Nevadí, že se naučím. Potom řekl: *Já už dělám čtyři nebo pět dní, musíš dnes-*

ka vzít noční. Teď si představte velkou půdu a plno lidí, jeden vedle druhého. *Jednou za hodinu to obejdeš. Ale nic nebudeš dělat, oni budou chtít jíst, pít. Nemáš, nemůžeš jim nic dát, říká. No, a když budeš myslet, že je někdo mrtvý, tak tady máš takové cedule, tam napíšeš číslo, co má, a přivážeš mu to na palec u nohy*. No to byla noc. Pro mladou holku strašná. Lidi řvali, chytali mě za sukni, že mají zapláceno, že už chtějí do těch lázní.

V terezínském ghettu zemřely tisíce lidí. Byla to přestupní stanice před transporty do vyhlazovacích táborů.

Podstatné je to, že kdo šel dál, ten v Terezíně ještě viděl sanatorium. I když to tam bylo strašné. Ale pro ty, co šli dál, tam bylo ještě dobře.

Transport do Osvětimi... Věděli jste, co vás tam čeká?

Ne, nevěděli. Někdo to třeba tušil... Říkali nám, že se jede na práci.

A co váš chlapec?

Můj kluk se dostal do transportu jako první, protože mu umřel otec a jeho maminka zůstala sama, on byl jediné dítě a ona strašně vyváděla. Táta zemřel a teď ona měla jet pryč. A tak přišel za mnou a říká: *Já musím jet s mámou*. Přijeli do Osvětimi, transport pěti tisíc lidí. To ještě nebyly plynové komory. Z toho transportu vybrali sto kluků, ti museli kopat velikánskou jámu. Tam nahnali všechny ostatní, polili je benzinem, postříleli kulometem. Tehdy on viděl, můj kluk, svoji mámu naposled. Myslel si, že jí pomůže, když pojede s ní...

Měla jste o něm nějaké zprávy?

Z Osvětimi museli, ne že směli, ale museli jednou za čtvrt roku napsat korespondenční lístek. Psaný německy, kde jim přesně řekli, co můžou psát. Já jsem dostala asi dva tyhle lístky. *Pracuji tady, mám se dobře, máme dost jídla*. Nic víc. Člověk už byl tak připitomělý, že já si říkala, no výborně, on se tam má dobře, tak co. Takže když my jsme se pak dostali

do transportu, myslela jsem, že se tam sejdeme. Budeme pracovat a nějak bude... Ale bohužel. Kdo tam nebyl, nedovede si Osvětim představit.

Jaký byl rozdíl mezi Osvětimi a Osvětimí-Birkenau?

Celý areál Osvětimi není jeden tábor. Je to možná deset táborů. Je tam mužský tábor, ženský tábor, romský tábor... Proto taky nebylo možné v Osvětimi někoho najít, jako třeba já jsem hledala svého kluka. Všichni kluci byli ostříhaní dohola, stejné hadry, nebylo možné je od sebe rozeznat. V září 1943 začaly další transporty. První transport v počtu pět tisíc lidí přijel do rodinného tábora Birkenau. Tito lidi měli v papírech poznámku „šest měsíců Sonderbehandlung“. Nikdo nevěděl, co to znamená. Nebyli oholení, nechali jim vlasy a byl to první tábor, kde byly rodiny v jednom lágru. Na jedné straně byly mužské a na druhé ženské ubikace.

Jak vypadal váš transport v prosinci 1943?

Tři dny jsme jeli v dobytčáku. Musíte si představit, že je tam tma, je tam zima, je tam jedno malý okýnko nahore, je tam kbelík na potřeby, to se vždycky vylije tím oknem. Zima, malé děti, staří lidi, už taky mrtvolky, všechno pohromadě. Jede se na východ, to už lidi věděli. Kdo to znal, tu cestu přes Ostravu, říkal: *Je zle, jedeme na východ*. Když přijedete do Osvětimi, tak po těch třech dnech už jste úplně hotový. Najednou světlo, velký světlo, reflektory, esesáci v řadě, velký psi, otevrou se vrata v tom vagonu: *Los, los, raus, raus!* Všechno jsme tam museli nechat, že to přivezou za námi. Byla hrozná zima. Vyhнали nás z vlaku a nahnali na nákladáky. Všude byl led, klouzalo to. Byl to nejsmutnější okamžik mého putování. Dostali jsme se na ten nákladák a můj táta, který byl strašný optimista, teď už neříkal: *Bude líp, bude líp...* Vzal nás se sestrou, každou z jedné strany, kolem ramen a řekl: *Holky, to je koncentrák. To já už nepřežiji. Držte spolu*. To jsem viděla otce naposled.

Jaké panovaly v Osvětimi poměry, když jste tam přijeli?

Byl to druhý transport, který přijel do rodinného tábora. Byla tam bída a nouze. Jídlo se nosilo v sudech od piva. Představte si dvě holky, takhle slabé, dostanou takový háky, kurty, jedna vpředu, jedna vzadu. Sud od piva, velký, snad hektolitr, a v tom polévka, takzvaná polévka, nebo takzvaný čaj nebo kafe. A to se nosilo z jednoho bloku do druhého třikrát denně. Ráno černou vodu, v poledne rezavou vodu a večer zase černou vodu. Tak to bylo jídlo. Dělal to vždycky holky. Za to nošení byla jako mzda jedna polívka navíc, tak to vždycky dělal někdo, kdo to potřeboval. Já to taky nějaký čas dělala, a sice proto, že můj táta byl strašně slabý. Sestra byla malá, ta ho tak trochu hlídala. V Osvětimi, jako to bylo už v Terezíně, byl takzvaný dětský domov. Některá děvčata, co byli třeba míšenci, dostala balíčky. A táta si přál něco sladkého. Tu polívku už nemohl. Tak já jsem nosila ten sud a dostala jednu polívku navíc, sestra ode mě polívku vzala a šla ji vyměnit za něco sladkého, třeba za kostku cukru. Takhle jsme to patlaly asi dva měsíce, potom už jsem to neunesla, no taky taková slabá holka. Nakonec jsem onemocněla, v zimě, už jsem nemohla. Tak jsem sklápěla.

Jak probíhalo „lčení“?

Dostala jsem se do takzvané nemocnice. To byl zase osud. Přišla ke mně doktorka Češka. A řekla: Já tě vezmu s sebou. Vzala mě do té takzvané nemocnice. Tam jsem byla asi dva měsíce, nechali mě prostě ležet, protože když jsem se pak probudila, ta doktorka mi řekla: Co děláš? Ty jsi živá? Já jsem ti vůbec nic nedala, protože nemám léky a u tebe už nebyla žádná naděje, že se uzdravíš. Ale já se přece jenom uzdravila...

V Osvětimi byla spáchána největší masová vražda na československých občanech.

Dělali to zase šikovně... Bylo to k narozeninám Masaryka. V tu noc šel

Jako mladá dívka prošla v prosinci 1943 vstupní branou do osvětimského pekla

Foto: archiv Dory Peškové

Gita Steinová sdílela se svou o osm let starší sestrou společný osud. Po návratu z koncentračního tábora se několik let léčila z tuberkulózy. Dodělala si maturitu a studovala medicínu, ale studia nedokončila. Celý život pracovala jako laborantka ve vinohradské nemocnici.

Foto: archiv Dory Peškové

celý první transport do plynu. To už byly plynové komory a celý transport, skoro celý, jak přijel, šel do plynu. Oni to dělali tak, že uzavřeli celý lágr, nastavili autobusy, lidi museli nastoupit, nic nevěděli, oni jim říkali, že jedou na práci. Tak nastoupili, ale

druhý den přivezli autobusy, nebo nákladáky, to už nevím, jejich hadry zpátky. Pak lidi už věděli. A komín kouřil vesele. Některé z toho vyjímali, třeba dvojčata. Na těch dělal Mengele pokusy, lékařské pokusy. Ty vynechali, ti tam zůstali, ale málo, skoro všichni šli, celý transport.

A 15. června 1944 uplynulo vašich šest měsíců...

My jsme už věděli, co to je „šest měsíců“. Zvláštní zacházení, my už jsme to věděli. Koncem května začali dělat selekce. Vybrali mladší lidi. Starší a nemocné poslali zpátky. Já po té nemoci ještě byla špatná. Měla jsem tyfus a zápal plic. To víte, bylo to ještě nedoléčené. Nohy jsem měla takhle oteklé, a teďka selekce. Samozřejmě že když jsem šla, hnali mě zpátky. Moje sestra, ta mě ze všeho vždycky vytáhla, chodila do toho Kinderheimu, tam přece měli nějaké zprávy, tak přišla a říkala: *Musíme pryč, my musíme pryč, my se musíme dostat ven z toho.* Ona ale byla ještě mladá, ještě tam nesměla chodit. Ale šla, na tu selekci. Šla a vzali ji. A teď přišla: *Musíš jít, ještě jednou.* Náhodou, byla to zase náhoda, u toho Mengeleho vždycky asistovala nebo asistoval někdo z vězňů, a teď to byla zase česká doktorka a ta se mi dívala na ty nohy: *Co je to? Co jsi dělala?* Já jsem jí to řekla, že jsem byla nemocná. *To mu nesmíš říct! Umiš německy? Jo. Tak mu řekni, že jsi spadla z palandy a že to do dvou tří dnů bude dobrý.* Já to vykoktala. A on mě vzal. Prošlo mi to. Tak jsem se dostala s tím transportem pryč. Maminka tam samozřejmě zůstala, už byla stará, slabá. Ta tam zůstala, jako všichni staří a děti.

Takhle jste se tedy dostala z Osvětimi...

My jsme odjeli z Osvětimi někdy kolem 15. června, přesně to datum nevím. Tam se odehrávaly strašné scény. Oni například mladým ženským, co měly malá děvčata, dali na vybranou, jestli tam chtějí s těmi dětmi zůstat, nebo jestli chtějí jít

s transportem. To byly strašné scény. A ty ženy tam většinou zůstaly, dobrovolně. Jedna jediná, co si pamatuju, šla s námi. My jsme to tenkrát strašně odsuzovali. Dítěti nemohla pomoci, to je pravda, ale nechat tam malé dítě a jít... Je to věc názoru. Takže my jsme z Osvětimi odjeli. Byly to transporty pěti set ženských, do nějakého pracovního lágru v Němecu. Dostali jsme se do Hamburku. Měli jsme uklízet po náletech, ke konci jsme stavěli takové nouzové baráčky. Nebylo to nejhorší. Tam nějaké to jídlo bylo, sice málo, ale přece jenom něco.

Odtud jste se dostala ještě do Bergen-Belsenu?

Někdy koncem března nebo tak nějak, když už viděli, že mají prohráno, všechny ty lágry likvidovali. A nás hnali pěšky do Bergen-Belsenu. To byl snad nejhorší tábor. Protože to už nebyl tábor, to byl hřbitov. My jsme tam přišli, bez jídla, bez pití. A byl to velký, velký areál, nic než mrtvoly. Dvnitř už se nikdo nedostal, protože tam byli nemocní, mrtví, všechno pohromadě. A byli jsme tam čtrnáct dní. Za těch čtrnáct dní jsme neviděli vodu, nic, nic. Dvnitř jsme se nedostali, byli jsme jenom venku.

Tábor Bergen-Belsen osvobodili Britové...

Ano, asi kolem 15. dubna. To byl jejich první tábor, co viděli. Když přišli, nevěděli vůbec, co mají dělat, co mají těm lidem dát. Chtěli něco dělat, tak uvařili nějaký ajntopf. Lidi to snědli, ale byl to pro ně jed, žaludek to nevydržel. Mimoto byl lágr strašně zavšivený a byl tam skvrnitý tyfus. Já si jen pamatuju, že jsem pořád lezla někde po zemi a hledala vodu. Nic víc z té doby si nepamatuju. Potom nás odvezli do nějakých špitálů na léčení. Tam jsme byli od toho dubna do 15. července. Ten den za mnou zase přišla moje ségra bláznivá: *Poslední, poslední možnost dostat se domů, zítra musíme jet vlakem, je to poslední vlak, který jede domů.* Tak jsme jely a dostaly se domů.

Jaký byl návrat do Prahy?

Praha byla postižena bombardováním, ale nijak moc. Nepůsobilo to tak na mě, protože jsem viděla horší věci. V Hamburku jsem viděla celé čtvrtě zničené. Lidi na ulici poznali, odkud člověk přišel. Byli vcelku slušní. Pokud mohli, tak mu něco dali nebo tak. U mě to bylo složitější, že jsem nemluvila dobře česky, že jsem to koktala. Gita, moje sestra, byla pak dva roky po různých ozdravovnách, aby se dostala alespoň z nejhoršího.

Vrátila jste se domů a šla žádat o potvrzení o národní spolehlivosti. Jak jste dopadla?

Když jsem přišla domů, vážila jsem pětatřicet kilo, ručičky a nožičky jako špejle. Potřebovali jsme papíry, národní spolehlivost. A tak jsem šla, protože jsem byla v Praze, na úřad a říkám, že bych potřebovala tu národní spolehlivost. Tam seděl takový obtloustlý pitomec, a co že mě to napadá, vždyť jsem z Karlových Varů, a co na něm chci, vždyť tam byli jenom Němci. Národní spolehlivost jsem nedostala. A tím, že mi to nedal, vzal mi všechnen elán, co jsem měla.

Zůstaly jste se sestrou samy. Měly jste alespoň nějaké vzdálené příbuzné?

Ano, z matčiny strany. Něco u nich nechala. Skoro nic nám nevrátili. Mám jediné tenhle prsten a sestra řetízek, co jsme dostaly. Věci tam byla spousta. Někaké peníze jim nechala i babička. Celou dobu, my neměly ani korunu, sestra byla nemocná, nic nám nedali, žádné peníze. Den před měnovou reformou, v květnu 1953, mi přišla poštou vkladní knížka na deset tisíc. Sestře taky. To už nebylo k ničemu. Dodnes ji mám schovanou.

Jak jste se po válce našli se svým chlapcem?

V Praze existoval repatriační úřad. Byli tam hlášení ti, co se vrátili, měli tam jejich seznamy. A dávali nám takové růžové kartičky, tu ještě mám doma, jako doklad, že jsme se vrátili. Můj budoucí manžel bydlel před transportem v Karlíně. Zjistila jsem na tom úřadě, že se vrátil, ale nezjistila jsem, kde je. Tak jsem se vydala do Karlína, kde bydlívali. Správcová mi řekla, že tam byl, ale že odjel do Pardubic. On mě na tom úřadě taky hledal, taky věděl, že jsem se vrátila, a taky nevěděl, jak mě najít. My se

Egon Pešek v čele prvomájového průvodu sociálních demokratů v Pardubicích v roce 1947

Foto: archiv Dory Peškové

Od loňského roku bydlí v Praze na Hagiboru s výhledem na novou budovu Rádia Svobodná Evropa

Foto: Jaroslav Rokoský

museli na tom úřadě hlásit a jednou jsme se tam úplně náhodou srazili.

Jak jste se dívala na počínání českých komunistů?

My, jako židovská mládež, jsme byli před válkou hodně nalevo. Když jsme slyšeli, jak vypadají kibucy, tak to byl čistý komunismus, tak jsme si to tenkrát představovali. Nečekali jsme tehle komunismus, co přišel.

Po únoru 1948 byla vaše továrna na perník znárodněna a museli jste odejít z Pardubic. Jak na tu dobu vzpomínáte?

Byli jsme ještě vystrašení z koncentráku, a teď zase strach. Nebylo dovolání, nebyla spravedlnost. Co jste mohl dělat?

V 50. letech jste žili v Karlových Varech. Vědělo se o lágrech na Jáchymovsku?

Vědělo. Nesmělo se to vědět, ale lidi věděli. Jenže jste měl rodinu. Věděli jsme, že není pomoci. Oni mají moc, oni mohou všechno. Každý hleděl chránit svoji rodinu. Pomoc nebyla. Nikdy jste nevěděl, co vytáhnou, co bude.

Jak se pohlíželo na Němce?

Nikdo je neměl rád. Moje sestra ještě dneska nemluví německy. Když něco potřebuje přeložit, tak mi volá. Nechtěla a nechce mluvit německy. Říká mi: *Jak s nimi můžeš mluvit?* Odpovídám, že jsou to jiní lidé a že kultura za to nemůže. Já jsem v tom vyrostla. Z české kultury neznám

tolik jako z německé. Můj manžel taky řekl, že se doma nebude mluvit německy. Zlomilo se to až v Kadani. Tam byl Kulturverband. Divadlo. V češtině dnes dělám víc chyb než v němčině. Víc se mi vybavuje v němčině.

Jak byste přiblížila mladé generaci nebezpečí totality?

Dneska máte zase hospodářskou krizi. To byl vlastně začátek toho všeho. Byla nezaměstnanost. Lidi neměli práci, neměli co jíst. Na to Hitler lidi nachytil. Tohle bylo stéblo, kterého se chytli. A že se dají lidi ovlivnit, už dneska víme. To samé bylo v Rusku v roce 1917. A tak je to vždycky, lidi se chytají strašně lehce.

pd

Německá bezpečnostní opatření v Protektorátu Čechy a Morava na začátku války

JAN VAJSKEBR, RADKA ŠUSTROVÁ

Nedílnou součástí německé okupační moci v Protektorátu byl od jeho vzniku potlačovací aparát. Ochranka Adolfa Hitlera v Brně v březnu 1939.

Foto: VÚA

Okupace českých zemí nacistickým Německem a vytvoření Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 znamenaly pro české obyvatelstvo šok, který vzápětí vystřídal odhodlání dát najevo svůj nesouhlas. Individuální projevy odporu záhy přerostly v organizované odbojové hnutí. Jedním z jeho hlavních cílů se stalo vybudování podzemní armády, která měla v případě vojenské porážky Německa nebo jeho zhroucení ovládnout prostor českých zemí, odzbrojit okupační jednotky, obsadit důležité budovy a zajistit veřejný pořádek. V čele těchto snah stála ilegální vojenská organizace Obrana národa, která vytvořila hierarchicky organizovanou strukturu s velitelskými stupni a rámcovými útvary. Na druhé straně podnikala německá okupační moc kroky, které měly takovému scénáři nejen zabránit, ale pokud možno mu i předejít. Protektorát hrál v německých přípravách na válku důležitou roli. Poskytoval nástupní prostor pro útočící vojska a zároveň sloužil jako tranzitní území, přes které vedly komunikační linie z Bavorska a Rakouska do Slezska a k novému spojenci Německa – Slovenskému štátu. Neméně důležitý byl i hospodářský význam českých zemí z hlediska zbrojní výroby. Protektorátní zbrojovky produkovaly řadu kvalitních zbraňových systémů, z nichž některé, jako například obrněná technika, představovaly pro Wehrmacht velmi žádaný artikl.

STAV NĚMECKÉHO POTLAČOVACÍHO APARÁTU V LÉTĚ 1939

Nejvážnějšího protivníka rodícího se českého domácího odboje představoval rozsáhlý potlačovací aparát nacistického Německa.¹ Ačkoliv bylo české vnitrozemí okupováno teprve od března 1939, německé represivní složky se na protektorátní poměry rychle adaptovaly. Toto tvrzení dokládá i skutečnost, že se jejich struktura změnila v příštích letech poměrně málo.

Udržení pořádku v Protektorátu měl na starosti SS-Brigadeführer Karl Hermann Frank coby vyšší velitel SS a policie (*Höhere SS- und Polizeiführer/HSSuPF*).² V době míru vykonávali HSSuPF inspekci podřízených složek a při mobilizaci přebírali *zvláštní úkoly podle zvláštních směrnic*, což neznamenovalo nic jiného než provádění policejné-bezpečnostních opatření.³ Frank byl do funkce HSSuPF jmenován 28. dubna 1939 a podléha-

ly mu veškeré jednotky a služebny uniformované i neuniformované policie a SS v Protektorátu.⁴ Nedisponoval však velitelskou pravomocí nad armádními formacemi, v jejichž čele stál v Protektorátu zmocněnec Wehrmachtu u říšského protektora (*Wehrmachtsbevollmächtigte beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren/WBv*). Prvním zmocněncem Wehrmachtu byl jmenován generál pěchoty Erich Friderici. Z pozice své funkce velel

- 1 Pod pojem potlačovací aparát autoři zahrnují veškeré policejní, zpravodajské, vojenské a paramilitární složky, které byly určeny nebo mohly být využity k potírání odbojového hnutí či vnitřních nepokojů. K formování a struktuře německého bezpečnostního aparátu viz BUCHHEIM, Hans – BROSZAT, Martin – JACOBSEN, Hans-Adolf – KRAUSNICK, Helmut: *Anatomie des SS-Staates*. Walter, Olten a Freiburg im Breisgau 1965; v češtině GRÜNBURG, Karol: *SS – Hitlerova černá garda*. Svoboda, Praha 1981, v reedici Naše vojsko, Praha 2007.
- 2 Instituce HSSuPF vznikla rozkazem říšského vůdce SS z 13. listopadu 1937 v rámci příprav na očekávaný válečný konflikt. Aby bylo zajištěno jednotné řízení všech represivních složek podřízených říšskému vůdci SS a šéfovi německé policie při říšském ministerstvu vnitra Heinrichu Himmlerovi, byl v rámci každého branného okruhu jmenován vyšší velitel SS a policie coby jeho osobní zástupce na daném území. *Národní archiv* (dále jen NA), fond (dále jen f.) Úřad říšského protektora – státní tajemník (ÚŘP-ST), sign. 109-1/87, Der Reichs- u. Preußische Minister des Innern, Pol.O.-Kdo. g 1 Nr. 537/37 (g.Rs.) (13. 11. 1937).
- 3 NA, 109-1/87, Poznámka k výnosu o zřízení funkce HSSuPF (1. 7. 1939); obecně k tématu BIRN, Ruth Bettina: *Die Höheren SS- und Polizeiführer. Himmlers Vertreter im Reich und in den besetzten Gebieten*. Droste Verlag, Düsseldorf 1986.
- 4 NA, 109-1/87, Výnos říšského vůdce SS a šéfa německé policie na ministerstvu vnitra, O. Kado. O (O 1) 1 Nr. 47/39, cit. podle RPiBM, Nr. IA 838/4569/39 (4. 5. 1939).

místním armádním útvarům včetně vojenské kontrarozvědky (*Abwehr*) a ujímal se rovněž velení všech vojenských, policejních i paramilitárních složek v případech potlačování rozsáhlejších nepokojů.⁵

K výstavbě potlačovacího aparátu na území Protektorátu došlo současně s formováním civilní správy. Koordinaci bezpečnostních složek dostal na starost velitel bezpečnostní služby a bezpečnostní policie (BdS).⁶ Jako první zastával tuto funkci bývalý velitel Operační skupiny 1 (*Einsatzgruppe 1*) SS-Oberführer vrchní vládní rada dr. Otto Emil Rasch, ještě v létě 1939 jej však nahradil bývalý velitel *Einsatzgruppe 2* SS-Oberführer vládní ředitel dr. Franz Walther Stahlecker. BdS teritoriálně podléhaly dvě úřadovny tajné státní policie, úřadovna kriminální policie a centrála bezpečnostní služby, zatímco jejich nadřízené instance se nacházely v Berlíně, spojené v personální unii osobností SS-Gruppenführera Reinharda Heydricha.⁷

Organizační struktura bezpečnostní policie (*Sicherpolizei*/Sipo), která se skládala z tajné státní policie (*Geheime Staatspolizei*/Gestapo) a kriminální policie (*Kriminalpolizei*/Kripo), byla vytvořena na území Protektorátu už v létě 1939. Úřadovny tajné státní

policie (*Geheime Staatspolizei*) vznikly v Praze a Brně. Jejich kostru tvořily operační skupiny (*Einsatzgruppe 1, 2*) a jim podřízené operační oddíly, které vstoupily do Čech bezprostředně za německou armádou a organizovaly zatýkání skutečných či potencionálních odpůrců okupačního režimu. Do čela pražské úřadovny byl jmenován SS-Sturmabführer vládní rada dr. Hans Ulrich Geschke, moravské velel od srpna 1939 SS-Sturmabführer vrchní vládní rada Günther Hermann. Podřízeným stupněm byly venkovní služebny Gestapa (*Aussendienststelle*) a komisariáty pohraniční policie (*Grenzpolizeikommissariat*), které působily zpravidla v sídlech oberlandrátů.⁸ V Čechách vzniklo celkem jedenáct venkovních služeben, kdežto na Moravě šest a k tomu tři komisariáty.⁹ Jejich osazenstvo tvořili profesionální policisté převlečení z Německa, doplnění o české Němce, kteří mohli novému zaměstnavateli nabídnout znalost češtiny a místních poměrů. Jednotlivé referáty Gestapa vedly boj s protivníky nacistického režimu, tedy především s českým komunistickým a nekomunistickým odbojovým hnutím. Při vyšetřování využívaly kromě klasické kriminalistické práce také síť důvěníků

a donašečů a brutálních vyšetřovacích metod. K věznění zatčených odbojářů Gestapo disponovalo původními věznicemi československé justice a později pro zvýšení kapacity provizorně upravilo další objekty.¹⁰

Struktura kriminální policie byla o něco jednodušší a méně členitá. Nejvyšší organizační jednotku Kripo v Protektorátu představovala úřadovna, později řídicí úřadovna kriminální policie (*Kriminalpolizeistelle*/Kriminalpolizeileitstelle) v Praze. Podřízena jí byla úřadovna v Brně a síť venkovních služeben. Úkolem Kripa v Protektorátu se stalo vyšetřování kriminálních trestných činností protektorátních Němců, ale zasahovalo také proti českému obyvatelstvu. Podílelo se například na potírání hospodářské kriminality nebo pracovních deliktů. Dohlíželo také na činnost protektorátní neuniformované policie.¹¹

Budování organizace bezpečnostní služby říšského vůdce SS (*Sicherheitsdienst RF-SS*) v Protektorátu probíhalo oproti bezpečnostní policii s jistým zpožděním. Její příslušníci se rovněž bezprostředně podíleli na okupaci českého vnitrozemí a v rámci operačních skupin vytvářeli zvláštní oddíly SD (*SD-Sonderkommandos*). V létě 1939 pak z pražského zvláštního oddílu, kterému

5 K úkolům WBv viz pamětní spis gen. Fridericchiho, *Vojenský ústřední archiv* Praha (dále jen VÚA), f. Wehrmachtsbevollmächtigte beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren (WBv), karton 1, Zusammenstellung über die Aufgaben und Arbeiten der Dienststelle des WBv während des zweijährigen Bestehens, dále jen WBv – Zusammenstellung (2. 4. 1941).

6 Originální označení funkce bylo zpočátku Befehlshaber der Sicherpolizei, resp. SD-Führer und Befehlshaber der Sicherheitspolizei im Protektorat Böhmen und Mähren, od 1. října 1939 pak Befehlshaber der Sicherpolizei und SD (BdSuSD, zkráceně BdS).

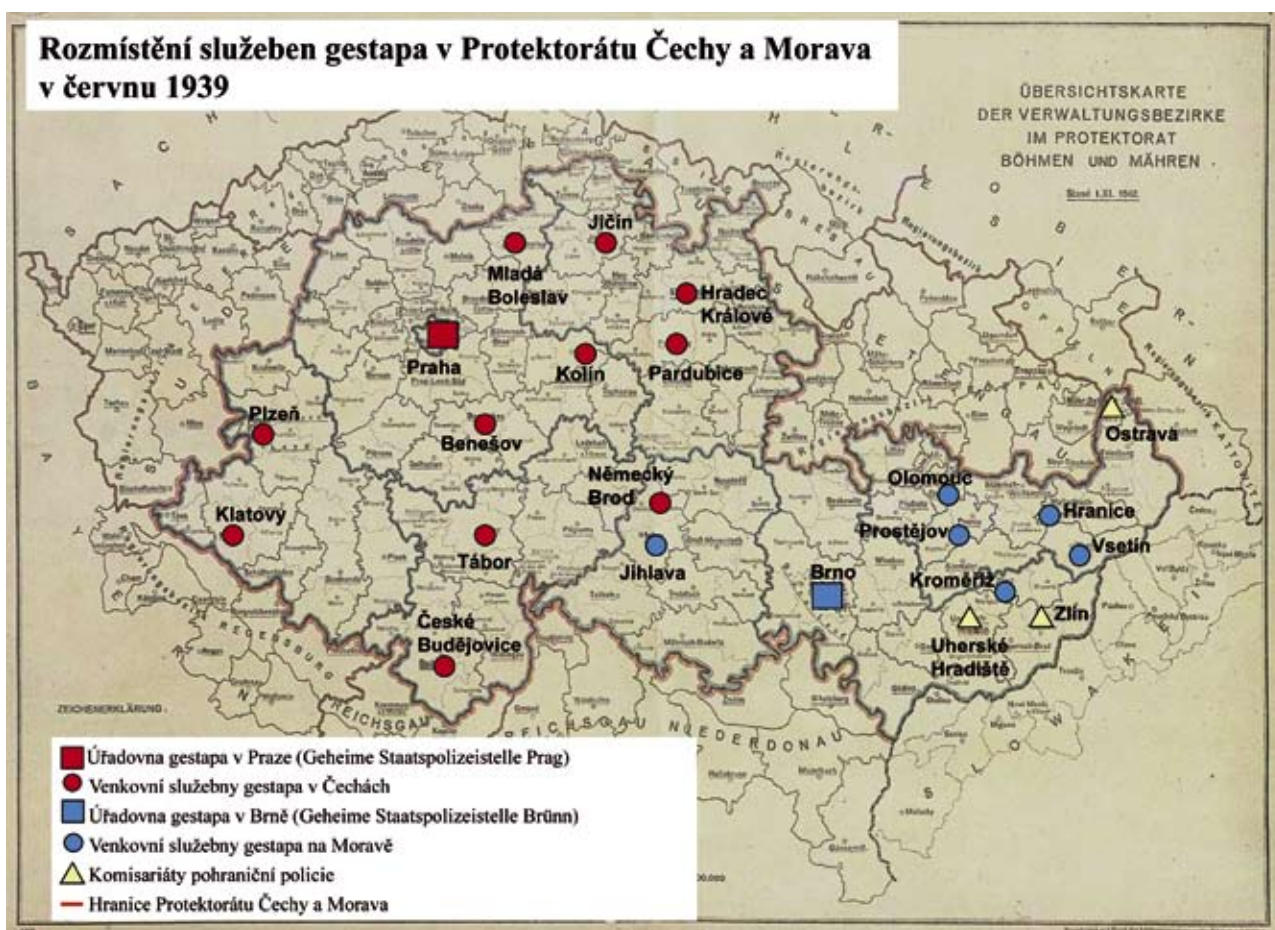
7 Reinhard Heydrich řídil zároveň Hlavní úřad bezpečnostní policie (HA Sipo) a Hlavní úřad bezpečnostní služby (HA SD).

8 Oberlandráty (OBL) – první instance okupační správy. Jejich úkolem byla kontrola protektorátních úřadů a výkon státní správy pro německé občany v Protektorátu. Termín označoval zároveň správní jednotku i jejího představeného. Více ŠISLER, Stanislav: Studie o organizaci a působnosti nacistické okupační správy v českých zemích v letech 1939–1945. In: *Sborník archivních prací* (dále jen SAP), č. 1/1972, ročník XXII. MV ČR, Praha, s. 183–214.

9 Venkovní služebny se v Čechách nacházely v Benešově, Českých Budějovicích, Německém (Havlíčkově) Brodě, Jičíně, Klatovech, Kolíně, Mladé Boleslavi, Hradci Králové, Pardubicích, Plzni a Táboře, na Moravě působily venkovní služebny v Jihlavě, Kroměříži, Olomouci, Hranicích, Prostějově a Zlíně a komisariáty pohraniční policie v Moravské Ostravě, Vsetíně, Uherském Hradišti s podřízenou stanicí v Hodoníně a pobočkou ve Frýdku.

10 K formování, struktuře a činnosti německé bezpečnostní policie v Protektorátu viz SLÁDEK, Oldřich: *Zločinná role gestapa*. Naše vojsko, Praha 1986.

11 SLÁDEK, Oldřich: *Ve znamení smrtihlava. Nacistický protipartyzánský aparát v letech 1944–1945*. Naše vojsko, Praha 1991, s. 23.

Sít služben Gestapa v Protektorátu Čechy a Morava

Foto: archiv Radky Šustrové

velel SS-Obersturmbannführer Ehrlicher, vznikla ústředna SD pro Čechy a Moravu (*SD-Zentralstelle für Böhmen und Mähren*).¹² Do jejího čela se později dostal SS-Obersturmbannführer Horst Böhme, osobní známý Reinharda Heydricha. Po počátečních improvizacích se podařilo do konce roku 1939 vytvořit síť SD, složenou

ze služben, venkovských služben a blokových poboček, která zpravidla pokrývala celé území Protektorátu.¹³ Řídící členové SD přišli takřka bez výjimky z Německa, ale informátory byli především čeští Němci, ale i Češi, ať už pracovali bezplatně, za občasnou úplatu nebo pravidelný plat. S jejich pomocí SD

sledovala všeobecnou situaci v Protektorátu a v denních zprávách podávala hlášení o náladách a smýšleních obyvatelstva v Protektorátu.¹⁴ Vypracovávala také na žádost svých nadřízených expertizy na konkrétní témata nebo posudky na vybrané osoby. Navíc působila agenturně proti českému odboji a zjištěné in-

¹² Na počátku listopadu 1939 byla centrála přejmenována na řídicí úsek SD v Praze (*SD-Leitabschnitt Prag*).

¹³ V letech 1939–1942 působilo v Protektorátu patnáct služben SD (Praha, České Budějovice, Plzeň, Hradec Králové, Jihlava, Brno, Moravská Ostrava, Jičín, Kladno, Klatovy, Kolín, Olomouc, Pardubice, Tábor a Zlín) a další dvě jen do roku 1940 (Německý Brod, Mělník). Venkovské služební existovaly pouze dvě (Praha, Třeboň).

¹⁴ První denní hlášení (*SD-Tagesbericht*) vyšlo 3. června 1939. Navazovalo tím na zprávy vydávané operačními skupinami.

formace postupovala Gestapu k exekutivním zásahům.¹⁵

Mezi bezpečnostní složky lze počítat rovněž vojenskou zpravodajskou službu (*Abwehr*). Na rozdíl od výše jmenovaných institucí nepodléhala říšskému vůdci SS, resp. jeho zástupci v Protektorátu, vyššímu veliteli SS a policie, ale vedoucímu zahraničního kontrašpionážního oddělení na vrchním velitelství Wehrmachtu (OKW), admirálu Wilhelmu Canari-sovi. V Protektorátu byla přiřčena ke služebně zmocněnce Wehrmachtu u říšského protektora a organizována do služebny kontrarozvědky v Praze (*Abwehrstelle/AST Prag*) s pobočkou (*Abwehrnebenstelle*) v Brně a speciální skupinou v Moravské Ostravě. Úkol kontrarozvědky spočíval jak v aktivních operacích, tedy rozkrývání českého odboje, tak v ochraně vojenských útvarů a zařízení před infiltrací nebo sabotážemi.¹⁶ V ochraně zbrojních podniků působila ve prospěch zbrojní inspekce Prag (*Rüstungsinspektion Prag*), která zodpovídala za nerušený chod válečné výroby.¹⁷

Důležitou a často opomíjenou roli hrála v okupovaných zemích německá uniformovaná, tzv. pořádková policie (*Ordnungspolizei/Orpo*). Jejími hlavními složkami byly ochranná policie (*Schutzpolizei/Schupo*) využívaná pro strážní službu a pohotovostní zásahy, obecní policie (*Schutzpolizei der Gemeinden*) určená k pochůzkové službě ve větších městech a četnictvo (*Gendarmerie*) sloužící na venkově. Vedle toho k Orpo náležely další organizace,

jako nouzová technická služba, protipožární policie atd. Ochranná policie se v podobě dvou policejních operačních skupin (*Polizei-Einsatzgruppe 1, 2*) zúčastnila už obsazení českých zemí.¹⁸ Prvním velitelem pořádkové policie v Protektorátu (*Befehlshaber der Ordnungspolizei/BdO*) byl jmenován plukovník ochranné policie Rudolf Querner, velitel *Polizei-Einsatzgruppe 1*. Už 20. května 1939 ho však nahradil generálporučík ochranné policie Jürgen von Kamptz, který dostal za úkol zformovat stálou policejní strukturu v Protektorátu. Původní operační skupiny byly v červnu 1939 přetransformovány na pluky, které zůstaly rozmístěné podle stejného teritoriálního principu. V Čechách působil policejní pluk 1 s velitelstvím v Praze, kterému podléhalo šest praporů. Policejní pluk 2 byl dislokován na Moravě se štábem v Brně a disponoval čtyřmi prapory. Četnictvo pak působilo decentralizovaně v rámci tzv. samostatné uniformované služby a plnilo příkazy představitelů místní německé správy. Na přelomu července a srpna 1939 také došlo k vystřídání všech nasazených útvarů jednotkami z Německa. Úlohou pořádkové policie bylo udržování veřejného pořádku, ostraha objektů, dopravní záležitosti, protipožární činnost atd. Byla i důležitým prvkem při potlačování nepokojů nebo při rozsáhlých represivních akcích.¹⁹

Německé velení nepohrdlo ani českou, resp. protektorátní policií. Ta sice byla hned po okupaci českých zemích částečně odzbrojena

a neutralizována, přesto stačila v prvních týdnech okupace utrhnout lví podíl na zatýkání německých a českých komunistů a sociálních demokratů, ale i aktérů protiněmeckých projevů. Po kladných zkušenostech se záhy začaly především ze strany německé civilní správy ozývat hlasy požadující její znovuvyzbrojení a intenzivnější využití. Česká, nyní už protektorátní policie tak byla reaktivována a nasazena na poměrně široký okruh činností, pouliční hlídkovou službou a ostrahou objektů počínaje a asistencemi ve prospěch Gestapa konče. Stejně jako v časech samostatného Československa se dělila na policii uniformovanou (četnictvo, vládní a obecní uniformovaná policie) a neuniformovanou (vládní a obecní kriminální policie). Až do roku 1942 sice podléhala protektorátnímu ministrovi vnitra, ale její bezprostřední kontrolu prováděl německý velitel pořádkové policie. Organizace se dále členila na jednotlivá policejní velitelství, úřady a expozitury.²⁰

Dalšími ozbrojenými protektorátními formacemi byly finanční stráž, zrušená na podzim 1940, a zejména vládní vojsko. Vrchním velitelem tohoto útvaru byl formálně státní prezident. Organizačně se členilo na generální inspektorát, jemu podřízené tři inspektoráty a dvanáct smíšených praporů. Mezi složky potlačovacího aparátu je zařazeno pouze s ohledem na strážní úkoly, které mu zadával zmocněnec Wehr-

15 Ke vzniku, organizaci a výstavbě SD v Protektorátu viz BIMAN, Stanislav: Nacistická bezpečnostní služba v Protektorátě Čechy a Morava. In: *SAP*, 2/1972, ročník XXII, s. 297–356.

16 K organizaci a činnosti vojenské kontrarozvědky v Protektorátu viz TVARŮŽEK, Břetislav: *Abwehr v protektorátě Čechy a Morava (1939–1944)* I. a II. *Historie a vojenství* (dále jen HaV), 3/1993 a 4/1993. VĚH, Praha, s. 110–141 a 95–119.

17 TVARŮŽEK, Břetislav: *Abwehr... I*, s. 98–100.

18 VAJSKEBR, Jan: Organizace německé pořádkové policie při okupaci českých zemí. *HaV*, 2/2008, s. 63–73.

19 VAJSKEBR, Jan: *Organizační vývoj německé pořádkové policie na území Protektorátu Čechy a Morava od ukončení vojenské správy po reorganizaci na podzim 1939*. Rukopis.

20 Více MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír: *Dějiny policie a četnictva III. Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939–1945)*. Police history, Praha 2001, s. 55–91.

Součástí bezpečnostních opatření po vypuknutí války byla i zvýšená ostraha objektů. Na snímku příslušníci pořádkové policie Orpo.

Foto: NA

machtu. Do přímých represivních akcí zapojováno nebylo, nicméně šetřilo síly německých okupačních složek.²¹

Uniformované policejní složky doplňovaly ve strážních úkolech ještě jednotky SS, které zároveň tvořily silnou operační zálohu. Už během okupace českých zemí působily v rámci Wehrmachtu útvary *SS-Verfügungstruppe* (SS-VT), kdež-

to skupina *SS-Totenkopfverbände* (SS-TV) vstoupila do Čech samostatně pod osobním velením inspektora koncentračních táborů a velitele SS-TV *SS-Gruppenführera* Theodora Eickeho.²² Nejvýrazněji se její přítomnost projevila při ostraze Adolfa Hitlera během jeho brněnského pobytu. Po ukončení vojenské správy a stažení většiny nasazených jednotek zůstala v Praze *SS-Stan-*

darte Germania ve funkci strážního pluku (*Wachregiment Prag*), jehož úlohou byla zejména ostraha okupačních úřadů na Hradčanech a některých dalších institucí a lokalit. Na přelomu června a července 1939 ji pak vystřídala *SS-Standarte Der Führer*. Podobné úkoly v Brně zabezpečoval jeden prapor (*Sturmabteilung*) od 1. *SS-Totenkopfstandarte „Oberbayern“*, který střežil především

21 Více KALOUSEK, Miroslav: *Vládní vojsko 1939–1945. Vlastenci či zrádci?* Libri, Praha 2002.

22 Vojensky organizované jednotky SS se v době vypuknutí války dělily na dvě části: *SS-Verfügungstruppen* – útvary cvičené pro bojové nasazení, *SS-Totenkopfverbände* – ostrahu koncentračních táborů. Později byly sloučeny do *Waffen-SS*.

Německý okupační aparát využíval i služeb protektorátní policie

Foto: NA

ší letecké jednotky náležely pod velitelství VIII. letecké župy (*Luftgau VIII*). Nejsilnější z nich byla bombardovací eskadra *Kampfgeschwader 77* (KG 77), která vznikla 1. května 1939 na letištích ve Kbelích, v Brně a v Hradci Králové. Doplnovala ji jedna skupina těžkých stíhačů (I./ZG 76), zformovaná ke stejnému datu. Pod velení Luftwaffe náleželo i protiletadlové dělostřelectvo (*Flak*), které chránilo důležité vojenské cíle a průmyslové oblasti. Hlavním úkolem armádních jednotek v Protektorátu byla příprava na následující tažení. Do represivních akcí prakticky nasazovány nebyly, ale tvořily mohutnou zálohu pro případ vypuknutí povstání.²⁴ Až do srpna 1939 prováděla armáda také zajištění hranice se Slovenskem prostřednictvím vojenské služebny (*Heeresdienststelle*) 30 s velitelstvím v Uherském Hradišti. Teprve koncem srpna přešla tato odpovědnost na vrchního finančního prezidenta (*Oberfinanzpräsident/OFP*) župy Niederdonau a zčásti na OFP Troppau v Opavě v rámci tzv. zesílené pohraniční služby VGAD (*Verstärkter Grenzaufsichtsdienst*).²⁵

V případě potřeby mohlo německé vedení v Protektorátu využít i celou řadou polovojskových organizací. Ty tvořily nedílnou součást nacionálně-socialistické strany už před rokem 1933 a v Protektorátu vytvářely stejné struktury jako na území Německa. Patrně nejvýznamnější z nich byla organizace *Allgemeine-SS* (A-SS), kterou zde zastupoval XXXIX. úsek (*Abschnitt*). Skládal se z pražské 108. *SS-Standarte* a 107. *SS-Standarte* se štábem v Jihlavě. Vedle *Allgemeine-SS* v Protektorátu působily také *Sturmabteilungen* (SA), Nacionálně socialistický motoristický sbor (*Nationalso-*

objekty brněnského Gestapa. Početní stav obou jednotek přesahoval čtyři tisíce mužů.²³

Zdaleka nejpočetnější okupační složku na území Protektorátu však představovala německá armáda (*Wehrmacht*). Využívala objektů bývalé československé armády, včetně tří rozsáhlých výcvikových prostorů, a její posádky se nacházely prakticky v každém větším českém městě. V létě 1939 disponovala v Protektorátu řa-

dou prvoliniových jednotek. Některé setrvaly v místních posádkách od skončení vojenské správy, jiné přišly až v průběhu následujících měsíců. V případě pozemního vojska (*Heer*) šlo zejména o součásti 10. tankové divize, která se zde formovala, a dále některé útvary 5. tankové, 29. a 44. pěší a 1. a 2. horské divize. Vedle pozemních sil se v Protektorátu usadila také další složka německé armády – vojenské letectvo (*Luftwaffe*). Zdej-

23 VAJSKEBR, Jan: Nasazení SS-Totenkopfverbände při okupaci českých zemí. *Tereziánské listy*, 35/2007, Památník Terežín, s. 45–56.

24 K působení Wehrmachtu v českých zemích blíže TVARŮŽEK, Břetislav: Wehrmacht v protektorátě Čechy a Morava do roku 1941 (od dubna 1939 do podzimu 1941). *HaV*, 5/1992, s. 67–100; týž: Wehrmacht proti českému lidu za upevnění německví v protektorátě. *HaV*, 2/1994, s. 87–131.

25 TVARŮŽEK, Břetislav: *Wehrmacht v protektorátě*, s. 90–91.

zialistisches Kraftfahrkorps/NSKK) a Hitlerjugend (HJ). Ačkoliv se vojenská hodnota polovojenských organizací i jejich členů může jevit jako sporná, mohlo dojít k jejich využití při strážní službě nebo na pouliční uzavírky, kde nevalil slabý výcvik a další nedostatky.

ZMĚNY V NĚMECKÉM POTLAČOVACÍM APARÁTU V PROTEKTORÁTU V SOUVISLOSTI S VYPUKNUTÍM DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Jakkoliv lze německý okupační aparát v Protektorátu hodnotit už v létě 1939 jako konsolidovaný, přípravy na vypuknutí válečného konfliktu a hrozba potencionálních nepokojů donutila nacistické vedení učinit několik kroků, kterými celý systém notně pozměnilo. Opatření se týkala prakticky všech zmíněných složek, i když nejvíce zasáhla její uniformované formace, tedy armádu, SS a uniformovanou policii.

Území Moravy se stalo tzv. nástupovým prostorem (*Aufmarschgebiet*), který podléhal veliteli 14. armády, generálplukovníkovi Wilhelmu Listovi.²⁶ Úřad říšského protektora tak načas prakticky ztratil rozhodovací pravomoci nad touto oblastí. V případě nutnosti se uvažovalo nejen o vyhlášení civilního, ale i vojenského výjimečného stavu, při kterém by veškerá výkonná moc na celém území Protektorátu přešla do rukou armády, resp. jí přidělenému šéfovi civilní správy. Vrchní velitelství pozemního vojska dokonce vytvářelo základy případné-

ho štábu tzv. vrchního velitele Čechy (*Oberbefehlshaber Böhmen*).²⁷ Události však nabraly jiný směr, neboť k žádným větším nepokojům nedošlo a vzhledem k rychlému postupu německých armád v Polsku se Morava brzy dostala do hlubokého týlu. Správy nad celým územím Protektorátu se tak opět mohl ujmout říšský protektor. Rovněž velitelská pravomoc nad vojenskými jednotkami v Protektorátu přešla už 9. září 1939 na zmocněnce Wehrmachtu.²⁸

S vypuknutím války souvisely i rozsáhlé přesuny jednotek. Největší změny nastaly v sestavě německé armády. Prakticky všechny vojenské útvary, které byly v Protektorátu dislokovány, se účastnily tažení do Polska v rámci skupiny armád „Jih“. Hlavní síly 14. armády se koncentrovaly na území sudetské župy (vládní obvod Opava), Protektorátu (severní Morava) a západního Slovenska. Pro zásobování těchto jednotek byly sklady v nástupním prostoru urychleně zaváženy potřebným materiálem. Ze stejného důvodu se už od jara 1939 v okupovaných českých zemích rozšiřovala a opravovala silniční a železniční síť.²⁹

S tím, jak pokračovalo soustřeďování sil před zahájením válečných operací směrem k budoucí frontové linii, snižoval se i počet příslušníků Wehrmachtu v Protektorátu. Jestliže na konci července 1939 se zde nacházelo přibližně 34 tisíc mužů, v druhé polovině srpna klesl tento počet nejprve na 30 tisíc a na konci měsíce na pouhých 20 tisíc. Nahradily je však

obratem jiné síly. Předně sem bylo přesunuto pět pluků tzv. zemské ochrany (*Landschutz*), které podléhaly veliteli zemské ochrany I v Praze (generálporučík Speich) a veliteli zemské ochrany II v Brně (generálporučík von Tarbuck).³⁰ Z těchto formací byly k 15. říjnu 1939 postaveny dvě divize – 539. a 540. *Landeschützen-Division*, které v Protektorátu setrvaly prakticky až do konce války. Jednotky zemské ochrany nepředstavovaly žádnou impozantní vojenskou sílu. Skládaly se z přestárých a špatně vycvičených mužů, trpěly nízkými početními stavy a neúplnou výzbrojí. Nicméně úloha těchto týlových útvarů spočívala především v ostraze armádních objektů, k čemuž plně dostačovaly. Vedle jednotek zemské ochrany se v Protektorátu formovaly ještě 255. a 256. pěší divize, které však byly odsud odveleny už před koncem roku 1939. Stav pozemních sil německé armády tím vzrostl během několika dnů po vypuknutí války na čtyřicet tisíc.³¹

Ještě větší expanzi zaznamenala v Protektorátu *Luftwaffe*. Jestliže od poloviny dubna 1939 se pohyboval počet jejích příslušníků v Protektorátu mezi šesti až osmi tisíci, v průběhu dvou měsíců se radikálně zvýšil na 25 tisíc. Naopak ze tří oddílů protiletadlového dělostřelectva zůstal v Protektorátu jediný a zbylé dva byly ještě před vypuknutím války přesunuty blíže k budoucí frontě. V polovině září se tak na území Protektorátu nacházelo na 65 tisíc příslušníků německé armády.³²

²⁶ 14. armáda se při vypuknutí války stala společně s 8. a 10. armádou součástí skupiny armád „Jih (Süd)“ genplk. Gerda v. Rundstedta. K 1. září 1939 ji tvořil VIII., XVII. a XVIII. armádní sbor a záloha.

²⁷ TVARŮŽEK, Břetislav: *Wehrmacht v protektorátě*, s. 84.

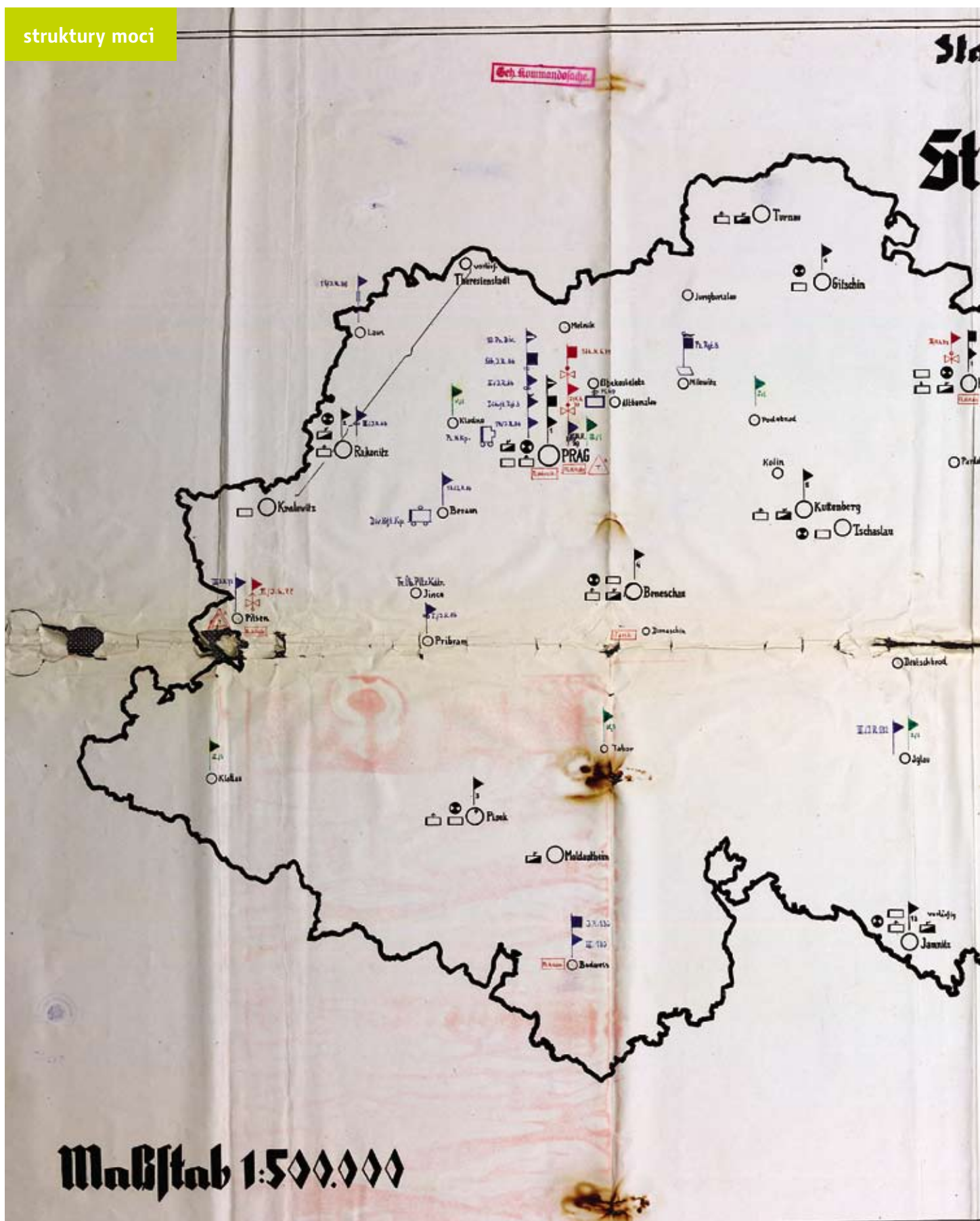
²⁸ Tamtéž, s. 94.

²⁹ Tamtéž, s. 85–89.

³⁰ Veliteli zemské ochrany I Prag (*Landeschützenkommandeur I Prag*) podléhal pluk 1, 2 a 3 s jedenácti prapory a Veliteli zemské ochrany II Brünn (*Landeschützenkommandeur II Brünn*) pak pluky 4 a 5 s devíti prapory. TVARŮŽEK, Břetislav: *Wehrmacht v protektorátě*, s. 95–96.

³¹ VÚA, f. WBv, k. 1, WBv – Zusammenstellung. Přehled útvarů wehrmachtu a SS.

³² Tamtéž.

Standorte der Wehrmacht: —Heer —Luftwaffe —Polizei

Standorte der Regierungstruppen

Dobová mapa znázorňující rozmístění jednotek německé armády a policie v Protektorátu v létě 1939

Foto: NA

V čele německého potlačovacího aparátu v Protektorátu stál Karl Hermann Frank. Na snímku je těsně před svou popravou 23. května 1946. Foto: repro Český národ soudí K. H. Franka

Na rozdíl od armády se bezpečnostní složky Velkoněmecké říše připravovaly především na zabezpečení týlu operujících vojsk a pacifikaci dobytých oblastí stejně jako na udržení klidu v zázemí. Mnohá opatření byla přijata i v Protektorátu Čechy a Morava. Vypuknutí války zdůraznilo význam policie na okupovaných územích. Po necelém půlroce činnosti bez stanovení základních kompetencí bylo 1. 9. 1939 působení německé bezpečnostní

policie na území Protektorátu upraveno zvláštním nařízením. Tento předpis určil její úkoly a kompetence.³³ Bezpečnostní policii, resp. jejím nadřízeným institucím, byly dány zcela mimořádné pravomoci: *Říšský protektor v Čechách a na Moravě a říšský vedoucí SS a velitel německé policie po dohodě s protektorem mohou k zajištění bezpečnosti a pořádku v Protektorátu Čechy a Morava činit potřebná opatření také mimo rámec stanovených prostředků. Mohou překračovat*

*určené pravomoci.*³⁴ Protektorát Čechy a Morava se navíc stal prvním územím, které bylo osídleno z nacistického hlediska „cizím“ obyvatelstvem. Proto byly svěřeny bezpečnostní policii především tyto úkoly: *Orgány německé bezpečnostní policie v Protektorátu Čechy a Morava mají úkol vyhledávat a potlačovat veškeré protistátní a protinárodní (orig. volksfeindliche – pozn. aut.) snahy na území Protektorátu Čechy a Morava a o výsledcích informovat říšského*

33 Jednalo se o Verordnung über den Aufbau der Verwaltung und die Deutsche Sicherheitspolizei im Protektorat B. u. M. K významu předpisu viz BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem*. Prostor, Praha 1999, s. 46–48; KRAUSNICK, Helmut – WILHELM, Hans-Heinrich: *Die Truppe des Weltanschauungskrieges. Die Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD 1938–1942*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1981, s. 26.

34 Verordnung über den Aufbau der Verwaltung und die Deutsche Sicherheitspolizei im Protektorat B. u. M., §13, citováno podle SCHWEGEL, Andreas: *Der Polizeibegriff im NS-Staat*. Mohr Siebeck, Tübingen 2005, s. 300.

protektora a jemu podřízené úřady....³⁵ V praxi však došlo k tomu, že říšský protektor byl vyřazen z rozhodovacích pravomocí v otázce bezpečnostní policie a veškerou výkonnou moc vykonával HSSuPF K. H. Frank. Jeho podřízení protektorovi v rovině funkce státního tajemníka zde nebylo zohledněno, neboť právě jako vysoký funkcionář bezpečnostního aparátu byl řízen přímo H. Himmlerem. Zároveň došlo s účinností od 1. září 1939 k přejmenování obou úřadoven Gestapa na úřadovny řídící (*Geheime Staatspolizeileitstelle*). Povýšení posílilo jejich pozice v potlačovacím aparátu a současně vedlo k definitivnímu zformování struktury tajné státní policie na území Protektorátu.³⁶ Svoji účinnost mělo Gestapo velmi záhy prokázat při zásazích proti české domácí rezistenci.

Mnohem více se začátek války dotkl pořádkové policie a SS. Polsko se stalo prostorem, který přitahoval pozornost říšského vůdce SS Heinricha Himmlera. Za frontou působilo vedle šesti operačních skupin Sipo a SD také pět skupin pořádkové policie v síle pluku a jednotky *SS-Totenkopfverbände*. Naopak Protektorát se dostával na druhou kolej a zde dislokované útvary se staly zdrojem pro válečné tažení. Velení Orpo v Protektorátu bylo nuceno oželeť téměř pět praporů, které se přímo podílely na obsazování Polska. Vedle nich ještě muselo podřídit další jednotky zmocněnci Wehrmachtu k ochraně spojovacích zařízení. Vzhledem k tomu, že policejní síly na Moravě podléhaly na počátku září 1939 veliteli 14. armády, resp. šéfovi civilní správy, zůstalo veliteli Orpo v Pro-

tektorátu jen úplné torzo sil. I po opětovném podřízení policejních útvarů na Moravě měl k dispozici jen přibližně dvě třetiny původních stavů. Od 20. září 1939 proto musel přikročit k improvizaci a přechodně rozmístit zbylé útvary po svěřeném území. Provizorní stav ukončila až reorganizace uniformované policie v polovině října 1939.³⁷

Radikální proměnou prošla v souvislosti s vypuknutím války další ozbrojená složka – SS. Pro polské tažení byly vyčleněny pluky *SS-Verfügungstruppen*, které operovaly v rámci Wehrmachtu, a skupina *SS-Totenkopfverbände* podílející se na pacifikaci dobytého území. Úlohu pohotovostních a okupačních jednotek na území Německa i na nově okupovaných teritoriích převzaly tzv. policejní posily (*Polizeiverstärkung*). Koncepti policejních posil opakovaně prosazoval Heinrich Himmler v průběhu třicátých let, ale k jejímu plnému uskutečnění došlo až s vypuknutím války. Spočívala v povolání členstva *Allgemeine-SS* k službě u *SS-Totenkopfverbände*. Z nich vytvořené jednotky sloužily k udržení vnitřního pořádku, ostraze průmyslových podniků a také k vojenským a bezpečnostním úkolům. V průběhu let 1939–1940 došlo ke vzniku šestnácti pěších a dvou jezdeckých pluků *verstärkte SS-Totenkopfstandarten*.³⁸

V Protektorátu dostalo nasazení „policejních posil“ dvojí podobu. Nejprve byli zmobilizováni členové místního XXXIX. úseku SS a krátce poté došlo také k povolání příslušníků SS z Německa. Místním SS byla svěřena ochrana průmyslových závodů, zejmé-

na zbrojovek. Posily z Německa pak byly soustředěny do tzv. zesílených pluků – 6. *SS-Totenkopfstandarte* v Praze a 7. *SS-Totenkopfstandarte* v Brně. Ty nahradily v obou metropolích jednotky SS-VT a SS-TV a zajišťovaly ostrahu okupačních úřadů a objektů Gestapa. Skutečnost, že dva ze tří pluků první vlny policejních posil vznikly právě v Protektorátu, není dílem náhody, neboť české země byly považovány za důležitou, ale potenciálně rizikovou oblast tehdejší Velkoněmecké říše. Nové útvary SS se sice nemohly svým předchůdcům kvalitativně rovnat, přesto však představovaly po dobu jednoho roku důležitou součást okupačního aparátu.³⁹

Obecně lze konstatovat, že vypuknutí války přineslo řadu rozsáhlých opatření, která pozměnila strukturu a složení potlačovacího aparátu v Protektorátu. Jestliže u neuniformované policie a zpravodajských složek se spíše jednalo o kosmetické úpravy, uniformované síly prodělaly zásadní změny. Na přelomu srpna a září 1939 přistoupilo německé velení k odvelení podstatné části aktivních jednotek armády, SS a policie z Čech a Moravy. Armáda místo nich povolala záložníky soustředěné v tzv. zemské ochraně. Vedení SS zase sáhlo k nasazení paramilitárních organizací jako celku i k mobilizaci jejich členstva, které bylo zařazováno k SS a k pořádkové policii. Uvedené síly nepředstavovaly aspoň zpočátku plnohodnotnou náhradu za odvelené útvary. Tvořily je starší muži, scházely jim kvalitní výcvik a vyzbrojeny byly pouze improvizovaně. Přesto lze mluvit pouze o dočasném oslabení německých sil na protektorátním území. Vrchní velitelství Wehrmach-

35 Verordnung über den Aufbau der Verwaltung und die Deutsche Sicherheitspolizei im Protektorat B. u. M., §11, tamtéž.

36 Z organizačního hlediska byl jedinou změnou přesun venkovní služebny Gestapa z Benešova do Kladna k 1. říjnu 1939.

37 VAJSKEBR, Jan: *Organizační vývoj německé pořádkové policie na území Protektorátu Čechy a Morava od ukončení vojenské správy po reorganizaci na podzim 1939*. Rukopis.

38 Více k problematice KAŇÁK, Petr – VAJSKEBR, Jan: *Od Polizeiverstärkung k verstärkte SS-Totenkopfstandarten. Geneze a nasazení specifického druhu represivních a okupačních jednotek SS v letech 1933–1941*. Rukopis pro *Securitas Imperii*, ÚSTR, Praha.

39 Tamtéž.

Stráže SS na Pražském hradě

Foto: repro Stillgestanden

BEZPEČNOSTNÍ OPATŘENÍ NĚMECKÉHO OKUPAČNÍHO APARÁTU V PROTEKTORÁTU

Přípravy na válečný konflikt a jeho vypuknutí se v Protektorátu projeví množstvím opatření, která lze rozdělit na aktivní a pasivní. Aktivní se projevila preventivními zásahy proti české společnosti a rozbíjením ilegálních struktur, pasivní zejména zesílenou ostrahou objektů a komunikací.

Nejrazantnějším projevem aktivních opatření se stalo masové zatýkání v řadách odbojového hnutí a jeho skutečných či potencionálních vůdčích osobností. K první velké razii německé policie došlo hned v prvních dnech okupace, kdy za vydatné podpory české policie skončily ve vazbě stovky německých antifašistů i místních komunistů a sociálních demokratů. Zatýkání pokračovalo i v dalších týdnech a měsících a postihovalo především protiněmecké projevy a jednotlivé odbojáře, stejně jako případy hospodářské či kriminální trestné činnosti.⁴⁰

Pouhý týden před zahájením polského tažení však došlo k zásahu do významné odbojové skupiny vytvořené okolo vedoucího tiskového odboru předsednictva vlády Zdeňka Schmoranze.⁴¹ Schmoranzovu zpravodajskou skupinu tvořili pracovníci České tiskové kanceláře (ČTK), především Arnošt Bareš a Osvald Svoboda. Její hlavní oporou se však stali bývalí důstojníci československé armády Šimon Drgáč, Jaroslav Ťokan, František Janda, Jan Reidl a další.⁴² František Schmoranz též disponoval spojením

tu navíc mohlo v případě potřeby kdykoliv sáhnout do svých rezerv a povolát posily ze sousedních branných okruhů nebo využít pro strážní či pořádkovou službu polovojenské

organizace z okolních žup. Německý potlačovací aparát v Protektorátu tak nadále představoval pro český domácí odboj mimořádně nebezpečného protivníka.

⁴⁰ VAJSKEBR, Jan: *První zatýkací akce německých bezpečnostních složek v Protektorátu Čechy a Morava (tzv. Aktion Gitter)*. Příspěvek na konferenci VHÚ Praha „Okupace, kolaborace, retribuce“ v březnu 2009.

⁴¹ Zdeněk Schmoranz se narodil 27. července 1896 v Chrudimi. Nejprve působil jako archivář a lektor v Národním divadle, které tehdy řídil jeho strýc Gustav Schmoranz. Svůj literární talent potvrdil přijetím místa redaktora nejprve v nakladatelství Františka Topiče a později u agrárního Venkova. V listopadu 1930 se stal pracovníkem Československé tiskové kanceláře. Jako zahraniční redaktor byl vyslán do Jugoslávie, Rumunska, Albánie i Francie. V průběhu třicátých let přešel do tiskového odboru předsednictva vlády, kde se vypracoval na ministerského radu a šéfa tiskového odboru. Viz i Rod Schmoranzů ze Slatiňan, mozaika z dějin rodu. Město Slatiňany, Chrudim: Státní okresní archiv v Chrudimi 2002.

⁴² K odbojové činnosti skupiny Z. Schmoranze nejlépe BAREŠ, Arnošt – PASÁK, Tomáš: Odbojová organizace Zdeňka Schmoranze v roce 1939. *HaV*, 6–7/1968, s. 1003–1033.

na předsedu vlády gen. Aloise Eliáše. Jejich odbojová činnost spočívala ve zpravodajské práci politického a vojenského rázu, především v odesílání důležitých informací do Londýna. Kontaktní osobou v zahraničí se stal ovšem Milan Hodža.⁴³

Spojení s předsedou vlády Eliášem⁴⁴ a dalšími Gestapo odhalovalo postupně. Podle obžalovacího spisu Schmoranze a jeho skupiny měl na jejím odhalení největší podíl nejmenovaný agent kategorie V (*V-Man*),⁴⁵ s jehož pomocí Gestapo rozkrylo zpravodajskou skupinu již na konci června 1939.⁴⁶ Objevují se i dohady, že se jednalo o agenta A-54,⁴⁷ nebo o zradu tiskového důvěrníka škpt. V. Menera, který později svědčil v hlavním procesu s tiskovými referenty.⁴⁸ Ve vojenských kruzích navíc panovaly vážné pochyby o Schmoranzových schopnostech.⁴⁹ Konspiraci skupiny ztěžovalo i zaangažování bývalých československých důstojníků na místa tiskových důvěrníků a též podcenění schopností Gestapa.⁵⁰ K rychlému rozkrytí sítě přispělo nalezení seznamu informátorů, které mělo za následek zatčení asi 75 osob.⁵¹

Událostí, která pak bezprostředně zapříčinila odhalení, bylo uspořádání

rekvalifikačního kurzu, jehož se tiskoví referenti (resp. důvěrníci), přidělení k jednotlivým českým okresním úřadům, zúčastnili v Praze v týdnu od 7. do 15. července 1939. V průběhu kurzu důvěrníci prošli nejen zaškolením ke zpravodajské činnosti, ale obdrželi také krycí jména. V polovině srpna 1939 pak byla na ilegální činnost vedoucích osob v ČTK upozorněna pražská služebna Abwehru a centrála SD. K rozhodujícímu zásahu proti Schmoranzově skupině se Gestapo odhodlalo až 25. srpna 1939 především *s ohledem na tehdejší politickou situaci*, tedy pravděpodobně plánovaný začátek válečného konfliktu. Zatčena byla řada klíčových osob v ČTK – Zdeněk Schmoranz, dále již jmenovaný Osvald Svoboda, major Josef Vajs, ale i další tiskoví referenti z Čech a Moravy. Dne 12. září 1939 byl vzat do vazby i Schmoranzův nástupce Arnošt Bareš.⁵² Jejich zadržení provedla pražská řídicí úřadovna Gestapa ve spolupráci s řídicí úřadovnou Gestapa v Brně.⁵³ Schmoranz, Svoboda a Vajs byli za přípravu velezrady a výzvědnou činnost odsouzeni k trestu smrti v hlavním přelíčení konaném v noci z 12. na 13. listopadu 1941 a 19. srpna 1942 v Berlíně-Plötzensee popraveni. Arnošt

Bareš vyvázl se sedmiletým trestem pobytu v káznici.⁵⁴ Zatčení členů Schmoranzovy skupiny představovalo jeden z prvních velkých zásahů do odbojových struktur. Později na tuto akci navázal z pohledu Gestapa další velký úspěch při rozkrytí první garnitury Obrany národa.

K mnohem rozsáhlejšímu zákroku než v případě Schmoranzovy skupiny došlo 1. září 1939 a v následujících dnech, kdy německé policejní složky provedly v souvislosti s vypuknutím války široce založenou preventivní zatýkácí akci nazvanou Albrecht I. Jednalo se o cílené a plánované bezpečnostní opatření, které mělo ochromit opoziční síly a předejít jakékoli počínající či zamýšlené odbojové činnosti. Akci Albrecht I. uskutečnily jednotky bezpečnostní policie, česká policie a četnictvo do zásahů nebyly zapojeny.

Systematická rekapitulace průběhu zatýkání je značně problematická, protože k němu došlo bez vědomí českých protektorátních úřadů.⁵⁵ Předsednictvo ministerské rady jmenovitě uvedlo 964 zatčených, z nichž bylo 114 propuštěno na svobodu, jedna osoba zemřela ve vazbě a jedna osoba byla konfinována ve svém bytě. Vyhotovený seznam nepokládalo ani samo

43 Oboustranné spojení Milana Hodži a Štefana Osuského na Zdeňka Schmoranze dávalo zahraniční odbojové akci možnost aspirovat na vedení zahraničního odboje. Schmoranzovo zatčení pak tyto naděje silně utlumilo. Sám Zdeněk Schmoranz choval velké sympatie k agrární straně a *nedůvěřoval státnickým schopnostem Edvarda Beneše*. Více ZIMMERHAKLOVÁ, Hana: *Dvě osobnosti odboje – Schmoranz a Bareš*. Dostupné na www.coh.usd.cas.cz/pages_cz/sovinec.htm; k problematice obecně KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Hodža versus Beneš*. Karolinum, Praha 1999.

44 KOKOŠKA, Stanislav – PIVCOVÁ, Zuzana: Generál Eliáš a Schmoranzova skupina tiskových důvěrníků. *HaV*, 45/1996, s. 138–158.

45 Agenti kategorie V (*V-Man*) byli nejlepší, osvědčení a pravidelně placení důvěrníci.

46 *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), f. Německé soudy v říši (dále jen 141), sign. 141-63/1, Schlußbericht (20. 4. 1940).

47 Srov. KOKOŠKA, Jaroslav – KOKOŠKA, Stanislav: *Spor o agenta A-54. Kapitoly z dějin československé zpravodajské služby*. Naše vojsko, Praha 1994.

48 BAREŠ, Arnošt – PASÁK, Tomáš: Odbojová organizace Zdeňka Schmoranze v roce 1939. s. 1029

49 O Schmoranzovi jako *zpravodajském amatérovi* hovoří například ve svých memoárech pplk. František Hieke-Stoj. HIEKE-STOJ, František: *Mé vzpomínky z druhé světové války*, rukopis uložený v HÚ AV ČR; cit. dle KOKOŠKA, Stanislav – PIVCOVÁ, Zuzana: *Generál Eliáš a Schmoranzova skupina tiskových důvěrníků*, s. 139.

50 KUKLÍK, Jan – GEBHART, Jan: *Velké dějiny zemí Koruny české XVa*. Paseka, Praha-Litomyšl 2007, s. 274–276.

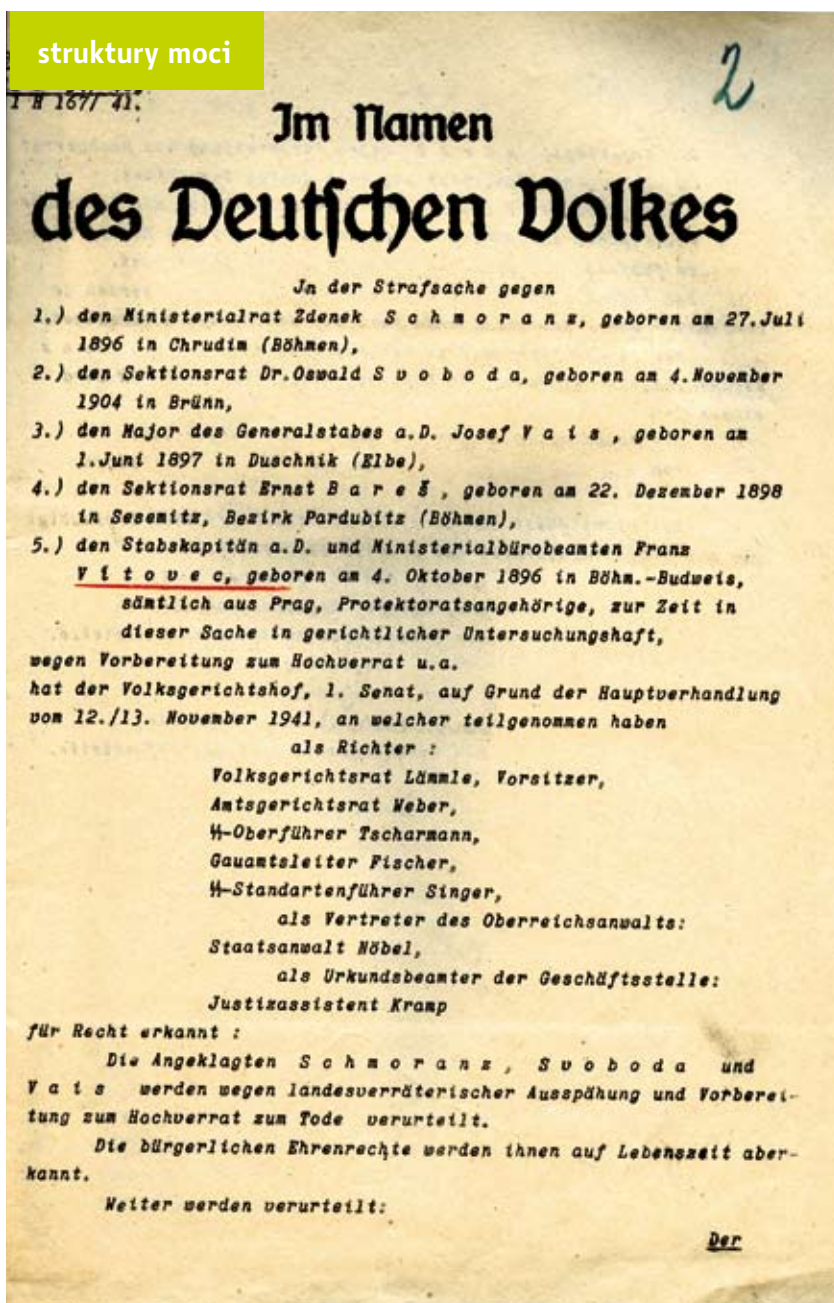
51 SLÁDEK, Oldřich: *Zločinná role gestapa*, s. 88.

52 ABS, f. 141, sign. 141-63/2, Anklageschrift (15. 10. 1941).

53 Tamtéž, sign. 141-63/1, Schlußbericht (20. 4. 1940).

54 Tamtéž, sign. 141-63/2, Rozsudek nad skupinou Schmoranz-Svoboda-Vajs-Bareš-Vítovec.

55 HAJŠMAN, Jan: *V drápech bestie: Buchenwald*. V. Neubert a synové, Praha 1947.

První strana rozsudku nad odbojovou skupinou Zdeňka Schmoranze Foto: ABS

kolem 2000 osob byla získána až během poválečných výpovědí příslušníků Gestapa.⁵⁷ Nejasnosti vyvstávaly také díky tomu, že zatýkáni prováděly bezpečnostní složky i v dalších zářijových dnech, a protektorátní vláda tudíž neznala přesné datum ukončení těchto opatření. Konečné počty zatčených proto nejsou známy. Uvedená statistika porovnává dva dostupné prameny, z nichž je pro tento účel možné čerpat.

Porovnání záznamů o zatčených v rámci akce Albrecht I.

počet zatčených

964 – předsednictvo
ministrské rady
1247 – ministerstvo vnitra

propuštěno

114 (12 %) – předsednictvo
ministrské rady
164 (13 %) – ministerstvo vnitra

zemřelo

1 – předsednictvo ministrské rady

zůstalo ve vazbě

848 – předsednictvo ministrské
rady (k 13. 9. 1939)
1083 – ministerstvo vnitra
(k 29. 9. 1939)

Sociální struktura zatčených byla velmi široká. Najdeme mezi nimi představitele české inteligence, církve, politiky, členy komunistické strany, legionáře aj. Jmenovitě můžeme uvést například Petra Zenkla, Emila Fillu, Josefa Plojgara, Ferdinanda Peroutku či Lva Sychravu.

Zatčené drželo Gestapo v místních věznicích nebo jiných izolovaných budovách, např. na Špilberku.⁵⁸ Přibližně po týdnu byli naloženi do transportů a posláni s doprovodem

ministerstvo za úplný, natož přesný, a odhadovalo, že skutečný počet zatčených je až dvojnásobný.⁵⁶ Tomu také odpovídají nekompletní jmenné sezna-

my rozříděné podle okresů. V některých případech se odhady blížily až k trojnásobku nebo čtyřnásobku zjištěných jmen. Informace o zatčení

⁵⁶ NA, f. Předsednictvo ministrské rady, sign. 1118/5-9.

⁵⁷ Moravský zemský archiv v Brně, f. MLS Brno (C 141) A. Mondorf, Ls 1906/46, č. j. 394000/46 – příloha A-akce; cit. dle SLÁDEK, Oldřich: Zločinná role gestapa, s. 89.

⁵⁸ NA, f. Svaz protifašistických bojovníků – Ústřední výbor, inv. č. 276. Vzpomínka Josefa Kapouna.

příslušníků SS dopraveni do koncentračního tábora (KT) Dachau, kde setrvali zhruba tři týdny. Poté byli přepraveni do Buchenwaldu, kde je drželi jako rukojmí. Zadržení měli výlučný status, neboť byli považováni za zvláštní vězně (*Sonderhäftling*). I tak ovšem tito vězni přežívali v koncentračním táboře v nepříznivých životních podmínkách a byli vystaveni špatnému zacházení.

Někteří zatčení byli v průběhu války propuštěni, řada z nich ovšem zůstala v koncentračním táboře až do konce války, někteří zde dokonce zahynuli. V dostupném prameni o počtech osob, kteří byli převezeni do KT Buchenwald, se hovoří o 693 osobách uvězněných v rámci akce Albrecht I. V průběhu války se ze zadržených dostalo na svobodu 350 osob, tedy přibližně polovina původního počtu. Z osob převezených do KT získalo 94 vězňů status běžného vězně (*Schutzhaft*) a 55 osob bylo dále vyšetřováno. Celkem je zaznamenáno 43 úmrtí,⁵⁹ což představuje 7 % z celkového počtu vězňů umístěných v Buchenwaldu.⁶⁰

Vzhledem k nedostatečným informacím a k nejasnostem, které zatýkáci akci provázely, se protektorátní vláda nepokusila o jednotnou oficiální intervenci u říšského protektora.⁶¹ Objevily se jen dílčí pokusy, např. žádost ministra Tomáše Ježka o propuštění šesti úředníků ministerstva vnitra ze 7. září 1940. Této konkrétní žádosti ovšem nebylo oficiálně vyhověno.⁶² Je ovšem třeba si povšimnout relativně vysokého počtu propuštěných (přibližně 50 %), což může představovat nepřímou reakci na tyto ojedinělé pokusy.

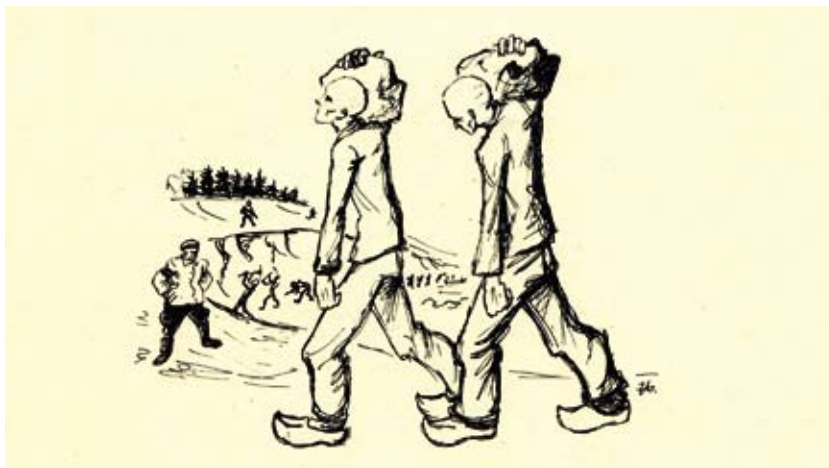
Vedle zmíněného preventivního zásahu nadále pokračovalo i rozkrývání sítí domácí rezistence, které vedlo k rozbití prvních garnitur nej-

významnějších odbojových skupin na přelomu let 1939 a 1940.

Vypuknutí války provázela i další preventivní opatření, která měla zabezpečit vybrané objekty a komunikace před destrukcemi a sabotážemi. O ostrahu nejdůležitějších budov se od prvních měsíců okupace dělila řada složek. Klíčové instituce okupační správy a represivního aparátu střežily útvary SS. Jednalo se především o Úřad říšského protektora v areálu Pražského hradu a Černínského paláce, dále služebny bezpečnostních složek v Praze, v Brně pak stráž SS zajišťovaly i věznice Gestapa. Ostrahu armádních zařízení obstarávaly jednotky Wehrmachtu a některé další objekty střežila také pořádková policie.

V průběhu srpna 1939 však vyvstala nutnost zajištění ochrany mnoha dalších objektů, zejména zbrojních podniků, spojovacích ústředen a komunikací. Mimořádná pozornost věnovaná zbrojovkám nebyla náhodná,

ale podnítily ji informace vojenské kontrarozvědky, podle kterých mělo se zahájením konfliktu dojít v Protektorátu k rozsáhlým sabotážím.⁶³ Jelikož stavy jednotek armády, SS a policie v Protektorátu se začátkem války citelně kolísaly, snažil se okupační aparát pokrýt nedostatek sil mobilizační polovojenských organizací protektorátních Němců. Policejní posily z *Allgemeine-SS* byly v Protektorátu povolány už v druhé polovině srpna 1939 prostřednictvím předem připravených povolávacích rozkazů, za jejichž neuposlechnutí hrozil postih. Celkem 45 nejvýznamnějších průmyslových objektů na území Protektorátu měly chránit jednotlivé oddíly SS o síle 10 až 60 mužů. Jednalo se o zbrojovky, strategicky důležité provozy, plynárny, elektrárny, rafinerie, vysílače, muniční sklady, komunikace apod. Jelikož síla pražské 108. *SS-Standarte* na dané úkoly nestačila, byla posílena muži sousední 107. *SS-Standarte*, kte-

Podstatná část zatčených v rámci akce Albrecht I. skončila s označením „zvláštní vězni“ v koncentračním táboře Buchenwald. Kresba pochází od neznámého umělce-vězně.
Foto: repro Jan Hajšman: V drápech bestie

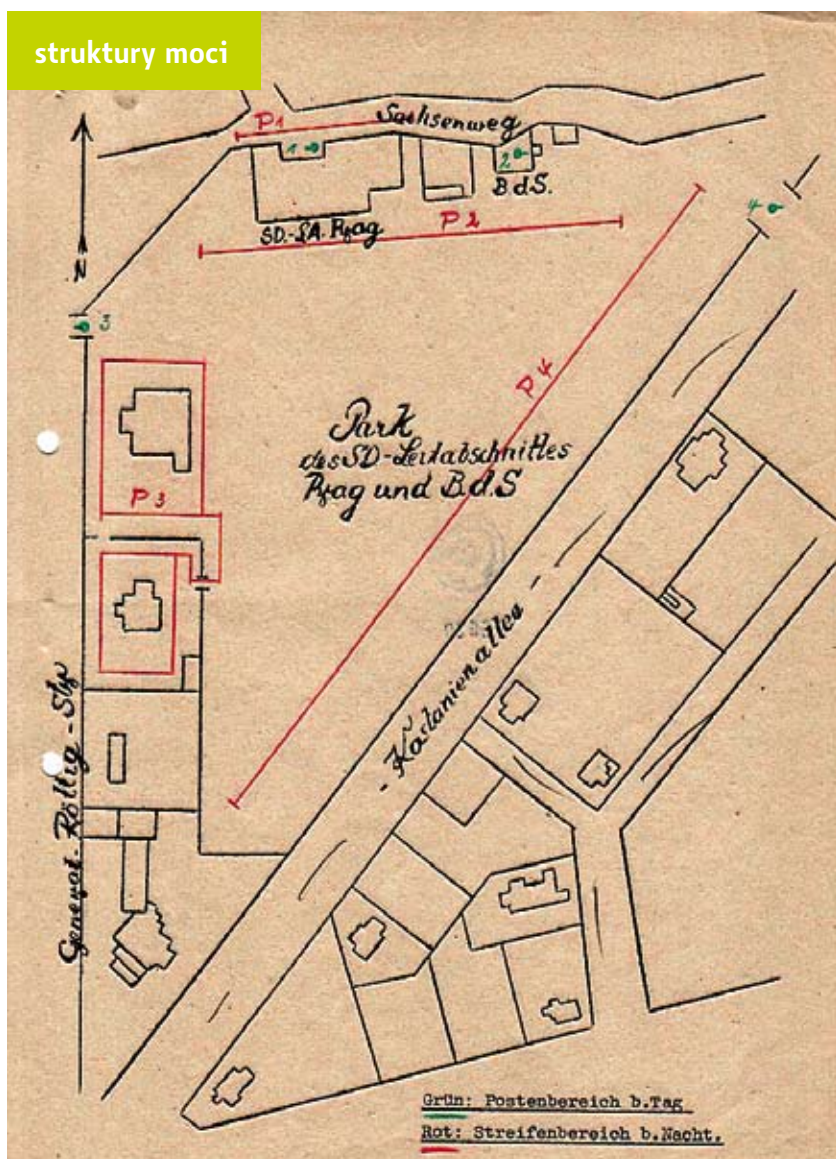
59 Z uváděného údaje zemřelo 28 osob ještě před osvobozením, 7 v ochranné vazbě, 3 záhy po propuštění a 5 nedlouho po osvobození.

60 HAJŠMAN, Jan: *V drápech bestie*.

61 NA, f. Předsednictvo ministerské rady, sign. 1118/5-9.

62 NA, f. ÚŘP-ST, sign. 109-7/105, Dopis ministerstva vnitra adresovaný státnímu sekretáři K. H. Frankovi ze 7. září 1940.

63 NA, f. ÚŘP-ST, sign. 109-6/2, FS 21424, An RF-SS: Anforderung der Polizeiverstärkung (24. 8. 1939).

Plánek ostrahy velitelství německé bezpečnostní služby (SD) v Praze

Foto: NA

rá disponovala mnohem početnější členskou základnou.⁶⁴ Ani totální mobilizace členstva *Allgemeine-SS* však na ostrahu rozsáhlé průmyslové základny v Protektorátu nestačila, a proto byli povoláni i příslušníci organizací SA a NSKK. Některá zařízení chránily i jednotky Wehrmachtu a SS-*Totenkopfstandarten*.

Velké nasazení různých složek si vyžádala také ochrana železničního spojení. Ve vyčkávacím období před zahájením války ji zajišťovaly polní jednotky, jen částečně doplněné německou policií a příslušníky SS. V době mobilizace (27. 8. – 3. 9. 1939), která byla z německého hlediska nejkritičtější, pak SS a policie pře-

vzaly střežení tratí o celkové délce téměř 700 kilometrů naplno. Po příchodu útvarů zemské ochrany se úkolu plně ujal Wehrmacht, přičemž délka chráněných tratí se s postupem fronty prodloužila takřka na dvojnásobek (přes 1100 kilometrů). Teprve od poloviny října 1939 přešla tato povinnost také na protektorátní četnictvo a později i na vládní vojsko. Od počátku roku 1940 pak německé týlové jednotky střežily už jen několik desítek kilometrů nejvýznamnějších úseků.⁶⁵

Nemalou pozornost věnovalo armádní velení také zabezpečení spojovacích zařízení, tedy rozhlasových, dálkopisných a telefonních ústředn. K jejich ostraze dostal zmocněnec Wehrmachtu k dispozici také sedm setnin pořádkové policie, které byly posíleny o příslušníky SA zařazené do pomocné policie. Ochranu spojovacích zařízení v Protektorátu obstarávalo 9 důstojníků a 652 mužů, které ještě doplňovalo dalších 563 příslušníků SA v roli pomocných policistů.⁶⁶ Počty strážního personálu tedy byly poměrně vysoké a představovaly pro ochrannou policii nemalou zátěž.

KONSOLIDACE POTLAČOVACÍHO APARÁTU NA PODZIM 1939

Ukončení vojenských operací v Polsku znamenalo, že se Protektorát opět stal týlovou oblastí Velkoněmecké říše. Mnohá opatření vyvolaná blízkostí fronty a hrozbou protiněmeckého povstání tak ztratila své opodstatnění a jednotlivé složky potlačovacího aparátu se navracely ke svým předchozím úkolům.

Neuniformovanou policii a zpravodajské složky postihly změny jen málo. Nadále pokračovaly v rozkrývání ilegálních sítí, které vyústilo

64 NA, f. ÚŘP-ST, sign. 109-4/100, SS-Abschnitt XXXIX IA/O Tgb. Nr. 28/39 G. Kdos.: Einsatz der SS-Pol. Verst. (24. 8. 1939).

65 VÚA, f. WBv, k. 1, WBv - Zusammenstellung. Einsatz im Bahnschutz.

66 NA, f. Úřad říšského protektora (ÚŘP), sign. 114-287/1, BdO, Ia Tgb. Nr. 319/39 (g), Neugliederung der Schutzpolizei im Protektorat, Anlage 3 - Betreuungsbereiche und Sicherung der Nachrichtenanlagen (14. 10. 1939).

v rozbití prvních garnitur odbojových organizací na přelomu let 1939 a 1940. Naopak pořádkovou policii čekala náročná rekonstrukce celé struktury, která byla v době polského tažení značně pozměněna. Do poloviny října se policejní útvary v podstatě vrátily k původní sestavě z července 1939. Její základ opět tvořily dva pluky ochranné policie, přejmenované na Policejní pluk „Böhmen“ a Policejní pluk „Mähren“, které disponovaly deseti prapory. Opětovná koncentrace policejních sil umožnila vytvořit silnou zálohu pro případ mimořádných událostí, i když musely nadále plnit některé úkoly z předchozího období, jako např. ostrahu spojovacích uzlů. Svým složením se však tyto útvary podstatně odlišovaly od svých předchůdců. Vzhledem k potřebě zabezpečit dobytá území došlo k radikálnímu rozšíření uniformované policie a jejímu doplnění o záložníky v rámci tzv. *verstärkte Polizeischutz* (VPS).⁶⁷ Část profesionálních policistů proto byla z Protektorátu povolána do Německa, kde se shromažďoval kmenový personál pro nové útvary, a na jejich místo nastoupil nekvalifikovaný personál, tzv. *VPS-Männer*, především z řad protektorátních Němců.⁶⁸

Radikální reorganizaci prošly také vojensky organizované SS. Poté, co z Protektorátu odešly aktivní jednotky SS-VT a SS-TV, došlo k povolání policejních posil, příslušníků *Allgemeine-SS* z Německa. Z nich postavené pluky *verstärkte SS-Totenkopfstandarten* pak tvořily až do léta 1940 páteř jednotek SS v Protektorátu.⁶⁹ Postupně rušeny nebo zmenšovány byly i stráže *Allgemeine-SS*, SA a NSKK. Tento proces se však protá-

hl až do následujícího roku a stejnou dobu se vlekly i spory mezi armádou, policejními složkami, civilní správou a průmyslovými podniky o úhradu služného a stravného pro mobilizované příslušníky polovojenských organizací.⁷⁰

Podobnou proměnou jako pořádková policie a kasernované SS prošly v Protektorátu i jednotky Wehrmachtu. Jestliže před vypuknutím války zde byly dislokovány nebo sestavovány prakticky výhradně prvoliniové útvary, po vítězném tažení je nahradily jednotky zemské ochrany o síle dvou divizí a výcvikové útvary, ze kterých byly v listopadu 1939 vytvořeny dvě výcvikové divize, po jedné v Čechách a na Moravě. Vysloveně výcvikové útvary do Protektorátu přemístila i *Luftwaffe*, které české země mimořádně vyhovovaly z hlediska geografické polohy, přírodních podmínek i technického zázemí.⁷¹

Proces reorganizace jednotlivých složek potlačovacího aparátu probíhal v průběhu celého podzimu 1939. Přestože řada útvarů SS, pořádkové policie a Wehrmachtu v Protektorátu trpěla v důsledku reorganizací nižšími počty a kvalitou personálu, výstroje i výzbroje, lze celý potlačovací aparát na konci října 1939 označit za vcelku konsolidovaný. Český odboj, připravující mohutné protiněmecké demonstrace, tak stál vpředvečer výročí vzniku samostatného Československa tváří v tvář síti služeben Gestapa, kriminální policie, SD a Abwehru a v záloze stojícím armádním divizím stejně jako plukům SS a pořádkové policii.

ZÁVĚR

V souvislosti s plánovaným tažením proti Polsku provedlo nacistické

Německo na svém teritoriu bezpečnostní opatření sledující udržení klidu v zázemí. Ta se nevyhnula ani Protektorátu Čechy a Morava, který se nacházel v blízkosti budoucí operační oblasti. Z organizačního hlediska došlo k přebudování uniformovaných bezpečnostních a ozbrojených složek. Byla odvelena většina polních útvarů Wehrmachtu a SS i některé policejní jednotky. Vzniklé vakuum vyplnily formace složené většinou ze starších záložníků. V důsledku toho došlo k jistému poklesu úrovně okupačních složek, které však zásadním způsobem nesnižovalo jejich výkonnost a nebezpečnost.

Krátce před vypuknutím války pak podnikla okupační moc řadu kroků, kterými chtěla zabránit projevům odporu českého obyvatelstva. Aktivní opatření se projevila zásahy proti domácímu odbojovému hnutí a preventivním zatýkáním skutečných či potencionálních vůdčích osobností. Pasivní opatření pak spočívala zejména v zesílení ostrahy důležitých objektů a komunikačních linií.

Obecně lze konstatovat, že okupační moc se zvýšením odbojové aktivity počítala a systematicky se na tuto hrozbu připravovala. O skutečné účinnosti provedených opatření však lze jen spekulovat, neboť vývoj válečných událostí (rychlá porážka Polska, pasivita západních mocností) ani nevytvořil podmínky pro rozvinutí odbojového hnutí do roviny rozsáhlých sabotáží, či dokonce všeobecného povstání. Na vhodný okamžik muselo české domácí odbojové hnutí čekat za cenu velkých obětí až do samého sklonku války.

pd

67 WILHELM, Friedrich: *Die Polizei im NS-Staat*. Paderborn-Wien, Schöningh 1999, s. 156–157.

68 VAJSKEBR, Jan: *Organizační vývoj německé pořádkové policie na území Protektorátu Čechy a Morava od ukončení vojenské správy po reorganizaci na podzim 1939*. Rukopis.

69 KANÁK, Petr – VAJSKEBR, Jan: *Od Polizeiverstärkung k verstärkte SS-Totenkopfstandarten*.

70 Příslušná dokumentace uložena v NA, f. ÚRP-ST, sign. NA 109-4/100.

71 TVARŮŽEK, Břetislav: *Wehrmacht v protektorátě Čechy a Morava do roku 1941*, s. 93–99.

Případ Zdeněk Boček a spol.

Studenti práv Univerzity Karlovy proti totalitě

JAROSLAV ROKOSKÝ

Posluchači Právnické fakulty Univerzity Karlovy, kteří se nesmířili s komunistickým pučem v únoru 1948, se rozhodli, že je třeba něco dělat. Z možností, které přicházely v úvahu, zvolili špionážní činnost. Tajné vojenské zprávy chtěli předávat Američanům. Změnilo to jejich životy. Totalitní režim se rozhodl prověřit jejich odolnost, přesvědčení a zdraví.

3. červen 1948, Praha. Je půl třetí ráno. Doma ve své posteli se probouzí 23letý Jiří Mesicki. Míří na něj hlavně několika pistolí. Pro studenta práv Univerzity Karlovy si přišla Státní bezpečnost. Vezme si oblek po svém strýci, kterého popravili nacisté, a letmo se rozloučí s rodiči. Hrozí mu, že i on skončí na popravišti. Státní bezpečnost má napilno. O pouhou hodinu později zatýká jeho kamaráda Radima Konaříka. Orgány ministerstva vnitra horečně reagují na vraždu komunistického funkcionáře Augustina Schramma.¹ Předchozího dne byl v Olomouci zatčen jeho údajný vrah Miloslav Choc. Rozsáhlá zatýkácká akce probíhá po celé republice. Mezi zatčenými je také 20letý Zdeněk Boček. Je to syn náčelníka hlavního štábu. Ve služební vile jeho otce ho zatýká vojenská rozvědka. Putuje do budovy generálního štábu na Vítězném náměstí v Praze. Je mu změněna identita na

Zdeňka Zeleného a ve vojenské cele stráví několik dní. Poté je předán Státní bezpečnosti na Karlově náměstí. Dne 7. června je zatčen i 26letý Milan Křikava. Jedinou dívkou v tomto případě se stane 20letá Jitka Bolechová, snoubenka Zdeňka Bočka, která je zatčena 23. června. Vše směřuje k prvnímu velkému politickému procesu, jehož součástí bude i tato pětice mladých lidí.²

TIBET KLUB

Na podzim 1946 byl založen společenský klub nazvaný Tibet. Scházela se v něm pražská „zlatá mládež“. Synové a dcery z prominentních rodin. Zakládajícími členy byli vysokoškoláci Miloš Štika, Ivan Diviš a Milan Křikava. V hotelu Splendid na Letné se pravidelně setkávali Zdeněk Boček, Jiří Mesicki, Marta Procházková (dcera Heleny Koželuhové), Milan Herben (syn šéfredaktora Svobodného slova), Stanislav Koutek,

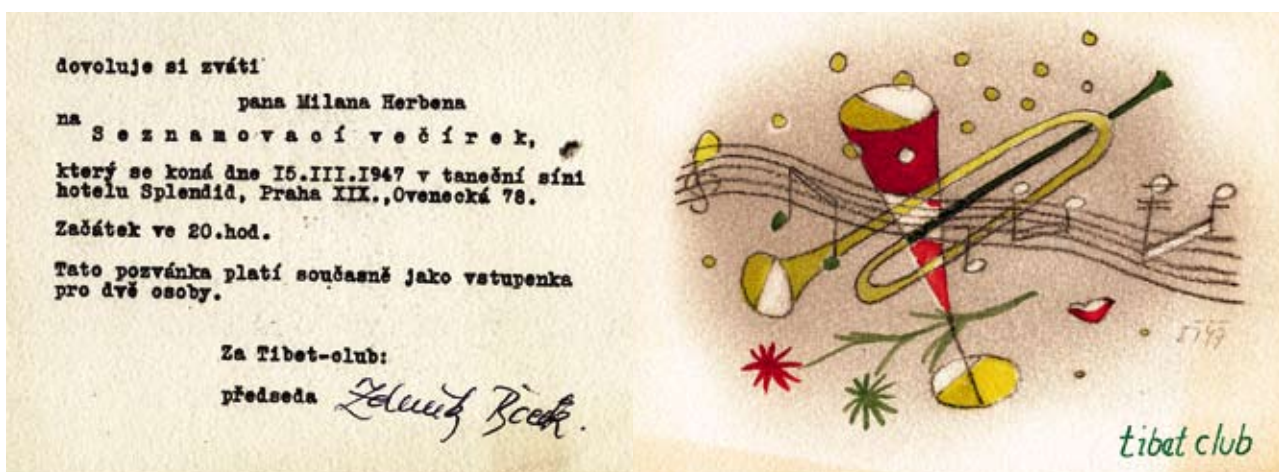

Ex libris Tibet klubu

Foto: ABS

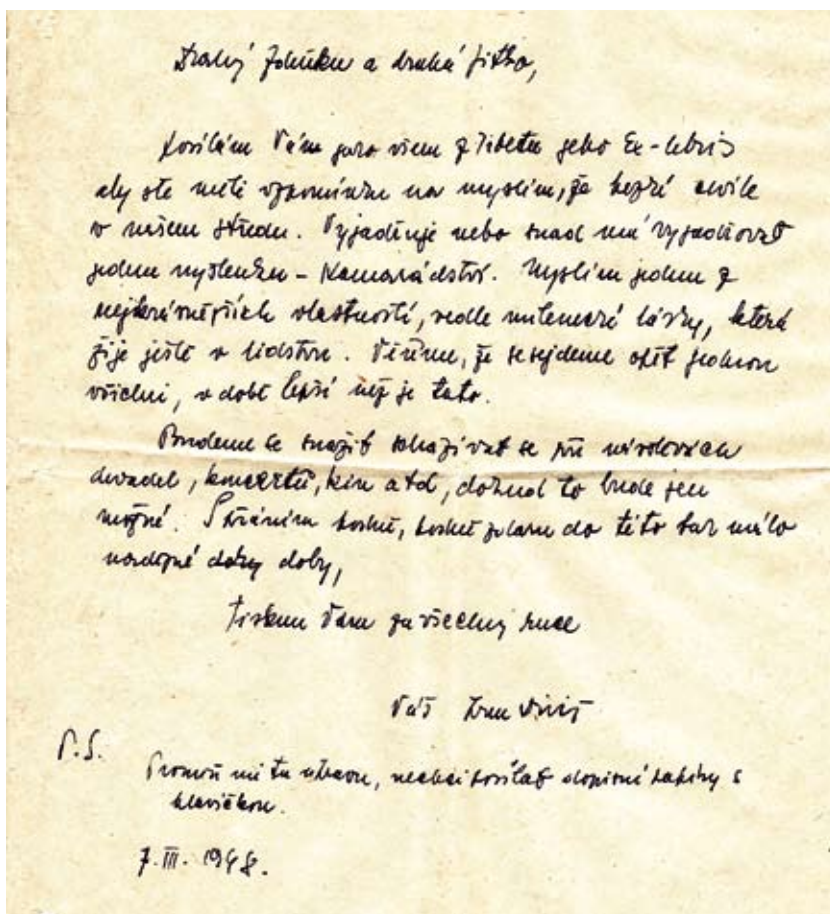
bratři Jiří a Milan Jirkovi, Radovan Tábořský, Zdenka Flippo (dcera bývalého francouzského vojenského

- 1 Augustin Schramm (2. 3. 1907 – 27. 5. 1948), za první republiky sudetoněmecký komunistický funkcionář, za okupace jeden z organizátorů partyzánských oddílů v Protektorátu, po válce člen ÚV KSČ, kde působil jako vedoucí partyzánského oddělení, současně funkcionář Svazu československých partyzánů.
- 2 Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), fond (dále jen f.) Vyšetřovací spisy – Centrála (dále jen MV-V), a. č. V-2646 MV. Archiv autora, svědectví Jiřího Mesického z 27. listopadu 2001.

Pozvánka na večírek Tibet klubu určená Milanu Herbenovi

Foto: ABS

Dopis provázející ex libris Tibet klubu. Přání, že se všichni opět jednou sejdou v lepších časech, se už nikdy nenaplní. Zanedlouho budou jedni putovat do věznic a lágrů, druzí odejdou do exilu a třetí půjdou s vládnoucím komunistickým režimem, ale už se nikdy nesetkají.

Foto: ABS

atašé), Jitka Bolechová nebo dcery generála Klapálka. Bylo stanoveno, že členové se budou vzájemně podporovat v záležitostech studijních a současně budou pěstovat společenský život, jako návštěvy divadel, výstav, přednášek a jiných kulturních podniků. Předseda klubu Miloš Štika vypracoval stanovy, předložil je ke schválení ministerstvu vnitra, nebyly však potvrzeny.³

Od září 1947, kdy se v důsledku kampaně kolem tzv. milionářské dávky či atentátu na tři československé ministry začal zotřovet vztah mezi demokraty v Národní frontě a KSČ, docházelo stále častěji k politickým debatám. Převážná většina z více než dvaceti členů klubu dávala najevo své demokratické přesvědčení a ostře kritizovala mocenské snahy KSČ. Do klubu byli zváni i cizinci, zejména Angličané a Američané, ale žádný cizinec nebyl jeho členem.

3 Název klubu navrhl vysokoškolák Ivan Diviš, který se hodně zajímal o život mnichů v tibetských klášterech. ABS, f. MV-V, a. č. V-2646 MV. Národní archiv (dále jen NA), f. Archiv ÚV KSČ, Komise pro prošetření politických procesů v období 1955–57 (dále jen Komise), část II., sv. 10, a. j. 318.

V únoru 1948 se někteří členové zúčastnili pochodu vysokoškoláků na Hrad k prezidentu Benešovi, aby protestovali proti komunistické zvůli. Shodovali se, že v ČSR nastávají zlé časy. Dne 4. března 1948 se konala poslední schůze, na které bylo dohodnuto, že se klub rozejde, aby nebudil zbytečnou pozornost. *Tibet klub byla výhra*, říkával Jiří Mesickí. *Tam jsme se dohodli, že musíme něco dělat.*⁴

POHŘEB JANA MASARYKA

V den pohřbu ministra zahraničí Jana Masaryka, 13. března 1948, se Mesickí a Boček náhodně potkali v Nerudově ulici. Když je minul pohřební průvod, hovořili o jeho tragické smrti. Mesickí tvrdil, že slyšel, že Masaryk nespáchal sebevraždu, nýbrž že byl zavražděn. Boček této verzi oponoval tím, co slyšel od svého otce: že ministr Masaryk v poslední době trpěl přepracovaností, a že tudíž sebevraždu spáchal v nějakém okamžitém rozrušení mysli. Mesického stanovisku přizvukoval Dimitrij Demartini, student práv, který s ním přišel, zatímco Jitka Bolechová zastávala názor svého snoubence Bočka. Debata se následně stočila na politické poměry. Mesickí říkal, že současný stav je neudržitelný a že se musí změnit. Zavedl řeč na své časté téma, tj. budoucí válku. Ještě před únorovými událostmi stále opakoval, že se vše v ČSR změní, že se komunisté dostanou k moci a že dojde k válce. Teď prohlásil, že vzhledem k napjatému poměru mezi SSSR a USA je válka nevyhnutelná. Boček, který dříve tvrdil, že nevidí žádný důvod, proč by mělo k válce dojít, konstatoval, že kdyby přece jen měla vypuknout a Američané by měli mít naději na vítězství, museli by ji začít v nejbližší době. Všichni se pak odebrali do bytu Mesického na Kampě,

kde pokračovali v rozpravě. Kritizovali veřejné poměry a Mesickí navrhl, že by se proti nim mělo něco udělat. Jak se chtěl zapojit do protikomunistického odboje? Dodáváním zpráv Američanům o situaci v ČSR. Když se ho Boček dotázal, jak by si předávání zpráv představoval, odpověděl: *Ty, jako syn náčelníka hlavního štábu a když se pohybuješ ve vysoké společnosti, máš jistě možnost nějaké zprávy získati.*⁵ Zdeněk Boček přemýšlel, jak by mohl zprávy opatřit, a vzpomněl si, že otec nosívá aktovku, ve které má vojenské spisy, každý večer z úřadu domů a že ji odkládá na okno v ložnici, kde leží aktovka až do rána, kdy si ji opět vezme s sebou do kanceláře. Mesickí na to podotkl, že je to dobrá příležitost, že má tedy nějakou zprávu získat a předat mu ji. Demartini souhlasil, Bolechová upozorňovala na velké riziko. Teprve když Mesickí řekl, že zprávy budou dodávány přímo na americké velvy-

slanectví, uklidnila se a s návrhem Mesického souhlasila. Boček slíbil Mesickému, že jakmile bude nějaké zprávy mít, dodá mu je, aby je mohl předat americkému velvyslanectví v Praze.⁶

PRVNÍ ZPRÁVA

Hned druhého dne, 14. března 1948, Boček tento nápad realizoval. Aby na aktovce nezanedbal otisky prstů, navlékl si rukavice. Spisy prolístoval a opsal z nich to, co pokládal za důležité. Jedna zpráva se týkala politické situace v Rumunsku, druhá útěku některých osob, jak civilních, tak vojenských, do zahraničí. Příští den se setkal s Bolechovou, která byla v té době zaměstnána jako tajemnice u šéfredaktora Budína z Pragopressu, kde se mluvilo o tom, že dr. Gráf zamýšlí odejít do Německa, aby zde zkoumal poměry v táborech československých uprchlíků a zjistil osoby, které do Německa uprchly. Společně pak došli za

Ples Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Lucerně: zleva Jiří Mesickí, Milan Kříkava, Jitka Bolechová, Zdeněk Boček, Stanislav Koutek Foto: archiv autora

4 Archiv autora, svědectví Jiřího Mesického z 27. listopadu 2001.

5 ABS, f. MV-V, a. č. V-2646 MV.

6 Tamtéž.

Zdeněk Boček na fotografii z vyšetřovacího spisu

Foto: NA

Zdeněk Boček

Narodil se 8. října 1927 v Praze jako syn důstojníka z povolání. Obecnou školu vychodil v Domažlicích. Zde ještě udělal přijímací zkoušku na reálné gymnázium, ale nastoupil už na klasické arcibiskupské gymnázium v Praze-Dejvicích, kam docházel až do jeho zrušení za nacistické okupace. Poté přešel do Jiráskova gymnázia v Resslově ulici. Za heydrichiády ho zatkl Gestapo, ale za čtyři dny byl kvůli nízkému věku propuštěn. Když slavil patnácté narozeniny, Gestapo si pro něj přišlo znovu a před zraky spolužáků ho zatkl. Byl vězněn v pražském záměčku Na Jenerálce a následně v internačním táboře ve Svatobořicích na Moravě. Počátkem dubna 1945 ho převezli do Plané u Tábora, kde byl až do konce války. Po návratu do Prahy se sešel se svým otcem, který se vrátil s 1. čsl. armádním sborem generála Svobody. S matkou, která byla zatčena spolu s ním, se už nesetkal. Dne 26. října 1942 byla Zdenka Bočková a oba její rodiče popraveni v koncentračním táboře Mauthausen. Po válce nastoupil Zdeněk Boček do septimy reálného gymnázia na Strossmayerově náměstí, kde v roce 1946 maturoval. Na podzim téhož roku se zapsal na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy. Na jaře 1947 vstoupil do národně socialistické strany a pomáhal v koloniálním obchodě svého strýce jako příručí.

Mesickým, který si všechny tyto zprávy zapsal česky a anglicky a naučil se je nazpaměť. Bočkovi řekl, že zprávy jsou dobré, avšak příště aby přinesl něco lepšího. Sám Mesicki, vyvíjející největší iniciativu, ještě v této době nevěděl, komu bude zprávy předávat. Teprve hledal cestu ven. Šel za tím, koho dobře znal, a to byl Radim Konařík. Poznali se za středoškolských studií a měli stejný pohled na poúnorové politické poměry. Konařík mu slíbil, že se pokusí navázat spojení se

zahraničím. Za pár dní přišel s tím, že má cestu, že zprávy budou do tří dnů z ČSR. Jakou cestu ven našel? Miloslava Choce. Bydleli vedle sebe ve Střešovicích a setkávali se v místní odbočce národně socialistické mládeže. Zprávy mu začal předávat s tím, že Choc je dopraví do Řezna a předá americké zpravodajské službě. Choc, který používal krycí jméno Milan Jaroš, rovněž Konaříka vyzýval ke spolupráci ve své ilegální organizaci, ale ten odmítl. Boček ani Mesicki nevěděli

Jiří Mesicki

Narodil se 10. února 1925 ve Vršci (Jugoslávie). Tatínek byl srbské národnosti, povoláním profesor filologie. Maminka byla Češka a starala se o domácnost. Rodiče se seznámili po válce v Praze, kde tatínek studoval a dával kondice. Maminka k němu chodila na srbochorvatštinu. Po svatbě žili v Jugoslávii. Na počátku třicátých let se přestěhovali do Prahy. Bydleli na Kampě. Po obecné škole navštěvoval Jiří Mesicki nejprve Nerudovu reálku v Praze III., na podzim 1938 přestoupil na Vančurovo reálné gymnázium v Praze XVI. Tam chodil až do roku 1942. Jeho třída už nematurovala. Studenti byli totálně nasazení, Jiří jako pomocný dělník za 4 koruny 60 haléřů na hodinu. Okupace tvrdě zasáhla příbuzenstvo. Jeho strýc Karel Strnad, který pracoval v prezidentské kanceláři už od dob Masarykových, byl zatčen Gestapem a 25. října 1944 popraven. Jiří se zúčastnil Pražského květnového povstání. Dvacetiletý hoch bojoval o rozhlas a následně se nestačil divit, kolik bojovníků a partyzánů se ex post objevilo. V létě 1945 si dodělal maturitu a zapsal se na lékařskou fakultu v Praze. V následujícím roce se stal členem národně socialistické strany. Posléze přešel na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy.

Jiří Mesicki jako student Právnické fakulty Univerzity Karlovy

Foto: archiv autora

o spojení Konaříka s Chocem a neznali způsob, kterým jsou zprávy odesílány. Radim Konařík byl jediný z celé skupiny, kdo byl s Chocem v přímém styku.⁷

Radim Konařík

Narodil se 14. ledna 1925 v Teplicích-Šanově. Otec byl ředitelem sanatoria v nedalekých Kladrubech. Po vítězství Sudetoněmecké strany v parlamentních volbách 1935, kdy se začalo stupňovat napětí mezi Čechy a Němci, se rodina přestěhovala do Prahy. Zde pokračoval ve studiu na reálném gymnáziu v Praze XVI. Za okupace byl ze studia pro neznalost německého jazyka vyloučen. Pravým důvodem byla skutečnost, že odmítl zdravit nacistickým pozdravem. Navštěvoval reklamní školu v Karlíně a poté byl totálně nasazen do laboratoře Pražského povstání. Po revoluci složil dodatečně maturitu, vstoupil do národně socialistické strany a zapsal se na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy.

Radim Konařík

Foto: NA

DRUHÁ ZPRÁVA

Kolem 20. března Boček tímtož způsobem získal a předal Mesickému zprávu o stanovisku Moskvy k Polsku a ČSR a zprávu o hospodářské situaci Československa, jakož i o blížících se volbách a sdělení o jmenování předsedy vlády Klementa Gottwalda štábním kapitánem. Tyto zprávy opět opsal na list vytržený z poznámkového bloku, schoval ho do své peněženky a nosil až do předání u sebe. Zprávu dal předtím přečíst Bolecho-

vé. U kavárny Letná se náhodně sešel s Milanem Křikavou. Tomu řekl, jakou činností se s Mesickým zabývá. Prozrazení z jeho strany se neobával, znali se z Tibet klubu a byli stejného politického smýšlení. Křikava se mu navíc svěřil, že má napojení na protikomunistickou organizaci, jejímž je členem. Navrhoval mu, aby se do ní rovněž zapojil, že se jedná o skupinu značně rozvětvenou, v níž jsou zastoupeni zejména vysokoškoláci. Cílem organizace měly údajně být destruktivní akce, příprava a vyvolání politického převratu. Boček odmítl. Organizace se mu zdála příliš rozsáhlá, tudíž snáze hrozilo její prozrazení. Křikavovi však slíbil, že zprávy předá také jemu, aby se mohly pomocí vysílačky, kterou měla organizace disponovat, poslat Američanům. Boček, Mesickí a Křikava se pak sešli v hotelu Splendid a při následné procházce ve Stromovce jim Boček přečetl znění druhé zprávy, načež ji dal Mesickému, aby ji předal Američanům.

Je však otázka, jestli odbojová organizace, jak ji líčil Křikava, vůbec existovala. Pozdější vyšetřování ji úplně pomíjí a žádné jiné podrobnosti, než které sdělil Křikava, nebyly zjištěny. Státní bezpečnosti se to však hodilo, a tak s nimi dále pracovala jako s hotovým faktem. Ve skutečnosti patrně Křikava, který v Tibet klubu vystupoval radikálně, nechtěl před Bočkem „ztratit tvář“, a tak si ji vyfabuloval. Za pár dní převzal od Mesického opis zprávy, aby ji předal do zahraničí. Měl ji u sebe dva dny schovanou pod pokrývkou na stole, aby ji pak spálil v kamnech. Neměl komu ji předat. Nikomu ani nesdělil její obsah.

Byla to tato jedna jediná zpráva, která se mu stala osudnou.⁸

TŘETÍ ZPRÁVA

Počátkem dubna 1948 odjeli Bočkoví rodiče na víkend mimo Prahu. Syn

uspořádal večírek s přáteli. Domluvil se na něm s Mesickým, že by se mohli opět podívat do otcových spisů. Druhý den měli už navlečené rukavice a prohlíželi je. Zaujala je složka, na které bylo napsáno „Poznámky k mobilizačnímu plánu“. Mesickí diktoval, Boček zapisoval. Jednalo se o několik důležitých zpráv a to:

- a) o útěku některých osob z řad vojenských a civilních do zahraničí,
- b) o umístění vojenských jednotek na Šumavě,
- c) o početním stavu SNB na bavorských hranicích,
- d) o stahování vyšších vojenských útvarů ze Slovenska.

Dále ve složce našli mapu ČSR s různými vojenskými značkami a číselné údaje o zbraních čsl. armády.

Když skončili, přišel Mesickí s návrhem, že by se měl pořídit fotoaparát, protože jde o dlouhé a přitom podstatné zprávy. Zmínil, že by ho mohl obstarat Ralph Saul z amerického velvyslanectví. *Otázal jsem se Mesickiho, zda je to onen muž, kterému předává zprávy, a on mi řekl, že je to*

Milan Křikava

Narodil se 26. ledna 1922 v Praze. Tatínek byl české národnosti, povoláním úředník. Maminka byla Srbka, starala se o domácnost. Po obecné škole absolvoval reformní reálné gymnázium v Praze XIX., kde v roce 1941 složil zkoušku dospělosti. Následně nastoupil jako úředník do Českomoravského svazu pro chmel, slad a pivo. V roce 1944 byl propuštěn pro podezření ze sabotáže a za trest nasazen k protiletectvé policii v Praze. Zde konal službu do února 1945, kdy byl pro předstíranou zdravotní neschopnost propuštěn, a již nenastoupil jiné zaměstnání. Po Pražském květnovém povstání, kterého se zúčastnil se zbraní v ruce na Hradčanech, se zapsal na Svobodnou školu politických nauk. Odtud byl automaticky převeden na vysokou školu politickou, aby po prvním semestru přestoupil na Právnickou fakultu Karlovy univerzity. Vstoupil do národně socialistické strany, z níž ještě před únorem 1948 vystoupil, protože se neztotožňoval s její politikou v poslední době.

Jitka Bolechová

Narodila se 4. června 1928 v Praze. Pocházela z rodiny poštovního úředníka. Po obecné škole studovala státní klasické gymnázium v Praze XI. Maturovala 2. června 1947. Na podzim se zapsala na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy. Byla snoubenkou Zdeňka Bočka, kterého poznala o rok dříve na sportovním hřišti ve Stromovce.

Jitka Bolechová na fotografii z 60. let

Foto: ABS

on, a znovu mně ubezpečil, že nemusím mít strach, že v celé akci jsme jen my dva Češi a od Saula že jdou zprávy přímo do USA.⁹ Mesicki tím chtěl zmírnit Bočkovy obavy z prozrazení. Zmíněné jméno několikrát slyšel v rodině Milana Herbena, kam často docházel. A aby si ověřil, že Saul

skutečně existuje, zašel na americké velvyslanectví. *Dotázal jsem se vrát-ného na tohoto muže, zda jest přítomen, a vrátný mi řekl, že přítomen je, a uká-zal na zástup čekajících lidí, kteří prý na Saula čekají. Postavil jsem se na konec fronty, abych nevzbudil pode-zření, a chvíli jsem tam skutečně stál, načež jsem odešel z budovy velvysla-nectví pryč.*¹⁰

Podle žaloby měl být Mesicki na-pojen přímo na amerického agenta Ralpha Saula, významného úředníka amerického velvyslanectví. Tomu měl také opisy zpráv předávat. Bylo tomu skutečně tak? Tyto skutečnosti nejsou ve spisech ničím podloženy a Mesic-ki to pochopitelně popíral. Tvrdil, že o existenci Ralpha Saula věděl, že s ním však nikdy nebyl v kontaktu a Bočkovi že to řekl pouze pro uklid-nění, aby se nebál mu zprávy předá-vat. Situaci ještě komplikovala sku-tečnost, že opis třetí zprávy Mesicki ztratil neznámo kde. V rozsudku je už uvedeno, že předstíral, že je ve spojení se Saulem. Po listopadu 1989 se Jiří Mesicki několikrát zmínil, že cestu k němu hledal přes Erica Tat-tersala, k němuž docházel na hodiny anglické konverzace, ale osobně že se s ním nikdy nesetkal.¹¹ Zůstává otázkou, jestli se zprávy k Saulovi a od něj na Západ dostaly. Patrně nikoliv, ale komunistický režim si tím nemohl být jistý.

ČTVRTÁ ZPRÁVA

Vysokoškoláci fotoaparát nepoužili, místo toho Boček zanedlouho opět opisoval zprávy z otcovy aktovky. Za

nejdůležitější považoval ty, které informovaly o dodávce zbraní do SSSR a Jugoslávie. Předal je Mesickému, ale už o nich neřekl Bolechové. Doma ho čekala vážná rozprava s otcem, který ho nabádal, aby změnil svůj postoj k novému režimu.

*O této věci se rozpředla debata, v níž jsem otci slíbil, že se pokusím svůj názor a přesvědčení změnit. Rozhodně popí-rám, že by k vylíčené rozmluvě došlo na základě toho, že otec věděl, že mu zcizují z aktovky zprávy a předávám je Mesickému, bránil svého otce při vy-šetřování. Výslovně podotýkám, že zcizování zpráv se dalo v nepřítomnos-ti mého otce a bez jeho vědomí.*¹² Se svým úmyslem zanechat celé činnos-ti se Boček svěřil Mesickému, který na to reagoval slovy, že se nedá nic dělat, že by toho museli stejně zane-chat, jelikož Saul z amerického vel-vyslanectví, kterému zprávy dával, má v nejbližších dnech opustit ČSR. Současně Mesicki sdělil Bočkovi, že hodlá uprchnout za hranice. Varová-ní přišlo i z jiné strany. Na právnické fakultě Bolechovou zastavil student Jiří Spěváček a řekl jí, aby varovala Bočka, že mu hrozí zatčení.¹³ Odkud to věděl? Sdělil mu to 21letý úředník Pavel Horáček. Při výsleších Horáček tvrdil, že ho dal varovat čistě náhod-ně, aby zjistil, zda je Boček ilegálně činný. Měl k tomu dobrý důvod. Od podzimu 1945 pracoval zpravodajsky pro jedno z oddělení MNO. A jedním z jeho úkolů bylo proniknout mezi ilegální skupiny bývalých národních socialistů. Nevěděl však, jestli Boček ilegálně pracuje, či nikoliv. Zkusil to

9 Tamtéž.

10 Tamtéž.

11 Po celou dobu války se učil Jiří Mesicki anglicky. Hodiny mu dávala Zdenka Wattersonová, která bydlela naproti v domě U Modré lišky na Kampě. Její druh Eric Tattersal byl během války v internačním táboře. Když se po válce vrátil, Mesicki k němu chodil na anglickou konverzaci. Tattersal ho seznámil s Williamem Fowlerem, bývalým námořníkem obchodního námořnictva, který po válce žil rovněž v Praze, kde se oženil a vyučoval angličtinu. Oba odešli po únoru 1948. *Archiv autora*, svědectví Jiřího Mesického z 19. září 2006.

12 ABS, f. MV-V, a. č. V-2646 MV.

13 Zdeněk Boček se seznámil se Spěváčkem v roce 1946 ve Smokovci v Tatrách, kde byl na rekreaci ve vojenské ozdravovně (otec Jiřího Spěváčka se zapojil za okupace do domácího odboje, byl zatčen a v roce 1941 zemřel v Terezíně). Od podzimu 1947 se občas potkali na právnické fakultě. Odkud ale Spěváček o jeho činnosti věděl, bylo pro Bočka záhadou. ABS, f. MV-V, a. č. V-2646 MV.

Josef Vávra-Stařík

Foto: ABS

a čekal, co se bude dít.¹⁴ To jiný mladý muž, Stanislav Koutek, věděl víc. O předávání vojenských zpráv mu řekl Zdeněk Boček. Byli to přátelé a členové Tibet klubu. Boček věděl, že si to Koutek nechá pro sebe.

Zprávy putovaly od Bočka přes Mesického ke Konaříkovi, který byl ve styku s Chocem. Z těchto zpráv se podle výsledku šetření a obsahu spisu dostala do západního Německa prostřednictvím Choce pouze zpráva o dr. Gráfovi, k níž Choc připojil ještě vlastní poznatky a předal ji Vávrovi-Staříkovi.¹⁵ Zbývající zprávy Choc doplnil a poslal za hranice po Karlu Ševčíkovi, zletělém dělníkovi národního podniku

Baťa. Ale ty už se tam nedostaly. Ševčík byl spolu s Jiřím Červinkou zadržen 22. května 1948 při přechodu hranic z ČSR do Německa. U Ševčíka byl nalezen zpravodajský materiál, po stránce vojenské závažného charakteru.¹⁶ U Choce se pak našly originály zpráv, které získal Boček.¹⁷

VYŠETŘOVÁNÍ

Vražda majora Schramma způsobila v nejvyšších kruzích KSČ rozruch. Bylo zapotřebí ji urychleně vyřešit, aby justice mohla odsouzené exemplárně potrestat. Vyšetřování vedl kriminální inspektor Břetislav Hampl. Stěžejní roli však hrál vrchní odborový rada ministerstva vnitra mjr. Bedřich Pokorný. *Nasadil mi železka, na nichž bylo vyryto gestapo. Železka měla zvláštní vlastnost. Když člověk pohnul rukama, hned mu sevřela zápěstí o jeden zoubek. Musel jsme si před něj kleknout a po celou dobu mého prvního výslechu kouřil fajfku a vyklepával si ji o mou hlavu, vzpomínal na jeho vyšetřovací metody Jiří Mesický. Po skončení výslechu mě nemohli z těch náramkových pout dostat, jak hluboko se mi zařízly do zápěstí.*¹⁸ Pokorný se denně účastnil výslechů. Trvaly celé dny, deset až patnáct hodin bez přerušení. Veškeré opisy protokolů byly předkládány vedoucímu evidenčního oddělení ÚV KSČ Karlu Švábovi a přednostovi vnitřního zpravodajství MV Štěpánu Plačkovi. Ti bedlivě dohlíželi na průběh celého případu.

Je zřejmé, že obvinění podepisovali výpovědi pod velkým fyzickým a psychickým tlakem. Milan Křikava kupříkladu tvrdil, že mu bylo ve vazbě vyhrožováno zatčením blízkých příbuzných, trestem smrti, že byl fackován a že mu byly obuškem vyraženy dva přední zuby. Komunistická justice to vždy zamítla s tím, že použití fyzického a psychického násilí v době vyšetřování neodpovídá skutečnosti. Např. chrup mu byl oprávněn údajně proto, že jej měl vadný.¹⁹

Podle Mesického ještě vyšetřovatelé neuplatňovali tak brutální metody jako později. Sám připomínal příhodu s vyšetřovatelem Charvátlem:

Miloslav Choc

Foto: ABS

14 ABS, f. MV-V, a. č. V-2646 MV.

15 Josef Vávra, řečený Stařík, byl za první republiky a za okupace učitelem na Hodonínsku. V roce 1942 odešel na Slovensko, kde se připojil k partyzánské skupině Jana Žižky, a do konce války se účastnil partyzánského hnutí. Po válce, kdy nastaly „boje o zásluhy“, stál proti Schrammovi. Po únoru 1948 odešel do zahraničí.

16 ABS, f. MV-V, a. č. V-2646 MV.

17 Tamtéž. Srovnej NA, f. Archiv ÚV KSČ, Komise, část II., sv. 8, a. j. 150.

18 Archiv autora, svědectví Jiřího Mesického z 27. listopadu 2001. Srovnej COETZEE, Jan - GILFILLAN, Linda - HULEC, Otakar: *Zbořené zdi. Hlasý z cel, které věznil Nelsona Mandelu a Václava Havla*. Orientální ústav AV ČR, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2003, s. 90–119.

19 Viz např. rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 25. března 1974. ABS, f. MV-V, a. č. V-2646 MV. *Pokud se týká zdravotního stavu odsouzeného, byl obzvláště špatný v době po rozsudku, konstatoval Státní soud v Praze v neveřejném zasedání 29. července 1952 po slyšení státního prokurátora, když zvažoval žádost o udělení milosti prezidenta republiky Milanu Křikavovi. Prostředky vězeňské nemocnice tehdy nestačily k záchraně života a zdraví odsouzeného a proto musel být přemístěn do zvláštního oddělení vojenské nemocnice. Odsouzenému byly vytrženy téměř všechny zuby a pak se jeho vážná srdeční choroba částečně uklidnila.* NA, f. Ministerstvo spravedlnosti, krajská prokuratura (nezpracováno).

Zdeněk Boček po svém zatčení

Foto: NA

Při jednom výslechu jsem si musel sednout do kouta místnosti. Po několika běžných otázkách vytáhl z kapsy pistoli, zkontroloval, jestli je v komoře náboj, položil ji do zásuvky, kterou nezavřel, a odešel. Dveře na chodbu nechal pootevřené. Byl to hrozný pocit. Seděl jsem bez hnutí, trvalo to několik minut. Pak se vrátil do kanceláře, vytáhl pistoli ze zásuvky, podíval se, jestli je náboj v komoře, a nechal mě odvézt zpátky na Pankrác.²⁰ Rudolf Charvát později odešel od StB a pracoval jako dezinfektor u jedné pražské firmy. Popřel, že by se jeho nadřízený mjr. Pokorný vyjádřil, že by Mesického bylo potřeba odstranit.²¹

V rámci Chocova případu postihl tragický osud Miroslava Baráka, vojenského zběha, který pracoval pro americkou CIC. Po zatčení byl podroben tvrdým výslechům. Nevyšetřovala ho však Státní bezpečnost, nýbrž

Obranné vojenské zpravodajství. Podle vyšetřovatelů vyskočil v přestávce svého výslechu v nestřeženém okamžiku z 6. poschodí budovy hlavního štábu. Stalo se to 1. července 1948 – zabil se.²²

OBŽALOBA

Obžaloba proti studentům byla podána 30. listopadu 1948. Státní prokurátor JUDr. František Grospič je obvinil, že spáchali zločin přípravy úkladů o republiku a zločin vojenské zrahy. Z obviněných učinil fanatické vyznavače a obdivovatele čelných členů národně socialistické strany Petra Zenkla a Prokopa Drtiny. Odeslané zprávy podle něj byly takového rázu, že by byly s to v případě vojenského konfliktu ochromit možnost obrany čsl. armády. Pro Zdeňka Bočka, Jiřího Mesického a Radima Konaříka navrhl trest smrti.²³

DO EMIGRACE

Byla možnost záchrany? Ano, odchodem na Západ. Student Jiří Mesicki k tomu měl nakročeno, ale už nestihl odejít. V případě vypuknutí válečného konfliktu nechtěl bojovat po boku bolševiků proti demokracii. Dne 4. června 1948 měl opustit ČSR. Miloš Štika na něj čekal v poledne na nádraží v Plzni, aby ho převedl na druhou stranu. Bylo to marné čekání. Předchozího dne byl Mesicki zatčen Státní bezpečností a nemohl už dorazit.

To Pavel Kejmar, jehož Mesicki několikrát přivedl do Tibet klubu, odešel včas. Za okupace byl totálně nasazen a mohl maturovat až po válce. Od podzimu 1945 byl zapsán na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a od prosince 1946 pracoval na ministerstvu zdravotnictví jako smluvní úředník. Byl členem strany lidové.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1. Příjmení, jméno:		BOČEK Zdeněk										Číslo přihlášky:		1160/2																																																																																					
2. Narodení (m), datum, místo, okres, kraj:		8.10.1927 Praha okr. Útice										3. Školní vzdělání:		obecní reálné gymnázium																																																																																					
4. Odborné vzdělání:		Právnická fakulta Karlovy Univerzity v Praze										5. Zaměstnání v době zatčení:		student práv																																																																																					
6. Původní povolání:		student										7. Národnost:		česká																																																																																					
8. Sml. příslušnost:		Rus.										9. Vojenský poměr, hodnost v ČSA a kdy:		novojáček																																																																																					
10. Třídní profil:		inteligent										11. Služba v zahraniční - cizí - armádě, kdy, kde, v jaké hodnosti:		nebyl																																																																																					
12. Služba v bezpečnostních sborech, kdy, kde, v jaké hodnosti:		nebyl										13. Ppř. k pol. straně:		nár. social.																																																																																					
14. Zdravotní stav a klasifikace:		10										15. Rodinný stav a bydliště rodiny:		svobodný																																																																																					
16. Poslední bydliště:		Praha XIX Pod Kačkov										17. Dělali tresty, kdy, kde, za co trestán:		nebyl																																																																																					
18. Kým, kdy, pro který § tr. z. byl zatčen:		nemá zájem										19. Který prokurátor uvalil vinu:		Státní prokurátor Praha																																																																																					
20. Datum dočasně do vězení a její název:		nemá zájem										21. Kdy, kterým soudem odsouzen, čl. § odsouzení, výše trestu:		St. S. Praha 16.12.1948 čl. 124 I 242/48-31 pro § 2, 6, 25, 50/29 sb. k trestu doživotí Amnestií 1955 enščen na 25 roků																																																																																					
22. Datum pravomocného rozsudku, soud, čl. § a výše trestu:		20.4.1950 Sm. 226/49 Maj. S. doživotí										23. Půlletek trestu:		15.6.1948																																																																																					
24. Konec trestu:		15.6.1948										25. Započítaná vazba:		od 15.6.1948 - 16.12.1948																																																																																					

Přední strana evidenční karty Zdeňka Bočka

Foto: NA

20 ABS, f. MV-V, a. č. V-2646 MV.

21 Tamtéž.

22 Tamtéž. Podrobněji ROKOSOVÁ, Šárka: Případ Miloslav Choc a spol. In: *Securitas Imperii*, č. 12. ÚDV, Praha 2005, s. 69-72.

23 ABS, f. MV-V, a. č. V-2646 MV. NA, f. Ministerstvo spravedlnosti, krajská prokuratura (nezpracováno).

18. května 1948 řekl matce, že pojede na tremp, aby využil volného času, než nastoupí v červnu na brigádu do dolů. Druhého dne se s ní krátce rozloučil, vzal si batoh a odešel s tím, že jí napíše. Nevíme, kdy jí z Londýna napsal. Každopádně pátrání Státní bezpečnosti bylo už bezvýsledné.²⁴

Obdobně tomu bylo i u 22letého Dimitrije Demartiniho. Jak už víme, nabádal ke zcizování tajných vojenských dokumentů. Pro vyšetřovatele byl také on zapřisáhlým odpůrcem lidově demokratického zřízení v ČSR a svůj negativní postoj dával při každé příležitosti veřejně najevo. Dne 20. května odešel z domova s tím, že jede někam na dovolenou, z níž se už nevrátil.²⁵

Do americké zóny v Německu uprchl také 21letý Miloš Štika. Cestu přes hranice dobře znal. Po vyloučení z právnické fakulty, k němuž došlo hned po 25. únoru 1948, byl zaměstnán jako úředník Pastvinářského družstva v Rozvadově.²⁶

Všichni byli protikomunistického smýšlení. V rozpravách zastávali stanovisko, že ČSR bude obsazena SSSR, dojde k perzekuci nekomunistů, a proto bude lépe ve svobodném světě.

SOUDNÍ PROCES

Soud byl zahájen 15. prosince 1948 v Praze. Přelíčení bylo tajné. Obhájci byli přiděleni ex offo. Jako svědci byli předvoláni Miloslav Choc (před třemi týdny odsouzený k trestu smrti), Karel Ševčík (odsouzený k 20 letům vězení) a Stanislav Koutek (bude souzený za dva dny v jiné skupině).²⁷

Jiří Mesicki na vězeňské fotografii

Foto: NA

Stanovisko přednesli vojenští znalci z oboru zpravodajské služby. Jejich úkolem bylo: 1/ objasnit charakter a důležitost zpráv, které byly obviněnými Zdeňkem Bočkem a Jiřím Mesickým vyzvídány a Radimem Konaříkem a Milanem Křikavou vyzrazovány; 2/ posoudit možnost, zda se tyto zprávy dostaly do rukou americké zpravodajské služby. Z hlediska vojensko-zpravodajského došli k tomuto závěru:

1/ *Zprávy, které byly obviněnými vyzvídány a o nichž nutno mít za to, že byly vyzrazeny cizí moci, nutno pokládati za součást zvlášť důležitého vojenského tajemství.*

2/ *Vzhledem k okolnostem, za jakých uvedené zprávy byly získány, tj. k osobě otce obviněného Zdeňka Bočka, jejich*

rozsahu a době, po kterou byly získávány, a vzhledem ke způsobům, jakým byly předávány cizí moci, byla činnost obviněných pro Československou republiku zvlášť nebezpečná.

3/ *Škoda, která činností obviněných Československé republiky vznikla, je nedozírná a trvalého rázu.*²⁸

Ve 22 hod. bylo hlavní přelíčení odročeno na druhý den, aby se posoudil duševní stav obžalovaného Mesického.²⁹ Od 14 hod. hlavní přelíčení pokračovalo. Znovu bylo několikrát přerušeno. Nebývalo to zvykem, ale začínala éra kabinetních rozsudků. Když jsme čekali na rozsudek na chodbě, zpravodajský znalec doktor Písecký si mě vzal stranou a říkal mi: „Ty máš teďko strach, abys nedostal smrt. Ať to dopadne jakkoliv, ty buď rád, že ses do-

²⁴ ABS, f. MV-V, a. č. V-2646 MV.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Je otázka, proč nebyl 21letý student práv Stanislav Koutek souzen v případě Zdeňka Bočka a spol. Všemi indiciemi do něj náležel: byl členem Tibet klubu, věděl o protikomunistické činnosti svých kamarádů, místo toho, aby ji ohlásil, souhlasil s ní. „Věděl a nepověděl“ – to bylo jeho provinění, stejně jako Jitky Bolechové. V procesu tedy vystupoval jako svědek. Hned 17. prosince 1948 byl souzen Krajským soudem trestním v Praze, ve skupině čítající 23 osob, přičemž byl odsouzen k nejvyššímu trestu ze všech: ke třem letům vězení. ABS, f. MV-V, a. č. V-2646 MV.

²⁸ ABS, f. Zvláštní vyšetřovací (dále jen ZV-MV), a. j. ZV-132 MV.

²⁹ NA, f. Ministerstvo spravedlnosti, krajská prokuratura (nezpracováno).

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
1. Příjmení, jméno:		K o n a ř í k R a d i m																																	
2. Narození(a), datum, místo, okres, kraj:		14.1.1925 Pustice-Jedov, kr.čtto.																																	
3. Školní vzdělání:		gymnázium																																	
4. Odborné vzdělání:		Karlova un., Praha mistr.molif.																																	
5. Zaměstnání v době zatčení:		bez zaměstnání																																	
6. Původní povolání:		studijní																																	
7. Národnost:		Čech																																	
8. Stát, příslušnost:		Československo																																	
9. Vojenský poměr, hodnost v ČSA a kdy:		nevoják																																	
10. Třídí prot:		nebyl																																	
11. Služba v zahraniční - cizí - armádě, kdy, kde, v jaké hodnosti:		nebyl																																	
12. Služba v bezpečnostních sborech, kdy, kde, v jaké hodnosti:		nebyl																																	
13. Přítel, k pol. straně:		nikdo, SOC.																																	
14. Zdravotní stav a klasifikace:		/																																	
15. Rodinný stav a bydliště rodiny:		svobodný																																	
16. Poslední bydliště:		Praha XVIII ul. S-baterie 30																																	
17. Dřívější tresty, kdy, kde, za co trestán:		netrestán																																	
18. Kdy, kdy, pro který § st. z. byl zatčen:		15.11.1948 Praha 3, § 26, 1948																																	
19. Který prokurátor uvalil vazbu:		kraj. prok. Praha																																	
20. Datum dodání do věrnice a její název:		věznice Píseň Bory 1.12.48																																	
21. Kdy, kterým soudem odsouzen, č. § odsouzení, výše trestu:		Or. I. 142/48-51 pro § 2 odst. 1 a 2, 20 odst. 2 a 3, 20 odst. 4 a 5, 20 odst. 6 a 7, 20 odst. 8 a 9, 20 odst. 10 a 11, 20 odst. 12 a 13, 20 odst. 14 a 15, 20 odst. 16 a 17, 20 odst. 18 a 19, 20 odst. 20 a 21, 20 odst. 22 a 23, 20 odst. 24 a 25, 20 odst. 26 a 27, 20 odst. 28 a 29, 20 odst. 30 a 31, 20 odst. 32 a 33, 20 odst. 34 a 35, 20 odst. 36 a 37, 20 odst. 38 a 39, 20 odst. 40 a 41, 20 odst. 42 a 43, 20 odst. 44 a 45, 20 odst. 46 a 47, 20 odst. 48 a 49, 20 odst. 50 a 51, 20 odst. 52 a 53, 20 odst. 54 a 55, 20 odst. 56 a 57, 20 odst. 58 a 59, 20 odst. 60 a 61, 20 odst. 62 a 63, 20 odst. 64 a 65, 20 odst. 66 a 67, 20 odst. 68 a 69, 20 odst. 70 a 71, 20 odst. 72 a 73, 20 odst. 74 a 75, 20 odst. 76 a 77, 20 odst. 78 a 79, 20 odst. 80 a 81, 20 odst. 82 a 83, 20 odst. 84 a 85, 20 odst. 86 a 87, 20 odst. 88 a 89, 20 odst. 90 a 91, 20 odst. 92 a 93, 20 odst. 94 a 95, 20 odst. 96 a 97, 20 odst. 98 a 99, 20 odst. 100 a 101, 20 odst. 102 a 103, 20 odst. 104 a 105, 20 odst. 106 a 107, 20 odst. 108 a 109, 20 odst. 110 a 111, 20 odst. 112 a 113, 20 odst. 114 a 115, 20 odst. 116 a 117, 20 odst. 118 a 119, 20 odst. 120 a 121, 20 odst. 122 a 123, 20 odst. 124 a 125, 20 odst. 126 a 127, 20 odst. 128 a 129, 20 odst. 130 a 131, 20 odst. 132 a 133, 20 odst. 134 a 135, 20 odst. 136 a 137, 20 odst. 138 a 139, 20 odst. 140 a 141, 20 odst. 142 a 143, 20 odst. 144 a 145, 20 odst. 146 a 147, 20 odst. 148 a 149, 20 odst. 150 a 151, 20 odst. 152 a 153, 20 odst. 154 a 155, 20 odst. 156 a 157, 20 odst. 158 a 159, 20 odst. 160 a 161, 20 odst. 162 a 163, 20 odst. 164 a 165, 20 odst. 166 a 167, 20 odst. 168 a 169, 20 odst. 170 a 171, 20 odst. 172 a 173, 20 odst. 174 a 175, 20 odst. 176 a 177, 20 odst. 178 a 179, 20 odst. 180 a 181, 20 odst. 182 a 183, 20 odst. 184 a 185, 20 odst. 186 a 187, 20 odst. 188 a 189, 20 odst. 190 a 191, 20 odst. 192 a 193, 20 odst. 194 a 195, 20 odst. 196 a 197, 20 odst. 198 a 199, 20 odst. 200 a 201, 20 odst. 202 a 203, 20 odst. 204 a 205, 20 odst. 206 a 207, 20 odst. 208 a 209, 20 odst. 210 a 211, 20 odst. 212 a 213, 20 odst. 214 a 215, 20 odst. 216 a 217, 20 odst. 218 a 219, 20 odst. 220 a 221, 20 odst. 222 a 223, 20 odst. 224 a 225, 20 odst. 226 a 227, 20 odst. 228 a 229, 20 odst. 230 a 231, 20 odst. 232 a 233, 20 odst. 234 a 235, 20 odst. 236 a 237, 20 odst. 238 a 239, 20 odst. 240 a 241, 20 odst. 242 a 243, 20 odst. 244 a 245, 20 odst. 246 a 247, 20 odst. 248 a 249, 20 odst. 250 a 251, 20 odst. 252 a 253, 20 odst. 254 a 255, 20 odst. 256 a 257, 20 odst. 258 a 259, 20 odst. 260 a 261, 20 odst. 262 a 263, 20 odst. 264 a 265, 20 odst. 266 a 267, 20 odst. 268 a 269, 20 odst. 270 a 271, 20 odst. 272 a 273, 20 odst. 274 a 275, 20 odst. 276 a 277, 20 odst. 278 a 279, 20 odst. 280 a 281, 20 odst. 282 a 283, 20 odst. 284 a 285, 20 odst. 286 a 287, 20 odst. 288 a 289, 20 odst. 290 a 291, 20 odst. 292 a 293, 20 odst. 294 a 295, 20 odst. 296 a 297, 20 odst. 298 a 299, 20 odst. 300 a 301, 20 odst. 302 a 303, 20 odst. 304 a 305, 20 odst. 306 a 307, 20 odst. 308 a 309, 20 odst. 310 a 311, 20 odst. 312 a 313, 20 odst. 314 a 315, 20 odst. 316 a 317, 20 odst. 318 a 319, 20 odst. 320 a 321, 20 odst. 322 a 323, 20 odst. 324 a 325, 20 odst. 326 a 327, 20 odst. 328 a 329, 20 odst. 330 a 331, 20 odst. 332 a 333, 20 odst. 334 a 335, 20 odst. 336 a 337, 20 odst. 338 a 339, 20 odst. 340 a 341, 20 odst. 342 a 343, 20 odst. 344 a 345, 20 odst. 346 a 347, 20 odst. 348 a 349, 20 odst. 350 a 351, 20 odst. 352 a 353, 20 odst. 354 a 355, 20 odst. 356 a 357, 20 odst. 358 a 359, 20 odst. 360 a 361, 20 odst. 362 a 363, 20 odst. 364 a 365, 20 odst. 366 a 367, 20 odst. 368 a 369, 20 odst. 370 a 371, 20 odst. 372 a 373, 20 odst. 374 a 375, 20 odst. 376 a 377, 20 odst. 378 a 379, 20 odst. 380 a 381, 20 odst. 382 a 383, 20 odst. 384 a 385, 20 odst. 386 a 387, 20 odst. 388 a 389, 20 odst. 390 a 391, 20 odst. 392 a 393, 20 odst. 394 a 395, 20 odst. 396 a 397, 20 odst. 398 a 399, 20 odst. 400 a 401, 20 odst. 402 a 403, 20 odst. 404 a 405, 20 odst. 406 a 407, 20 odst. 408 a 409, 20 odst. 410 a 411, 20 odst. 412 a 413, 20 odst. 414 a 415, 20 odst. 416 a 417, 20 odst. 418 a 419, 20 odst. 420 a 421, 20 odst. 422 a 423, 20 odst. 424 a 425, 20 odst. 426 a 427, 20 odst. 428 a 429, 20 odst. 430 a 431, 20 odst. 432 a 433, 20 odst. 434 a 435, 20 odst. 436 a 437, 20 odst. 438 a 439, 20 odst. 440 a 441, 20 odst. 442 a 443, 20 odst. 444 a 445, 20 odst. 446 a 447, 20 odst. 448 a 449, 20 odst. 450 a 451, 20 odst. 452 a 453, 20 odst. 454 a 455, 20 odst. 456 a 457, 20 odst. 458 a 459, 20 odst. 460 a 461, 20 odst. 462 a 463, 20 odst. 464 a 465, 20 odst. 466 a 467, 20 odst. 468 a 469, 20 odst. 470 a 471, 20 odst. 472 a 473, 20 odst. 474 a 475, 20 odst. 476 a 477, 20 odst. 478 a 479, 20 odst. 480 a 481, 20 odst. 482 a 483, 20 odst. 484 a 485, 20 odst. 486 a 487, 20 odst. 488 a 489, 20 odst. 490 a 491, 20 odst. 492 a 493, 20 odst. 494 a 495, 20 odst. 496 a 497, 20 odst. 498 a 499, 20 odst. 500 a 501, 20 odst. 502 a 503, 20 odst. 504 a 505, 20 odst. 506 a 507, 20 odst. 508 a 509, 20 odst. 510 a 511, 20 odst. 512 a 513, 20 odst. 514 a 515, 20 odst. 516 a 517, 20 odst. 518 a 519, 20 odst. 520 a 521, 20 odst. 522 a 523, 20 odst. 524 a 525, 20 odst. 526 a 527, 20 odst. 528 a 529, 20 odst. 530 a 531, 20 odst. 532 a 533, 20 odst. 534 a 535, 20 odst. 536 a 537, 20 odst. 538 a 539, 20 odst. 540 a 541, 20 odst. 542 a 543, 20 odst. 544 a 545, 20 odst. 546 a 547, 20 odst. 548 a 549, 20 odst. 550 a 551, 20 odst. 552 a 553, 20 odst. 554 a 555, 20 odst. 556 a 557, 20 odst. 558 a 559, 20 odst. 560 a 561, 20 odst. 562 a 563, 20 odst. 564 a 565, 20 odst. 566 a 567, 20 odst. 568 a 569, 20 odst. 570 a 571, 20 odst. 572 a 573, 20 odst. 574 a 575, 20 odst. 576 a 577, 20 odst. 578 a 579, 20 odst. 580 a 581, 20 odst. 582 a 583, 20 odst. 584 a 585, 20 odst. 586 a 587, 20 odst. 588 a 589, 20 odst. 590 a 591, 20 odst. 592 a 593, 20 odst. 594 a 595, 20 odst. 596 a 597, 20 odst. 598 a 599, 20 odst. 600 a 601, 20 odst. 602 a 603, 20 odst. 604 a 605, 20 odst. 606 a 607, 20 odst. 608 a 609, 20 odst. 610 a 611, 20 odst. 612 a 613, 20 odst. 614 a 615, 20 odst. 616 a 617, 20 odst. 618 a 619, 20 odst. 620 a 621, 20 odst. 622 a 623, 20 odst. 624 a 625, 20 odst. 626 a 627, 20 odst. 628 a 629, 20 odst. 630 a 631, 20 odst. 632 a 633, 20 odst. 634 a 635, 20 odst. 636 a 637, 20 odst. 638 a 639, 20 odst. 640 a 641, 20 odst. 642 a 643, 20 odst. 644 a 645, 20 odst. 646 a 647, 20 odst. 648 a 649, 20 odst. 650 a 651, 20 odst. 652 a 653, 20 odst. 654 a 655, 20 odst. 656 a 657, 20 odst. 658 a 659, 20 odst. 660 a 661, 20 odst. 662 a 663, 20 odst. 664 a 665, 20 odst. 666 a 667, 20 odst. 668 a 669, 20 odst. 670 a 671, 20 odst. 672 a 673, 20 odst. 674 a 675, 20 odst. 676 a 677, 20 odst. 678 a 679, 20 odst. 680 a 681, 20 odst. 682 a 683, 20 odst. 684 a 685, 20 odst. 686 a 687, 20 odst. 688 a 689, 20 odst. 690 a 691, 20 odst. 692 a 693, 20 odst. 694 a 695, 20 odst. 696 a 697, 20 odst. 698 a 699, 20 odst. 700 a 701, 20 odst. 702 a 703, 20 odst. 704 a 705, 20 odst. 706 a 707, 20 odst. 708 a 709, 20 odst. 710 a 711, 20 odst. 712 a 713, 20 odst. 714 a 715, 20 odst. 716 a 717, 20 odst. 718 a 719, 20 odst. 720 a 721, 20 odst. 722 a 723, 20 odst. 724 a 725, 20 odst. 726 a 727, 20 odst. 728 a 729, 20 odst. 730 a 731, 20 odst. 732 a 733, 20 odst. 734 a 735, 20 odst. 736 a 737, 20 odst. 738 a 739, 20 odst. 740 a 741, 20 odst. 742 a 743, 20 odst. 744 a 745, 20 odst. 746 a 747, 20 odst. 748 a 749, 20 odst. 750 a 751, 20 odst. 752 a 753, 20 odst. 754 a 755, 20 odst. 756 a 757, 20 odst. 758 a 759, 20 odst. 760 a 761, 20 odst. 762 a 763, 20 odst. 764 a 765, 20 odst. 766 a 767, 20 odst. 768 a 769, 20 odst. 770 a 771, 20 odst. 772 a 773, 20 odst. 774 a 775, 20 odst. 776 a 777, 20 odst. 778 a 779, 20 odst. 780 a 781, 20 odst. 782 a 783, 20 odst. 784 a 785, 20 odst. 786 a 787, 20 odst. 788 a 789, 20 odst. 790 a 791, 20 odst. 792 a 793, 20 odst. 794 a 795, 20 odst. 796 a 797, 20 odst. 798 a 799, 20 odst. 800 a 801, 20 odst. 802 a 803, 20 odst. 804 a 805, 20 odst. 806 a 807, 20 odst. 808 a 809, 20 odst. 810 a 811, 20 odst. 812 a 813, 20 odst. 814 a 815, 20 odst. 816 a 817, 20 odst. 818 a 819, 20 odst. 820 a 821, 20 odst. 822 a 823, 20 odst. 824 a 825, 20 odst. 826 a 827, 20 odst. 828 a 829, 20 odst. 830 a 831, 20 odst. 832 a 833, 20 odst. 834 a 835, 20 odst. 836 a 837, 20 odst. 838 a 839, 20 odst. 840 a 841, 20 odst. 842 a 843, 20 odst. 844 a 845, 20 odst. 846 a 847, 20 odst. 848 a 849, 20 odst. 850 a 851, 20 odst. 852 a 853, 20 odst. 854 a 855, 20 odst. 856 a 857, 20 odst. 858 a 859, 20 odst. 860 a 861, 20 odst. 862 a 863, 20 odst. 864 a 865, 20 odst. 866 a 867, 20 odst. 868 a 869, 20 odst. 870 a 871, 20 odst. 872 a 873, 20 odst. 874 a 875, 20 odst. 876 a 877, 20 odst. 878 a 879, 20 odst. 880 a 881, 20 odst. 882 a 883, 20 odst. 884 a 885, 20 odst. 886 a 887, 20 odst. 888 a 889, 20 odst. 890 a 891, 20 odst. 892 a 893, 20 odst. 894 a 895, 20 odst. 896 a 897, 20 odst. 898 a 899, 20 odst. 900 a 901, 20 odst. 902 a 903, 20 odst. 904 a 905, 20 odst. 906 a 907, 20 odst. 908 a 909, 20 odst. 910 a 911, 20 odst. 912 a 913, 20 odst. 914 a 915, 20 odst. 916 a 917, 20 odst. 918 a 919, 20 odst. 920 a 921, 20 odst. 922 a 923, 20 odst. 924 a 925, 20 odst. 926 a 927, 20 odst. 928 a 929, 20 odst. 930 a 931, 20 odst. 932 a 933, 20 odst. 934 a 935, 20 odst. 936 a 937, 20 odst. 938 a 939, 20 odst. 940 a 941, 20 odst. 942 a 943, 20 odst. 944 a 945, 20 odst. 946 a 947, 20 odst. 948 a 949, 20 odst. 950 a 951, 20 odst. 952 a 953, 20 odst. 954 a 955, 20 odst. 956 a 957, 20 odst. 958 a 959, 20 odst. 960 a 961, 20 odst. 962 a 963, 20 odst. 964 a 965, 20 odst. 966 a 967, 20 odst. 968 a 969, 20 odst. 970 a 971, 20 odst. 972 a 973, 20 odst. 974 a 975, 20 odst. 976 a 977, 20 odst. 978 a 979, 20 odst. 980 a 981, 20 odst. 982 a 983, 20 odst. 984 a 985, 20 odst. 986 a 987, 20 odst. 988 a 989, 20 odst. 990 a 991, 20 odst. 992 a 993, 20 odst. 994 a 995, 20 odst. 996 a 997, 20 odst. 998 a 999, 20 odst. 1000 a 1001, 20 odst. 1002 a 1003, 20 odst. 1004 a 1005, 20 odst. 1006 a 1007, 20 odst. 1008 a 1009, 20 odst. 1010 a 1011, 20 odst. 1012 a 1013, 20 odst. 1014 a 1015, 20 odst. 1016 a 1017, 20 odst. 1018 a 1019, 20 odst. 1020 a 1021, 20 odst. 1022 a 1023, 20 odst. 1024 a 1025, 20 odst. 1026 a 1027, 20 odst. 1028 a 1029, 20 odst. 1030 a 1031, 20 odst. 1032 a 1033, 20 odst. 1034 a 1035, 20 odst. 1036 a 1037, 20 odst. 1038 a 1039, 20 odst. 1040 a 1041, 20 odst. 1042 a 1043, 20 odst. 1044 a 1045, 20 odst. 1046 a 1047, 20 odst. 1048 a 1049, 20 odst. 1050 a 1051, 20 odst. 1052 a 1053, 20 odst. 1054 a 1055, 20 odst. 1056 a 1057, 20 odst. 1058 a 1059, 20 odst. 1060 a 1061, 20 odst. 1062 a 1063, 20 odst. 1064 a 1065, 20 odst. 1066 a 1067, 20 odst. 1068 a 1069, 20 odst. 1070 a 1071, 20 odst. 1072 a 1073, 20 odst. 1074 a 1075, 20 odst. 1076 a 1077, 20 odst. 1078 a 1079, 20 odst. 1080 a 1081, 20 odst. 1082 a 1083, 20 odst. 1084 a 1085, 20 odst. 1086 a 1087, 20 odst. 1088 a 1089, 20 odst. 1090 a 1091, 20 odst. 1092 a 1093, 20 odst. 1094 a 1095, 20 odst. 1096 a 1097, 20 odst. 1098 a 1099, 20 odst. 1100 a 1101, 20 odst. 1102 a 1103, 20 odst. 1104 a 1105, 20 odst. 1106 a 1107, 20 odst. 1108 a 1109, 20 odst. 1110 a 1111, 20 odst. 1112 a 1113, 20 odst. 1114 a 1115, 20 odst. 1116 a 1117, 20 odst. 1118 a 1119, 20 odst. 1120 a 1121, 20 odst. 1122 a 1123, 20 odst. 1124 a 1125, 20 odst. 1126 a 1127, 20 odst. 1128 a 1129, 20 odst. 1130 a 1131, 20 odst. 1132 a 1133, 20 odst. 1134 a 1135, 20 odst. 1136 a 1137, 20 odst. 1138 a 1139, 20 odst. 1140 a 1141, 20 odst. 1142 a 1143, 20 odst. 1144 a 1145, 20 odst. 1146 a 1147, 20 odst. 1148 a 1149, 20 odst. 1150 a 1151, 20 odst. 1152 a 1153, 20 odst. 1154 a 1155, 20 odst. 1156 a 1157, 20 odst. 1158 a 1159, 20 odst. 1160 a 1161, 20 odst. 1162 a 1163, 20 odst. 1164 a 1165, 20 odst. 1166 a 1167, 20 odst. 1168 a 1169, 20 odst. 1170 a 1171, 20 odst. 1172 a 1173, 20 odst. 1174 a 1175, 20 odst. 1176 a 1177, 20 odst. 1178 a 1179, 20 odst. 1180 a 1181, 20 odst. 1182 a 1183, 20 odst. 1184 a 1185, 20 odst. 1186 a 1187, 20 odst. 1188 a 1189, 20 odst. 1190 a 1191, 20 odst. 1192 a 1193, 20 odst. 1194 a 1195, 20 odst. 1196 a 1197, 20 odst. 1198 a 1199, 20 odst. 1200 a 1201, 20 odst. 1202 a 1203, 20 odst. 1204 a 1205, 20 odst. 1206 a 1207, 20 odst. 1208 a 1209, 20 odst. 1210 a 1211, 20 odst. 1212 a 1213, 20 odst. 1214 a 1215, 20 odst. 1216 a 1217, 20 odst. 1218 a 1219, 20 odst. 1220 a 1221, 20 odst. 1222 a 1223, 20 odst. 1224 a 1225, 20 odst. 1226 a 1227, 20 odst. 1228 a 1229, 20 odst. 1230 a 1231, 20 odst. 1232 a 1233, 20 odst. 1234 a 1235, 20 odst. 1236 a 1237, 20 odst. 1238 a 1239, 20 odst. 1240 a 1241, 20 odst. 1242 a 1243, 20 odst. 1244 a 1245, 20 odst. 1246 a 1247, 20 odst. 1248 a 1249, 20 odst. 1250 a 1251, 20 odst. 1252 a 1253, 20 odst. 1254 a 1255, 20 odst. 1256 a 1257, 20 odst. 1258 a 1259, 20 odst. 1260 a 1261, 20 odst. 1262 a 1263, 20 odst. 1264 a 1265, 20 odst. 1266 a 1267, 20 odst. 1268 a 1269, 20 odst. 1270 a 1271, 20 odst. 1272 a 1273, 20 odst. 1274 a 1275, 20 odst. 1276 a 1277, 20 odst. 1278 a 1279, 20 odst. 1280 a 1281, 20 odst. 1282 a 1283, 20 odst. 1284 a 1285, 20 odst. 1286 a 1287, 20 odst. 1288 a 1289, 20 odst. 1290 a 1291, 20 odst. 1292 a 1293, 20 odst. 1294 a 1295, 20 odst. 1296 a 1297, 20 odst. 1298 a 1299, 20 odst. 1300 a 1301, 20 odst. 1302 a 1303, 20 odst. 1304 a 1305, 20 odst. 1306 a 1307, 20 odst. 1308 a 1309, 20 odst. 1310 a 1311, 20 odst. 1312 a 1313, 20 odst. 1314 a 1315, 20 odst. 1316 a 1317, 20 odst. 1318 a 1319, 20 odst. 1320 a 1321, 20 odst. 1322 a 1323, 20 odst. 1324 a 1325, 20 odst. 1326 a 1327, 20 odst. 1328 a 1329, 20 odst. 1330 a 1331, 20 odst. 1332 a 1333, 20 odst. 1334 a 1335, 20 odst. 1336 a 1337, 20 odst. 1338 a 1339, 20 odst. 1340 a 1341, 20 odst. 1342 a 1343, 20 odst. 1344 a 1345, 20 odst. 1346 a 1347, 20 odst. 1348 a 1349, 20 odst. 1350 a 1351, 20 odst. 1352 a 1353, 20 odst. 1354 a 1355, 20 odst. 1356 a 1357, 20 odst. 1358 a 1359, 20 odst. 1360 a 1361, 20 odst. 1362 a 1363, 20 odst. 1364 a 1365, 20 odst. 1366 a 1367, 20 odst. 1368 a 1369, 20 odst. 1370 a 1371, 20 odst. 1372 a 1373, 20 odst. 1374 a 1375, 20 odst. 1376 a 1377, 20 odst. 1378 a 1379, 20 odst. 1380 a 1381, 20 odst. 1382 a 1383, 20 odst. 1384 a 1385, 20 odst. 1386 a 1387, 20 odst. 1388 a 1389, 20 odst. 1390 a 1391, 20 odst. 1392 a 1393, 20 odst. 1394 a 1395, 20 odst. 1396 a 1397, 20 odst. 1398 a 1399, 20 odst. 1400 a 1401, 20 odst. 1402 a 1403, 20 odst. 1404 a 1405, 20 odst. 1406 a 1407, 20 odst. 1408 a 1409, 20 odst. 1410 a 1411, 20 odst. 1412 a 1413, 20 odst. 1414 a 1415, 20 odst. 1416 a 1417, 20 odst. 1418 a 1419, 20 odst. 1420 a 1421, 20 odst. 1422 a 1423, 20 odst. 1424 a 1425, 20 odst. 1426 a 1427, 20 odst. 1428 a 1429, 20 odst. 1430 a 1431, 20 odst. 1432 a 1433, 20 odst. 1434 a 1435, 20 odst. 1436 a 1437, 20 odst. 14																																	

Kauza Boček a spol. se stala součástí rozsáhlého případu Miloslava Choce. Krajský kulturní referent národně socialistické strany byl obviněn z vraždy komunistického funkcionáře Augustina Schramma, k níž došlo 27. května 1948 v Praze. Na snímku M. Choc během rekonstrukce vraždy, již údajně spáchal. Foto: ABS

rukou orgánů americké zpravodajské služby počty úplné výzbroje celé čs. armády k jistému dni, dokonce s údajním počtu chybějících zbraní k úplnému vyzbrojení armády, tedy zprávu daleko nejzávažnější, k níž měly z celé armády přístup pouze čtyři osoby. Poněvadž tato zpráva se dostala do rukou jiné osoby (jež sice byla v této souvislosti rovněž zatčena a tvrdí, že zprávu spálila), nelze vyloučiti, že se dostala přece jen v opise do rukou orgánů některé cizí zpravodajské služby.³⁷ Při vyšetřování Chocova případu bylo předvedeno a zajištěno celkem 207 osob, trestní oznámení bylo podáno na 124 osob a do soudní vazby odevzdáno 76 osob. Komunisté dali vraždu majora Schramma do souvislosti s atentátem na generálního tajemníka italské komunistické strany Palmira Togliattiho. Stejně jako atentát na tajemníka komunistické strany Japonska Tokudu ukazoval na běsnění mezinárodní imperialistické reakce proti silám pokroku.³⁸ Studenti Miloslav Choc a Slavoj Šádek byli odsouzeni k trestu smrti a 19. února 1949 popraveni na nádvoří pankrácké věznice. Zůstává otázkou, jestli byl 24letý Choc skutečným vrahem Schramma.

OTEC A SYN

Generál Bohumil Boček měl za sebou úctyhodnou vojenskou kariéru. Ruský legionář, jenž své nesporné schopnosti uplatnil v prvorepublikové československé armádě, se zapojil do odboje proti nacistům.³⁹ Nejprve působil v odbojové organizaci Obrana národa.⁴⁰ V únoru 1940 odešel ilegálně do Francie, později do Anglie a v srpnu 1944

rická zpravodajská služba CIC.³⁴ Orgány ministerstva vnitra odhalily během vyšetřování třináct více či méně volně souvisejících ilegálních skupin národně socialistických a lidoveckých.

Obžalovaní byli rozděleni do pěti skupin, z nichž každá měla vlastní proces. V hlavní skupině Miloslav Choc a spol. bylo souzeno 15 osob (přítomni jen 6 osob), které byly obviněny v přímé souvislosti s vraždou.³⁵ Ve skupině Hamal a spol. to bylo dokonce 43 osob. Ty byly v nějakém vztahu s Chocem nebo Vávrou-Staříkem,³⁶ který ho měl instruovat, ale

neměly přímou vinu na vraždě. Skupinu Kukal a spol. tvořilo 7 studentů, kteří vydávali samizdat *Za svobodu*. Skupina Klein a spol. sestávala z 13 osob, které vesměs pomáhaly převážet přes státní hranici. A konečně to byla skupina Zdeněk Boček a spol.

Případ vyzvědačství syna vysokého důstojníka je nejzávažnějším zjištěným momentem celého odhaleného ilegálního hnutí, zneškodněného při likvidaci Chocových pomocníků, uvádí se ve zprávě o skončeném vyšetřování. Syn důstojníků hodlal prostřednictvím Chocovým vedle jiných cenných politických a vojenských zpráv vydati do

34 ABS, f. MV-V, a. č. V-2646 MV.

35 Podrobněji ROKOSOVÁ, Šárka: *Případ Miloslav Choc a spol.*, s. 53–107.

36 Vávra-Stařík byl odsouzen v nepřítomnosti k trestu smrti. V roce 1949 ho StB unesla z Vídne do ČSR. Byl popraven 27. srpna 1953.

37 ABS, f. MV-V, a. č. V-2646 MV.

38 Tamtéž.

39 Podrobněji PALEČEK, Pavel: Zapomenutý generál. Příběh náčelníka hlavního štábu Bohumila Bočka (1945–1948) a jeho syna Zdeňka. In: *Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana*. Prius, Brno 2003.

40 Svědectví Vladimíra Krajiny z dubna 1962, nazvané *Československý domácí odboj za 2. světové války do Vánoc roku 1939*. FEIERABEND, Ladislav: *Politické vzpomínky I*. Atlantis, Brno 1994, s. 430.

Maršál britské armády sir Bernard Law Montgomery (vlevo), velitel spojeneckých armád za 2. světové války, v doprovodu náčelníka hlavního štábu generála Bohumila Bočka na Václavském náměstí při návštěvě Prahy 22. 9. 1945 Foto: ČTK

do SSSR. Odtud se vrátil v roce 1945 s 1. čsl. armádním sborem do Prahy. V poválečném rozporuplném období podporoval svého dlouholetého přítele Ludvíka Svobodu, který byl jmenován ministrem národní obrany.

Politické názory otce a syna se rozcházel.⁴¹ Otec byl loajální ke KSČ a podporoval budování čsl. armády podle sovětského vzoru. Syn jako národní socialista odmítal komunistickou politiku. V kritických únorových dnech se tento rozpor ještě prohloubil. Gene-

rál podpořil stanovisko, že armáda bude vždy stát po boku pracujícího lidu, a následně jako náčelník hlavního štábu čsl. armády přihlížel perzekuci důstojnického sboru. Student právnické fakulty se naproti tomu snažil proti komunismu bojovat. Byl za to odsouzen na doživotí.

Dekretem prezidenta republiky Klementa Gottwalda byl generál Boček k 31. červenci 1948 odvolán z funkce náčelníka hlavního štábu. Pro mimořádné válečné zásluhy nebyl

za únik informací stíhán. Byl však sledován a jeho telefony byly odposlouchávány. V srpnu 1948 ho pověřili vedením Vojenského vědeckého ústavu v Praze, kde působil do března 1949. Do konce téhož roku byl na zdravotní dovolené a poté přerážen do výslužby. Odstěhoval se do Dubicka u Zábřehu, kde měli hospodářství rodiče jeho druhé ženy, s níž se oženil v prosinci 1945. Státní bezpečnost ho sledovala, ale dokud byl Svoboda ve vládě, zůstával na svobodě.⁴²

41 Vztahy byly narušeny válkou. Generál Boček si stěžoval známým a přátelům, že mu syn nemůže zapomenout, že odjel do Anglie a rodinu nechal v Protektorátu. Syn mu několikrát řekl, že byl špatný otec, který utekl a nechal vyvraždit svoji rodinu v zájmu své kariéry. ABS, f. ZV-MV, a. j. ZV-132 MV.

42 Generál Bohumil Boček, jehož otec byl zedník, pocházel z dvanácti dětí, z toho jich zůstalo šest. Jeho bratr Melichar Boček byl ve vězení, kde si odpýkával trest za organizování ilegálních odchodů za hranice, manžel jeho sestry Josefy, provdané Buršíkové, byl v zahraničí, kam uprchl v roce 1949.

Zatčen byl 28. února 1951. Byl obviněn, že spolu s jinými připravoval vojenské spiknutí, které usilovalo o státní převrat. K vykonstruovaným obviněním se odmítal přiznat. Brutálním výslechům podlehl až v prosinci 1951. Jeho zdravotní stav se prudce zhoršoval. K soudu ho donesli na nosítkách. Státní soud v Praze ho odsoudil 23. července 1952 na doživotí. Zároveň mu byl vyměřen peněžitý trest sto tisíc korun, zkonfiskováno celé jmění a na dobu deseti let ztratil občanská práva.⁴³ V září 1952 ho převezli do Valdic. Generál, který bojoval v prvním a druhém odboji, vážil kolem 40 kilogramů. V noci 16. října 1952 ve věznici zemřel. Bylo mu 57 let. Procesu s Rudolfem Slánským a spol. se už nedožil.

V návrhu na zahájení řízení o mlošt a snížení trestu odnětí svobody jeho synovi z roku 1955 se uvádělo, že velkou vinu na tom, že v poměrně krátké době bylo možno provádět takovouto rozsáhlou činnost, měl právě jeho otec, který si počínal hrubě nedbale při úschově tak důležitých vojenských materiálů a umožnil k nim synovi přístup, za což byl v souvislosti s další trestnou činností odsouzen rovněž na doživotí a zemřel.⁴⁴

Manželka JUDr. Anna Bočková usilovala o jeho rehabilitaci. Vojenské kolegium Nejvyššího soudu vy-

hovělo jejím žádostem a 22. května 1962 zrušilo všechny body žaloby proti generálu Bočkovi až na skutek vojenské zrahy. Tím bylo právě hrubě nedbalé zacházení se služebními materiály, které vedlo k jejich prozrazení. V březnu 1968 byl zvolen prezidentem Československa Ludvík Svoboda, který podpořil rehabilitaci generála Bočka. Vyšší vojenský soud v Příbrami v lednu 1971 potvrdil předchozí rozhodnutí a zrušil bod o vojenské zradě. Sděnil, že nošením tajných materiálů domů se generál dopustil pouze přečinu, který byl navíc v roce 1952 už promlčený. Generál Boček měl být po zadržení propuštěn na svobodu už v březnu 1951.⁴⁵

VE VĚZENÍ

Vysokoškoláci unikli trestu smrti. Byli však odsouzeni k velmi tvrdým trestům. Jejich rodiče v pozdějších žádostech o snížení trestu zdůrazňovali, že se činu dopustili v mladém věku a z politické nevyzrálosti. Bylo to pro ně těžké. Při občasných krátkých návštěvách viděli, v jakém zdravotním stavu jsou jejich děti, vězněné v nejtvrdějším období komunistického režimu v Československu.

K nejnižšímu, tříletému trestu byla odsouzena Jitka Bolechová. V době vrcholícího stalinismu se jevil její návrat domů jako nežádou-

cí. Státní prokurátor proto napsal krajskému prokurátorovi do Plzně: *Jelikož odsouzená má být po skončení trestu dne 23. 6. 1951 propuštěna na svobodu, přichází v úvahu zařazení do TNP (§ 36 tr. z.). Navrhují, aby jmenovaná byla po odpykání trestu zařazena do tábora nucené práce.* Zdůvodnil to tím, že vzhledem k jejímu třídnímu původu není dostatečná záruka, že *povede řádný život pracujícího člověka.*⁴⁶

Milan Křikava byl vězněn do roku 1953, kdy byl na amnestii prezidenta republiky propuštěn. Odseděl si pět let. Dělal mimo jiné chodbaře v pankrácké vězeňské nemocnici. Poznal lágry na Jáchymovsku. Po svém propuštění jezdil s buldozerem, dále jako řidič u Čs. státního filmu a pracoval jako kulturní referent Osvětové besedy v Praze 1.⁴⁷

Jiří Mesicki se choval ve vězení neukázněně, často byl kázeňsky trestán. Svůj trestný čin hodnotil lapidárně slovy, že dostal státně důležité dokumenty vojensko-politického rázu, které předal do nepovolaných rukou.⁴⁸ Jeho zdravotní stav se stále zhoršoval. Trpěl tuberkulózou plic (při výšce 178 cm vážil pouhých 52 kg). Vězeňský lékař na Mírově, kam byl Mesicki převezen 20. dubna 1956, ho považoval za beznadějný případ. Náčelník věznice nedoporučoval přerušeni výkonu trestu, ale souhlasil, že z lékařského hlediska je nutné. 26. čer-

43 ABS, f. ZV-MV, a. j. ZV-132 MV.

44 NA, f. Archiv ÚV KSČ, Komise, část II., sv. 8, a. j. 150.

45 Podle svědectví Ludmily Uhlířové, sekretářky Bedřicha Reicina, který řídil 5. oddělení Hlavního štábu (Obranné zpravodajství), opisování tajných materiálů z generálových aktovky vymyslel Reicin, který na Zdeňka Bočka nasadil agenta, jenž ho měl k tomuto činu navést. Uhlířová se domnívala, že Karla Ševčíka, u něhož byly nalezeny dokumenty z Bočkovy aktovky, kontrolovaly nebo přímo řídily bezpečnostní složky. Tímto tvrzením, které je v celém případě ojedinělé a nelze ho jinak doložit, chtěla pomoci generálu Bočkovi. Viz PALEČEK, Pavel: *Zapomenutý generál*, s. 242. To by znamenalo, že Zdeněk Boček naletěl provokatérovi. A tím provokatérem by musel být Jiří Mesicki. A to rozhodně nebyl, což je ze spisů zřejmé. Podle vyšetřovatele Rudolfa Charváta se Reicin dozvěděl o Zdeňkovi Bočkovi od mjr. Pokorného: *Jakmile tato skutečnost vyšla najevo, mjr. Pokorný, který Mesického vyšetřoval, nechal na zvláštním papíru napsat jména zaměstnanců, kteří byli v tom okamžiku v místnosti přítomni, a zavázal je k absolutní mlčenlivosti o této věci. Mjr. Pokorný se pak spojil s min. národní obrany, načež přijeli plk. Míšík a ještě jeden, který byl označen jako Reicin, a domnívám se, že snad byl přítomen i okr. inspektor Hampl.* ABS, f. MV-V, a. č. V-2646 MV.

46 NA, f. Ministerstvo spravedlnosti, krajská prokuratura (nezpracováno).

47 ABS, f. Agenturní svazky – Centrála (dále jen MV-TS), a. č. 616234 MV.

48 NA, f. Správa sboru nápravné výchovy (dále jen SSNV), nezpracováno, osobní spis Jiřího Mesického.

Jiří Mesickí, Radim Konařík, Jan Sýkora (rovněž poválečný člen národně socialistické strany)

Foto: archiv autora

vence 1956 byl Jiřímu Mesickému trest dočasně přerušen.⁴⁹ Ve zbědovaném stavu prošel branou věznice.⁵⁰ Totalitní režim ho nechal jít domů zemřít.

Mesickí opět zklamal. Uzdravil se. Do zaměstnání ale nastoupil až počátkem 60. let, pochopitelně jen jako dělník.

Vězeň Radim Konařík postupně zlepšil pracovní morálku, ale jeho postoj k lidově demokratickému zřízení zůstal záporný. V posudcích se

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Před věznicí na něj čekala sanitka, která ho odvezla do Thomayerovy nemocnice v Krči, kde ležel rok a půl, než se alespoň trochu zotavil z pobytu v kriminále. Mezitím mu bylo přerušení trestu prodlouženo o dalšího půl roku. Do kriminálu se už vrátit nemusel, nakonec dostal milost od prezidenta a zbytek trestu mu byl odpuštěn (již předtím bylo změněno doživotí na 25 let).

zdůrazňovalo, že pochází z řad bývalé buržoazie, se spoluvězni diskutuje o nesvéprávnosti a o neudržitelnosti komunistického režimu. *Počítá se zvratem dnešního zřízení*, uváděli náčelníci vězeňských ústavů, když zamítali jeho žádost o propuštění s tím, že trest dosud výchovně nezapůsobil.⁵¹ Radim Konařík byl propuštěn přesně po deseti letech (3. června 1958).

Amnestií prezidenta republiky z roku 1955 byl Zdeňku Bočkovi trest snížen na 25 roků a milostí prezidenta republiky v roce 1956 na 15 roků. Ve výkonu trestu získal odbornost jako lamač a dřevíč. Jeho práce byla hodnocena jako dobrá, ale chování bylo neukázněné. Byl kázeňsky trestán pro různé přestupky. *Poměr k dnešnímu zřízení nemá kladný, neboť je vášnivým zastáncem a obdivovatelem amerického způsobu života*, konstatovala hodnotící komise v NPT Bytíz dne 1. února 1960.⁵² Velká amnestie se ho netýkala, protože jeho převýchova nebyla dostatečná. V příštím roce byl závěr komise obdobný s připomenutím, že *po celou dobu výkonu trestu nenašel poměr k socialistické soutěži, nezapojil se do kulturně masové činnosti v NPT*.⁵³ Zdeněk Boček byl propuštěn až 1. června 1962. Bylo mu 34 let. Polovinu svého života byl vězněn: 3 roky nacisty a 14 let komunisty. Neměl se ke komu vrátit. Matka zemřela za války v koncentračním táboře, otec v komunistickém kriminále. Sourozence neměl a vracel se do společnosti, v níž vládla všemocná KSČ.

EPILOG

Byla to nejhorší doba mého života, nejen pro mě, ale i pro rodiče, říkával Jiří Mesicki. Nelitoval však, že tím vším prošel. *Naučilo mně to hodnotit sama sebe. Vím přesně, čeho jsem schopen. Věřil jsem v Boha, ale hluboce věřícím křesťanem jsem se stal až ve vězení*.⁵⁴ Domů přicházeli se spoluvězni zdravotně zbídačení, ale přežili. Rehabilitace se dočkali až po listopadu 1989.

Satisfakce se dostalo i generálu Bočkovi. Vojenský soud v Táboře, iniciovaný Zdeňkem Bočkem, rozhodl v lednu 1993, že nošením tajných materiálů domů se generál Boček nedopustil žádného pochybení. Již předtím mu prezident Václav Havel vrátil vojenskou hodnost.⁵⁵

A co pětice studentů z února 1948? Jitka Bolechová, která pracovala jako úřednice, nevydržela čekat na svého snoubence. Provádala se za jeho kamaráda Stanislava Koutka. Ten se v šedesátých letech živil jako stavební technik. Manželé Koutkovi se svým pětiletým synem odjeli 28. srpna 1968, týden po okupaci, do Rakouska a odtud do Švýcarska, kde se usadili natrvalo.⁵⁶

Milan Křikava se vydal jinou cestou. Podepsal spolupráci Státní bezpečnosti. Byl k ní získán 24. března 1956 2. odborem II. správy federálního ministerstva vnitra (FMV) jako agent číslo 4628. Pod krycím jménem Pokorný byl úkolován na zaměstnance kanadského vyslanectví, ale bez valného úspěchu. Podával proto zprávy vztahující se hlavně ke kultuře a kulturním pracovníkům, spíše všeobecného, informativního charakte-

ru. *„Pokorný“ mnoho mluví a slibuje více, nežli může udělat*, stálo v jeho hodnocení, než s ním byla spolupráce 18. dubna 1967 oficiálně ukončena. Po srpnové okupaci se objevily předpoklady pro jeho další využití. Dne 30. července 1970 byla spolupráce s „Pokorným“ obnovena, a to v souvislosti s akcí „Sysel“ (Vladimír Škutina). Během této spolupráce se projevil jako velmi schopný a efektivní pracovník. Bylo však rozhodnuto použít ho jako svědka, takže byl částečně dekonspirován, a proto 27. září 1972 převeden do stavu důvěrníků.⁵⁷

Radim Konařík žil s rodinou v pražských Střešovicích. Ve vile, kterou postavil jeho otec. V důchodovém věku zahynul v prosinci 1986 při autotahavárii.

Zdeněk Boček a Jiří Mesicki patřili k zakládajícím členům Konfederace politických vězňů, a dokud jim to zdravotní stav dovozoval, aktivně v ní pracovali. Při četných veřejných shromážděních a v médiích usilovali o důsledné vyrovnání se s naší komunistickou minulostí. *Za to, co jste udělal, byste byl zavřený v každém režimu*, řekl jsem jednou Jiřímu (Jurůvi) Mesickému, načež odpověděl: *Ano, ale ne v každém režimu bych něco takového spáchal*. Byl vždy proti diktatuře, což bylo jeho hluboké přesvědčení, jemuž zůstal věren. *Museli přepracovat celý mobilizační plán*, říkával spokojeně Jura Mesicki. *Z toho jsem měl radost a dodnes mě těší, že naše malá skupinka studentů byla tak úspěšná*.⁵⁸

Věděl, jaká je cena demokracie a svobody.

pd

51 NA, f. SSNV, nezpracováno, osobní spis Radima Konaříka.

52 NA, f. SSNV, nezpracováno, osobní spis Zdeňka Bočka.

53 Tamtéž.

54 Archiv autora, svědectví Jiřího Mesického z 8. září 2006.

55 Vojenská hodnost armádního generála mu byla odňata dekretem ministra národní obrany ze dne 9. listopadu 1951.

56 ABS, f. MV-V, a. č. V-27704 MV.

57 ABS, f. MV-TS, a. č. 616234 MV. Současně je třeba říci, že Milan Křikava bez většího úspěchu usiloval o svou rehabilitaci. Jeho případ řešil Městský soud v Praze ještě v březnu 1974 (ABS, MV-V, a. č. V-2646 MV).

58 Archiv autora, svědectví Jiřího Mesického z 27. listopadu 2001.

Za Leszkiem Kołakowským

RUDOLF VÉVODA

Byla to jedna z nemilých zpráv tohoto léta: odešel Leszek Kołakowski. Ačkoli se ztrátou osobnosti tohoto významu mizí i kus intelektuální pevniny, nelze se ubránit dojmu, že jeho nejednoduchý životní příběh dává smysl a že jeho dílo je zvláštním způsobem završené. Kým byl tento muž, jehož jméno po desetiletí vyvolávalo hněv mocenských elit, strážců doktríny a její čistoty, uvádělo do horečné aktivity bezpečnostní složky režimu a elektrizovalo stoupence demokratické opozice nejen v Polsku? Jeho životní cesta byla do určité míry typická pro osud jedné generace intelektuálů, ale zároveň se mu vymykala a svým významem jej přesahovala.

Leszek Kołakowski

Foto: Wikimedia.org

Radomský rodák Leszek Kołakowski (nar. 27. října 1927) po válce vystudoval filozofii na univerzitě v Lodži a jeho intelekt, společenská obratnost i dlouholeté členství ve vládní straně (1946–1966) mu v mladém věku otevřely cestu ke kariéře v akademických strukturách tzv. lidového Polska: ve dvaadvaceti letech se stal redaktorem měsíčníku *Nowe Drogi*, ve třiačtyřiceti vědeckým pracovníkem Varšavské univerzity, ve čtyřiačtyřiceti lektorem institutu vzdělávání „vědeckých kádří“ při ústředním výboru Polské sjednocené dělnické strany, v osmatřiceti profesorem. Ačkoli od mládí projevoval literární nadání – zkoušel psát i poezii a dramata – jeho publicistické a filozofické texty z první poloviny 50. let ničím nevybočovaly z dobových norem, snad jen stylistickou vytríbeností a mírou účelnosti. Věrnost oficiální linii v boji s „buržoazní filozofií“ a „náboženskými předsudky“ (jednu ze svých tehdejších knih věnoval novotomismu) nedávala tušit budoucího autora rozmáchlé dekonstrukce marxistické ortodoxie a angažovaného oponenta

politické praxe „lidovědemokratické“ moci. Přelomem se pro něj – stejně jako pro mnoho Poláků jeho generace – staly události roku 1956: ohlasy boje proti kultu osobnosti v SSSR a především prožitek polského Října. Rychlou cestu ke ztrátě iluzí ovšem vroubily i jeho první vědecké pobyty na Západě (v roce 1955 se např. zúčastnil kongresu o tomismu v Římě), stejně jako osobní zkušenost s žalostnou úrovní oficiální sovětské filozofie, jejíž stav později označoval za *ponurý a zdrcujícím způsobem primitivní*. Po zveřejnění programového článku o stalinismu a cestě k jeho překonání v deníku *Życie Warszawy* v únoru 1957 začal jeho desetiletý zápas s gomuľkovskou byrokracií, který nezmírnilo ani osobní setkání s prvním tajemníkem, ani rostoucí ohlas Kołakowského knih a studií doma i v zahraničí. V roce 1966 byl za kritický projev k 10. výročí polského Října vyloučen z PSDS a o dva roky později spolu s několika kolegy, kteří byli tak jako on oficiální propagandou označeni za inspirátory studentských nepokojů v březnu 1968,

propuštěn z univerzity. V jeho životopisných skicách bývá toto období vývoje jeho myšlení označováno za revizionistické, ačkoli se k tomuto výrazu sám nehlásil.

Jakkoli nabídka studijního pobytu v Praze patřila ke světlejším okamžikům v dějinách česko-polských poválečných vztahů, vpád vojsk Varšavské smlouvy tuto možnost výrazně zproblematicoval. Kołakowski se jí ovšem vážně nezabýval ani před 21. srpnem, třebaže se ještě v roce 1969 jeho československým sympatizantům podařilo prosadit knižní vydání sbírky jeho filozofických povídek *Nebeklič*. Ty zůstanou na dvě desetiletí v Československu poslední oficiálně publikovanou položkou filozofova díla. Do emigrace odešel po peripetiích s vydáváním pasu na konci listopadu 1968 – nejprve působil na několika univerzitách v Kanadě a USA (Montreal, Berkeley, Yale, Chicago) a v roce 1970 se trvale usadil v britském Oxfordu. Třebaže se v následujících čtyřech desetiletích bude věnovat převážně vědecké práci, nerezignuje ani na politickou aktivitu: v roce 1977 přijímá členství ve Výboru na obranu dělníků (KOR) a v roce 1988 v Občanském výboru (pod tímto označením se odborový svaz Solidarita v následujícím roce stane vítězem parlamentních voleb). To už může jezdit do staré vlasti, je mu vráceno členství v Polské akademii věd a v roce 1997 obdrží Řád bílého orla.

Bez nadsázky lze za Kołakowského životní dílo označit jeho monumentální trísazkové *Hlavní směry marxismu* (*Vznik, Rozvoj, Rozklad*), jejichž první vydání zveřejnil v letech 1976 až 1978 Literární institut Jerzyho Giedroce v Paříži a ve kterých podrobuje brilantní detailní analýze nejen díla „klasiků“ (Marx, Engels, Lenin, Stalin), ale i „heretiků“ (Kautsky, Trockij) a dědiců (György Lukács, Frankfurtská škola). V rozporu s míněním mnohých postmarxistů se Kołakowski snaží dokázat, že leninsko-stalinská interpretace marxismu není „deformací“ Marxových myšlenek, ale daleko spíše výsledkem jejich

zákonitého domýšlení a že kontinuita tu hraje větší roli než diskontinuita. I když čeští samizdatoví a exiloví nakladatelé nikdy nepřestali Leszko-vi Kołakowskému věnovat pozornost – a po roce 1989 vyšlo několik dalších knižních překladů – *Hlavní směry* může český čtenář dosud číst jen ve světových jazycích, případně v polštině. Je přitom mimo pochybnost, že analýzou této filozofie jako kolabujícího projektu autor v polovině 70. let vlastně antcipoval i debakl politické moci, která z ní vycházela a opírala se o ni. Kołakowského hojně citovaný výrok o marxismu, použitý ve významné polemice s britským historikem a mírovým aktivistou Edwardem P. Thompsonem – *Tato lebka, milý Edwarde, se už nikdy neusměje* – o deset let předběhl zhroucení zachmuřených východoevropských režimů.

V jeho postmarxistickém období není snadné Leszka Kołakowského charakterizovat z hlediska příslušnosti k nějaké škole či směru. Sám neměl ambici nic takového zakládat. Jeho

přítakání liberálnímu a pluralitnímu výkladu světa si uchovává zvláštní přitažlivost i pro konzervativní výklady: to když naléhavě upozorňuje na přítomnost krizových prvků v soudobé kultuře a civilizaci a vymezuje se proti expandujícímu konceptu práv bez odpovědnosti. Někdejší sžíravý kritik katolického myšlení byl hostem polského papeže, a ačkoli na cestě k intelektuálnímu a kulturnímu docenění křesťanství nikdy nepošel formální konverzí, dopracoval se i k vyjádření lítosti nad zánikem latiny coby univerzálního liturgického jazyka. Podmanivý je jeho jazyk a styl, blízký aforismu a prozrazující schopnost čerpat z dobrých tradic krásné literatury. Existuje mnoho důvodů, proč by jej měli číst také zájemci o historii, kterým je určeno i následující varování: *Múza historie je mírná, vzdělaná a nestranná; cítí-li se však opuštěná a odstrkovaná, hledá pomstu a zalepuje ty, kteří ji pohrdají*.

Leszek Kołakowski zemřel 17. července v Oxfordu.

pd

Leszek a Tamara Kołakowští na návštěvě u amerického prezidenta Bushe

5. 11. 2003

Foto: www.washington.polemb.net

Vědecký komunismus

JAROSLAV SUK

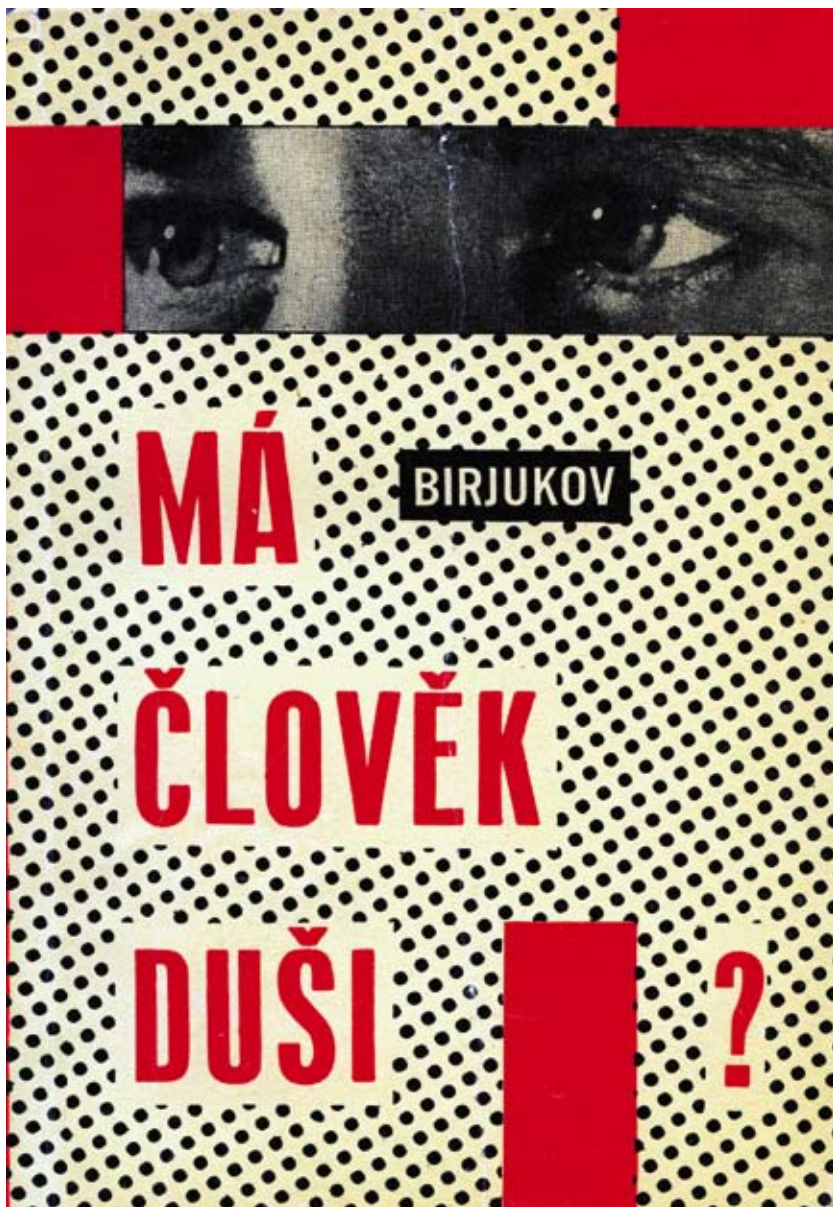
FUNDAMENT

Vědecký komunismus byl vědní obor, jemuž se též říkalo marxismus-leninismus (případně v dobách totalitního rozkvětu marxismus-stalinismus). Tento obor byl jaksi všem ostatním oborům nadřazený, všemu ostatnímu dával rámec všeobecného poznání, smyslu, prostoru a času. V Rusku, v Číně, na Kubě a taky v českých zemích existovalo určité prvotní revoluční nadšení poměrně širokých mas, které ovšem zdaleka nepředstavovaly většinu obyvatelstva. Tito nadšení se opravdu domnívali, že velké učení marxismu-leninismu vše náhle osvětlilo reflektorem pravdy, že odpovídá na všechny otázky a že nyní vykročí jen a jen správným směrem. S přesvědčenými fanatiky se ovšem nedá diskutovat. Navíc tu byla ona vědeckost, kterou potvrzovaly akademické výšiny. Kdo prošel vysokoškolským a postgraduálním vzděláním tohoto nadoboru, měl tedy v podstatě patent na rozum. Vysoké učení marxismu-leninismu mělo své doktory, docenty, profesory a určitě i kandidáty věd.

Vzhledem k fundamentálnímu postavení této matky všech věd nastával paradox snadné proměnlivosti fundamentu. Měnil se podle nejprizemnějších politických čachrů a mocenských konstelací.

Přinášel ovšem legitimitu moci, což byla jeho funkce první a poslední. Nešlo tedy ani o Marxe a Engelse, ani o Lenina, šlo tu o prosté tvrzení: *Vládeme proto, že chceme dobro. A když to dobro nebudete chtít, tak vás k němu donutíme, protože je zákonité.*

Není to nic nového, v podstatě každá moc se legitimuje nějakým „dobrem“ své podstaty, jež světí mocenské prostředky. Vědecký komunismus

Autoři rádi vyhověli nárokům oficiální doktríny. Titulů na téma vědecký komunismus bylo nespočet. Na této a dalších stranách některé z nich.

Foto: Knihovna Jána Langoše

však o sobě tvrdil, že je objektivním vědním oborem. Jeho poměrně zpracovaná filozofická a společenskovědní schémata byla prezentována v pozitivistickém duchu 19. století jako danost a poznaná skutečnost. Jako samozřejmost, kterou každý, kdo trochu myslí, musí vidět.

PRAXE

Jak to vypadalo v praxi, si lze ozřejmit na průběhu hlavního líčení s básníkem, pozdějším nositelem Nobelovy ceny za literaturu Josifem Brodským. V roce 1964 byl Brodskij uvězněn jako příživník a po nedobrovolném pobytu v psychiatrické léčebně musel strávit pět let ve vyhnanství na nucených pracích na severu u Archangelska. (Později byl ještě odsouzen vícekrát.)

Soudkyně: Čím se zabýváte?

Brodskij: Píšu básně. Překládám. Mám za to...

Soudkyně: Žádné „mám za to“! Stůjte pořádně! Neopírejte se o stěnu! Dívejte se na soud! Odpovídejte soudu, jak se patří. Máte stálou práci?

Brodskij: Já jsem si myslel, že je to stálá práce.

Soudkyně: Odpovídejte přesně.

Brodskij: Já jsem psal básně. Myslel jsem, že je otisknou. Mám za to...

Soudkyně: Nás nezajímá „mám za to“. Odpovězte, proč jste nepracoval?

Brodskij: Já jsem pracoval. Psal jsem básně.

Soudkyně: To nás nezajímá. Nás zajímá, s jakou institucí jste byl spojen.

Brodskij: Měl jsem dohody s nakladatelstvím.

Soudkyně: Vám stačí dohody, abyste se uživil? Vykažte jaké, jakého data, na jakou částku.

Brodskij: To si přesně nepamatuju. Všechny dohody má můj advokát.

Soudkyně: Já se ptám vás.

Brodskij: V Moskvě vyšly dvě knihy s mými překlady... (vypočítává)

Soudkyně: Jak dlouho jste měl pracovní poměr?

Brodskij: Přibližně...

Soudkyně: Nás nezajímá „přibližně“.

Brodskij: Pět let.

Soudkyně: Kde jste pracoval?

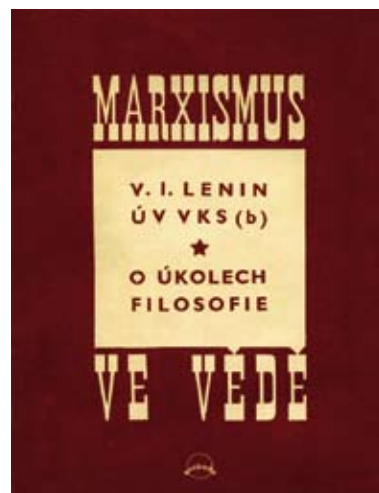

Foto: Knihovna Jána Langoše

Brodskij: Na závodě. V geologických expedicích...

Soudkyně: Jak dlouho jste pracoval na závodě?

Brodskij: Rok.

Soudkyně: Jako co?

Brodskij: Frézař.

Soudkyně: Jakou máte vlastně odbornost?

Brodskij: Básník. Básník a překladatel.

Foto: Knihovna Jána Langoše

Soudkyně: A kdo vám to uznal, že jste básník? Kdo vás zařadil mezi básníky?

Brodskij: Nikdo. ...A kdo mě zařadil mezi lidský rod?

Soudkyně: A vy jste se to učil?

Brodskij: Co?

Soudkyně: Na básníka? Nepokoušel jste se studovat na vysoké škole, kde připravují, kde učí...

Brodskij: Já jsem si nemyslel, že se to získá vzděláním.

Soudkyně: A tedy čím?

Brodskij: Já myslím, že je to... od Boha...

A tím to Brodskij nadobro prohrál, protože prokázal svou nevědeckost a vůbec nepřístojnost. Ano, soudce ví, že Brodskij nemá pravdu. Bůh není, protože tak ho to učili ve škole. Totalitní stát má patent na rozum.

Zároveň tato pasáž názorně ukazuje, jak v totalitní společnosti musí být vše pod kontrolou a na vše, co se tomu vymyká, se vždycky najde trest.

TEORIE

Jak to bylo v teorii, je poněkud složitější, protože vědecký komunismus všude vypadal trochu jinak. Dalo by se mu spíš říkat „užitý komunismus“, protože s Marxovou teorií měl málo společného. Marxova filozofie byla novátorská v pohledu na společenské rozpory a konflikty, v nichž viděla motor dějin, sociálněkritická k prvotním projevům dravého kapitalismu a nabízela řešení v násilné revoluci. Lenin dal tomuto učení strohost stranické strategie a taktiky v užití praxi rozbrojů mezi socialisty různých směrů a učinil podstatný krok od filozofie k pragmatické politice násilí. Užitý komunismus se pak jevil jako scholastické přemílání pouček o zákonitosti vývoje, čímž zásadně omezoval tvořivé myšlení. Hlídal status quo, protože existující situaci prohlásil za zákonitě vzniklou, za nevyhnutelný stupeň od nižšího k vyššímu, od nespravedlivého ke spravedlivému, od nesvobodného ke svobodnému. Vše ostatní bylo horší, zavrženíhodné, scestné.

Celý svět byl rozdělen na černé a bílé. Zlý svět imperialismu, kapita-

lismu, kde pracující lid úpí pod jhem fabrikantů, a dobrý svět socialistického tábora, kde pracující lid sám jednotně rozhoduje a v míru buduje nový svět. Zlý svět mu to chce překazit, chce zničit tento nový rozmach lidstva, ukončit jeho cestu za šťastnými zítřky. Proto je třeba se mít na pozoru před válekychtivými vnějšími nepřáteli a jejich vnitřními napomahači.

Společnost je ovšem od přírody rozrůzněná a mnohonázorová a nedá se přetvořit na jednotný tým usilující o jediný cíl, jak by si přáli utopisté. Při budování „dobra pro všechny“ se prostě vždycky najde někdo, komu to nesedí. Navíc, jak se zdá, tento „dobrý svět“ potřeboval neustále nepřátele. Všude byli diverzanti, sabotéři, zrádci, revizionisté, oportunisté, Titovi psi a různí sionisté, trockisté, nacionalisté atd. atp. Logika neustálého obklíčení dovolovala přísný dozor nad obyvatelstvem. Člověku zůstává až rozum stát, když se dovídá, že NKVD dokonce zatýkalo, věznilo a popravovalo v hladovějícím obleženém Leninogradu. Popravčí sovětské lodi stály v přístavech bojujícího republikánského Španělska. Za sovětskou vojenskou frontou šly kulomety NKVD a běda tomu, kdo by chtěl ustupovat. Není divu, že dokonce k německým vojskům obklíčeným u Stalingradu (!) přebíhali sovětské vojáky.

Spirála smrti se v tomto světě absolutního dobra roztáčela postupně. Společnost byla jako mnohovorstevnatá cibule a slupku po slupce směrem k jádru se dalo odhadovat, kdo a jak na tom bude. Teoreticky byla vládcům nejbližší dělnická třída, pak přišli zemědělci a nakonec tzv. pracující inteligence. Při likvidování přišli na řadu nejdřív třídní nepřátelé, vykořisťovatelé, jejich pomahači, potom zrádci, zaprodanci, odpadlíci, a postupně pak vlastně nebyl nikdo, komu by se kosa mohla vyhnout. Občas zabloudila mezi Židy, Krymské Tatary, Čečence, občas mezi biology, jindy zas mezi lékaře... Ovšem jak ukazují statistiky, mezi těmi desítkami milionů obětí byli především dělníci.

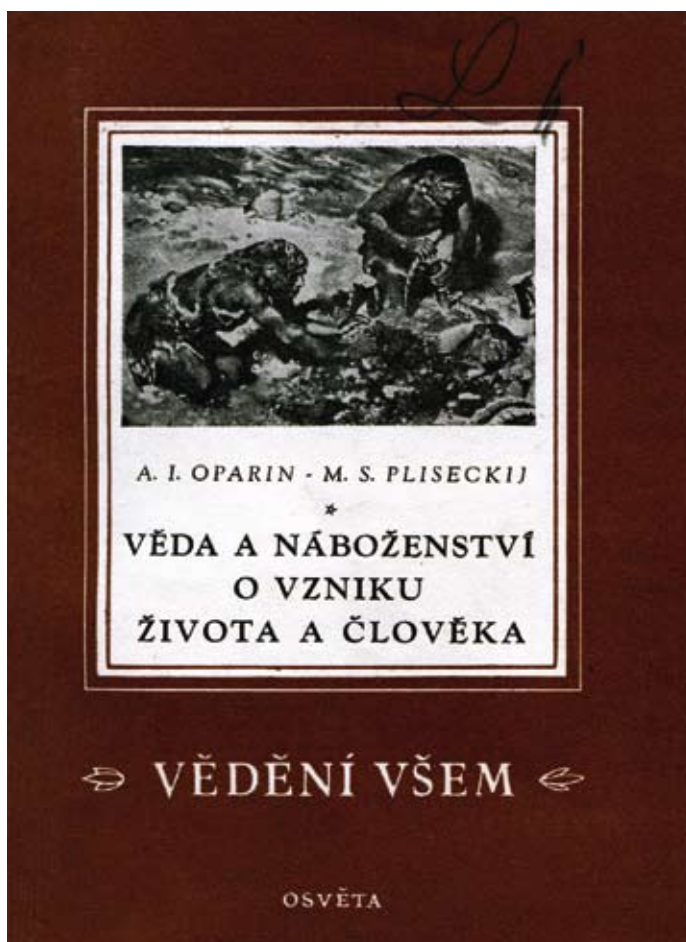

Foto: Knihovna Jána Langoše

„Dobro“ přicházelo pomalu, ale jistě. Ovšem hlavní dobro nepřicházelo v současnou, nýbrž mělo nastat v budoucnu, to mělo být ultimativní dobro. Pro budoucí světlé dny kdesi za obzorem bylo třeba klást oběti. Odříkat si, usilovně pracovat a bojovat. Někdy bylo třeba zítřky přiblížit. *Už naše děti budou žít v komunismu*, sliboval jeden čas Chruščov. (Ovšem to byl voluntarista a lepší vědec Brežněv mu ukázal, zač je toho loket.) V zásadě to však bylo jako sázka do loterie: vsaďte si, a uvidíte, že vyhraje. Otázkou zůstává, co by nastalo, kdyby – připustíme – komunismus skutečně byl vybudován a nastal. Byl by to konec dějin?

Každý podstatný filozofický systém a světový názor se potýká s otázkami jsoucna a bytí. Ptá se, co je svět kolem

nás, kdo jsme my a jaké je naše místo v tomto světě. Vědecký komunismus, který byl vlastně vírou, takovým povrchním náboženstvím se svými rituály a dogmaty, vlastně na žádnou tuto lidskou otázku neodpověděl, a ani se o to nesnažil. Vězel ve sféře moci a manipulace lidí, otíral se jen o nejsvrchnější slupku viditelné skutečnosti, zbarvené politickou přítomností.

Takže nakonec to s obyvatelstvem v rozvinutém socialismu bylo tak, jak se říkalo v dobovém vtípu: Každému nadělily jen dvě sudičky ze tří: buď komunistické přesvědčení a rozum, ale potom neměl charakter, nebo rozum a charakter, ale potom neměl komunistické přesvědčení, nebo komunistické přesvědčení a charakter, ale potom neměl rozum.

pd

Praha objektivem tajné policie ve Washingtonu D.C.

Výstava *Praha objektivem tajné policie*, představující výsledky činnosti speciálního útvaru komunistické Státní bezpečnosti – Správy sledování ministerstva vnitra, která plnila důležité úkoly při sledování komunistickému režimu nepřátelských či nežádoucích osob, se z Evropy přesunula do Spojených států amerických.

Výstava byla slavnostně zahájena ve Woodrow Wilson International Center for Scholars ve Washingtonu vpředvečer výročí okupace Československa, 20. srpna 2009. Zde ji diváci mohli vidět do konce září. Poté se výstava přesune na Harvard University do Bostonu, kde bude v polovině listopadu zahájena během výroční konference American Association for

the Advancement of Slavic Studies (Americké asociace pro rozvoj slovanských studií – AAASS) u příležitosti 20. výročí sametové revoluce. Zde potrvá do konce roku, kdy by měla být instalována v New Yorku.

Jedním z cílů výstavy, k jejíž prezentaci v zámoří přispěl zastupitelský úřad České republiky v USA, je ukázat lidem, kteří nezažili totalitní

režim, jak fungovala komunistická tajná policie, jež pomáhala udržovat totalitní režim u moci více než čtyřicet let. O fotografie a výstavu se zajímají i nezávislá média ze zemí, kde doposud vládne tuhá diktatura. Tento projekt je tak určitou formou poselství, protože ukazuje, jaké praktiky byly využívány pro udržení totalitního systému u moci. (red.) ^{pd}

Foto: Peter Rendek

Brno v srpnu 1969

Ústav pro studium totalitních režimů ve spolupráci s Archivem bezpečnostních složek připravil výstavu *Brno v srpnu 1969*.

Výstava na dvanácti panelech připomíná události roku 1968, ale hlavně se věnuje situaci v prvním roce okupace, tedy od srpna 1968 do srpna 1969. Neklidný rok vyvrcholil velmi intenzivními přípravami na první výročí okupace, na které „zbrojily“ především bezpečnostní složky (podrobně se událostmi v Brně zabývá studie v tomto čísle PaD). Dokumentace příprav na zásah má své místo na jednom z panelů, kde je i fotografie vrhače slzných granátů, který byl přivezen do Brna z Polska.

Údálostem 21. a 22. srpna v Brně jsou věnovány čtyři panely, které

dokumentují protesty, jež patřily k největším v republice. Závěr výstavy se zaměřuje na historické zhodnocení a statistiky protestů. *Údaje o zadržených a lehce zraněných z řad demonstrantů se do značné míry rozcházejí, zatímco statistiky zraněných příslušníků bezpečnostních složek jsou velice přesné. Odhaduje se, že zadrženo bylo v Brně na šest set demonstrantů a asi dva a půl tisíce v celém Československu. Co se týká lehce zraněných demonstrantů, jejich počet je odhadován na několik set. Řada lidí totiž ze strachu před pronásledováním k lékařům nešla, někteří lékaři zase ze sympa-*

tií jejich ošetření nezaznamenávali do příslušných kolonek, říká jeden z autorů výstavy, historik Ústavu pro studium totalitních režimů Milan Bárta.

Cílem výstavy je na veřejně dostupném místě připomenout dění v Brně při prvním výročí okupace vojsky Varšavské smlouvy a oslovit tak i tu část veřejnosti, která na výstavy nebo do archivů nechodí. *Brno 1969 je mementem konce Pražského jara a nástupu normalizace i kvůli tomu, že zde vyhasly dva lidské životy a byla řada zraněných, dodal Milan Bárta.* (red.) ^{pd}

Foto: Marek Čulen

Tváře moci ve Slaném

Výstava *Tváře moci*, která veřejnosti představuje osoby, jež se podílely na udržení komunistické totalitní moci v jednotlivých regionech, pokračuje po Brnu, Praze a Táboře také ve Slaném.

Na dvanácti panelech prezentuje příslušníky nechvalně proslulé komunistické politické policie, Státní bezpečnosti (StB), kteří ve městě působili nebo jsou s ním spjati jako s rodištěm či bydlištěm.

Výstava byla zahájena v pátek 11. září na Masarykově náměstí a potrvá do konce listopadu.

Je jednou z mnoha akcí, kterými si město Slané připomene letošní 20. výročí listopadových událostí roku 1989.

Na rozdíl od obdobných výstav, které probíhaly již od loňského podzimu v Praze, Brně a Táboře, je ta ve Slaném zaměřena na lokální představitele StB spojené s městem.

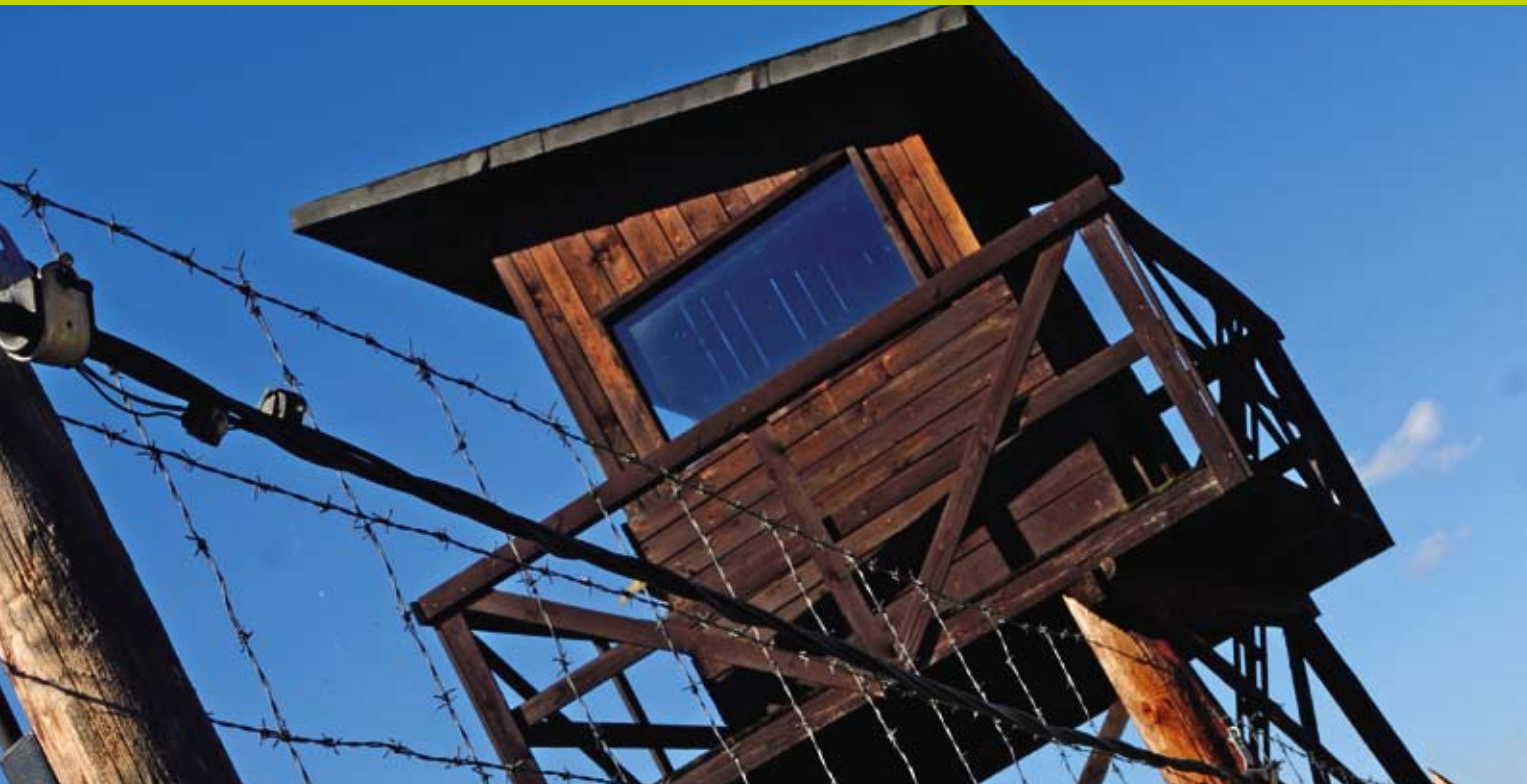
Tváře moci jsou první výstavou svého druhu, která přímo navazuje na zveřejnění jmeného seznamu příslušníků StB Praha, jež sloužili na pražské centrále k 20. srpnu 1968 a jejichž seznam byl zveřejněn v roce 2008 na stránkách Ústavu pro studium totalitních režimů ke 40. výročí srpnové okupace. (red.) ^{pd}

Foto: Marek Čulen

Na frontě studené války v Příbrami

Foto: Marek Čulen

Památník Vojna u Příbrami, jenž je součástí Hornického muzea v Příbrami, hostí výstavu *Na frontě studené války*, věnovanou tisícům neznámých spoluobčanů, kteří se po únoru 1948 rozhodli ze zahraničí aktivně bojovat proti komunistické moci v Československu.

Ve čtvrtek 17. září výstavu *Na frontě studené války – Československo 1948–1956* slavnostně zahájili ředitel Hornického muzea Josef Velfl, první náměstek Ústavu pro studium totalitních režimů Miroslav Lehký a historik Vojenského historického ústavu Prokop Tomek, který se touto problematikou a osudy jednotlivých agentů-chodců zabývá

dlouhodobě. *Začalo to zhruba před deseti lety, kdy jsem v archivech poprvé našel falešné občanské průkazy a další doklady, kterými byli vybaveni agenti-chodci, aby mohli působit na území Československa a vykonávat ilegální činnost. V tu chvíli se přede mnou začaly odkrývat většinou neznámé a mnohdy velmi pohnuté příběhy lidí, kteří působili jako agen-*

ti-chodci, zavzpomínal Prokop Tomek.

Ředitel Hornického muzea v Příbrami Josef Velfl zdůraznil skutečnost, že část lidí, kteří byli odsouzeni za ilegální přecházení hranic, pracovala v uranových dolech a někteří z nich dokonce v Příbrami, a že tudíž prošli i táborem Vojna. *Je proto logické, že zde výstava je, prostě sem patří, řekl.* (red.)

Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací (1939–1945)

Symposium k 70. výročí vypuknutí druhé světové války

Foto: Jiří Reichl

Začátkem září letošního roku uplynulo již sedmdesát let od chvíle, kdy nacistické Německo napadlo Polsko. Vypukla tak 2. světová válka, největší válečný konflikt v lidských dějinách. Při této příležitosti uspořádal Ústav pro studium totalitních režimů sympozium nazvané Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací. Konalo se ve čtvrtek 3. září 2009, tedy v den, kdy Velká Británie a Francie zareagovaly na přepadení Polska oficiálním vyhlášením války Německu.

Pro českou společnost je charakteristické, že si válku přála, což ji do značné míry odlišovalo od ostatních národů. Upínala k ní své naděje. Ve válce spatřovala jedinou šanci na obnovu samostatného československého státu v jeho předmnichovských hranicích. Dosáhnout toho bylo možné pouze při naplnění základního předpokladu, kterým byla porážka nacistické říše antihitlerovskou koalicí. Na pádu Třetí říše se chtěli Češi aktivně podílet, ať už jako vojáci v řadách spojeneckých

armád nebo pracovníci domácích odbojových organizací. Motivem jim bylo upřímné vlastenectví, touha vrátit rodné zemi ztracenou svobodu a odvrátit současně její úděl, který by ji čekal v případě Hitlerova vítězství v podobě vyhlazení českého etnika či jeho germanizace.

Přestože protektorátní společnost v naprosté většině spojoval odpor vůči nacistické okupaci, nebyla a ani nemohla být zcela jednotná. Národní organismus se skládal z rozličných sociálních, politických, ideových, náboženských i generačních skupin. Do každé z nich válka nějakým způsobem otiskla své stopy, vstoupila do životů jejich příslušníků, kteří si nesli „svůj“ válečný prožitek.

Právě ten se stal, jak bylo řečeno, stěžejním námětem jednodenního sympozia. Autoři příspěvků (převážně členové oddělení zkoumání doby nesvobody Ústavu pro studium totalitních režimů) se v jeho průběhu zaměřili vedle poněkud známějších, respektive větší pozornosti se těšících

témat (příslušníci československé armády – Ladislav Kudrna, ÚSTR) zvláště na osudy dosud méně reflektovaných složek společnosti, mezi něž náleží kupříkladu ženy (Jana Burešová, Katedra historie FF UP v Olomouci), děti (Radka Šustrová, ÚSTR), šlechta (Zdeněk Hazdra, ÚSTR), ale rovněž německé obyvatelstvo žijící na území Protektorátu (Lukáš Vlček, ÚSTR) či křesťané v odboji (Stanislava Vodičková, ÚSTR). Velice přínosnou pak byla reflexe dosavadních pohledů české historiografie na období nacistické okupace a druhé světové války (Vítězslav Sommer, ÚSTR). Z proslovených referátů bude sestaven a vydán sborník.

Sympozium se setkal se značným zájmem především odborné veřejnosti, jež se neváhala zapojit do diskuse a spolu s přednášejícími vytvořila důstojnou a hlavně tvůrčí atmosféru. Bezesporu k tomu též napomohl svojí návštěvou pražský arcibiskup Miloslav kardinál Vlk.

Zdeněk Hazdra

O portálu Paměť národa na Slovensku

Dne 3. září 2009 se ve slovenském Ústavu paměti národa uskutečnil workshop k portálu Paměť národa.

Workshop zahájila prezentace portálu včetně popisu fungování editačního systému. Poté hosté – zástupci Nadace Milana Šimečky, občanského sdružení ReAnimare a Natalie Veselská z Historického ústavu Slovenské akademie vied – představili své vlastní projekty. Následovala

diskuse nad samotným portálem, jeho funkcemi a specifiky. Slovenský partner Ústavu paměti národa, který je na portálu Paměť národa velmi aktivní, prezentoval své zkušenosti při vkládání pamětníků do databáze. Z rozprav mezi účastníky workshopu vyplynula celá řada dalších pod-

nětů a nápadů, jak aplikaci dále vylepšit.

Tímto bychom chtěli poděkovat Ústavu paměti národa za to, že se workshop mohl konat na jeho půdě, a zároveň Mezinárodnímu visehradskému fondu, který workshop finančně podpořil.

Barbora Kopecká

Jiří PERNES – Jaroslav POSPÍŠIL – Antonín LUKÁŠ
Alexej Čepička. Šedá eminence
rudého režimu

Brána, Praha 2008, 336 s.

Do psaní biografií komunistických politiků se mnoho historiků nepouští. Odrazuje je od toho nejen množství archivního materiálu, ale také případné rozporuplné reakce, vytýkající tvůrcům nedostatečnou objektivitu apod. Trojice autorů Jiří Pernes, Jaroslav Pospíšil a Antonín Lukáš prolomila tuto bariéru a na knižním trhu se objevil životopis jednoho z nejvíce nenáviděných mužů Gottwaldovy éry – Alexeje Čepičky.

Autoři rozčlenili knihu do kapitol podle jednotlivých období Čepičkovy kariéry. Neomezili se na pouhé vyjmenovávání dat, ale pochopitelnou součástí biografie je i popis soukromého života. Snaží se pomocí rozmanitě pramenné základny odhalit Čepičkovu osobnost a motivaci pro činy, jimiž tak nechvalně proslul.

Do československých poválečných dějin se Alexej Čepička zapsal hned v několika ohledech. Nebyl pasivním člověkem, kterého by do nejvyšších funkcí dostala pouhá souhra náhod. Byl ambiciózní, nelibostný v zákulisních jednáních, a pokud mu někde scházela průprava nebo zkušenosti, nahradil je pílí a fanatismem. Během svého působení na politické scéně zastával rozličné funkce, mnohdy velmi vzdálené původnímu vzdělání.

Alexej Čepička se narodil 18. srpna 1910 v Kroměříži. Vystudoval práva a před válkou nastoupil praxi u kroměřížského soudu. Už během studentských let se angažoval v různých spolcích, např. ve Svazu přátel sovětského Ruska či v Komunistické studentské frakci. Členem Komunistické strany Československa byl od roku 1929. Z materiálů citovaných v Čepičkově biografii vyplývá, že byl značně radikálním komunistou, což ostatně dokazují i jeho opatření ve funkci předsedy kroměřížského městského národního výboru, ustaveného po druhé světové válce v roce 1945.

V Čepičkově životě je doposud mnoho nevyřešeného. Sporná místa začínají již s vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava. Ačkoliv sám Čepička ve svých životopisech uváděl, že se během nacistické okupace zapojil do ilegálního boje za svobodu, autorům knihy se nepodařilo zjistit, jakým konkrétním způsobem se tak stalo. Naopak přinášejí několik svědectví (opět nejistých) o jeho nekorektním chování během okupace. V roce 1946 oznámil Metoděj Malý u Mimořádného lidového soudu v Ostravě, že Alexej Čepička za války vydíral Alici Silbermannovou, která byla židovského původu, a vyhrožoval jí udáním na Gestapu. Vzhledem k tomu, že toto oznámení se vyskytlo v době, kdy Čepička byl již poslancem Národního shromáždění za KSČ, ve vyšetřování se nepokračovalo. Jak ale autoři zjistili, StB se o Čepičkovu neobjasněnou činnost za okupace začala zajímat po jeho politickém pádu v roce 1956.

Skutečnost, že archivní materiály o zatčení a výsleších Alexeje Čepičky na Gestapu se ztratily nebo byly zničeny, nutí autory pracovat pouze s domněnkami a kusými informacemi i v dalším důležitém období jeho života. Dne 5. prosince 1942 byl Alexej Čepička zatčen a poslán do koncentračního tábora Osvětim. Ne však do vyhlašovacního tábora, ale do jeho pobočky – pracovního tábora. Jako ošetřovatel zde v relativním klidu přežil téměř tři čtvrtě roku a v roce 1944 byl převezen do tábora Buchenwald. Některá osobní svědectví hovoří o tom, že Čepička mnoha lidem v koncentračním táboře zachránil život, na druhou stranu ho však mnoho lidí osočilo ze spolupráce s Gestapem, poukazující na jeho status prominentního vězně. Autoři na mnoha příkladech poměrně dobře ukazují, jak zrádným pramenem jsou paměti.

V kapitole o poválečném období autoři líčí nepřehlednou revoluční atmosféru na příkladu Kroměříže, kde se Alexej Čepička stal předsedou městského národního výboru a kde svými mimořádnými opatřeními pobouřil mnoho občanů. Mimo jiné např. zrušil činnost okresního soudu. Ze

stížností na jeho diktátorské sklony vznikl dokonce spis nazvaný *Z činnosti dr. Alexeje Čepičky, předsedy MNV v Kroměříži*. Už při odstraňování odpůrců svých nelegálních opatření v roce 1945 se Čepička projevil jako nekompromisní politik, který si je jistý silou stojící za ním. A skutečně se jeho stoupenci ve straně vždy zasloužili o to, aby z afér, které provázely jeho život, vyšel bez úhony.

Kariéra, kterou Čepička nastoupil po svém zvolení do Národního shromáždění v květnu 1946, by se dala označit jako závrtná. Od roku 1947 zastával nejprve funkci ministra vnitřního obchodu, po uchopení moci komunisty v únoru 1948 se pak stal jedním z nejvlivnějších mužů ve státě. V letech 1948–1950 byl současně ministrem spravedlnosti a generálním tajemníkem Ústředního akčního výboru Národní fronty. Od roku 1950 do roku 1956 zastával post ministra obrany. Jako předseda Státního úřadu pro věci církevní se nepopíratelným způsobem podílel na likvidaci církve; autoři dokonce upozorňují na to, že ostatní vysocí funkcionáři, především Gottwald a Slánský, museli Čepičku v jeho ostrém vystupování vůči kněžím mírnit. Jako právník mimo jiné posloužil k legalizaci některých protiprávních opatření, za-

váděných bezprostředně po 25. únoru 1948. Mezi ně patřilo především zakládání akčních výborů včetně Ústředního akčního výboru Národní fronty, který stejně jako ostatní vznikl v rozporu s platnými zákony. Čepička proto podnítil vznik zákona č. 213/48 Sb., o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů, kterým se dodatečně legalizoval vznik akčních výborů po celém Československu. Už poněkoli káté se projevil při poúnorových čistkách jako nelibostný demagog, když vyzýval v rozhlase občany k *přísné a tvrdé očiště*.

V roce 1948 se Alexej Čepička oženil s dcerou prezidenta Gottwalda Martou, čímž mnoha lidem potvrdil teorii o svém kariérismu. Názor, že si Martu Gottwaldovou vzal z výpočtivosti, vyjádřilo mnoho pamětníků a dalo by se tak usuzovat i z toho, co víme o Čepičkově povaze. Autoři se nás nicméně snaží přesvědčit o opaku a jako hlavní argument uvádějí, že manželství přežilo i jeho politický pád a odchod do ústraní.

Jiří Pernes, Jaroslav Pospíšil a Antonín Lukáš neměli zřejmě za cíl napsat biografii vysoké vědecké úrovně, což dokládá absence poznámkového aparátu. V populárně pojatém díle je to pochopitelné, ale pak není na místě, aby autoři vytýkali historičce Zoře Dvořákové, že neuvedla ve své práci *Smrt pro tři ministry* zdroj svých tvrzení. Další moje výtky se týká zvoleného slovníku. Opět je jistě dán tím, na jakou čtenářskou obec se tvůrci Čepičkovy biografie obracejí, ale i tak je podle mého názoru nevhodné, aby se v textu vyskytla např. věta, že *Otakar Vávra nemohl chybět u žádné sviňárny*...

Na knize *Alexej Čepička. Šedá eminance rudého režimu* bych ocenila především množství pramenů. Aby čtenářům poskytli co nejucelenější portrét Alexeje Čepičky, prošli autoři mimo jiné i osobní pozůstalosti ostatních politických činitelů, kteří se s ním dostávali do kontaktu a vedli s ním korespondenci nebo si o něm mohli něco poznamenat. Pro dokreslení Čepičkovy osobnosti využili

několika osobních vzpomínek pamětníků, např. synovce Alexeje Kusáka či blízké spolupracovnice Jarmily Taussigové-Potůčkové.

I přes způsob zpracování bych jako přínosné viděla vhledy do fungování jednotlivých ministerstev, zvláště ministerstva spravedlnosti, kde Alexej Čepička denně rozhodoval o trestech smrti. Protože čteme-li životopis jakéhokoliv člověka, získáváme tak především informace o době, ve které žil.

Anna Macourková

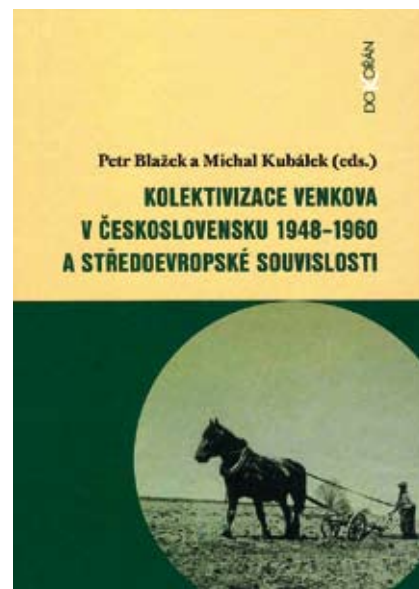
Petr BLAŽEK – Michal KUBÁLEK (eds.)

Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti.

Dokořán – Česká zemědělská univerzita v Praze, Praha 2008, 359 s.

Na podzim loňského roku vydalo nakladatelství Dokořán ve spolupráci s Českou zemědělskou univerzitou v Praze (ČZU) sborník příspěvků z mezinárodní konference *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Konference, která se uskutečnila v září 2007 na půdě ČZU, nabídla příležitost prezentovat dosavadní výsledky bádání v oblasti kolektivizace venkova, zároveň poskytla prostor pro diskusi nad otázkami, které dosud na odborné úrovni řešeny nebyly nebo se jimi badatelé zabývali pouze okrajově.

Tématu kolektivizace zemědělství v Československu byla po roce 1989 věnována řada dílčích studií, vycházely však zpravidla izolovaně, bez navazujících příspěvků či komentářů. O něco ucelenější pohled na tuto problematiku poskytly sborníky vydané v rámci ediční řady *Studie Slovákého muzea (Zemědělství na rozcestí 1945–1948, Uherské Hradiště 1998; Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století, Uherské Hradiště 2002)*, výlučně fenoménem kolektivizace se však nezabývaly. Série článků pojednávajících o přechodu od soukromého ke kolektivnímu způsobu hospodaření byla otištěna ve 41. čísle

edice *Prameny a studie*, vydaném na samém sklonku roku 2008 Národním zemědělským muzeem Praha (*Zemědělství a 50. léta*, Praha 2008). První rozsáhlejší práci zkoumající kolektivizační proces se stala monografie historika Karla Jecha *Soumrak selského stavu 1945–1960* (Praha 2001), jejíž rozšířená podoba vyšla v loňském roce v nakladatelství Vyšehrad pod názvem *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy* (viz recenze v PaD 1/2009).

Sborník *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti* je prvním kompaktním souborem příspěvků na dané téma. Kromě jednotlivých studií obsahuje přepis rozhlasového dokumentu *Konec „vesnických upírů“* (Adam Drda, s. 282 až 293), jehož audionahrávka je ve formě CD ke knize připojena, a záznam panelové diskuse s pamětníky Janem Brojem, Ivo Feierabendem a nedávno zesnulým bývalým disidentem a ekologem Ivanem Dejmalem, jehož památce je sborník věnován (Petr Blažek: *Každý dobrý skutek musí být po zásluze potrestán*, s. 303–320). Zcela na závěr je zařazen český překlad textu sestaveného v roce 1954 českým národohospodářem a politikem Karlem Ladislavem Feierabendem pro vládu Spojených států amerických (*Jak z komunistického kolektivního vlastnictví*

půdy vytvořit nový systém. Exilový plán z roku 1954, s. 321–348).

Přeměna (nejen) československého venkova v 50. letech 20. století je v jednotlivých studiích sledována z rozličných úhlů pohledu. V úvodním příspěvku Jana Rychlíka (*Kolektivizace ve střední a východní Evropě*, s. 13–29) jsou připomenuty historické kořeny kolektivizace, sahající do 19. století. Následuje rozbor specifických rysů tohoto procesu v SSSR (postátnění veškeré půdy v roce 1917, absence ekonomických důvodů kolektivizace) a v jednotlivých zemích sovětského bloku. Pozornost je věnována i shodnému postupu těchto států při přípravě kolektivizace (provedení pozemkových reforem, jejichž důsledky se staly argumentem pro vytváření velkých hospodářských celků).

Na mezinárodním poli setrvává i autor v pořadí druhého příspěvku Nigel Swain (*Typologie východoevropských podob kolektivizace*, s. 30–59). Zatímco v jeho první části se věnuje způsobu fungování výrobních zemědělských družstev po skončení kolektivizačního procesu na přelomu 50. a 60. let (změny v systému odměňování družstevníků, zajištění strojního vybavení závodů aj.), v druhé části se vrací do období 50. let, přičemž předkládá možná témata pro komparativní výzkum jednotlivých aspektů kolektivizace (způsoby propagace kolektivního hospodaření, formy odporu proti kolektivizaci a další). Pohled politologa na fenomén kolektivizace následně nabízí stať Hany Pexové (*Totalitarismus a kolektivizace v politologické teorii*, s. 60–65).

Částečnou odpověď na volání po srovnávacím výzkumu je příspěvek Pavla Nováka *Výkonnost československého zemědělství v mezinárodním srovnání v 50. letech 20. století* (s. 136 až 155). Jednotlivé ukazatele výkonnosti československého zemědělství jsou zde porovnávány s výsledky zemědělské produkce zemí socialistického tábora i států ležících na západ od železné opony. Autor dokazuje, že státy, ve kterých v 50. letech proběhla kolektivizace, ve výkonnosti země-

dělství výrazně zaostaly za zeměmi, u nichž se k „socialistické přestavbě venkova“ nepřikročilo.

Za hranice Československa se vydává i Jan Adamec v článku věnovaném poválečnému vývoji sovětského zemědělství (*Hladomor a totalita. Nástin strukturálních problémů sovětského venkova v letech 1947–1948*, s. 66–76). Poměry na československém venkově a zemědělskou politiku jednotlivých stran v letech 1945–1948, resp. 1949 přibližuje Jiří Pernes (*Politické a sociální předpoklady kolektivizace zemědělství v Československu*, s. 77–87), na jehož příspěvek navazuje drobnější stať Jany Fialové (*Venkov v programech politických stran v roce 1946*, s. 88–90).

Postavením bývalých agrárníků v poválečném Československu a jejich politickými aktivitami se zabývá Jaroslav Rokoský (*Svobodný sedlák na svobodné půdě. Osud agrární strany v Československu po druhé světové válce*, s. 91–108). Ve sborníku jsou mimo to zastoupeny dvě studie přibližující životní příběh někdejších členů strany agrární – Stanislava Broje, popraveného v roce 1950 za údajnou přípravu vzpoury vězňů ve věznici na Borech (Petr Blažek a Michal Kubálek: *„Chtěl jsem mít svobodné zemědělce ve svobodné zemi.“ Sedlák a politik Stanislav Broj*, s. 156–182), a Jana Rumla, jenž zemřel v roce 1951 ve Valdicích, kde si odpykával trest za neplnění povinných dodávek (Václav Ruml: *„Vesnický boháč“ Jan Ruml*, s. 183–189).

Průběhu kolektivizace v Československu se v obecnější rovině věnují Jana Burešová (*Kolektivizace jako destruktivní proces v životě venkova*, s. 109–118), Martin Vomela (*Kolektivizace v Československu a její politické motivy*, s. 119–127) a Vladimír Březina (*Kolektivizace zemědělství v Československu v letech 1955–1960*, s. 128–135). V příspěvku *K otázce specifických rysů v kolektivizaci zemědělství* (s. 190–195) upozorňuje Zdeněk Pátek na faktor, který nebývá v odborných statích pojednávajících o socializaci venkova příliš zdůrazňován, totiž na mravní úroveň obyvatel vesnice. Postoj ves-

nické komunity či jednotlivců vůči těm, kteří se stali objektem zvláště kolektivizačních orgánů, hrál na československém venkově 50. let důležitou roli, a to jak pozitivní, tak negativní (jak autor dokládá na vybraných případech).

Prostor vyhrazený regionálním studiím vyplňují zejména příspěvky vztahující se k oblastem ležícím na území dnešního Moravskoslezského kraje. Jindra Biolková se zabývá tématem propagandy ve sféře zemědělské politiky na Ostravsku, a to na základě analýzy regionálního tisku. Texty uveřejněné na stránkách deníku *Nová svoboda*, vydávaného KV KSČ v Ostravě, zkoumá po stránce obsahové – reportáže o prvních JZD, články týkající se represivních opatření na vesnici – i jazykové – volba výrazů, užívání nářečí (*Ohlas zemědělské politiky v první etapě kolektivizace v Ostravském kraji*, s. 209–223).

Průběh kolektivizace v konkrétní obci sleduje Svatomír Černín (*Kolektivizace na vesnici ostravské průmyslové oblasti ve světle obecní kroniky a zápisů z jednání MNV v Polance nad Odrou*, s. 235–244), na proměny zemědělské krajiny v 50. letech (a následujících dekadách) se zaměřuje studie Radima Lokoče (*Environmentální aspekty kolektivizace zemědělství na příkladu obce Oldřišov na Opavsku*, s. 245–256). Tomáš Bursík pak uvádí příklady postihu rolníků i projeveného odporu proti kolektivizaci v okrese Sedlčany (*Některé aspekty násilné kolektivizace venkova ve světle archivních dokumentů na příkladu okresu Sedlčany*, s. 224–234).

Zejména z fondů uložených v Národním archivu v Praze čerpá práce Milana Bárty *Očista středních zemědělských škol od dětí „vesnických boháčů“ a jejich internace na státním statku Albrechtice* (s. 196–208). Autor se zaměřuje na celostátní akci z roku 1952, jejímž výsledkem bylo vyloučení stovek studentů ze středních zemědělských škol z důvodu jejich „třídní“ příslušnosti a následné umístění těchto dětí na manuální práce na určených státních statcích (po-

drobněji jsou sledovány poměry na statku Albrechtice na Osoblažsku).

Součástí pražské konference bylo i promítání filmů s tematikou kolektivizace. V publikaci se k nim vrací Petr Slinták, jenž rozebírá formální a obsahovou stránku snímků natočených v poválečné době (*Obraz kolektivizace venkova v českém hraném filmu 1945–1970*, s. 257–270), dvěma z nich – *Smuteční slavnosti* režiséra Zdenka Sirového a filmu *Všichni dobří rodáci* Vojtěcha Jasného – věnuje též autor zvláštní příspěvek (*Na smuteční slavnosti všech dobrých rodáků*, s. 271–281).

Dodnes patrnými následky kolektivizace se kromě již zmíněné studie Radima Lokoče, upozorňující na negativní dopady socialistického stylu hospodaření na životní prostředí, zabývají příspěvky Miroslava Tyla (*Rezidua kolektivizace v Československu*, s. 294–298) a Stanislava Němce (*Důsledky kolektivizace a současná podoba českého venkova*, s. 299–302). M. Tyl dokládá na základě analýzy hesel užívaných po roce 1989 neustálou přítomnost předlistopadového způsobu uvažování v oblasti zemědělské politiky, S. Němec mimo jiné zmiňuje problémy zemědělců usilujících po roce 1989 o (znovu)vybudování soukromých farem.

Jak je patrné, sborník nabízí opravdu širokou škálu pohledů na téma poválečné restrukturalizace zemědělství. Někteří autoři se vrací k dříve publikovaným pracím, řada přispěvatelů předkládá zcela nové údaje a postřehy. Za inspirativní lze bezesporu označit článek J. Biolkové věnovaný propagaci kolektivního způsobu hospodaření prostřednictvím dobového tisku. Tato a další metody užívané v rámci přesvědčovací kampaně na vesnicích (veřejné schůze, osobní agitace u jednotlivých zemědělců apod.) by jistě v budoucnu stály za hlubší rozbor.

K méně probádaným oblastem náleží i postavení bezzemků, malých rolníků a tzv. kovorolníků v období let 1948–1960. Dosavadní studie se zaměřovaly především na represe

vůči zemědělcům s větší výměrou půdy, ostatní vrstvy venkovského obyvatelstva zůstávají v pozadí zájmu. Kritický pohled by rovněž zasloužilo fungování jednotných zemědělských družstev v 50. letech (systém řízení těchto závodů, vliv stranických organizací na jejich chod atd.).

Recenzovaný sborník tedy představuje dosavadní výsledky studia kolektivizace zemědělství, výzkumu této problematiky zároveň dodává nové podněty a otevírá prostor dalším debatám či polemikám. Jednotlivé příspěvky nejsou seřazeny do striktně vymezených tematických okruhů, jejich pořadí však nepostrádá vnitřní logiku. Připojen je seznam zkratk, jmenný rejstřík a anglicky psané resumé. Na závěr je třeba zmínit kvalitní typografickou úpravu textů coby další klad bezpochyby přínosné publikace.

Marie Bočková

***Vzpomínky a zapomínání Tři filmy – tři různé pohledy na holocaust* (DVD)**

12 opic a NFA, 2009

Výuka soudobé historie na školách patří k tématům, o kterých se v poslední době často hovoří. Debata o způsobu prezentace událostí spjatých s nedávnou historií se týká nejen přiměřeného rozsahu lektorských aktivit, ale také jejich forem a materiálních předpokladů. Práce učitelů s dostupnými knižními publikacemi se přitom v době širokých možností audiovizu ukazuje jako nedostatečně flexibilní a svým způsobem i zastaralá. Dnešní doba přeje spíše interaktivním pomůckám, které dokáží využít také jiných informačních zdrojů, než jsou texty či fotografie předkládané žákům na papíře. Přirozeně zde na řadu přichází především filmová tvorba coby neopomenutelné zrcadlo novodobých dějin. Speciální edice filmů ilustrujících poutavým způsobem tu či onu kapitolu 20. století nejsou tím, co by bylo učitelům soustavně nabízeno, a proto každý z takových počinů zaslouhuje pozornost.

DVD *1968: Zmařené naděje*, které v produkci Ústavu pro studium totalitních režimů vyšlo na konci minulého roku, bylo prvním pokusem mladých českých historiků o formálně netradiční prezentaci konkrétní dějinné kapitoly. Sada dvou digitálních disků přinesla nejen komentované ukázky z dobových filmů a texty určené k doplnění výuky, ale také kolekci krátkometrážních snímků vhodných k prezentaci na školách. Něco podobného nabízí i DVD *Vzpomínky a zapomínání*, které v letošním roce vydala produkční společnost 12 opic ve spolupráci s Národním filmovým archivem.

V tomto případě jde o výstup rozsáhlejšího vzdělávacího projektu, který byl inspirován oslavami 60. výročí ukončení 2. světové války. Jeho součástí byly především filmové semináře, které divákům přiblížily známé i méně známé filmy s tematikou holocaustu. Součástí přehlídek byly i přednášky a debaty, a to nejen s badateli, ale také s doposud žijícími pamětníky tragických událostí provázejících 2. světovou válku. Předkládané DVD je také zhmotněním putovní přehlídky tří filmů, jež bylo možné zhlédnout v rámci programu českých, slovenských a polských filmových klubů. Záměrem iniciátorů akce bylo představit danou tematiku tak, jak byla reflektována prostřednictvím hrané, dokumentární a animované tvorby.

Původní filmová série uváděná ve filmových klubech obsahovala tři filmy, z nichž jsou ovšem na digitálním disku prezentovány pouze dva. Slavná *Vzpou-ra hraček* (1947) Hermíny Týrlové musela být totiž kvůli nepřiměřeným finančním nárokům jednoho z dědiců autorských práv nahrazena jiným filmem. Polský snímek *Apel* (1971) Ryszarda Czekaly se však stal plnohodnotnou náhradou, o čemž svědčí jeho zařazení mezi sto nejvýznamnějších animovaných snímků filmové historie. Sedmi-minutové dílo je výjimečné nejen osobitým výtvarným rázem. Temný obraz, z něhož vystupují šedé obrysy figur vězňů podrobených příkazům samolibého velitele, a bodové světlo,

»Je 2. světová válka ještě v nás?«
Tři filmy – tři různé pohledy.

APEL

ANIMOVANÝ / POLSKO 1971 / 7 min.

Oceněn na MFF v Annecy.

PASAŽÉRKA

HRANY / POLSKO 1963 / 58 min.

Oceněn na MFF v Cannes.

ZLOPOVĚSTNÉ DÍTĚ

DOKUMENTÁRNÍ / ČR 2003 / 38 min.

Oceněn na MFF v Jihlavě.

VZPOMÍNKY A ZAPOMÍNÁNÍ

»Remembering and forgetting«

kteří na okamžik osvětluje jen důležité detaily kresby, ilustrují vnitřní atmosféru situace, v níž je jakýkoliv náznak neposlušnosti trestán smrtí rebelujícího jedince.

Výtvarně zajímavá je i *Pasažérka*, kterou po tragické smrti talentovaného režiséra Andrzeje Munka dokončil jeho asistent Witold Lesiewicz. Netradičně strukturovaný film kombinující již natočené retrospektivní scény z Osvětlemi s fotografiemi, které přibližují po letech probuzené trauma někdejší vězeňské dozorkyně, přináší

zajímavý pohled na koncentračnickou realitu, ve které se vedle ponižování a přímé likvidace vězňů objevoval i takový cit, jakým je láska. Třetím filmem v pořadí je *Zlopověstné dítě* (2003) Lucie Králové a Miloslava Nováka, který se stal taktéž iniciátorem projektu Vzpomínky a zapomínání. Takzvaně hlučinný portrét nám přibližuje postavu dvacetiletého truhláře Michala, v jehož životě se svérázným způsobem zpřítomňuje téma holocaustu. Mladík navštěvuje místa vyhlazovacích táborů, komunikuje s přeživšími a pod

německým pseudonymem píše knihu *Predátor holocaustu*. Snímek *Zlopověstné dítě* je svou složitě strukturovanou koncepcí určený spíše zkušenějším divákům. Jedná se však o neotřelý pohled na téma vyrovnávání se s minulostí – a to na příkladu jedince, který neměl možnost jakkoli ji ovlivnit a její aspekty poznává ex post.

Prezentace uvedených tří filmů (v pětijazyčné mutaci) je na digitálním disku doplněna informacemi o jejich autorech, fotogalerií a sadou filmových plakátů. Pestré jsou i bonusové materiály obsahující základní informace o proběhnutých přehlídkách v Praze, Jihlavě a Budapešti. A za zmínku stojí i zvukové záznamy rozhovorů s filmaři – konkrétně s režiséry Jurajem Herzem a Marcelem Lozinským. Součástí digitálního disku je informační brožura a co hlavně: jeho druhá paměťová vrstva v podobě DVR-ROMu. V jeho rámci se dá dostat k velké řadě dalších převážně textových materiálů. Jejich autory jsou nejen lidé, kteří se nějakým způsobem podíleli na programu filmových přehlídek, ale také badatelé zabývající se probíranou tematikou. Jen namátkou vybírám témata: Film jako nástroj moci, Holocaust nebyl černobiely, Stíny holocaustu v mysli z hlediska psychoanalýty aj. Datová vrstva je sice jen doplňkovou součástí disku, ale i díky ní má publikace edukativní charakter. Výtku by si zasloužilo pouze strukturní řešení DVR-ROMu, které se jeví jako graficky nezvládnuté, což je vzhledem k přehlednosti datové vrstvy DVD-Video poněkud překvapivý nedostatek.

Vydání publikace nesoucí podtitul *Je 2. světová válka ještě v nás?* se však i přes uvedenou slabinu jeví jako užitečné. A to především z toho důvodu, že tematika holocaustu bývá s odstupem času některými jedinci zlehčována a širokou vrstvou veřejnosti také zapomínána. Právě tomu se snaží čelit tato bilingvní publikace nesoucí příznačný a zároveň varující název. V anglické mutaci zní: *Remembering and forgetting*.

Petr Slinták

THE PACT THE NAZI-SOVIET NEGOTIATIONS DURING THE FIRST WEEKS OF THE SECOND WORLD WAR

Václav Veber

The list of important anniversaries seems to be endless. It most certainly includes 23 August 1939 when Ribbentrop and Molotov signed the infamous Nazi-Soviet Treaty on Non-aggression in Moscow. The European Parliament declared this day to be an important date, commemorating the cooperation between two totalitarian regimes aimed at defeating European and worldwide democracy. But it is a little known fact that the pact involved other agreements and negotiations as well.

THE FORMING OF THE CZECHOSLOVAK FOREIGN RESISTANCE IN THE FIRST YEAR OF THE OCCUPATION

Ladislav Kudrna

Soon after the Munich events, many Czechoslovak public employees and army officers started to prepare for resistance. The exodus of those who wanted to raise the weapon in the upcoming period began immediately after the occupation. The army started to form behind the border again. The core and active part of the foreign resistance was formed primarily by Czechoslovak air force members. The soldiers who decided to emigrate voluntarily left the country legally soon after the occupation, mainly in the spring and summer of 1939. Many of Czechoslovak senior officers perceived the end of the second republic with relief. Finally it was clear what was going on. This is where we stand, and a clearly defined enemy is on the opposite side.

WE WILL NOT LET ANYONE TURN OUR COUNTRY INTO THE WILD WEST... THE COURSE OF DEMONSTRATIONS IN BRNO ON 21 AND 22 AUGUST 1969

Jan Břečka

The protests in August 1969, associated with the first anniversary of the

invasion of the Warsaw Pact armies, became the largest uprising of the Czechoslovak society against the communist regime prior to November 1989. It was primarily the young generation, which did not want to come to terms with an oncoming normalisation, who expressed the last symbolic gesture of resistance. The brutal suppression of the protests by the police, the People's Militia and the army put an end to the Prague Spring. The demonstrations took part in many Czech, Moravian and Slovak cities. Somewhere, they took the form of a peaceful gathering, but most of them were wild riots, later characterized by the communist regime as the largest threat to public order since 1945. Aside from Prague and Liberec, the most dramatic situation was in Brno.

„THE MURDER“ OF MARTIN ŠMÍD THE STORY OF STUDENT'S DECLARATION FROM 18. NOVEMBER 1989

Pavel Žáček

The author's recollection of the fall of communism in 1989: Looking into my personal archive - as part of preparation for the upcoming anniversary of the fall of communism - I found the original script of one of the first declarations of undergraduates, which we formulated during the night from 18 to 19 November together with Michal Sedláček, Honza Fulín and Martin Mejstřík. The declaration captured not only the current state of our minds, but also the mood of our fellow students twenty four hours after the brutally suppressed demonstration on Národní třída.

GERMAN SECURITY MEASURES IN THE PROTECTORATE OF BOHEMIA AND MORAVIA RELATED TO THE OUTBURST OF THE SECOND WORLD WAR

Jan Vajskebr, Radka Šustrová

The Nazi occupation of the Czech lands and the establishing of the Protectorate of Bohemia and Moravia

in March 1939 shocked the Czech society, but soon the shock gave way to the determination to voice its disagreement. The individual manifestations of resistance promptly grew into an organised resistance movement. The building of an underground army, intended to gain control of the Czech lands, disarm occupation troops, seize important buildings, and introduce public order in case of the defeat or collapse of Germany became one of its chief aims. Named Obrana národa (Nation's Defence), this illegal military organisation was at the helm of the efforts, forming a hierarchically organised structure with command levels and general divisions. On the other side, the German occupation powers took steps to stop this scenario as well as to prevent it if possible. The Protectorate played an important role in Germany's preparation for the war. It provided a launching pad for its invading forces and served as a transit country for the communication lines leading from Bavaria and Austria to Germany's new ally - the Slovak Republic. The Czech lands were also of importance due to the local arms industry. The Protectorate arms companies produced many high-quality weapon systems, some of which, such as armoured vehicles, were a highly desirable article for the Wehrmacht.

THE CASE OF ZDENĚK BOČEK ET AL. LAW STUDENTS FROM THE CHARLES UNIVERSITY AGAINST TOTALITARIANISM

Jaroslav Rokoský

The students of the Faculty of Law of the Charles University, who could not come to terms with the coup d'état of February 1948, decided it was time to do something. Of all the options available, they chose intelligence activities. They wanted to forward confidential military reports to Americans. This changed their lives. The totalitarian regime decided to test their stamina, conviction, and health.

pd

Dohoda s BStU podepsána

Zástupci Ústavu pro studium totalitních režimů, Archivu bezpečnostních složek a Úřadu spolkové zmocněnkyně pro podklady státní bezpečnosti bývalé NDR (BStU) podepsali v pondělí 7. září dohodu o spolupráci.

Pavel Žáček, Hans Altendorf a Ladislav Bukovszky, ředitel ABS, při podpisu smlouvy

Foto: Jiří Reichl

Slavnostního podpisu dohody se zúčastnil také nově jmenovaný velvyslanec Spolkové republiky Německo v České republice, Jeho Excelence Johannes Haindl, který v úvodním projevu zdůraznil význam Prahy pro občany tehdejší NDR při jejich útěku do západní části Německa. Vždyť právě Praha se téměř přesně na den před dvaceti lety stala útočištěm tisícovek občanů východního Německa, kteří našli zázemí na našem velvyslanectví a z Prahy pak odcestovali do tehdejšího západního Německa. Jsem rád, že všechny tři instituce dnes stvrdí podpisem již fungující spolupráci a těším se na zajímavé výsledky, řekl velvyslanec.

Jsem velmi rád, že jsem mohl přijet do Prahy podepsat tuto dohodu. Domnívám se, že i když se český ústav a archiv řadí mezi nejmladší svého druhu v Evropě, za více než rok fungování si už vydobily místo v evropské rodině ústavů národní paměti, a to díky dobře zorganizovaným konferencím a především aktivitám na mezinárodním poli v rámci českého předsednictví v radě EU v první polovině roku 2009, uvedl před slavnostním podpisem dohody ředitel BStU Hans Altendorf.

Ředitel Ústavu pro studium totalitních režimů Pavel Žáček pak zdůraznil, že první zahraniční cesta po

zřízení Ústavu a Archivu v únoru 2008 vedla právě do Německa, na Úřad spolkové zmocněnkyně pro podklady státní bezpečnosti bývalé NDR.

Na dnešní den jsme si připravili malé překvapení a naskenovali jsme dohodu o spolupráci mezi ministerstvy ČSSR a Německé demokratické republiky (NDR) a také mezi StB a Stasi, které jsou nyní k dispozici každému, kdo se na ně chce podívat. Zajímavostí je, že největší počet dohod se týkal sociálních záležitostí, výměny příslušníků, kteří mohli jezdit k moři do NDR nebo naopak odpočívat v Československu, doplnil Pavel Žáček (red.)

Pavel Žáček oceněn Svatováclavskou medailí

Pavel Žáček přebírá ocenění z rukou kardinála Miloslava Vlka Foto: Jiří Nedvěd

Poslední zářijový večer se v katedrále sv. Víta, Václava a Vojtěcha na Pražském hradě konal již jedenáctý ročník Svatováclavského večera, který pořádá občanské sdružení Umění bez bariér. Jednou z hlavních náplní večera je ocenění výjimečných osobností, které přispěly k pozvednutí morálky, humanizaci a demokratizaci naší společnosti. Mezi letošními laureáty je i ředitel Ústavu pro studium totalitních režimů Pavel Žáček. Spolu s ním obdrželi medaili svatého Václava zhotovenou podle návrhu mistra Karla Housy také Jure Knezovič, prezident INTER-ASSO (mezinárodní asociace bývalých politických vězňů a obětí komunismu), MUDr. Pavel Bém, primátor hlavního města Prahy, Prof. RNDr. Václav Hampl, DrSc., rektor Univerzity Kar-

lovy, Mons. Václav Malý, titulární biskup marcellíanský, pomocný biskup.

Pavel Žáček ve svém projevu mimo jiné řekl, že medaili sv. Václava chápe jako ocenění práce celého Ústavu pro studium totalitních režimů a Archivu bezpečnostních složek. *Toto ocenění nás zavazuje k pokračování naší práce, která je vnímána nejen českou společností, ale také velmi silně v zahraničí,* řekl Žáček. Po převzetí medaile spolu s ostatními laureáty podepsal memorandum o spolupráci při organizaci mezinárodního festivalu proti totalitě, zlu a násilí, pro paměť národa Mene Tekel, který se uskuteční na jaře roku 2010.

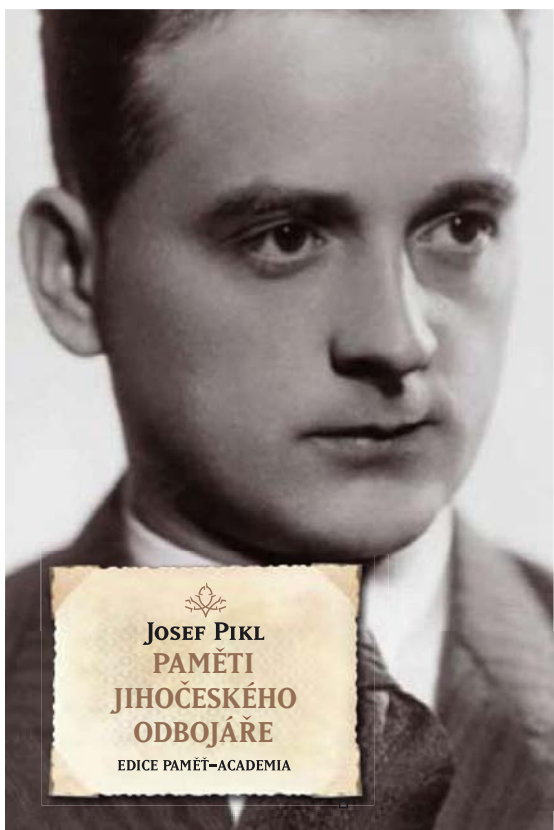
Svatováclavský večer byl poprvé zorganizován v roce 1999 ve Španělském sále Pražského hradu. Hlavním

cílem byla podpora návrhu zákona, kterým se svátek sv. Václava – 28. září – stal státní svátkem a Dnem české státnosti. V souladu s posláním projektu bylo rozhodnuto oceňovat u příležitosti Svatováclavského večera osobnosti, které svým životem a prací naplňují myšlenky vzájemného porozumění a lidské tolerance, případně ocenit instituce dlouhodobě přispívající k prosazování a udržování demokratických tradic české země.

Pamětní medaile svatého Václava byly poprvé uděleny na II. ročníku Svatováclavského večera v roce 2000. V roce 2008 byli oceněni kardinál Miloslav Vlk, arcibiskup pražský a primas český, předseda Ekumenické rady církví v ČR ThDr. Pavel Černý a MUDr. Marie Svatošová, iniciátorka hospicového hnutí u nás. Letošní XI. ročník Svatováclavského večera byl věnován boji proti totalitě, zlu a násilí. (chl) ^{pd}

Svatováclavská medaile Foto: ÚSTR

Academia, ÚSTR, Praha 2009

1. vydání, váz., 488 stran

ISBN 978-80-200-1813-7 (Academia)

ISBN 978-80-87211-10-6 (ÚSTR)

Doporučená cena 395 Kč

Josef Píkl:

Paměti jihočeského odbojáře

Kniha je autentickým popisem anabáze účastníka II. odboje z jižních Čech soustavou nacistických koncentračních táborů. Historicky známé skutečnosti jsou zde zpřesněny osobním svědectvím muže, jenž byl v civilu učitelem venkovské školy, aby se v létě 1939 zapojil do protikupačnických aktivit v kraji. Kromě vhledu do života v terezínské Malé pevnosti se nám posléze otevírá i obraz chodu vězeňské samosprávy v Buchenwaldu a také poměrů v pověstné tajné továrně na Hitlerovy „zázračné“ rakety – pobočném táboře Laura.

Poválečný díl pamětí, končící v polovině 70. let, postrádá obligátní líčení bolševické represe. Píkl sice po Únoru unikl přímému postihu, až do konce života mu však bylo zdolávat indolenci, úskoky a prodejnost těch, o jejichž náhle nabytých a režimem honorovaných „odbojových zásluhách“ věděl své.

CDK, ÚSTR, 2009

1. vydání, váz., 400 stran

ISBN 978-80-7325-189-5

(Centrum demokracie a kultury)

ISBN 978-80-87211-16-8

(Ústav pro studium totalitních režimů)

Doporučená cena 498 Kč

Stanislava Vodičková:

Uzavírám vás do svého srdce

Životopis Josefa kardinála Berana

Publikace se věnuje osudu Josefa kardinála Berana (1888–1969) v kontextu moderních dějin 20. století. Přibližuje ho jako člověka pevně ukotveného v křesťanských hodnotách, který vzdoroval dvěma totalitním režimům – v době nacistické okupace se stal vězněm v koncentračním táboře Dachau a v době komunistického panství prošel postupně „domácím vězením“, čtrnáctiletou interncí pod dohledem StB a nakonec vyhoštěním z vlasti bez možnosti návratu. Beranovy životní etapy jsou v knize doplněny množstvím dobových fotografií a archiválií, z nichž většina nebyla dosud publikována. Součástí monografie je také nosič CD s autentickou nahrávkou jeho vzpomínek. Kniha vychází ke 40. výročí úmrtí Josefa kardinála Berana v Římě.